

T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ

**KAMERUN’UN ULUSLARARASI ORTAKLIKLARI: TÜRKİYE, İSRAİL VE
ALMANYA ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ŞAHİN

Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı

Ağustos 2023

T.C.

**ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ**

**KAMERUN'UN ULUSLARARASI ORTAKLIKLARI: TÜRKİYE, İSRAİL VE
ALMANYA ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Yasin ŞAHİN

Afrika Çalışmaları Anabilim Dalı

Doç. Dr. Mürsel BAYRAM

Ağustos 2023

TEŞEKKÜR

Çalışmanın başlamasından bitmesine, konunun belirlenme ve olgunlaşma sürecinden teknik ve içerik boyutuna varan tüm aşamalarda desteğini esirgemeyen, derdimi çeken ve tıkanığım yerlerde beni düze çıkartan tez danışmanım Doç. Dr. Mürsel BAYRAM'a sonsuz teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Ayrıca tezimin jüri üyeleri olan ve tezin son şeklini almasında kıymetli dokunuşlarıyla katkıda bulunan Doç. Dr. Elem EYRİCE TEPECİKLİOĞLU ve Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN hocalarıma içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışmanın son safhasında okumalarıyla katkıda bulunan kayınım Emre'ye; eğitim hayatım boyunca bana olan inançları bir an olsun zayıflamayan ve bugün bulunduğum yere varmamda emeği geçen tüm hocalarıma; benden desteklerini esirgemeyen geniş ailemin her ferdine; ömrünün her anında çocukları için çalışmış ve her türlü çileye göğüs germiş babama teşekkür eder, hürmetlerimi sunarım. 2014'te ebediyete irtihal eden, eğitim hayatımın her anında doğrudan dokunuşlarıyla katkı sağlayan ve bana dair umutları her daim canlı olan sevgili annemi rahmet ve özlemle yad ediyorum.

6 Şubat 2023 tarihinde memleketim Adıyaman'ı da vurarak ülkemizi yasa boğan depremde aramızdan ayrılan yeğenlerim Muhammed Yasin, Zeynep Hifa ve Ali Eymen'in ve bu felakette hayatlarını kaybeden tüm vatandaşlarımızın aziz hatırasına...

Son olarak ise programa başvurma sürecindeki teşviki, program boyunca beni motive etmesi ve tez yazım sürecindeki sabrı ve desteğiyle birlikte uzak diyarlarda ve hayatımın her adımında varlığıyla hayatıma anlam katan kıymetli eşim, yol arkadaşım Rukiye Hanım'a teşekkür ve muhabbetlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	VII
HARİTA LİSTESİ	XII
TABLO LİSTESİ	XIII
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	8
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. İTTİFAK VE HİZALANMA BİÇİMLERİ	8
1.2. STRATEJİK ORTAKLIK	10
1.3. İTTİFAK VE STRATEJİK ORTAKLIĞIN FARKI	15
1.4. KALKINMA İŞBİRLİĞİ	17
BÖLÜM II.....	27
2. KAMERUN'UN GENEL GÖRÜNÜMÜ	27
2.1. SİYASİ TARİH	29
2.1.1. Anglofon Krizi Meselesi.....	36
2.2. SOSYOEKONOMİK YAPI	38
2.2.1. Ekonomik Yapı.....	40
2.2.1.1. Birincil Sektör.....	40
2.2.1.2. İkincil Sektör	42
2.2.1.3. Üçüncül Sektör	43
2.2.2. Sosyal Yapı ve İnsani Kalkınma	44
2.3.KAMERUN'UN KALKINMA STRATEJİLERİ	48
2.3.1. Vizyon 2035.....	48

2.3.2. 2020-2030 Ulusal Kalkınma Stratejisi (SND30)	52
2.4. KAMERUN DIŞ POLİTİKASI	58
BÖLÜM III	63
3. KAMERUN'UN ORTAKLARI	63
3.1. TÜRKİYE-KAMERUN ORTAKLIĞI	63
3.1.1. Siyasi İlişkiler.....	68
3.1.1.1. Güvenlik İşbirliği.....	71
3.1.2. Ekonomik İlişkiler	72
3.1.3. Kalkınma İşbirliği	76
3.1.3.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	77
3.1.3.2. Türkiye Maarif Vakfı (TMV).....	79
3.2. ALMANYA-KAMERUN ORTAKLIĞI	81
3.2.1. Siyasi İlişkiler.....	87
3.2.1.1. Güvenlik İşbirliği.....	92
3.2.2. Ekonomik İlişkiler	93
3.2.3. Kalkınma İşbirliği	97
3.2.3.1. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ).....	98
3.2.3.2. Alman Kalkınma Bankası (KfW)	99
3.2.3.3. Goethe Enstitüsü	99
3.2.3.4. Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD)	99
3.2.3.5. Friedrich Ebert Vakfı (FES)	100
3.2.3.6. Konrad Adenauer Vakfı (KAS)	100
3.3. İSRAİL-KAMERUN ORTAKLIĞI	102
3.3.1. Siyasi İlişkiler.....	107
3.3.1.1. Güvenlik İşbirliği.....	110
3.3.2. Ekonomik İlişkiler	113
3.3.3. Kalkınma İşbirliği	115
3.3.3.1. İsrail Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (MASHAV/Hamerkaz leshituf pe'ula benle'umi).....	116
BÖLÜM IV	119
4. TÜRKİYE, ALMANYA VE İSRAİL'İN KAMERUN POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	119

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	130
KAYNAKÇA	135

ÖZET

“Kamerun’un Uluslararası Ortaklıkları: Türkiye, İsrail ve Almanya Örnekleri”

Uluslararası ilişkilerde ikili ve çok taraflı ilişkiler aktörlerin vizyonu ve ihtiyaç durumuna göre farklı şekillerde gelişebilmektedir. İttifak ve koalisyon gibi güvenlik faktöründen kaynaklı konseptlerin varlığına paralel olarak yine güvenlik işbirliğini de kapsayan ancak bir ittifaktan daha kapsamlı olan ortaklıklar devletler arasında çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir ilişki biçimi olarak karşımızda durmaktadır. Siyasi ve ekonomik alanlarla birlikte kalkınma işbirliğinin öne çıktığı ortaklık ilişkisi, tek taraflı olmaktan öte eşitler ilkesinin zorunlu hale geldiği bir ilişki şekli olup bunun daha kapsamlı hali ise stratejik ortaklıktır. Bu ilişki türlerine güçlü veya güçsüz birçok aktör etkinliğini arttırmak için önem vermektedir. Afrika kıtası da gelişmiş ve yükselen aktörler için kalkınma yardımı anlayışından kalkınma işbirliğine, salt diplomatik ilişki boyutundan ise daha farklı alanlarda da yakınlaşmayı öngören ortaklık boyutuna geçilen ve hatta kimi kıta ülkeleriyle stratejik ortaklık boyutuna dahi geçilebilen bir coğrafyadır. Sömürge geçmişinden kurtulup bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmeyi ve gerek bölgesel gerekse de uluslararası boyutta daha etkili olmayı hedefleyen kıta ülkeleri bunu gerçekleştirmek için öncelikle çeşitli kalkınma vizyonları ortaya koymaktadır. Ancak zayıf ekonomileri ve yetersiz kapasitelerinden dolayı çoğu devlet kendinden daha gelişmiş olan devletlerle kalkınma işbirliği yaparak bu handikapı aşmak ve kurulan ortaklıklar suretiyle ülkesini müreffeh hale getirmeyi arzu etmektedir. Nitekim ortaklık ve işbirliği anlayışından yola çıkılarak yapılan bu çalışmada kıta geneli yaklaşımından ziyade ülke bazında ortaklık ve kalkınma işbirliği ilişkileri ele alınmıştır. Bu anlamda bir Orta Afrika ülkesi olan Kamerun’un mevcut siyasi, ekonomik, kalkınmışlık ve gelecek vizyonu gibi durumlarından yola çıkılarak uluslararası ortaklıkları kapsamında Türkiye, Almanya ve İsrail ile olan ilişkileri siyasi, ekonomik ve kalkınma işbirliği itibarıyla ele alınmıştır. İlgili üç aktörün de ayrı ayrı ele alındığı çalışmanın sonucunda bir karşılaştırma yapılmış ve ardından da konuyla alakalı sonuçlarla birlikte tartışma ve önerilerle çalışma nihayete erdirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamerun, Ortaklık, Türkiye, Almanya, İsrail

ABSTRACT

“Cameroon's International Partnerships: Examples of Türkiye, Israel and Germany”

In international relations, bilateral and multilateral relations can develop in different ways according to the vision and needs of the actors. In parallel with the existence of concepts originating from the security factor such as alliance and coalition, partnerships that also include security cooperation, but which are more comprehensive than an alliance, stand before us as an important form of relationship in the development of multifaceted relations between states. The partnership relationship, in which development cooperation comes to the fore along with political and economic fields, is a relationship where the principle of equals becomes mandatory rather than being unilateral, and the more comprehensive version of this is strategic partnership. Many actors, strong or weak, attach importance to these types of relationships to increase their effectiveness. The African continent is also a geography where a transition from the understanding of development assistance to development cooperation for developed and emerging actors, from the dimension of purely diplomatic relations to the dimension of partnership, which envisages convergence in different fields, and even to the dimension of strategic partnership with some continental countries. Continental countries, which aim to get rid of their colonial past and continue their existence independently and to be more effective both regionally and internationally, first put forward various development visions in order to achieve this. However, due to their weak economies and insufficient capacities, most states want to overcome this handicap by making development cooperation with the more developed states and to make their country prosperous by establishing partnerships. As a matter of fact, in this study, which is based on the understanding of partnership and cooperation, partnership and development cooperation relations are discussed on a country basis rather than the continent-wide approach. In this sense, the relations of Cameroon, which is a Central African country, with Türkiye, Germany and Israel within the scope of its international partnerships, based on its current political, economic, development and future vision, are discussed in terms of political, economic and development cooperation. At the end of the study, in which all three relevant actors were handled separately, a comparison was made and then the study was concluded with the relevant results, discussion and suggestions.

Keywords: Cameroon, Partnership, Türkiye, Germany, Israel

KISALTMALAR

AA: Anadolu Ajansı

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABÖ: Afrika Birliği Örgütü

ACAMAS: Association Camerounaise Pour L'aide et La Solidarité/ Kamerun Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

ACP–EU: Development cooperation between the European Union (EU) and the countries of the African, Caribbean and Pacific Group of States/ Avrupa Birliği ile Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletler Grubu ülkeleri arasındaki kalkınma işbirliği

AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AfB: Afrika Birliği

AfCFTA: African Continental Free Trade Area/ Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi

AfDB: African Development Bank/ Afrika Kalkınma Bankasına

AGRA: Alliance for a Green Revolution in Africa /Afrika’da Yeşil Devrim İçin İttifak

AGROSTUDIES: Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Merkezi

AV: Afrika-Verein/ Alman-Afrika İşbirliği

BDI: Bundesverband der Deutschen Industrie/ Alman Endüstrileri Federasyonu

BGA: Bundesverband Großhandel, Außenhandel, Dienstleistungen/ Alman Toptancı, Dış Ticaret ve Hizmetler Federasyonu

BGR: Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe/ Federal Yer Bilimleri ve Doğal Kaynaklar Enstitüsü

BIR: Bataillon d'Intervention Rapide/ Hızlı Müdahale Taburu

BKH: Binyıl Kalkınma Hedefleri

BLI: Bataillon Léger d'Intervention/Hafif Müdahale Taburu

BM: Birleşmiş Milletler

BMF: Bundesministerium der Finanzen/Federal Maliye Bakanlığı

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BMWK: Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz/Federal Ekonomi ve İklimi Koruma Bakanlığı

BMZ: Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung/Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı

Bundeswehr: Alman Silahları Kuvvetleri

CDU: Christlich Demokratische Union/Hristiyan Demokrat Birliği

CEMAC: Communauté économique des États de l'Afrique Centrale/ Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu

Commonwealth: İngiliz Milletler Topluluğu

CRTV: La Cameroon Radio Television/Kamerun Radyo Televizyonu

DAAD: Deutsche Akademische Austauschdienst/Alman Akademik Değişim Servisi

DAB: Devlet Arşivleri Başkanlığı

DAC: Development Assistance Committee/Kalkınma Yardımı Komitesi

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DIHK: Deutsche Industrie- und Handelskammer/ Alman Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DSCE: Document de Stratégie pour la Croissance et l'Emploi/Büyüme ve İstihdam Strateji Belgesi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ECCAS: Economic Community of Central African States/Orta Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu

ECOWAS: The Economic Community of West African States/Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu

EUFOR: European Union Force Althea/ Avrupa Barış Gücü

FCFA: Le franc de la Communauté financière africaine/CFA Frangı

FES: Friedrich-Ebert Stiftung/ Friedrich Ebert Vakfı

FOCAC: Forum on China-Africa Cooperation/Çin-Afrika İşbirliği Forumu

GABS: German-African Business Summit/Almanya-Afrika Ekonomi Zirvesi

GIZ: Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit/ Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu

GSYİH: Gayri safi yurt içi hasıla

ICG: The International Crisis Group/Uluslararası Kriz Grubu

ICGLR: International Conference on the Great Lakes Region/ Büyük Göller Bölgesi
Uluslararası Konferansı

IMF: International Monetary Fund/ Uluslararası Para Fonu

IDF: Israel Defense Forces/ İsrail Savunma Kuvvetleri

İHH: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

İİT: İslam İşbirliği Teşkilatı

JAES: Joint Africa-EU Strategy/Afrika-AB Ortak Stratejisi

JEUCAFRA: Jeunesse camerounaise française /Kamerun Fransız Gençliği

KAS: Konrad-Adenauer-Stiftung/Konrad-Adenauer Vakfı

KDC: Kongo Demokratik Cumhuriyeti

KDP: Karşılaştırmalı Dış Politika Analizi

KEK: Karma Ekonomik Komisyonu

KfW: Kreditanstalt für Wiederaufbau/Kalkınma Bankası

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

Kovid-19: Koronavirüs hastalığı

MASHAV: Hamerkaz leshituf pe'ula benle'umi/Israel's Agency for International
Development Cooperation/İsrail Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı

Mİ: Mahkûm İkilemi

MINEDUB: Ministère de l'Éducation de Base/Temel Eğitim Bakanlığı

MINEPAT: Ministère de l'Economie, de la Planification et de l'Amenagement du Territoire/
Ekonomi, Planlama ve Bölgesel Kalkınma Bakanlığı

MINESEC: Ministère des Enseignements Secondaires/ Ortaöğretim Bakanlığı

MINESUP: Ministère de l'Enseignement Supérieur/Yüksek Öğretim Bakanlığı

MINMIDT: Ministère des Mines, de l'Industrie et du Développement Technologique/Maden, Sanayi ve Teknolojik Kalkınma Bakanlığı

MINREX: Ministère des Relations Extérieures/Dışışleri Bakanlığı

MINTOUL: Ministère du Tourisme et des Loisirs/Turizm ve Rekreasyon Bakanlığı

MRC: Le Mouvement pour la renaissance du Cameroun/Kamerun Rönesans Hareketi

OAC: Orta Afrika Cumhuriyeti

OECD: Organisation for Economic Cooperation and Development/Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OİF: L'Organisation internationale de la Francophonie/ Uluslararası Frankofoni Örgütü

PASCH: Schulen: Partner der Zukunft/ Okullar: Gelecek için Ortaklar

RACAM: Rassemblement Camerounais/Kamerun Topluluğu

RDPC: Le Rassemblement démocratique du peuple camerounais/Kamerun Halkının Demokratik Hareketi

SAFRI: Sub-Saharan Africa Initiative of German Business/ Sahra Altı Afrika Alman İş Dünyası Girişimi

SCNC: Southern Cameroons National Council/ Güney Kamerun Ulusal Konseyi

SDF: Le Front Social Démocrate/ Sosyal Demokrat Cephesi

SES: Senior Expert Service/ Kıdemli Uzman Servisi

SKH: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

SND30: Stratégie Nationale de Développement 2020- 2030/Sanayileşme Master Planı ve Ulusal Kalkınma Stratejisi

SNH: Société Nationale des Hydrocarbures/Ulusal Hidrokarbon Şirketi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

THY: Türk Hava Yolları

TI: Transparency International/Uluslararası Şeffaflık Örgütü

TICAD: Tokyo International Conference on African Development/ Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı

TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TMV: Türkiye Maarif Vakfı

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UC: L'Union Camerounaise/Kamerun Birliği

UNC: L'Union nationale camerounaise/ Kamerun Ulusal Birliği

UPC: L'Union des populations du Cameroun/Kamerun Halkları Birliği

YDD: Yeryüzü Doktorları Derneği

YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ZFD: Zivile Friedensdienst/Sivil Barış Servisi

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1: Kamerun Haritası

Harita 2.2: Kamerun sınırlarının şekillenme süreci

Harita 3.1.: Türkiye'nin Afrika'daki Varlığı

Harita 3.2: Almanların sömürgeleri ve Mittelfrika için hedeflenen bölgeler

Harita 3.3: Alman sömürge döneminde Kamerun ve Togo

Harita 3.4: İsrail'in Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişkilerinin gelişim

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1: Kamerun Sosyoekonomik Yapısına Dair Göstergeler

Tablo 3.1: Türkiye-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2013-2022)

Tablo 3.2: Almanya-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2011-2021)

Tablo 3.3: İsrail-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2011-2021)

Tablo 4.1: Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile olan ikili ticari ilişkilerinin karşılaştırılması (2013-2021 arasındaki toplam rakamlar)

GİRİŞ

“İnsanlığın Beşiği”¹ olarak nitelendirilen Afrika, binlerce yıllık geçmişi, beşerî ve doğal zenginliğinin yanı sıra coğrafi açıdan da dünyanın en büyük ikinci kıtası durumundadır. Çevresi; Akdeniz, Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu ve Pasifik Okyanusu ile çevrili olan Afrika, kuzeyinde doğudan batıya uzanan Sahra Çölü, merkezinde yağmur ormanları, doğusunda savanalarıyla Ümit Burnu’ndan Afrika Boynuzu’na, Nil Nehri’nden Kongo Nehri’ne, Atlas Dağlarından Rwenzori Dağlarına, Serengeti’den Fizan Çölüne, Kongo yağmur ormanlarından Namib Çölüne, Eski Mısır Uygarlığından Mali İmparatorluğuna, Kanem’den Mutapa Krallığına, Tuareglerden Pigmelere, Svahili dilinden Fulaniceye, Nelson Mandela’dan Thomas Sankara’ya, Joseph Ki-Zerbo’dan Manu Dibango’ya, Timbuktu’dan Harar’a, Kamerun’dan Madagaskar’a nice sembolik ifadelerle sıralanabilecek eşsiz bir coğrafya olup günümüzde de her yönüyle kendisine yönelik ilginin arttığı bir kıtadır.

Beşerî ve doğal zenginliklerinin yanında 15. yüzyıla kadar kendi içindeki dengelerle varlığını sürdüren Afrika, bu dönemden itibaren Avrupalıların dikkatini çekmiş ve özellikle köle ticareti üzerinden kıtaya ilişkiler kurulmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde kıtayı barındırdığı imkanlar açısından da keşfeden Avrupalılar; 19. yüzyılda başlayan sömürge hakimiyetlerini kıta ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandığı 1960’lı yıllara kadar sürdürmüşlerdir. Birer birer sömürge durumundan bağımsız devlet durumuna geçen genç Afrika ülkeleri, gerçek anlamda egemenlikleri kendilerine ait ve herhangi bir güce bağlı olmadan varlıklarını sürdürmek ve kendi kendine yetebilmek için politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ancak; kırılgan ekonomik yapıları, iyi yönetilmeyişleri, çalkantılı siyasi atmosferleri, küresel gelişmeler ve sömürgeci tahakkümden gerçek manada kurtulamamış olmaları çoğu kıta ülkesinin kısa süreli istikrarlara rağmen sendelemesine ve içinden çıkılması oldukça zor kronik problemlerin (darbe, yolsuzluk, iç savaş, yoksulluk, ekonomik kırılganlık vb.) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Afrika ülkeleri bağımsızlıklarından günümüze uzanan süreçte farklı problemlerle karşı karşıya kalmış olup kendi kendine yetememekten dolayı ikili veya çok taraflı işbirliği

¹Georges Mortelmans, “L’Afrique, berceau de l’humanité”, *Le Globe* 101 (Şubat 1961), 12-13.

girişimleri yoluyla bahsi geçen problemlerin üstesinden gelebilmek için gelişmiş ve yükselen güçlerle ilişkiler kurmuşlardır. Uzunca bir süre geleneksel güçlü aktörlerin gelişmemiş olarak nitelendirilen Güney ülkelerine yönelik kalkınma yardımları üzerinden gerçekleşen Kuzey-Güney İşbirliği, Çin, Hindistan ve Türkiye gibi aktörlerinden uluslararası arenada etkin hale gelmesiyle Güney-Güney İşbirliği süreci başlamıştır. Bağımlılığa, eşit olmayan ilişkilere ve daha çok çıkar odaklı ilişkilere dayanan yardım ilişkileri değişen konjonktürde kalkınma yardımları da dönüşüme uğramış ve günümüzde yaygınlaşmaya başlayan kalkınma işbirliği, ortaklık, kalkınma ortaklığı, stratejik ortaklık vb. ilişki şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Afrika ülkeleri de uluslararası ilişkilerinde yeni konseptlere uyum göstermiş ve dış aktörler de bu çerçevede çeşitli yaklaşımlar geliştirmeye başlamıştır. Ancak görünürde konsept değişse de ortaklık veya kalkınma işbirliğinin kıtada genelde çıkarları doğrultusunda hareket eden güçlü bir ortak ve daha zayıf olup her türlü desteğe ihtiyacı olan bir diğer ortağın yer aldığı ilişkiler şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Afrikalının failliğinin zayıf kaldığı bu ilişkilere bugün birçok gelişmiş ve yükselen gücün kıta ile yürüttüğü ortaklıklarda rastlanmaktadır. ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, Hindistan, Almanya, Türkiye gibi birçok ülke bugün belli başlı Afrika politikalarına sahip olup çeşitli strateji, ilke ve amaçlar üzerinden kıta ile ilişkilerini sürdürmektedir.

Bir Orta Afrika ülkesi olan Kamerun da bugün uluslararası ilişkilerinde ortaklık ilişkilerine önem vermektedir. Barındırdığı doğal ve beşerî çeşitlilikten dolayı “*Afrika Minyatürü*”² olarak görülen Kamerun jeopolitik konumu, ekonomik potansiyeli ve doğal kaynakları ile birçok ülkenin dikkatini çekmektedir. Kamerun potansiyeline rağmen yeterince kalkınmamış olması, ekonomik problemler, altyapı yetersizliği, iyi yönetim problemi vb. nedenlerden dolayı gelişmemiş ülke statüsünde bulunmaktadır. Çalışmamızda detaylıca ele alınan Vizyon 2035 programı, Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya’nın Kamerun’u 2035’te gelişmekte olan bir ülke durumuna getirme hedefi doğrultusunda hazırlanmıştır. Kendi kendine yetemeyeceğini bilen Kamerun bu anlamda ortaklık ve kalkınma işbirliği girişimlerine açık olup bu tarz ilişkiler üzerinden Vizyon 2035 hedeflerinin gerçekleştirilmesinin mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda Fransa, Çin, ABD, İngiltere gibi ülkelerle birlikte eski sömürgecisi olan Almanya, Afrika’da alternatif bir ortak haline gelen Türkiye ve İsrail de bu anlamda Kamerun’un ortaklık ilişkilerinin bulunduğu ülkelerdir.

² Paul Tchawa, “Le Cameroun: une Afrique en miniature?”, *Cahiers D’Outre-Mer* 259 (Temmuz-Eylül 2012), 336.

Bu çalışma Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile ilişkilerinin ortaklık ve kalkınma işbirliği anlayışı üzerinden ele alınmasına dayanmaktadır. Bu konunun neden seçilmiştir? Bu soruya cevap olarak öncelikle Kamerun'da yaşanan yaklaşık 3 yıla yakın saha tecrübesinin Kamerun'un çalışma alanı olarak belirlenmesindeki en önemli faktör olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ortaklık ilişkileri ele alınan üç ülkenin seçiminde ise Kamerun'un eski Alman sömürgesi olmasından dolayı Almanya, Afrika ile ilişkilerinde ivme yakalaması ve sahada dikkate değer bir varlık göstermesinden dolayı Türkiye ve gerek bölgesel gerekse uluslararası arenada çeşitli tartışmaları beraberinde getirmesi ve Afrika'da da varlık gösterme çabasından dolayı İsrail belirlenmiştir. Ek olarak bu üç ülkenin Kamerun'daki bazı faaliyetlerini denk gelmesi de yine çalışma konusunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çalışma kapsamında cevabı aranacak soru ise Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile ortaklıklarının hangi motivasyonlarla gerçekleştiği ve bu ortaklıkların ne derecede gerçekleştiğidir. Bu soruya yanıt bulmak için önce literatürde ortaklıktan ziyade daha sık öne çıkan stratejik ortaklık ve kalkınma işbirliğine değinildikten sonra Kamerun'un geçmişi ve mevcut durumu her anlamda ele alınacaktır. Bundan sonra ise ilgili üç ülkenin Kamerun ilişkileri detaylıca ele alınıp ardından da çalışmanın metodolojik çerçevesini oluşturan karşılaştırmalı dış politika analizi ve tümevarım yöntemi üzerinden bu ülkelerin karşılaştırması yapılacaktır.

Çalışmanın amacı nedir? Bu çalışma sonucunda genel anlamda "X ülkesinin Afrika politikası" anlayışından ziyade ortaklık ve kalkınma gibi daraltılmış bir alanda üç farklı ülkenin Kamerun politikaları ortaya konarak alanda çalışan kişilere örnek teşkil edebilecek bir çalışma çerçevesi sunulacaktır. Bu anlamda literatüre bakıldığında Afrika'nın dünya siyasetindeki yeri bağlamında sıklıkla belirli aktörlerin Afrika politikasının karşılaşılan ilk çalışma alanı olduğu anlaşılmaktadır. Belirli aktörlerin Afrika politikasına müteakip olarak ise; "A ülkesinin B ülkesi ile ilişkileri veya politikası" şeklinde çalışmalara rastlanmıştır. Karşılaştırmalı analiz açısından bakıldığında yine yoğunluklu olarak "A ve B'nin Afrika Politikası" şeklinde çalışmalara rastlanırken "A ve B'nin C ile ilişkileri" şeklindeki çalışmaların daha az olduğu bunun da ötesinde bir kavramsal çerçeveye dayanılarak ele alınmış "A, B ve C'nin D ile ortaklığı" şeklinde detaylıca yapılmış akademik çalışmalar ise yok denecek kadar azdır.

Çalışma ile ilgili literatür taramasında çalışmanın kapsamına yakın olarak değerlendirilen ancak eksik görülen en önemli çalışma Yves-Alexandre Chouala, Patrice Bigombé Logo ve Delmas Tsafack'ın editörlüğünde hazırlanan ve Kamerun'un gruplandırılmış

ikili ilişkilerini ele alan kitap³ olmuştur. Bahsi geçen kitapta bölümler halinde Türkiye, Almanya ve İsrail de dahil toplamda 17 ülkenin Kamerun ile olan ikili ilişkileri ele alınmıştır. Ancak ilgili çalışmanın 2022 yılında yayımlanmasına rağmen güncellik anlamında eksik kaldığı ve herhangi bir karşılaştırma bölümünün olmadığı görülmüştür. Bu çalışma haricinde ilgili ülkelerden sadece birisinin Kamerun ile olan ikili ilişkilerini konu edinen Fransızca ve İngilizce çeşitli kitap, makale ve tezlere rastlanmıştır. Örneğin; Rose Gisèle Ndo'o tarafından kaleme alınan ve Kamerun-İsrail ilişkilerini konu edinen bir kitap 2023 yılında yayımlanmıştır.⁴ Türkçe olarak ise Kamerun ile ilgili çok az çalışmaya rastlanmıştır ve ilgili aktörlerden en az ikisini veya bu aktörler dışında herhangi iki aktörün Kamerun ile ilişkilerini karşılaştırmalı olarak ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır ancak Gassim Ibrahim tarafından hazırlanan ve Kamerun-Türkiye ilişkilerini ele alan yayımlanmış yüksek lisans tezi Türkçe olarak çalışma konumuza yakın olarak kabul edilebilecek bir çalışma olarak değerlendirilmiştir.⁵ Literatür taramasına ek olarak çalışma boyunca yayımlanmış lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri, konuya dair kitaplar, uluslararası hakemli dergilerde ve süreli yayınlarda yayınlanmış makaleler, arşiv belgeleri, sempozyum bildirileri, çeşitli düşünce kuruluşlarınca yayınlanan analiz, rapor, inceleme, makale ve görüşler, gazete yazıları, haberler, istatistikler, haritalar, internet üzerinden erişilen kaynaklar ve saha gözlemleri başvuru alan temel kaynaklar olmuştur.

Metodolojik çerçeve olarak karşılaştırmalı dış politika analizi ve bu karşılaştırmada bir sonuca varmak içinse tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Araştırma metodolojisi bir sorgulamanın nasıl ilerlemesi gerektiğine dair bir teori olarak tanımlanıp belirli bir sorgulama yaklaşımındaki varsayımların, ilkelerin ve prosedürlerin analizini içerir. Metodoloji; araştırmaya değer problem türlerini tanımlayarak neyin araştırılabilir bir problem oluşturduğunu, test edilebilir hipotezleri, bir problemin belirli tasarımlar ve prosedürler kullanılarak araştırılabilecek şekilde nasıl çerçevelendirileceğini ve uygun veri toplama araçlarının nasıl seçileceği ve geliştirileceği konusunda araştırmacıya yol gösterir.⁶

³ Yves-Alexandre Chouala vd., *Le Cameroun et les grandes puissances: trajectoires et dynamiques de coopération*, (Paris: L'Harmattan, 2022).

⁴ Rose Gisèle Ndo'o, *Israël et Le Cameroun: du réalisme politique au pragmatisme sécuritaire-militaire*, (Yaounde: L'Harmattan Cameroun, 2023).

⁵ Gassim Ibrahim, *Türk dış politikasında Afrika: Türkiye- Kamerun ilişkileri örneği*, (İstanbul: T.C Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁶ Barber Mbangwa Mafuwane, *The contribution of instructional leadership to learner performance*, (Pretoria: University of Pretoria, Faculty of Education Department of Education Management and Policy Studies, Doktora Tezi, 2011), 68.

Çalışmamızın metodolojik çerçevesini karşılaştırmalı dış politika analizi ve tümevarım yöntemi oluşturacaktır. Karşılaştırmalı dış politika analizi, karşılaştırma ve karşıtlık merceğinden yola çıkarak devletlerin amaçlarını, değerlerini, kararlarını ve eylemlerini belirlemeye çalışır ve değişkenler (neden ve sonuçlar) arasındaki ampirik ilişkileri keşfetme yöntemi olarak tanımlanır.⁷ Karşılaştırmalı dış politika analizi benzeşen aktör veya sistemler üzerinden uygulanabileceği gibi birbirinden tamamen farklı yapıları da konu edinebilir.⁸ Nitekim çalışma kapsamında Kamerun ile ilişkileri incelenecek olan üç farklı ülke bulunmaktadır. Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile olan ilişkileri karşılaştırmalı olarak ortaklık ve işbirliği perspektifleri üzerinden ele alınacaktır. Gerek benzeşen gerekse de farklılık oluşturan yönleriyle incelenecek bu ülkelerin karşılaştırmasında tümevarım yöntemi dikkate alınarak olay ve olgulardan sonuçlar çıkarılıp bu sonuçların sentezi yapılacaktır.

Tezin ilk bölümünü kavramsal çerçeve konusu oluşturmaktadır. Bu anlamda kavramsal çerçeve itibariyle ilk olarak stratejik ortaklık, ittifak ve kalkınma işbirliği konuları ele alınmıştır. Bir hizalanma biçimi olan ittifak konsepti güvenlik odaklıyken stratejik ortaklık ise bunun daha ötesinde güvenlik işbirliği de dahil siyasi, ekonomik ve kalkınma gibi alanları kapsayan, eşitlik ilkesine dayanan ve karşılıklı çıkarların olduğu yeni bir ilişki konseptidir. Tez başlığında sadece ortaklık ifadesi kullanılmış olup literatür taramasında ise ekseriyetle stratejik ortaklık kavramıyla karşılaşılmıştır. Bu anlamda ortaklığın bir üst seviyesi olarak görülebilecek stratejik ortaklık uluslararası ilişkilerde aktörlerin daha derin ve kapsamlı işbirliğine gittiği bir ilişki konseptidir. Ardından ikili veya çok taraflı ilişkilerde öne çıkan kalkınma işbirliği kavramı ele alınmıştır. Genel olarak bu bölümde ilgili kavramların tanımları, tanımla ilgili muğlaklıklar, kriterler, uluslararası ilişkiler teorilerine göre ne anlama geldikleri, türleri ve genel düşünceler ele alınmıştır.

İkinci bölümde ilgili üç aktörün ortak paydası olan Kamerun Cumhuriyeti genel coğrafi tanımlama, tarihi, siyasi yapısı, ekonomisi, sosyal yapısı, kalkınma vizyonları ve dış politikası üzerinden detaylıca ele alınmıştır. Coğrafi konumu itibariyle Orta Afrika Bölgesinde oldukça stratejik bir pozisyona sahip olan Kamerun doğal ve beşerî zenginliğiyle daha önce de belirtildiği üzere bir Afrika minyatürü olarak görülmektedir. Tarihsel süreçte kendi mütevazı tarihini yaşarken Avrupalıların bölgeye gelmesiyle birlikte diğer Afrika ülkeleri gibi

⁷ Larissa Roxanna Smith, "Benefits of Comparative Foreign Policy", *SSRN* (Ocak 2011), 1.

⁸ Ömer Göksel İşyar, "Bilimsel gelişme tarihi açısından karşılaştırmalı dış politika analizi: 'birinci nesil' çalışmalar", *Uluslararası Hukuk ve Politika* 5/18 (2009), 17.

sömürgeleştirilen Kamerun; Almanya, İngiltere ve Fransa'nın boyunduruğunda yaşamış ardından 1960 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlıktan günümüze nasıl bir siyasi sürecin yaşandığıyla birlikte ülkenin devam eden iç problemi olan Anglofon meselesine de değinilmiştir. Ardından ekonomik yapısı, tarihi süreçte hangi aşamalardan geçtiği, birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerin durumu, genel ekonomik görünüm, potansiyeli ve istatistikleriyle ülke ekonomisine değinilmiştir. Buna müteakip ise hem tarihi sürecin hem de ekonomik yapısının bir sonucu olan sosyal yapıya geçilmiştir. Burada özellikle halkın karşı karşıya olduğu kalkınma problemleri eğitim, sağlık, altyapı vb. meseleler üzerinden hareket edilmiş ve bu görünüm çeşitli göstergelerin olduğu bir tablo ile desteklenmiştir. Ardından kalkınmaya yönelik oluşturulan ulusal stratejiler olan Vizyon 2035 ve SND30 programları ülkenin kalkınma anlayışını anlamak için detaylı olarak ele alınmıştır. Son olarak ise Kamerun dış politikasına genel tarihsel görünümü ve teorik ve ilke bazlı olarak değinilerek ikinci bölüm bu şekilde bitirilmiştir.

Üçüncü bölümü Kamerun ile ortaklıkları ele alınan Türkiye, Almanya ve İsrail alt başlıkları oluşturmaktadır. Her ülke için ilk olarak Afrika politikalarına değinilmiş ardından ise Kamerun ile olan siyasi ilişkileri, ekonomik ilişkileri ve kalkınma işbirliği ortaklığı ele alınmıştır. Türkiye Afrika'da son yıllarda yükselen alternatif güçlerden biri olup bu anlamda 2000'li yıllara doğru Afrika politikasına gereken önemi vererek bugünkü halini almasını sağlamıştır. Afrika ülkelerinin de teveccühü ile alternatif bir aktör haline gelen Türkiye gerek yumuşak gerekse sert gücünü kıtada dengeli olarak kurmuş ve diplomasiden ekonomiye, yatırımlardan ticarete, insani yardımdan resmî kalkınma işbirliğine birçok alanda kazan-kazan ilişkisi çerçevesinde ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Kamerun da bu anlamda Türkiye'nin ilişkilerini özellikle 2000'li yıllardan sonra kurduğu ancak bu geç gelişen ilişkilere rağmen birçok alanda işbirliği sağladığı ülkelerden biridir. Karşılıklı büyükelçilikler, devlet başkanlarının karşılıklı ziyaretleri, ticari istatistikler, özel sektörün yatırımları, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türkiye Maarif Vakfı'nın (TMV) faaliyetleri itibarıyla bakıldığında ilişkilerin gelecek vadettiği görülmektedir.

Üçüncü bölümün ikinci başlığını Almanya oluşturmaktadır. Almanya Afrika'nın sömürgecilerce paylaşımından önce tüccar ve misyonerleri üzerinden Afrika ile ilk temasları gerçekleştirmiştir. Sömürgecilik rekabetine diğer Avrupalı güçlere nazaran daha geç başlayan Almanya kıtanın paylaşımı sırasında da yine bu güçlere nazaran daha az pay sahibi olmuştur. Kamerun, Togo ve Güneybatı Afrika gibi bölgeleri alan Almanlar, sömürge alanlarını *MittelAfrika* hayalinden yola çıkarak arttırmak istemiş ancak Birinci Dünya Savaşıyla birlikte

mevcut sömürgelerinin de kontrolünü kaybetmiştir. İki dünya savaşında da öncü rol oynayan Almanlar İkinci Dünya Savaşından birleşme dönemi olan 1990'lı yıllara kadar dış politikadaki kısıtlamalar ve geçmişin çekincelerinden kaynaklı tereddütlerinden dolayı oldukça geç bir vakitte Afrika kıtasına önem vermeye başlamıştır. Eski sömürgesi olan Kamerun ile olan ilişkileri ise genel Afrika politikasına nazaran daha istisnai bir durum sergilemiştir. Kamerun'un bağımsızlığından itibaren karşılıklı ilişkilerin kurulmasından günümüze uzanan süreçte hem diplomatik hem de ekonomik anlamda önemli aşamalar kaydedildiği görülmüştür. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ), Kalkınma Bankası (KfW), Federal Yer Bilimleri ve Doğal Kaynaklar Enstitüsü (BGR), Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD), Konrad-Adenauer Vakfı (KAS), Friedrich Ebert Vakfı (FES) ve Goethe Enstitüsü bu anlamda Kamerun ile olan kalkınma ortaklığının temel oyuncularını olarak ilişkilerde rol almıştır.

Üçüncü bölümde son olarak İsrail konusu ele alınmıştır. Filistin topraklarında tartışmalı ve kanlı bir şekilde kurulan İsrail, bulunduğu coğrafyadaki yalnızlığından sıyrılmak için yeni ilişkiler aramış ve bu anlamda bağımsızlıklarını yeni kazanmış Afrika ülkeleriyle ilişki kurmayı bir dış çevre stratejisi olarak benimsemiştir. Kıta ülkelerinin bağımsızlık yıllarından itibaren kurulan ilişkiler bir ara tamamen kopmuş ancak daha sonra yeniden düzelmiştir. Filistin meselesi açısından uluslararası platformlarda Afrikalı ülkelerin desteğini kazanmak ve ekonomik olarak kıtanın potansiyelinden faydalanmak amacıyla Afrika politikasını yürüten İsrail, diplomatik anlamda zayıf olmasına rağmen özellikle gizli bir şekilde yürütülen güvenlik işbirliği, silah ihracatı ve değerli madenlerin işletilmesi anlamında tam anlamıyla kayıtlara geçmeyen bir ilişki ağına sahiptir. Kamuoyu ile paylaşılan genel alan kalkınma işbirliği ve belirtilen diğer örtülü alanlar üzerinden İsrail'in Kamerun ile ilişkileri şekillenmiştir. Kalkınma işbirliğinde İsrail Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (MASHAV) ikili ilişkilerde önemli bir rol oynarken İsrail özellikle tarımsal tecrübesinden yola çıkarak gerek Kamerun ile gerekse kıta genelindeki ortaklarıyla kalkınma işbirliği ilişkisi kurmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde ise önce Afrika kıtasının ortaklık ve işbirliğine bakış açısı değerlendirilecek ardından da Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile olan ortaklıkları siyasi-güvenlik, ekonomi ve kalkınma işbirliği alanları üzerinden birbiriyle karşılaştırılarak aralarındaki motivasyon farkları, ortaklık kurma yöntemleri, genel farklılıklar ve benzerliklerle ilgili çıkarımlara varılacaktır. Bu anlamda ilgili üç ülkenin Kamerun ile ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesinde olup olmadığı, buna bağlı olarak Afrika ülkeleri ile stratejik ortaklığın mümkün olup olmadığı sorularına da cevap aranacaktır.

BÖLÜM I

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İTTİFAK VE HİZALANMA BİÇİMLERİ

İttifak konsepti uluslararası siyasette ve ülkelerin dış politika süreçlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kavramın tanımına geçmeden önce literatürde sıklıkla bir arada ele alınan ancak birbirinden farklı olan ittifak, hizalanma (alignment) ve koalisyon kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. İttifak ile aynı anlamlarda kullanılabilen hizalanma konsepti iki veya daha fazla aktör arasında bir takım karşılıklı beklentileri ifade ediyor olup bu beklentiler genellikle çatışma durumunda tarafların birbirlerinin desteğini almalarıyla ilgili bir kavramdır. Koalisyon ise barış ortamında ortaya çıkan ve bir hizalanma şekli olan ittifaklara nazaran savaş durumunda ortaya çıkan bir hizalanma şeklidir. Bu noktadan hareketle ittifak ve koalisyonun birbirinden net bir şekilde ayrıldığı ancak hizalanmanın her ikisini de kapsayan daha geniş bir alanı ifade ettiği anlaşılmaktadır.⁹

Snyder, ittifakları belirli koşullarda, kendi üyeleri dışındaki devletlere karşı askeri güç kullanmak veya kullanmamak için devletlerin resmî birlikleri¹⁰; Walt, iki veya daha fazla egemen devlet arasındaki güvenlik işbirliğine ilişkin resmî veya gayri resmî bir ilişki¹¹; Weitsman ise bir güvenlik mekanizması sağlamak için ikili veya çok taraflı anlaşma olarak tanımlamaktadır.¹² İttifakların oluşma sebepleri ile ilgili olarak ittifakların bir dış tehdidin varlığına dayandığı ve müttefik güçler arasındaki bir topluluk duygusuyla ilişkili olduğu gibi açık ve mevcut bir tehlike olmadan da oluşabileceği belirtilmiştir.¹³ Ward, ittifak tanımını dört özelliğin değişen kombinasyonu üzerinden ele almaktadır: İki veya daha fazla ulus devlet arasındaki işbirlikçi bir ilişki, askeri kuvvetlerin (potansiyel) bir araya toplanması, genel olarak ortak bir dış tehdit algısından kaynaklanan ortak ulusal güvenlik çıkarları, bireysel eyleme karşı

⁹ Zikriye Sevdâ Sekmen, *Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümü: tehdit algısı, kriz yönetimi ve NATO askeri operasyonları*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 10.

¹⁰ Glenn H. Snyder, *Alliance politics*, (Ithaca: Cornell University Press, 2007), 1.

¹¹ Stephen M. Walt, *The origins of alliance*, (Ithaca: Cornell University Press, 1987), 1.

¹² Patricia A. Weitsman, *Dangerous alliances: proponents of peace, weapons of war*, (Stanford: Stanford University Press, 2004), 34.

¹³ Thomas S. Wilkins, “‘Alignment’, not ‘alliance’ – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment”, *Review of International Studies* 38/1 (Ocak 2012), 62.

kolektif eylemin değerine olan inanç.¹⁴ Görüldüğü üzere güvenlik merkezli bir ilişki konsepti olan ittifaklar, kuramsal olarak da daha çok realist ekol tarafından ele alınmaktadır. Gerek klasik realistler gerekse de neo-realistler, güç mücadelesi ve anarşi ortamında devletlerin güvenliklerini sağlması ve çıkarlarını koruması için ittifakların bir güç dengesi kurma yolu olduğı görüşünü ortaya koymaktadır.¹⁵

İttifaklarda ortak yürütme eylemi için resmî hükmün gerekli olduğı düşüncesiyle beraber, ortak bir düşmanın iki müttefikten birine veya her ikisine birden saldırması durumunda birbirlerinin yardımına gelmelerine dair muğlak bir garanti de söz konusudur.¹⁶ Bu anlamda ayırt edici özellikler noktasında bir ittifakın gerekli ve yeterli koşullarını betimleyen bir tipoloji ortaya koyan Fedder'e göre ittifak: Üye devletlerden oluşur, sabit bir bölgesel yargı yetkisine sahiptir, sınırlı süreli olacak şekilde tasarlanmıştır, simetrik veya asimetrik bir güç dağılımına sahiptir, aktif veya pasif olarak yönlendirilir, tek taraflı veya karşılıklı taahhütlere dayalıdır, garanti veya var olan güvenlik mekanizmalarına sahiptir, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış bir organizasyonu vardır, yalnızca kolektif mallar veya hem kolektif hem de kolektif olmayan mallar üretir.¹⁷

Askeri işlev itibariyle ittifak ve kolektif güvenlik örgütlerinin de birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Caydırıcılık için olası tehditlere karşı blok politikası sergileyen kolektif güvenlik örgütleri üye ülkelerin ordularının yüksek kumandanlıklar altında birleştirilmesi, askeri kapasite anlamında standartlaştırma politikası ve siyasi ve teknik birimlerin kurulması itibariyle kurumsallaşmış bir yapı sergilemektedir. İttifaklar ise çatışma anı veya öncesinde bir araya gelmekte ve sonrasında dağılmakta ve kolektif güvenlik örgütlerinde görüldüğü üzere orduların tek bir komutada birleştirilmesi gibi kurumsallaşmaya işaret eden durumlar görülmemektedir.¹⁸

İttifak başlığı ile açılan ancak farklı hizalanma biçimlerinin de ele alındığı bu bölüm çalışmanın odaklandığı alan itibariyle kısa tutulmuştur. Bundan sonra uluslararası ilişkilerde

¹⁴ Michael D. Ward, *Research gaps in alliance dynamics*, (Denver: Graduate School of International Studies, University of Denver, 1982), 5.

¹⁵ Sekmen, *NATO'nun Dönüşümü*, 41.

¹⁶ Edwin H. Fedder, "The concept of alliance" *International Studies Quarterly* 12/1 (Mart 1968), 81.

¹⁷ Fedder, "The concept of alliance", 71.

¹⁸ Sekmen, *NATO'nun dönüşümü*, 13.

yeni bir kavram olarak kabul edilen ve kapsamı oldukça geniş olan stratejik ortaklık kavramı üzerinde durulacaktır.

1.2. STRATEJİK ORTAKLIK

Uluslararası ilişkilerde ortaklık anlayışı üzerinden yapılan literatür taramasında bu ilişki şeklinin ekseriyetle stratejik ortaklık bağlamında ele alındığı görülmüştür. İlişkiye stratejik boyut atfedilmesinden kasıt aslında birçok ülkenin diğer ülkelerle olan ikili ilişkilerinin önem boyutunun ortaya konulmasıdır. Ancak stratejik ortaklık ifadesi uluslararası ilişkilerde alelade bir şekilde kullanılamayacak boyutta içi doldurulması gereken bir kavramdır. Kapsamı, zorunlulukları ve gerçekleşme şartları itibarıyla iki ülke arasında kurulan ikili ilişkilerin niteliğini ortaya koyan stratejik ortaklık ifadesi, stratejik boyuttaki birçok ikili ilişkiyi nitelemek için kullanılmaya uygun olsa da gerçekleşme durumu değişkenlik göstermektedir. Bu anlamda her ortaklığın stratejik olarak nitelendirilmeye uygun olmadığı düşüncesiyle birlikte her stratejik ortaklığın da bu kavramın hakkını verip veremediği ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Bayram, değişen uluslararası ilişkiler alanında ortaklığın öne çıktığını ifade ederken ortaklığa Çin tarzı ortaklık anlayışı üzerinden yaklaşmıştır. Buna göre Çin, müttefik ilişkisinden ziyade ortak ilişkisine önem veriyor olup ortaklığı, Batı tarzı ittifak anlayışından daha farklı bir yere konumlandırmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde birçok ülke ile ortaklık ilişkisinin farklı konseptlerinde ilişkiler geliştiren Çin diplomasisi için ortaklık, ülkenin nüfuzunu ekonomik işbirlikleri üzerinden yaymaya yönelik bir politikadır. Karşılıklı çıkar ilişkisine endeksli bu anlayışta siyasi ve ideolojik farklılıklar bir kenara bırakılarak bağlantısız bir dış politika yönelimi benimsenmektedir. Kendine has ortaklık anlayışında Çin eşitler dengesine kendi menfaati ölçüsünde dikkat etmekte ve böylece egoist-altruist ortası bir profile karşısındaki ortağın da menfaatlerine dikkat ederek büyük bir güç profili çizmeye çalışmaktadır.¹⁹

Grevi, AB'nin stratejik ortaklık yaklaşımından hareketle ortaklık ve stratejik ortaklık arasındaki farklılığa değinerek ortaklıkların stratejik diye tanımlanmasıyla stratejik hale gelmediğini ve kimin stratejik olup kimin olmadığı tartışmasının döngüsel olduğunu ve bu şekilde önem statüsü atfetmenin tutarsız bir çaba olduğunu belirtmiştir. İlişkinin kavramsal

¹⁹ Mürsel Bayram, *Çin-Afrika işbirliği: tarihsel arka plan ve temel dinamikler*, (Ankara: Afrika Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2022), 63.

olarak nasıl çerçeveslendiğiyle değil bekleneni sağlayıp sağlamadığı ile ilgilenen Grevi, esas olarak stratejik ortaklıkların sonuçlarına odaklanır.²⁰ Yine Avrupa Birliği'nin (AB) stratejik ortaklıklarından yola çıkan Renard, AB'nin dokuz stratejik ortaklığını (ABD, Kanada, Meksika, Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Japonya ve Güney Afrika) örnek vererek stratejik ortaklıkların aynı ve eşit olmadığını belirtmiştir. Buna göre ilgili ülkelerle ilişkilere resmî veya gayri resmî belgelerde stratejik ortaklık atfedilse de bu ilişkilerin aynı şekilde ortaya çıkmadığı gibi, aynı aşamada da olmadığını vurgulamaktadır. Renard'a göre AB, uzun süredir devam eden bu ilişkilerin çeşitli nedenlerle doğası gereği stratejik olduğunu ve doğal evriminin tek bir belgede aşırı resmîleştirilmesini gerektirmediğini düşündüğünü belirtmektedir. Bu ortaklıkların eşit olmadıklarıyla ilgili olarak ise ilgili ortaklıkları ikiye bölmüştür. Buna göre: ABD gibi olan stratejik ortaklık ilişkisi ABD'nin gücünden dolayı diğer tüm ortaklıkların üzerinde görülürken Rusya ve Çin ile olan stratejik ortaklıklar her ne kadar önemli olsa da ABD ile ortaklığa eşit değildir.²¹

Kay'a göre stratejik ortaklık teriminin ne anlama geldiğiyle ilgili muğlaklık bulunmaktadır. Soğuk Savaşın bitmesine müteakip ortaya çıkan stratejik ortaklık anlayışının, Avrupa'da ABD ve müttefikleri için bir yetki paylaşımı ve Doğu'da bir Sovyet nüfuz alanı anlamına geldiğini belirten Kay, stratejik ortaklığın paylaşımdan öte rekabete dayalı karşılıklı çıkarları arayan iki devlet arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini veya meşrulaştırdığını öne sürmektedir.²² Blanco da stratejik ortaklık ifadesine 1990'lardan önceki çalışmalarda rastlanmadığını ve 1990'lardan sonra bu ifadenin anlam kazanarak uluslararası siyasi söyleme dahil edildiğini ve stratejik ortaklığın uluslararası siyasi aktörler tarafından bir şekilde meşru ve dış politika hedeflerine ulaşmada faydalı olarak görülen yeni bir kavramsal araç olduğunu belirtmiştir.²³

Czechowska, stratejik ortaklığın yasal egemenliklerini koruyan, stratejik hedeflerinin bütünlüğüne ikna olmuş ve bu nedenle de bunları uygulamak için uzun vadeli bir işbirliği yapmaya karar veren aktörler arasındaki ilişkilerin aynı anda kurumsal esnekliği, olağanüstü

²⁰ Giovanni Grevi, *Making EU strategic partnerships effective*, (FRIDE Working Paper 105 Aralık 2010), 2-3.

²¹ Thomas Renard, *Strategy wanted: the European Union and strategic partnerships*, (Egmont Institute, Security Policy Brief, 13, 2010), 1-2.

²² Sean Kay, "What is a strategic partnership?", *Problems of PostCommunism*, 47:3 (Mayıs 2000), 15-16.

²³ Luis Fernando Blanco, "The functions of 'strategic partnership' in European Union foreign policy discourse", *Cambridge Review of International Affairs* 29/1 (2016), 37.

yakınlığı ve yoğunluğu ile karakterize edilen ikili bir ilişki olduğunu belirtmiştir.²⁴ Holslag ise, kavramın muğlaklığından dolayı stratejik ortaklığın, devletlerin anladığı şekliyle bir anlam kazandığını ve kavramın öneminin kendisine atfedilen özelliklerle sınırlı olduğunu belirtmektedir. Bu muğlaklığa rağmen Holslag, kavramla ilgili beş temel özelliği ortaya koymaktadır: Açıkça tanımlanmış ortak çıkarlar ve beklentilerin gerekliliği, bunların uzun vadeli olarak ortaya konulması, amaçların çok boyutlu olması ve ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda işlevsel hale getirilmesinin gerekliliği, stratejik ortaklıkların küresel bir uzantıya sahip olması, teşviklerin ortaklık olmadan elde edilemeyecek nitelikte olması ve stratejik ortaklığın diğer ilişkilerden ayırt edilmesini sağlaması.²⁵ Vahl ise, ortak değerlerin, ortak çıkarların ve karşılıklı anlayışın mevcut olmasının ortaklık için temel kriterler olduğunu ve ayrıca uygun bir ortaklık için ortaklığın genel itibarıyla eşit büyüklükteki benzer taraflar arasında olmasını ön koşul olarak belirtmiştir.²⁶ Eşitlerin ortaklığı olarak anlaşılabilecek bu nokta ortaklığın oluşması için asimetrik olmayan yani bağımlı bir ortaklığın söz konusu olmadığı bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu anlamda Afrika ile olan ortaklıklarda bu konu oldukça öne çıkan bir meseledir. Nitekim ilişkinin konsepti ne olursa olsun *African Agency* olarak adlandırılan Afrikalının fâilliği meselesi ihmal edilmekte ve eşitlerden oluşan aktif bir ortaklık yerine pragmatik bir retoriğe dayanan bağımlı ortaklık modeli varlığını korumaktadır.²⁷

Czechowska, stratejik ortaklığın ilişkilerde esneklik ve derin yakınlaşmayı birleştirdiğini ve acil küresel meseleler üzerindeki çok taraflı müzakerelerin tamamlayıcısı haline geldiğini belirtirken bunun, meselelerin yakınlığı, ortak stratejik hedeflerin karşılıklı olarak paylaşılması ve uzun vadeli bir işbirliğinin etkin bir şekilde uygulanmasını kolaylaştıracağına olan inançtan kaynaklandığını belirtmektedir. Czechowska, stratejik ortaklığa bakışında bu ilişkinin egemen ve bağımsız devlet olmanın dışında bir ilişki imkânı tanıdığını ve sıradan bir ilişki şeklinden çok daha farklı olduğunu belirtirken uluslararası siyaseti meşgul eden konuların artmasından dolayı, stratejik ortaklıkların sadece devletler arasında değil; devletler ile uluslararası ve uluslararası örgütler, devletlerin federal bölümleri ve

²⁴ Lucyna Czechowska, “The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory”, *The Copernicus Journal of Political Studies* 4/2 (2013), 47.

²⁵ Jonathan Holslag, “The elusive axis: assessing the EU–China strategic partnership”, *JCMS* 49/2 (Ocak 2011), 295.

²⁶ Marius Vahl, ‘Just good friends? The EU-Russian ‘strategic partnership’ and the northern dimension’, (CEPS Working Document, Sayı 166, 2001), 4.

²⁷ Jasmin-Leyla Virta, *From development cooperation to partnership of equals*, (Malmö: Malmö University, European Studies–Politics, Societies and Cultures, Lisans Tezi, 2021) 38.

hatta kıtalar arasında da kurulduğunu da belirtmiştir.²⁸ Michalski ve Pan, stratejik ortaklığın amaç ve işlevlerini üç ayrı perspektiften ele almıştır. Buna göre stratejik ortaklık, uluslararası sistem açısından rekabetçi anarşiden kaynaklanan gerilimi mutlaka azaltmasa da devletlerin bu tür ortaklıklar kurmalarındaki başlıca motivasyonun, uluslararası sistemi daha öngörülebilir kılacakları beklentisini sağlar, ikili ilişki açısından yinelenen ve yapılandırılmış bir angajman yoluyla, dostane bir ortakla belirli değer ve normları güçlendirmek veya uzlaşmaz bir ortağa karşı dünya görüşlerini ve uluslararası angajman ilkelerini yansıtmak için bir alan sağlar, bireysel açıdan ise tek bir devlet için ikili bir ortaklığa katılmanın amacı, aktörün uluslararası statüsünü güçlendirmek için fırsat sağlamaktadır.²⁹

Wilkins, stratejik ortaklığın, ekonomik fırsatlardan ortak fayda sağlamak veya güvenlik sorunlarına tek başına yapabileceğinden daha etkili bir şekilde yanıt vermek için devletler arasında yapılandırılmış işbirliği ve hem devlet hem de özel sektörün dahil olduğu devletlerarası bir fenomen olduğunu belirtmektedir. Stratejik ortaklık aynı zamanda ortaklar için bilgi, beceri ve kaynakların bir havuzda toplanmasına ve ortakların riski paylaşmalarına da izin verir. Wilkins, aşağıda da görüleceği üzere güvenlik merkezli olarak yaklaştığı stratejik bir ortaklık için şu dört özelliği ortaya koymaktadır:

- “*Düşman bir devleti caydırmak veya onunla savaşmaktan ziyade “sistem ilkesi” adıyla bilinen genel bir amaç(güvenlik) etrafında örgütlenmiştir.*
- *Tehdit odaklı düzenlemelerden ziyade öncelikle hedef odaklı düzenlemelerdir.*
- *Doğası gereği gayri resmî olma eğilimindedir ve düşük taahhüt maliyetleri gerektirir.*
- *Ekonomik mübadele işlevsel işbirliği alanları arasında öne çıkmakta ve geleneksel güvenlik endişelerinin yanı sıra ortaklığın ana itici güçlerinden birini oluşturmaktadır”.*³⁰

Blanco, Wilkins’in belirttiği dört özellik ile ilgili olarak sistem ilkesi haricindeki hiçbir özelliğin politika yapıcılar tarafından bu konseptte oluşturulan kullanımlarla uyummadığını öne sürmüş ve aynı şekilde referans gösterdiği birçok yazarın tartıştığı özelliklerin de, uluslararası siyasette stratejik ortaklıklar olarak nitelenen ilişkilerin sayısı ve çeşitliliği ile uygun şekilde

²⁸Czechowska, “The concept of strategic partnership”, 37-38.

²⁹ Anna Michalski - Zhongqi Pan, “Strategic partnerships: a new form of international engagement”, *Unlikely partners? Governing China in the 21st century*, Ed. Anna Michalski - Zhongqi Pan, (Singapore: Palgrave Macmillan, 2017), 27-30.

³⁰ Wilkins, “Alignment’, not ‘alliance’”, 67-68.

baş edemediğini belirtmiştir.³¹ Buradan da anlaşılacağı üzere mevcut uluslararası siyasette stratejik ortaklık konsepti kabul edilen ve benimsenen bir ilişki şekli olmasına rağmen kavramın tanımı ile ilgili uzlaşma eksikliği de yadsınamayacak bir şekilde ortadadır.

Stratejik ortaklıkla ilgili mevcut araştırmaların teorik bir analizden ziyade belirli özel ilişkilerin tarihsel ve dış politika perspektifinden yola çıkarak tanımlama çabası gösterdikleri anlaşılmaktadır. Ancak yine de kavramı teoriler açısından ele alan çalışmalara rastlanıldığı inkâr edilemez. Referans alınan çalışmada konunun teorik boyutuna da değinen Czechowska, stratejik ortaklığının bir dış politika aracı olarak hem liberal hem de realist yaklaşıma sadık iktidar sahiplerine hizmet edebileceğini ve meselenin özünün aynı hedefleri paylaşan aktörler arasındaki işbirliğinde yattığını belirtmiştir. Hedeflerin mahiyetinin kalkınma ve refaha dayalı öncelikler mi yoksa devletlerin güvenliğine dair öncelikler mi olduğu konusu ise ortaklıktaki ana lobi gruplarının tercihi veya ülkelerin dış çevresinin yapısına göre anlam kazanabileceği belirtilmiştir. Bu anlamda her iki teorik yaklaşım için de önemli ve ortak olan bir konu, ortaklar arasında kurumsal esnekliğin ve uzun vadeli son derece yakın bir ilişkinin paralel olarak sürdürülmesidir.³² Tyushka ve Czechowska, stratejik ortaklıkla ilgili en popüler teorinin realist anlayış olduğunu ve daha belirginleştirmek gerekirse neorealist anlayış itibarıyla teorik boyutunun ele alındığını belirtmişlerdir.³³ Michalski ve Pan, realist anlayışta devletlerin güç ve diplomasiye odaklanması itibarıyla stratejik ortaklıkları çıkarlarına hizmet edecek şekilde oluşturduklarını belirtmiştir. Sosyal inşacılık açısından da kavramı değerlendiren ilgili yazarlar, bariz çıkarlar olmaksızın aktörlerin uluslararası rolleri ve kimlikleri aracılığıyla uluslararası sistemin yapılarını şekillendiren aktörler arası bilgi ve anlayışlara işaret ederek sosyal etkileşimin bu ilişki şeklinin ortaya çıkmasındaki önemini vurgulamaktadır.³⁴ Tyushka ve Czechowska ortak çalışmalarında realist ve inşacı anlayışla birlikte stratejik ortaklığı Tarihsel Kurumsalcılık açısından da ele almışlardır. Buna göre taraflar arasındaki ilişkilerin geçmişinin derinliği ve olumlu niteliği ortaklığı mümkün kılabileceği gibi geçmişin hayaleti ve ilişkilerin geçmişinin zayıf olması ortaklığın oluşumunu engelleyebilir.³⁵

³¹ Blanco, "The functions of 'strategic partnership'", 39.

³² Czechowska, "The concept of strategic partnership", 42.

³³ Andriy Tyushka - Lucyna Czechowska, "Chapter 1: strategic partnerships, international politics and IR theory", sayfa 8-43, *States, international organizations and strategic partnerships*, ed. Lucyna Czechowska vd. (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019), 35.

³⁴ Michalski - Pan, "Strategic partnerships", 21-25.

³⁵ Tyushka - Czechowska, "Strategic partnerships", 34.

Son olarak ise stratejik ortaklık kavramının aktörler bazında ne anlam ifade ettiğine değinmek kavramın anlaşılması açısından isabetli olacaktır. Ovalı, bu konuda AB ve ABD'nin stratejik ortaklık anlayışına değinerek aslında Holslag'ın yukarıda ele alınan “*Devletler stratejik ortaklıktan ne anlıyorsa stratejik ortaklık odur*” anlayışının³⁶ tatbik edilmesini de sağlamıştır. AB'nin daha önce belirtilen ortakları üzerinden ele alınan AB ortaklık anlayışına göre stratejik ortaklığın amaçları şöyledir: “*Uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi, çok taraflılığın teşviki, yatırım ve ticaretin teşviki ve güvenlik alanında maliyetlerin düşürülmesi*”. AB anlayışında stratejik ortaklık, güvenlik merkezli bir ilişkiden ziyade ekonomik çıkarlara dayanan ve aynı zamanda gıda, enerji, çevre güvenliği gibi alanlar baz alınarak yürütülen bir ilişki şeklindedir. Öte yandan ABD için ise durum biraz daha farklıdır. ABD'nin ortağı ile olan ilişkisinin geçmişi, gündemi ve karakteristik özelliklerine göre stratejik ortaklık anlayışı değişmekte ve bu da aslında ABD'nin ikili ilişkilerini tanımlamaya imkân verecek standart bir ortaklık anlayışının olmadığını göstermektedir. AB'nin ortaklık amaçları ile kıyaslandığında ABD'nin stratejik ortaklık anlayışının güvenlik merkezli mi ya da ekonomik çıkar merkezli mi olduğu konusu ilişkiden ilişkiye göre değişmektedir.³⁷

Çalışmanın kavramsal çerçeve başlıklarından birisi olan stratejik ortaklık ilişkisinin bu şekilde ele alınmasıyla birlikte çalışmanın ilerleyen süreçlerinde ele alınacak aktörlerin Kamerun ile olan ikili ilişkilerinin boyutu da daha iyi anlaşılabilir. Esasında mevzubahis ikili ilişkilerin ortaklık mı yoksa stratejik ortaklık mı olduğu sorusu da bu çalışmanın son bölümlerinde cevabını bulacaktır. Bu bölümden sonra ise uluslararası ilişkilerde öne çıkan ittifak ve stratejik ortaklık konseptlerinin farkına değinilecektir.

1.3. İTTİFAK VE STRATEJİK ORTAKLIĞIN FARKI

İttifak ve stratejik ortaklık arasındaki fark aslında meseleye hangi perspektifle bakıldığına bağlı olarak gelişmektedir. Geçmiş çalışmalarda stratejik ortaklığın da bir hizalanma biçimi olarak görülmesi itibarıyla güvenlik odaklı yaklaşımlar ittifak ve stratejik ortaklığı aynı çerçevede bir araya getirmiştir. Ancak değişen küresel konjonktürde güç dengesi ve tehdit anlayışı haricinde ele alındığında stratejik ortaklığın kapsamı itibarıyla salt güvenlik anlayışına hapsedilemeyeceği de aşîkardır. Nitekim meseleye güvenlik perspektifinden bakan araştırmacılar dahi bu farkın üzerinde durmuşlardır. Wilkins, stratejik ortaklık ve ittifakın eş

³⁶ Holslag, “EU–China strategic partnership”, 295.

³⁷ Ali Şevket Ovalı, “Stratejik ortaklık, kriz ve restorasyon: Türk-Amerikan ilişkilerinin yörüngesine kavramsal bir çerçeveden bakmak”, *International Journal of Social Inquiry* 12/1 (2019), 160.

anlamli olmadigini ve ittifaklarin tersine stratejik ortakliklari ortak degerlerden ziyade ortak cikarlara, tehditten ziyade hedeflere, resmilesmeden ziyade gayri resmi bir sekilde sekillenmeye ve maliyetin daha dusuk olmasina dayali bir hizalanma bicimi oldugunu belirtir.³⁸ Wilkins gibi meseleye yine guvenlik perspektifinden yaklasan Sumer'e gore stratejik ortakliklar ittifaklardan daha ileri seviyede bir iliski seklidir. Ittifaklarda oldugu gibi yazili bir metne dayanma gibi bir zorunlulugu olmayan stratejik ortakliklar, kisa vadeli bir iliskiden ziyade uzun vadeli bir birliktelik anlamina gelmekte ve ittifakta gorulen ortak tehdit yaklasimindan daha ileride bir iliski konseptidir. Iliskilerde denge faktoru ittifaklar acisindan gucsuz tarafin guclu tarafa karshi dezavantajli duruma dusmesine ve maliyet anlaminda kulfete girmesi guc asimetrisini stratejik ortaklik acisindan dikkat edilen bir konu haline getirir.³⁹

Stratejik ortakligi ittifak konseptinden farkli olarak yeni bir hizalanma bicimi olarak ele alan ilk kisinin Wilkins oldugunu belirten Tyushka ve Czechowska'ya gore, artik guclu uluslararası örgütler ve devlet dışı aktörler de dahil olmak üzere çok aktörlü dünya, artan karşılıklı bağımlılığın yanı sıra, yeni bir uluslararası-politik gerçekliğin göze çarpan bağıntıları olarak öne çıkarken aynı zamanda yeni hizalanma biçimleri de ortaya çıkıyor. Bu anlamda terminolojik olarak özdeş kavramlar hala kullanıma müsait olsa bile, dış-siyasi ilişkilendirme ve hizalanma pratiklerinin bugünün siyasetinde anlama geldiği şey, geçmiş yüzyılların hizalanması olmak zorunda olmayabilir.⁴⁰

Chidley, Wilkins'in stratejik ortaklık bakış açısına eleştirel bir şekilde yaklaşarak stratejik ortaklığın, ittifaktan farklı yeni bir hizalanma biçimi olarak guvenlikle bağdaştırılmasının kavramsal kafa karışıklığına neden oldugunu belirtir.⁴¹ Chidley, nitelik itibariyle stratejik ortaklığın ittifak, koalisyon, guvenlik toplulukları veya diğ er guvenlik odaklı iliski biçimlerinden farklı oldugunu belirtir. Bunun nedeninin ise katılımın küresel, yurtiçinde ve uluslararası sahnede birden çok sektör genelinde birden çok düzeyde gerçekleştiği çok boyutlu ve çok yönlü doğasından kaynaklandığını belirtir. Ayrıca ikili veya bölgesel ortaklıklarda guvenliğin birincil itici faktör olmadığını ancak geniş anlamda guvenlik işbirliğini

³⁸ Thomas S. Wilkins, "Russo-Chinese strategic partnership: a new form of security cooperation?", *Contemporary Security Policy* 29/2 (Ağustos 2008), 360.

³⁹ Gültekin Sumer, "Stratejik işbirliği ve stratejik ortaklık kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış", *Ege Akademik Bakış* 10/2 (Mayıs 2010), 679-682.

⁴⁰ Tyushka - Czechowska, "Strategic partnerships", 35.

⁴¹ Colleen Chidley, "Towards a framework of alignment in international relations", *Politikon*, 41/1 (Nisan 2014), 151.

de kapsadığını belirten Chidley, Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı (TICAD) ve Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC) örneklerini vererek ortaklığın Afrika özelinde sosyo-ekonomik kalkınma odaklı olarak geliştiğini belirtmiştir.⁴²

Sonuç olarak; ittifak kavramı uluslararası ilişkilerde daha çok devletlerin güvenlik kaygılarından kaynaklı olarak gerçekleştirdikleri ve güvenliğe dayalı bir ilişki şekli olarak öne çıkmaktadır. Buna karşın ortaklık kavramı ise salt güvenlik odaklı olmaktan ziyade siyasi, sosyal ve ekonomik yönleri ağır basan ama aynı zamanda güvenlik işbirliğini de şemsiyesi altına alabilen bir ilişki şeklidir. Bu anlamda her iki kavramın da birer uluslararası ilişki konsepti olmasından dolayı güvenlik odaklı yaklaşanlar açısından her ne kadar farklılıkları ortaya konulsa bile birbirlerinin yerine kullanılmaya müsait oldukları anlaşılmaktadır. Ancak daha kapsamlı olarak birçok sektörü ve devlet dışındaki aktörü de barındırması yönüyle bakıldığında, stratejik ortaklığın yeni bir konsept olduğu ve uluslararası ilişkiler geçmişinin önemli bir ilişki konsepti olan ittifakların üzerinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Yani ittifaklar esas olarak güvenlik odaklıyken stratejik ortaklıklar güvenlik işbirliği de dahil olmak üzere uluslararası siyasetten kalkınmaya, ekonomiden çevre güvenliğine uzanan geniş yelpazeli bir ilişki konseptidir. Nitekim teorik olarak bakıldığında da güç, dengeleme ve güvenlik endişelerini merkeze alması itibarıyla ittifakın realist düşünceye; siyasi, ekonomik, kalkınma ve askeri alanlarda işbirliğini öne çıkaran stratejik ortaklığın ise liberal düşünceye dahil olduğu söylenebilir. Ayrıca stratejik ortaklığı, yeni bir hizalanma biçimi olarak sunan Wilkins'in aksine stratejik ortaklığın güvenlik odaklı hizalanma biçimlerinin üzerinde bir ilişki şekli olduğu söylenebilir.

Bu bölümden sonra ele alınacak kavramsal çerçeve başlığı yine çalışma konumuzla ilgili olarak işbirliği ve kalkınma işbirliği olacaktır.

1.4. KALKINMA İŞBİRLİĞİ

İşbirliği, bir hedefe ulaşmak için birlikte çalışma veya düşünme eylemi olup aynı zamanda iki veya daha fazla tarafın ortak hedeflere yönelik çeşitli çalışmalar yapmak için bir araya geldiği bir süreçtir. Uluslararası işbirliği kavramı ise karşılıklı olarak kararlaştırılan bir işbölümü yoluyla ortak hedeflere doğru çalışmak için kuruluşlar arasında işbirliğine dayalı bir ilişki olup ülke düzeyinde bu, bir ülkenin kendi kalkınma stratejisini geliştirmek, uygulamak ve izlemek için ulusal paydaşlar ve dış ortaklarla hükümet liderliği altında ilişki kurmak anlamına

⁴² Chidley, "Alignment in international relations", 146.

gelir.⁴³ Başka bir deyişle hükümetlerin ve kurumların ortak standartlar geliştirmesi ve birden fazla topluma ve hatta tüm uluslararası topluma potansiyel olarak genişletilebilecek faydaları ve sorunları dikkate alan programlar oluşturmalarıdır.

Uluslararası ilişkilerde işbirliği mümkün müdür? Mümkünse zorunlu mudur yoksa tercihe bağlı olarak mı gerçekleşir? Konumuz bağlamında ilgili soruların cevabına Mahkûm İkilemi (Mİ) üzerinden ulaşmayı deneyebiliriz. Bir oyun teorisi olan Mİ, tutuklu iki oyuncunun birbiriyle iletişime geçmeden aynı anda iki seçenek arasında kaldığı sosyal bir ikilemdir: İşbirliği yapmak veya kaçmak. Daha anlaşılabilir hale getirilecek olunursa $T > R > P > S$ getirileri Mİ'nin oyun matrisini oluşturur. Her iki oyuncu da işbirliği yaparsa, her ikisi de R (ödül) getirisi alır. Her iki oyuncu da kaçarsa, P alırlar (ceza). Yalnızca bir oyuncu kaçarsa ve diğer oyuncu işbirliği yaparsa, kaçan T (mümkün olan en yüksek getiri) alır ve işbirliği yapan ise S (mümkün olan en düşük getiriyi) alır. Tek seferlik etkileşimlerde (veya oyun sınırlı sayıda periyot için tekrarlandığında), diğer oyuncunun seçiminden bağımsız olarak her oyuncunun kaçma güdüsü vardır. Her oyuncu kaçarak kendi kazancını en üst düzeye çıkarmaya çalışır, ancak her ikisi de kaçarsa, her ikisinin de işbirliği yaptığı duruma kıyasla her ikisi de kaybeder. Nash dengesine göre, hiçbir oyuncu kendi seçiminden tek taraflı olarak sapma güdüsüne sahip değildir ancak oyuncu seçimini yaparken karşı tarafın yaptığı seçime karşı kendisine en çok fayda getirecek stratejiyi seçer. Bununla birlikte Mİ'nin karşılıklı kaçış durumu sosyal olarak verimli değildir. Bu durumda Mİ'deki işbirliğinin belirleyicilerini bilmek toplumun çıkarıdır çünkü bu ikilem çıkar çatışmalarının olduğu her yerde (siyaset, ekonomi, sosyal hayat) ortaya çıkabilir.⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında kazan-kazan ilişkisi üzerinden devletler arasında işbirliğinin kurulmasının mümkün olduğu ancak tek taraflı kazanımların olduğu ilişki türlerinin gelecek vadetmediğini anlayabiliriz.

Teorik açıdan bakıldığında hem realizm hem de neoliberalizm, bağlayıcı anlaşmalar yapabilecek ve uygulayabilecek egemen bir otoritenin yokluğunun, devletlerin çıkarlarını tek taraflı olarak ilerletmeleri için fırsatlar yarattığı ve devletlerin birbirleriyle işbirliği yapmasını önemli ve zorlu kıldığı varsayımından yola çıkar.⁴⁵ Neoliberalist düşünce işbirliğinde devletlerin bireysel mutlak kazanımlarını maksimize etmeye çalıştıklarını ve başkalarının elde

⁴³ UN Environment (UNEP), "International cooperation" (Erişim 5 Mayıs 2023).

⁴⁴ Leonie Heuer - Andreas Orland, "Cooperation in the Prisoner's Dilemma: an experimental comparison between pure and mixed strategies", *Royal Society Open Science* 6/7, (Temmuz 2019), 2.

⁴⁵ Robert Jervis, "Realism, neoliberalism, and cooperation: understanding the debate", *International Security* 24/1 (1999), 43.

ettiği kazanımlara kayıtsız kaldıkları noktasından hareketle bu duruma eleştirel yaklaşır. Yeni teoriye göre hile yapmak, rasyonel olarak egoist devletler arasındaki işbirliğinin önündeki en büyük engeldir ancak yine yeni teoriye göre uluslararası kurumlar, devletlerin ortak hareket etme önündeki bu engeli aşmasına yardımcı olabilir. Realistler ise devletlerin mutlak kazançlar aradığını ve uyum konusunda endişelendiklerini düşünmektedir. Bununla birlikte realistler, hile ile ilgili endişelere ek olarak, işbirliği anlaşmalarındaki devletlerin ortaklarının işbirliğinden kendilerinden daha fazla fayda sağlayabileceklerinden de endişe duyduklarını öne sürerler.⁴⁶

Neoliberaller diğerlerinin ne kazandığına bakmaksızın devletlerin mutlak kazançlarını maksimize etme eğiliminde olduklarını savunurken, realistler uluslararası anarşinin devletlerin yalnızca kendi kazanımlarıyla değil, nihai olarak diğer devletlere göre ne kadar başarılı olduklarıyla ilgilenmelerini gerektirdiğini varsayarlar. Realistler mutlak kazanımlar büyükse işbirliğinin zor olduğunu çünkü tüm tarafların mutlak kazanımlar elde edebilmesine rağmen hiçbir devletin diğer ortaklardan daha az mutlak kazanım istemediğini öne sürerler.⁴⁷

Keohane ve Axelrod'a göre dünya siyasetinde işbirliğini sağlamak oldukça zordur ancak dünya siyaseti homojen bir savaş hali olmayıp işbirliği zamana ve meselelere göre değişebilir. İşbirliği hizalanma ile eşdeğer olmayıp hizalanma, tam bir çıkar özdeşliği gerektirir ancak işbirliği yalnızca çatışan ve birbirini tamamlayan çıkarların bir karışımını içeren durumlarda meydana gelir. İşbirliği, aktörler davranışlarını bir politika eşgüdümü süreci aracılığıyla diğerlerinin gerçek veya tahmin edilen tercihlerine göre ayarladıklarında gerçekleşir.⁴⁸ İşbirliğinde dikkat çeken bir nokta ise asimetrik ilişki meselesidir. Keohane bunu işbirliği sürecinde koordinasyon maliyetlerini üstlenen bir hegemon gücün mevcudiyeti ile hegemonik işbirliği olarak ifade etmektedir. Keohane, ABD'nin hegemonik gücüne atıfla öne sürdüğü bu hegemonik işbirliğini, ABD'nin düşüşte olduğunu görmesiyle birlikte aslında işbirliğinin hegemonya gerektirmediği şeklinde değiştirmiştir. Bu değişim, hegemonik işbirliği görüşüne müteakip hegemonik olmayan işbirliğini ortaya çıkarmıştır.⁴⁹ Bu anlamda stratejik

⁴⁶ Joseph M. Grieco, "Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism", *International Organization* 42/3 (1988), 487.

⁴⁷ Bilgehan Arslan, *Political economy of the BRICS: cooperation and competition*, (İstanbul: Koç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2012), 23.

⁴⁸ Robert Axelrod - Robert O. Keohane, "Achieving cooperation under anarchy: strategies and institutions." *World Politics* 38/1 (Ekim 1985), 226.

⁴⁹ Robert O. Keohane, *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*, (Princeton: Princeton University Press, 1984), 49.

ortaklık başlığı altında da ele alınan eşitler ilişkisinin zaman içerisinde değişen konjonktürle birlikte daha önemli hale geldiği anlaşılmaktadır.

Geniş bir alana hitap eden işbirliği kavramı, kendi içinde siyasi işbirliği, ekonomik işbirliği, askeri işbirliği vb. birçok alt başlıkla ele alınabilir. Kalkınma işbirliği bu başlık altında ele alınacak ana işbirliği alanı olacaktır. Sosyal değişimleri evrim sürecine benzeterek kalkınmanın da evrim gibi kaçınılmaz olduğunu düşünen ve Batı tarihinin uzun dönemlerine yayılan bir geleneğe gönderme yapan Rist, bu tarihi Aristoteles'ten sosyal evrimciliğin zaferinin görüldüğü 19. yüzyıla kadar uzanan ve kalkınmanın motoru haline gelen teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yaşandığı bir süreç olarak görmektedir. Rist'e göre kalkınmanın günümüzdeki şekliyle (sınıfsal bir nitelik gibi) algılanmasındaki dönüm noktası ise dönemin ABD Başkanı Harry Truman'ın 1949 yılındaki konuşmasında bilimsel ve endüstriyel ilerlemenin avantajlarını "az gelişmiş" bölgelerin gelişmesi ve büyümesinin hizmetine sunan yeni bir programın başlatılmasından bahsetmesi olmuştur. Rist, az gelişmişlik ve kalkınma ihtiyacından söz eden bu konuşma sonucunda şu üç temel fikri ortaya koyar:

- Dünyanın yarısı az gelişmiş, yani fakir, muhtaç, yetersiz beslenmiş, hasta, ilkel olarak nitelendirilmiştir.
- Kalkınma ve ekonomik büyüme, insani gelişme ve refahı sağlayabilecek tek politikadır.
- Az gelişmiş ülkelerin refahları, gelişmiş ülkelerin Güney ülkelerindeki yatırımlarının sonucu olacaktır.⁵⁰

Kalkınma ifadesi tek bir alana, olaya veya olguya indirgenemeyecek dinamik bir kavramdır. Toplumların normlarını ve değerlerini, kurumlarını, üretim yöntemlerini, insanların tutumlarını ve kaynaklarını dağıtma şeklini kapsayan kalkınma, sosyal değişimleri gerçekleştirmeye yönelik eylem ve müdahalelerle yakından ilişkilidir. Clark'a göre kalkınma sadece ekonomik göstergelerle ölçülemeyecek bir süreç olup insanların kendi kaderlerinin kontrolünü ellerine almalarını ve tüm potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayan bir değişim sürecidir. Bu anlamda kalkınma süreci, insanlarda bu amaca ulaşmak için gerekli güven, beceri ve özgürlüklerin oluşturulmasını gerektirir.⁵¹

⁵⁰ Gilbert Rist, *The history of development: from Western origins to global faith*, (Londra: Zed Books, 3. Basım, 2008), 70-71.

⁵¹ John D. Clark, *Democratizing development: the role of voluntary organization*, (Londra: Earthscan Publications, 1991), 36.

Sosyal, ekonomik ve insani boyutlarda değerlendirilen kalkınmanın kapsamı şu şekilde belirtilmektedir:

- Modern üretim yöntemleri ve iyileştirilmiş sosyal organizasyon yoluyla daha yüksek kişi başı gelir ve yaşam standartları oluşturmak için bir sosyal sisteme yeni fikirlerin dahil edilmesini içerir.
- Modern olmayan bir toplumun, gelişmiş ve istikrarlı toplumları karakterize eden teknoloji ve ilgili sosyal organizasyon tiplerine tamamen dönüştürülmesini içerir.
- İnsanların kendi geleceklerini inşa etmeleri için dönüşümleri ve ne yapmayı seçtiklerine karar verme özgürlüğü deneyimidir. Kalkınma çabaları bu nedenle insanların potansiyelleriyle başlar ve onları geliştirmek ve büyötmek için devam eder.⁵²

Kalkınma meselesi aynı zamanda küresel gündemin de ön plana koyduğı bir alan olarak son yıllarda çeşitli küresel vizyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu anlamda kalkınma hedefleri ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi beklenen Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH) 2000 yılında ortaya konulmuştur. 8 hedeften oluşan BKH şunları kapsamaktadır:

“Aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi, cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi, çocuk ölüm oranının azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi”.

BKH hedeflerinden sonra 2030 yılına kadar ulaşılması amaçlanan ve 2015 yılında yine BM öncülüğünde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ortaya konulmuştur. 17 amaçtan oluşan SKH şöyledir:

*“Açlığa son, yoksulluğa son, nitelikli eğitim, sağlıklı ve kaliteli yaşam, toplumsal cinsiyet eşitliği temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme, sanayi, yenilikçilik ve altyapı, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, eşitsizliklerin azaltılması, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam barış, adalet ve güçlü kurumlar, amaçlar için ortaklıklar”.*⁵³

⁵² Peter Oakley - Christopher Garforth, *Guide to extension training*, (Roma: FA0 Training Series, 11, 1985), 1-2.

⁵³ Sustainable Development Goals Fund (SDGF), “From MDGs to SDGs, SDGF” (Erişim 15 Mayıs 2023).

İşbirliği ve kalkınma, işbirliğinin kalkınmaya katkıda bulunması gerektiği anlamında birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Kalkınma işbirliği ile birlikte dış yardım ve kalkınma yardımı gibi ifadeler terminolojide sıklıkla karşılaşılan ve birbirinin yerine kullanılmaya uygun ifadelerdir. Bu anlamda öncelikle bu ifadeler ve kalkınma işbirliği arasındaki farkın izahı, çalışmanın ana çerçevesinden çıkılmaması için elzemdir. Dış yardım, yalnızca ekonomik kalkınmayı amaçlayan yardımı değil, aynı zamanda askeri yardımı da kapsayabildiğinden amacı her zaman kalkınma odaklı değildir. Kalkınma yardımı terimiye ekonomik kalkınmaya odaklanmayı ifade ederken, temelde eşitsiz bir ilişkiyi ima etmektedir. Buna göre bir donör ve bir alıcının olduğu bu süreçte biri verir, diğeri alır. Buna karşılık; kalkınma işbirliği terimi, yalnızca kalkınma hedefine açıkça gönderme yapmakla kalmaz, aynı zamanda donör ve alıcı arasındaki ortak girişimi ve etkileşimi de belirtir. Değişimin, yerel koşulların ve geleneklerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasıyla uygulanması gerektiğini kabul eder ve bu da yalnızca ortaklık içinde çalışarak elde edilebilecek bir şeydir.⁵⁴

Aslında bu noktadan hareketle kalkınma işbirliğinin, konuyla ilişkili ve sınırları kalkınma işbirliğine nazaran daha belli olan diğer terimleri de kapsadığı anlaşılabılır. Nitekim bu başlığın altında diğer terimlere (resmî kalkınma yardımı, dış yardım, insani yardım vb.) ayrı ayrı odaklanmak yerine daha genel ve geniş bir alana hitap eden kalkınma işbirliği terimine odaklanılmıştır. Bu anlamda kalkınma işbirliği, iki taraflı kalkınma stratejisi ve programlarını, resmî kalkınma ajanslarınca yürütülen çalışmaları, sivil toplum kuruluşlarının (STK) çalışmalarını ve yardımlarını, resmî kalkınma yardımlarını, teknik, teknolojik ve politik tecrübe paylaşım süreçlerini, yerinde saha çalışmalarını, sektör bazlı alan uzmanlaşmalarını, küresel ölçekte önem arz eden olay ve olgularla ilgili bilinçlendirme çalışmalarını vb. doğal ortamdan beşeri ortama, muhatap ülkenin kalkınma seviyesine dokunacak birçok alan, çalışma ve süreci kapsamaktadır.

Kalkınma işbirliği esasında İkinci Dünya Savaşından sonra önem kazanmış nispeten yeni bir kavramdır. Doğu-Batı blokları arasındaki küresel rekabetten kaynaklı olarak şekillenen kalkınma işbirliği anlayışı bu dönemde işbirliği yapılacak ülkelerin iki taraftan birine yakınlaşmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu noktadan hareketle kalkınma işbirliği iki kutuplu dünya arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak görülmüştür.⁵⁵ Buna göre Soğuk Savaş sırasında

⁵⁴ Marijke Breuning, "Foreign aid, development assistance, or development cooperation: what's in a name?", *International Politics* 39 (Eylül 2002), 369.

⁵⁵ Stephan Klingebiel, *Development cooperation: challenges of the new aid architecture*, (Londra: Palgrave Pivot, 2014), 9.

kalkınma yardımını rakibe karşı stratejik avantaj için bir politika aracı olarak çerçeveleyen hakim ve etkili bir görüş var olmuştur. Aslında birçok Batılı ülke, özellikle de ABD, kalkınma yardımını genellikle eski sömürge ülkelerdeki potansiyel müttefiklerin desteğini satın almanın ve kapitalizmle birleştirilmiş liberal demokrasi modellerini ilerletmenin bir aracı olarak görmüştür. Bu görüşe göre yardımın yalnızca bu yoksul ülkelerde piyasaya dayalı ekonomik büyümeyi ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik etmek için kullanılamayacağı, aynı zamanda onların komünizmde çare aramasının önüne geçeceği ve kapitalist gelişmenin daha geniş bir boyutta devam etmesini sağlayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Ancak Soğuk Savaş sona erdiğinde bu durum değişmiş ve bağışçıların Üçüncü Dünya ülkelerini siyasi değil insani terimlerle tanımlamasına izin verecek ve ortaklık fikrinin yükselebileceği verimli bir düşünsel zeminin oluşma imkânı ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Kalkınma işbirliğinin yürütülmesinde rol alan aktörler ise klasik yardım anlayışının zamanla değişmesi sonrasında çeşitlenmiştir. Alonso, kalkınma işbirliği aktörlerini: resmî aktörler (Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) üyeleri, DAC ile işbirliği halinde çalışan ülkeler, Güneyli Donörler), özel sektör(kurumsal vakıflar, yardım kuruluşları ve şirketler) ve çok taraflı aktörler (Çok taraflı kalkınma bankaları, bölgesel kalkınma bankaları vb.) şeklinde sıralarken⁵⁷ Önder ve Barış ise, geleneksel aktörler (OECD DAC çatısı altındaki ülkeler), yükselen aktörler (DAC modelini izleyen ülkeler, Güney ülkeleri ve Arap donörler), alıcı ülkeler, STK'lar, özel sektör ve parlamentolar diye sıralamıştır.⁵⁸

Kalkınma işbirliğinin nasıl gerçekleştiği ile ilgili olarak Klingebiel çalışmasında kalkınma işbirliği için takip edilen yöntemleri ikiye ayırmıştır. Buna göre:

- 1- Teknik İşbirliği: Ortakları tavsiye ve bilgi birikimiyle desteklemeyi ve böylece kalkınma süreçlerini yönetmek için sürdürülebilir bir kapasite geliştirmeye yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Teknik işbirliğinin eleştirisi ise ortakların projeleri yönetme kapasitelerinin sınırlı olmasından dolayı bunun sürdürülemez olarak algılanmasıdır.

⁵⁶ Amy Barnes - Garrett Wallace Brown, "The idea of partnership within the Millennium Development Goals: context, instrumentality and the normative demands of partnership", *Third World Quarterly* 32:1 (Şubat 2011), 168.

⁵⁷ José Antonio Alonso, *Development cooperation to ensure that none be left behind*, (UN Department of Economic & Social Affairs, CDP Background Paper, Sayı 39, Mart 2018), 3-4.

⁵⁸ Murat Önder - Şevki Mert Barış, "Kalkınma işbirliğinde etkinlik arayışları ve yeni aktörler: paradigma dönüşümü", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/4 (Ekim 2017), 30-35.

- 2- Mali İşbirliği: Ortak ülkelerin kalkınma süreçleri için önemli olan gerekli yatırım ve harcamamaları üstlenmelerini sağlamak için kaynakları kullanılabilir hale getirmeyi amaçlar. Örneğin; okulların inşası için para veya yoksulluğu azaltma programlarının finanse edilmesini sağlamak için ortağın bütçesine kaynak aktarma şeklinde gerçekleşebilir. Buradaki eleştirisi ise mali desteğin ülkenin kötü yönetilmesine yol açma ihtimalidir.⁵⁹

Alonso ve Glennie ise kalkınma işbirliğini ayni ve nakdi destekler, kapasite geliştirme (teknolojik işbirliği, insan kaynakları ve kurumsal yapı, tecrübe paylaşımı) ve politika oluşturma süreçlerine destek şeklinde üç tür üzerinden ele almış ve kalkınma işbirliğinin amaçlarını şu şekilde belirtmişlerdir:

- “İnsanların temel insan haklarından faydalanmaları için bir araç olarak, gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarına sosyal temel standartların sağlanmasını garanti altına alma çabalarını desteklenmesi ve tamamlanması.
- Aşırı düzeydeki uluslararası eşitsizlikleri düzelterek gelişmekte olan ülkelerin daha yüksek gelir ve refah seviyelerine yakınlaşmasının sağlanması.
- Gelişmekte olan ülkelerin küresel kamu mallarına erişim çabalarının desteklenmesi.

Bu amaçlarla birlikte kalkınma işbirliği için ortaya konulan kriterler ise şöyledir:

- Ulusal veya uluslararası kalkınma önceliklerini desteklemeyi amaçlaması.
- Kâr amacı gütmemesi.
- Gelişmekte olan ülkelerin lehine kasıtlı olarak ayrımcılık gütmemesi.
- Gelişmekte olan ülke sahipliğini arttırmayı amaçlaması”.⁶⁰

Ruf’un Barton’dan aktarımına göre işbirliğinin kârlılığının, sosyo-politik ve ekonomik yapılardaki değişikliklere katkısına göre ve her şeyden önce az gelişmiş toplumdaki eşitsiz servet dağılımını değiştirmek amacıyla en az gelişmiş ülkenin çıkarına göre değerlendirilmesi ve ülkenin uzun vadede özerk kalkınmasına yardımcı olan dalgalanma veya engelleri ortadan kaldıran etkileri olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶¹ Barton’un bu vurgulamasını önemli hale getiren düşünce, işbirliği teklif edecek olanın daha ayrıcalıklı bir konumda bulunan ülke

⁵⁹ Klingebiel, *Development cooperation*, 56.

⁶⁰ José Antonio Alonso ve Jonathan Glennie, *What is development cooperation?*, (2016 Development Cooperation Forum Policy Briefs Sayı 1 Şubat 2015), 1-5.

⁶¹ Verner K. Ruf, “Aspects systémiques de la coopération internationale entre pays inégalement développés”, *Études internationales* 5/2 (1974), 315.

olduğunun düşünülmesidir. Nitekim Ruf, bu noktada işbirliğinin zengini zenginleştirdiğini, yoksulu ise yoksullaştırdığını ve bundan hareketle esasında karşılıklı çıkar formülünün her şey düşünüldüğünde zorunlu olarak en güçlünün lehine olan bir güç dengesini alçakgönüllülükle gizlediğini belirtmiştir. Bu nedenle kalkınma işbirliği yalnızca en zayıfların çıkarlarını dikkate almalı ve onların ihtiyaçlarına göre organize edilmelidir.⁶²

Kalkınma işbirliğinin etkinliği meselesi küresel değişimlerle paralel olarak güncelliğini koruyan bir konudur. Başlangıçtan günümüze kalkınma işbirliği, ülkelerin dış politika ve ticaret politikasıyla orantılı olarak yürütülmektedir. Etkinlik tartışması bir tarafıyla kalkınma işbirliğinin reformlarla dönüşüme uğramasını sağlamış ve OECD donör dünyası ve geleneksel alıcı ülkeler arasındaki kalite standartları yükseltilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde işbirliğinin etkinliğini arttırmanın alıcı ortak ülkelerdeki koşullardan dolayı pek de mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Klingebiel etkinlik konusunda değişen konjonktürde şu değerlendirmeleri yapmıştır:

- *“Klasik kalkınma işbirliği ortakları olarak görülen gelişmekte olan yoksul ülkelerin sayısında düşüş yaşanmaktadır.*
- *Söz konusu ülkelerle işbirliğine dayalı ilişkiler kuran aktör sayısı artmakta ve aynı zamanda çok taraflı ve özel aktörlerin de sayısı artmaktadır.*
- *OECD donör dünyası işbirliği araçları uluslararası standartları belirlemede yalnız olmayıp Çin ve Hindistan gibi ülkeler, OECD DAC’ın klasik standart belirleme işlevinden bağımsız olarak hareket etmekte ve bu da araçlarda çeşitliliği sağladığı gibi daha karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.*
- *Tüm dış aktörler için farklı politik alanlarda çıkar rekabeti yaşanmaktadır. Örneğin; çevre (iklim) ve güvenlik politikaları için geçerli bu durum kalkınma politikasının diğer çıkarlardan olabildiğince ayrı tutulması noktasında sorgulamalara neden olmaktadır”.*⁶³

Son olarak ise kalkınma işbirliğinin de uluslararası ilişkiler konseptlerinden biri olduğu üzerinde durulacaktır. Daha önce ele alınan stratejik ortaklık ve çeşitli hizalanma biçimleriyle karşılaştırıldığında aslında işbirliğinin, adı geçen ilişki biçimlerinin daha altında yer alan bir ilişki biçimi olduğu söylenebilir. Stratejik ortaklık işbirliğini de kapsarken işbirliği stratejik

⁶² Ruf, “Coopération internationale”, 317.

⁶³ Klingebiel, *Development cooperation*, 91-93.

ortaklığı kapsayan bir çerçeve değildir. Bu noktayı daha anlamlı hale getirmek için Afrika-AB ilişkisine bakılabilir. 1957 yılında Roma Anlaşmasının imzalanması ile Avrupa Birliği ile Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletler Grubu (EU-ACP) ülkeleri arasında kalkınma işbirliği ortamı oluşturulmuştur. Bu girişim sayesinde AB, gelişmekte olan dünyada bir aktör olarak kendisine önemli bir yer açmış ve zamanla eski sömürgelerinin en büyük ticaret ortağı ve yardım bağışçısı haline gelmiştir. Zaman içinde çeşitli anlaşmalar ve bu anlaşmalarla birlikte yapılan düzenlemelerle kalkınma işbirliği, ortaklık halini almaya başlamıştır. 2000 yılında bir taraftan ACP ortaklığını devam ettiren AB, karşılaştığı yeni stratejik gerçeklerle uyumlu olarak Afrika ile daha geniş tabanlı bir angajmana ihtiyaç duyulduğunu fark etmiş ve Afrika ile stratejik ortaklığa giden süreç 2000 yılında Kahire'de düzenlenen Afrika-AB zirvesinde başlamıştır. Bu süreç 2007'de Afrika-AB Ortak Stratejisinin (JAES) kabul edilmesiyle sonuçlanmış ve etkinliği oldukça tartışılan uzun vadeli bir ortaklığın yolu açılmıştır.⁶⁴ Bu örnek üzerinden detaya girilmeksizin bakıldığında işbirliği ile başlayan ilişkiler tarafların tutumu, fırsatların varlığı ve değişen dünya düzeni itibarıyla ortaklık veya stratejik ortaklık boyutuna geçebilir. Ancak ayrıca altı çizilmesi gereken konu ise adı işbirliği veya kalkınma olsun söylemde kolaylıkla kullanılabilen bu kavramların eylemdeki etkinliğinin ne derece gerçekleştiğidir.

Birinci bölümde ele alınan kavramsal çerçeveden sonra Kamerun, tarihi, sosyal ve ekonomik yapısı, kalkınma vizyonu ve dış politika başlıkları üzerinden ele alınarak karşılaştırması yapılacak aktörlerin Kamerun ile olan ilişkilerine zemin hazırlanmış olacaktır.

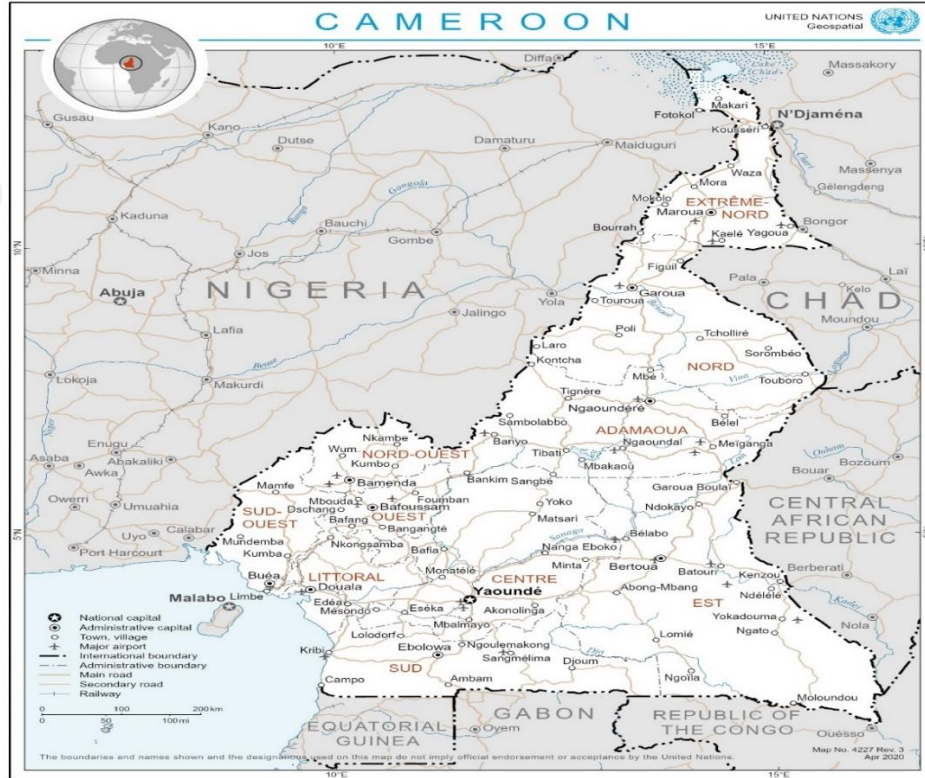
⁶⁴ Gerrit Olivier, "From colonialism to partnership in Africa–Europe relations?", *The International Spectator* 46/1 (Mart 2011), 65.

BÖLÜM II

2. KAMERUN'UN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Orta Afrika bölgesinde bir ülke olan Kamerun'un ismi Portekizli sömürgecilerin Kamerun kıyılarına vardığında gördüğü kabuklu nehir canlılarından gelmektedir. Bu anlamda günümüzdeki adıyla Wouri Nehri için kullanılan “*Rio dos Camarões*” (karides nehri) ifadesi zamanla ülkenin adı haline gelmiştir. 475.442 km² yüzölçümüne sahip olan Kamerun Cumhuriyeti kuzeyde Çad, doğuda Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC), güneyde Kongo Cumhuriyeti, Gabon ve Ekvator Ginesi, batıda ise Nijerya ve Atlas Okyanusu ile komşudur. Başkenti Yaoundé olup kıyıdan içerde bulunmaktadır. 2022 sonu itibarıyla nüfusu 28 milyona⁶⁵ yaklaşan Kamerun, 10 idari bölgeden oluşmaktadır: Adamawa, Merkez, Kıyı, Doğu, Uzak Kuzey, Kuzey, Kuzeybatı, Batı, Güney, Güneybatı (Bkz. Harita 2.1).

Harita 2.1: Kamerun Haritası

Kaynak: UN Geospatial

⁶⁵ Dünya Bankası, “Population, total - Cameroon” (Erişim 20 Mayıs 2023).

Fiziki coğrafya açısından çeşitliliğin bulunduğu Kamerun'da iklim ve bitki örtüsü bölgeden bölgeye değişim göstermektedir. Merkez, Doğu, Kıyı, Güney ve Güneybatı bölgelerinde zengin ormanlardan oluşan yoğun bitki örtüsü hakimdir. Geniş bir hidrografik ağına bulunduğu bu bölgelerde bol yağışlı, sıcak ve nemli ekvatorial iklim hakimdir. Batı ve Kuzeybatı bölgelerinin rakımı yüksek olup bitki örtüsü belirtilen ilk bölgelere nazaran daha az yoğundur. Bu bölgede yağışlı ve serin bir tropikal hâkim olup tarıma elverişli volkanik topraklar bulunmaktadır. Adamawa, Kuzey ve Uzak Kuzey bölgelerinde ise savan ve bozkır bitki örtüsü hakimdir. Adamawa Platosu'nda daha ılıman bir tropikal iklim hakimken Çad'a doğru uzanan diğer bölgelerde yağış oranı azalmakta ve kademeli olarak çöl iklimine geçilmektedir.⁶⁶

Bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu doğal ve beşerî zenginlikler itibarıyla “*Afrika Minyatürü*” diye tabir edilen Kamerun farklı etnik gruplar ve farklı dinleri bir arada barındırmaktadır.⁶⁷ Başkenti Yaoundé olmasına rağmen nüfus anlamında en kalabalık şehir Atlas kıyısında bulunan Douala şehridir. Garoua, Bafoussam, Maroua, Bamenda, Ngaoundere gibi şehirler ülkenin diğer büyük şehirleridir. 240 farklı etnik grubun yaşadığı ülkede aynı sayıda da yerel dil konuşulmaktadır. Bantu, Yarı-Bantu ve Sudanlı diye üç büyük grup şeklinde ayrılan bu etnik gruplardan en kalabalık olanları şöyledir: Bété, Bassa, Bakundu, Maka, Douala, Pigme (Bantu Grubu); Bamiléké, Gbaya, Bamoun, Tikar (Yarı-Bantu Grubu); Foulbé (Fulani), Mafa, Toupouri, Arabes-Choas, Moundang, Massa, Mousgoum (Sudan Grubu). Halk arasında konuşulan yerel dillerin dışında ülkede resmî dil olarak Fransızca ve İngilizce kullanılmaktadır. Laik bir devlet olan Kamerun'da din olarak Hristiyanlık çoğunlukta olup İslam ikinci din olarak gelmektedir. Bu dinlerin yaygın olduğu ülkede çeşitli animist gruplar da varlığını korumaktadır.⁶⁸

Yönetim şekli Cumhuriyet olan Kamerun 1 Ocak 1960 tarihinde bağımsızlığını kazanmış, 1961 yılında ise bünyesinde iki federe yönetimi barındıran federal bir devlet haline gelmiştir. Bu ikili yapı 2 Haziran 1972 Anayasası ile ortadan kaldırılmış ve üniter devlet sistemine geçilmiştir. 4 Şubat 1984 tarihinde ise Ulusal Meclis tarafından yenilenen anayasa ile ülke Kamerun Cumhuriyeti adını almıştır. Hâlâ yürürlükte olan 18 Ocak 1996 Anayasası ile birlikte kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Buna göre devletin başı olan Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine sahip olup 7 yıllık dönem için halk tarafından seçilmektedir. Yasama yetkisi

⁶⁶ Ministère du Tourisme et des Loisirs (MINTOUL), “Présentation du Cameroun” (Erişim 21 Mayıs 2023).

⁶⁷ Tchawa, “Afrique en miniature”, 336.

⁶⁸ Présidence de la République du Cameroun (PRC), “Présentation du Cameroun”, (Erişim 22 Mayıs 2023).

180 milletvekilinden oluşan Ulusal Meclis (halk tarafından 5 yıllık dönem için seçilen) ve 100 üyeden oluşan Senato (3'ü cumhurbaşkanı, 7'si bölgesel seçim kurullarınca her bölgeden seçilen 10 üye) tarafından yürütülmektedir. Yargının başında ise Anayasa Mahkemesi bulunmaktadır. Kamerun'da idari sistem guvernörler tarafından yönetilen 10 idari bölge, valiler tarafından yönetilen 58 il ve kaymakamlar tarafından yönetilen 360 ilçeden oluşmaktadır.⁶⁹ Kamerun'da Cumhurbaşkanı Paul Biya 6 Kasım 1982'den bu yana iktidarda olup mevcut başbakan ise Joseph Dion Ngute'dir.

Kamerun'u genel özellikleriyle tanımak amacıyla yapılan bu girişin ardından sırasıyla ülkenin siyasi tarihi, ekonomik yapısı, sosyal yapısı, kalkınma programları ve dış politikası ele alınacaktır.

2.1. SİYASİ TARİH

Kartacalı Hannon M.Ö 5. yüzyılda Batı Afrika kıyılarına düzenlediği seferde Biafra Körfezine kadar gelerek volkanik patlamaların yaşandığı Kamerun Dağını görerek burayı “Tanrıların Arabası” şeklinde tasvir ettiği Kamerun'da⁷⁰ prehistorik ve arkeolojik çalışmalarla birlikte yaşamın binlerce yıl öncesine dayandığı ortaya çıkmıştır. Ülkenin güneydoğusunda yaşayan Pigmeler bu tarih öncesi dönemin en eski topluluğu olarak öne çıkmaktadır. 6. yüzyılın başlarında Çad Gölü çevresinde ortaya çıkan ve etkisi Kamerun'un iç bölgelerine ulaşan Sao Medeniyeti Kamerun tarihi açısından daha detaylı bir sürecin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁷¹ Ne bir etnik grup ne de krallık olan Sao, bir medeniyet olarak ortaya çıkmıştır. Sözlü gelenek ve arkeolojik yapılara dayanan Sao Medeniyeti 8. yüzyıl'da ortaya çıkan Kanem İmparatorluğu ile kurulan ilk temaslarla birlikte kademeli olarak etkisini yitirmiştir. Kanem İmparatorluğu da yine Çad Gölü çevresinde ortaya çıkmış ve zamanla sınırlarını genişletmiştir. Nijerya, Nijer, Çad ve Kamerun sınırlarında gelişen Kanem 16. yüzyılda Kanem-Bornou İmparatorluğu'na dönüşmüş ve bölgedeki varlığını 20. yüzyıla kadar sürdürmüştür.⁷² Kanem-Bornou'nun bölgedeki hakimiyeti sürecinde Kamerun'un kuzeyinde İslamlaşma süreci yaşanmış ve aynı zamanda Logone-Birni ve Mandara Krallıkları ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın başlarında bölgede ortaya çıkan Sokoto Sultanlığı ise bölgenin İslamlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

⁶⁹ L'Institut National de la Statistique (INS), *Annuaire statistique du Cameroun 2019*, (29 Mart 2021), 9.

⁷⁰ Réjane Sénac, “Le périple du Carthaginois Hannon”, *Bulletin de l'Association Guillaume Budé: Lettres d'humanité* 25, (Aralık 1966), 529. 510-538. <https://doi.org/10.3406/bude.1966.4242> sayfa 529

⁷¹ Mark Dike DeLancey vd., *Historical dictionary of the Republic of Cameroon*, (Lanham: Scarecrow Press, 2010), 3.

⁷² Engelbert Mveng, *Histoire du Cameroun*, (Paris: Presence Africaine, 1963), 75.

Fulanilerin öne çıktığı bu dönemde Adamawa Bölgesinde Sokoto'ya bağlı bir emirlik ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başlarına kadar hüküm sürmüştür.⁷³ Detaylarına girilmeksizin ele alınan bu kısımda özellikle İslamın kuzeyden güneye ilerlemesiyle birlikte Kamerun'un kuzeyini kapsayan ve merkezi Çad Gölü çevresi olan bölgede farklı idarelerin geliştiği ve bunun da Kamerun'un güney bölgelerine nazaran daha detaylı bir tarihi süreç ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

Kamerun'un kuzeyinde özellikle İslam etkisiyle zengin bir tarihi süreç yaşanırken İslam etkisinin ilerleyemediği güney bölgelerinde ise Bantu ve Yarı-Bantu grubundaki etnik topluluklar mütevazı varlıklarını sürdürmüştür. Batı bölgesinde yaşayan Bamun, Tikar ve Bamilekeler kendi kültürleri çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Fulanilerin baskın etkisiyle Adamawa Bölgesinden güneye doğru inen Tikarlar, batının yüksek platolarında yaşayan Bamilekeler ve Foumban ve çevresinde yaşayan Bamunlar monarşik sistemle kralları tarafından yönetilmişlerdir.⁷⁴ Güney bölgesinin Bantu halkları olan Douala, Basa, Beti, Fang ve Bakoko gibi topluluklar ise yerel şefler tarafından yönetilmiş ve klan hayatı yaşamışlardır.⁷⁵

Kamerun'un mütevazı tarihinin değişmesindeki dönüm noktası ise ülkenin okyanus kıyılarının Avrupalılarca keşfedilmesi olmuştur. 15. yüzyılda Kamerun kıyılarını keşfeden Portekizliler daha önce de belirtildiği gibi Wouri Nehrindeki su canlılarından hareketle buraya *Rio dos Camarões* (karides nehri) adını vermişlerdir. Portekizlilerin bölgeyi keşfetmesinden sonra Kamerun kıyılarında köle ticareti başlamış ve Portekizlilerle birlikte Hollandalılar ve İspanyollar da bu süreçte faaliyet göstermiştir. Ancak 19. yüzyılda köleliğin kaldırılmasıyla birlikte bölgenin Almanlar tarafından sömürgeleştirilmesine kadar İngilizlerin hakimiyeti başlamıştır. 1840 yılında İngilizler ve Kamerunlu yerel şefler arasında Kamerun'da köleliğin kaldırılmasına yönelik imzalanan anlaşma ve 1852'de imzalanan ticaret anlaşması İngilizlerin bölgedeki varlığını pekiştirmiştir.⁷⁶ 1877-1879 yılları arasında Douala şefleri İngilizlere topraklarını himayelerine almaları için birçok mektup yazmışlar ancak İngilizler bu talebi olumlu karşılamamıştır. Himaye talepleri olumsuz karşılanan yerel şeflerin rotayı Almanlara çevirmesiyle birlikte bu durum İngilizlerde pişmanlığa sebep olmuş ve İngilizler 1883 yılında

⁷³ Mveng, *Histoire u Cameroun*, 200-203.

⁷⁴ Mveng, *Histoire du Cameroun*, 225-237.

⁷⁵ Mveng, *Histoire du Cameroun*, 247.

⁷⁶ Étienne Segnou, *Le nationalisme camerounais: histoire des luttes de libération nationale au Cameroun (1840-1971)*, (Paris: L'Harmattan, 2020), 34.

Kamerun'u kolonileştirmeye yönelik saha çalışması yapacak bir heyeti bölgeye göndermişlerdir.⁷⁷ Ancak pişmanlık duygusuyla yapılan bu hamle herhangi bir sonuç vermemiş ve Douala şefleriyle Almanlar arasında yapılan himaye anlaşmasıyla bu toprakların kontrolü Almanlara bırakılmıştır.

Kamerun topraklarında ticaret yapan çeşitli Alman şirketleri yerel şeflerin talebini olumlu karşılamış ve 12 Temmuz 1884'te imzalanan Alman-Douala Anlaşması ile birlikte Kamerun toprakları Almanların himayesine girmiştir. Bu anlaşmaya göre Almanların amacı Kamerun'u güvensizlik ortamından korumak ve sömürge haline getirmemek olmuştur. Kamerun'un doğuşuna zemin hazırlayan bu anlaşmanın maddelerine uymayan Almanlar sonrasında farklı direnişlerle karşılaşmışlardır.⁷⁸ Resmî olarak Almanların himayesinde olan Kamerun, 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında Avrupalı güçler tarafından gerçekleştirilen Berlin Konferansı ile birlikte Alman sömürgesi haline gelmiştir.⁷⁹ Sömürge süreci ile birlikte kıyıda iç bölgelere ilerlemek isteyen Almanlar birçok farklı direnişle karşılaşmıştır. 1884-1907 yılları arasında güneyden kuzeye gerek etnik kökenli gerekse yerel şeflerin yürüttüğü 17 farklı direniş ortaya çıkmış ancak direniş grupları arasında koordinasyonun olmaması, topyekün savaş anlayışının oluşmamış olması ve Alman savaş teçhizatına karşı zayıf kalan silahları nedeniyle bu direnişler Almanların ilerleyişine engel olamamıştır.⁸⁰ 1884-1916 yılları arasında Alman sömürge dönemi olarak Kamerun tarihine geçen bu dönem, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte sona ermiş ve Almanlar Kamerun'u İngilizlere ve Fransızlara bırakmıştır. Bu dönemde Kamerun'da Almanların lehine ciddi bir ekonomik fayda sağlanmıştır. Tarımsal üretimde kaydedilen artış, Almanların ticaret ağı ve filosu, tam anlamıyla tamamlanmamış olsa bile yürütülen demiryolu projeleri ve uygulanan vergi sistemi gibi faktörler Almanlar için Kamerun'u oldukça verimli bir hale getirmiştir. Ancak Almanlar tüm ekonomik kazanımlarına yerli halkın haklarını ve hayatlarını göz ardı ederek ulaşmıştır. Nitekim 1895 yılından itibaren yerli halk plantasyonlarda zorla çalıştırılmış ve bu zoraki iş gücü uygulaması ancak 1907 yılında kaldırılmıştır.⁸¹

⁷⁷ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 41.

⁷⁸ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 45.

⁷⁹ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 67.

⁸⁰ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 62.

⁸¹ Franklin Eyelom, *Le partage du Cameroun entre la France et l'Angleterre*, (Paris: L'Harmattan, 2003), 98-102.

Birinci Dünya Savaşının kaybeden tarafı olan Almanya Kamerun dahil bütün sömürge topraklarını da rakip Avrupalı devletlere bırakmak zorunda kalmıştır. Savaşın bitmesine müteakip mart 1916'da Kamerun toprakları İngiliz ve Fransızlar arasında bölünmüştür. 1919 Versay Anlaşması gereğince Milletler Cemiyetinin (MC) kontrolüne verilen Kamerun, 20 Temmuz 1922'de ise yine MC tarafından manda yönetimi şeklinde İngiltere ve Fransa'ya bırakılmıştır. Nijerya sınırları boyunca uzanan 89.000 km²'lik kuzey ve batı bölgeleri İngiltere himayesine, 432.000 km²'lik doğu ve güney bölgeleri ise Fransa himayesine geçmiştir.⁸²

İngilizler kendi bölgelerinde yönetimi dolaylı şekilde gerçekleştirirken yerel şeflerin yürütme ve yargı görevlerini yerine getirmesine izin verilmiş ve zaman içinde gelişen yerli ve eğitilmiş bir yapının oluşturduğu danışma meclisleri de mevcut yapıya entegre edilmiştir. 1945'ten sonra ise yerel yetkililer daha büyük birimler halinde birleştirilmiş ve daha fazla özerklik verilerek genellere meşruiyet hakkı sağlanmıştır. Fransızlar ise kendi bölgelerinde doğrudan bir yönetim stratejisi takip etmiştir. İngilizlerin aksine sömürgelerin Fransa ile bütünleşmesine odaklanan Fransızlar, Batı eğitimi almış şehirli ve eğitilmiş yerellere çeşitli haklar tanıyarak bir çeşit asimilasyon politikası ile bunları yönetim sistemini entegre etmiştir. Yerel şeflerin otoriteleri ise kademeli olarak azaltılmış ve gözden çıkarılmaya hazır küçük bürokratlar haline getirilmişlerdir.⁸³ İngiliz Kamerun'unda ana ekonomik faaliyet tarım olmuştur. Alman sömürgesi döneminde oluşturulan plantasyonların çoğu bu bölgede bulunup bunların yönetimi kısa süreliğine İngilizlere geçmiş olsa da daha sonrasında yine Almanlara geri verilmiştir. Ancak bu durum İkinci Dünya Savaşı ile birlikte ortadan kalkmış ve bu plantasyonlar tek bir şirketin çatısı altında birleştirilmiştir. Fransız Kamerun'unda da yine aynı şekilde tarım sektörü öne çıkmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise sanayi ve altyapı anlamında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Fransa'nın Kamerun'daki ilgisi özellikle Douala, Yaoundé, Foumban ve Kribi'yi kapsayan bölgeye yoğunlaşmıştır. Kamerun'daki tröst sistemi ile ekonomi Fransa ekonomisinin bir parçası haline gelmiş ve Avrupa endüstrisine hammadde ve mamul madde sağlamıştır.⁸⁴

1919-1946 yılları arasında teorik olarak MC'nin mandası altında olan Kamerun, uygulamada ise Fransa ve İngiltere'nin sömürge politikalarına maruz kalmıştır. MC'nin

⁸² Mélanie Torrent, "Cameroun/Commonwealth (1995): itinéraire et bilan", *Outre-Terre* 11 (2005), 95.

⁸³ Alexander Lee - Kenneth A. Schultz, *Comparing British and French colonial legacies: a discontinuity analysis of Cameroon*, (APSA, Annual Meeting Paper, 2011), 11.

⁸⁴ DeLancey vd., *Dictionary of the Republic of Cameroon*, 6.

öngördüğü şekliyle bağımsızlık ve kendi kendini yönetebilme kapasitesine ulaştırılması gereken Kamerun, uzun vadede ilgili devletlerin sömürgesi haline gelmiştir. Bu durum özellikle Fransız Kamerun’unda sömürge karşıtı milliyetçi bir oluşumun ortaya çıkmasını tetiklemiş ve nitekim bu hareket ilerleyen yıllarda Kamerun’u bağımsızlık sürecine taşımıştır.⁸⁵ İki savaş arasındaki dönemde manda yönetiminin kötü muamelesine rağmen yerel halkın haklarını savunacak organize bir siyasi yapı ortaya çıkmamıştır. Ancak 1944’ten sonra çeşitli siyasi oluşumlar ve sendikalar Kamerun’da varlık göstermeye başlamıştır. Kamerun Fransız Gençliği (JEUCAFRA), Kamerun Konfedere Sendikaları Birliği (USCC), Kamerun Topluluğu (RACAM) ve Kamerun Halkları Birliği (UPC) gibi oluşumlar yerel halkın haklarını savunmak adına ortaya çıkan ana oluşumlar olarak öne çıkmıştır. Fransız Komünist Partisi ile derin bağları bulunan UPC, bağımsızlığa giden süreçte aktif bir varlık göstermiştir. Milliyetçi ve komünist bir parti olan UPC bu süreçte iki amaç gözetmiştir: Fransız Kamerun’unun bağımsızlığı ve İngiliz Kamerun’u ile birleşilmesi.⁸⁶ 1948 yılında Douala’da kurulan UPC Fransız mandasına karşı 1955 yılına kadar şiddetten uzak bir mücadele göstermiş ancak 1955 itibarıyla bu mücadele silahlı çatışma haline gelmiştir. Fransızlar Kamerun’da baş gösteren bağımsızlık mücadelesi karşısında çaresiz kalmış ve bağımsızlık ilkesini kabul etmek durumunda kalmıştır. Ancak bağımsızlığın UPC’ye verilmeyip Ahmadou Ahidjo rejimine verilmesi UPC’nin mücadelesini sürdürmesine sebep olmuş ve düzmece bir bağımsızlık olarak gördükleri yeni rejimi devirmek üzere harekete geçmişlerdir. UPC’nin şiddet odaklı bu mücadelesi nihayetinde 1971 yılında sona ermiştir.⁸⁷

UPC’nin bağımsızlık mücadelesine paralel olarak Fransa ile daha ılımlı ilişkileri olan Ahidjo, bağımsızlık sürecinin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamıştır 1956 yılında oluşturulan yerel mecliste Ahidjo’nun kurduğu Kamerun Birliği (UC) meclisin yaklaşık yarısını kazanmıştır. Bölgesel meclisin 1957’de kanun tasarısı ile Kamerun özerkliğini kazanmış ve özerk yönetimin başına Andre Marie Mbida gelmiştir. Ahidjo ise bu yönetimde başbakan yardımcısı olarak görev yapmış ancak Kamerun’un tam anlamıyla bağımsızlığa hazır olmadığını düşünen Mbida’nın zorunlu istifası sonrasında özerk yönetimin başına geçmiştir. 12 Mart 1959’da Başbakan Ahidjo Fransa ile birlikte BM’nin Kamerun üzerindeki vesayetinin kaldırılmasını sağlamış ve 1 Ocak 1960 tarihinde Kamerun resmî olarak bağımsızlığını elde

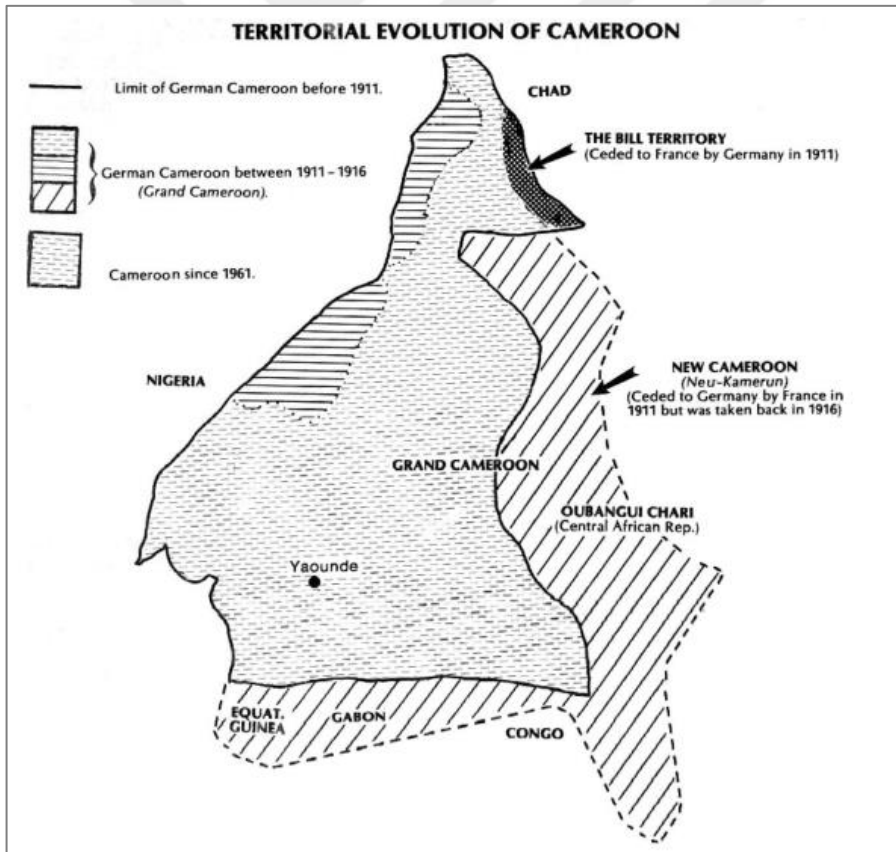
⁸⁵ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 100.

⁸⁶ Victor Julius Ngho, *The political evolution of Cameroon, 1884-1961*, (Portland: Portland State University, History, 1979), 53-56.

⁸⁷ Segnou, *Le nationalisme camerounais*, 152-154.

etmiştir. Fulani kökenli bir müslüman olan Ahidjo liderliğindeki UC bağımsızlık sonrasında güneyden kuzeye mitingler düzenleyerek Kamerun siyasetinde hegemonyasını kurmuştur. Fransa'dan ayrılarak bağımsız olan Kamerun ile birlikte İngiliz Kamerun'unda 1959 ve 1961 yıllarında BM tarafından gerçekleştirilen referandumlar sonucunda bölgenin kuzeyi Nijerya ile güneyi de Kamerun ile birleşmiştir. 1966 yılında ise Anglofon bölgenin birinci partisi olan Kamerun Demokratik Ulusal Partisi (KNDP) ve UC, Kamerun Ulusal Birliği (UNC) adıyla birleşmiştir. Birleşme süreci ile federal bir yönetime geçen Kamerun, 20 Mayıs 1972'de federal sistemin maliyetini gerekçe göstererek üniter yapıya geçilmesine yönelik referandumu halk oyuna sunmuştur. Nüfus bakımından çoğunlukta olan Frankofon halkın etkisiyle Anglofonların memnuniyetsizliğine rağmen referandum ile üniter yapıya geçilmiş ve Birleşik Kamerun Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.⁸⁸ Bu anlamda Almanların sömürge dönemi sınırlarından üniter yapıya geçilme sürecine uzanan dönem Harita 2.2 üzerinden daha iyi anlaşılabilir.

Harita 2.2: Kamerun sınırlarının şekillenme süreci

Kaynak: Neba'dan akt. Kouega

⁸⁸ Pierre François Gonidec, "Un régime dominé par la stature du président Ahidjo", *Le Monde Diplomatique* (Ağustos 1976), 21.

1960-1982 yılları arasında Kamerun’u yöneten Ahidjo, iktidarında otoriter ve profesyonel performanstan çok sadakate dayalı bir rejim kurmuştur. “Büyük Patron” imajıyla gelişen bu patrimoniyal düzen sadakatli siyasi yandaşlara idari ve siyasi makamlara atanmanın garantisini vermiştir.⁸⁹ Ancak bu düzenle ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus ise adam kayırma siyasetinin etnik köken odaklı olmamasıdır. Nitekim gerek hükümette gerekse yerel idarelerde çok etnisiteli yapıdan dolayı her kesimden görevlendirmeler yapılmıştır.⁹⁰ Ahidjo, Kamerun’u Afrika’nın en istikrarlı ülkelerinden haline getirmeyi amaç edinmiş ve tarımsal üretim ve petrol üretiminin artmasını sağlayarak ülke ekonomisinin Afrika kıtasında yükselme trendi gösteren bir görünüm elde etmesini sağlamıştır. Sonuç olarak, Ahidjo görevden ayrıldığında Kamerun, sorunlu bir kıtada birçok alanda nispeten imajı iyi bir ülke olmuştur. Kasım 1982’de istifa eden Ahidjo ile kendisinden sonra iktidara gelen Paul Biya arasında nüfuz mücadelesi yaşanmıştır. Ahidjo Ağustos 1983’te Fransa’ya sığınmış ve aynı yıl Biya iktidarını devirmeye yönelik bir komploya adının karışması ve 1984’te yaşanan başarısız bir darbe girişiminin arkasında olmakla suçlanması sonrasında gıyaben yargılanarak ölüm cezasına çarptırılmıştır. Biya sonrasında bu cezayı ev hapsine çevirmiş ancak Ahidjo kalan ömrünü Fransa ve Senegal’de geçirerek 1989 yılında Dakar’da hayatını kaybetmiştir.⁹¹

Bağımsızlık sürecinde ön saflarda yer almış olan Biya, 1975 yılına kadar devletin çeşitli organlarında görevler yapmış ve 1975 yılında Ahidjo iktidarında başbakan olmuştur. Ahidjo’nun görevi bırakmasına müteakip ise 6 Kasım 1982’de ülkenin cumhurbaşkanı olan Biya’nın iktidarı hâlâ sürmektedir. Bantu grubundan Beti kabilesine mensup ve güneyli Hristiyan bir aileden gelen Biya 1983’te iktidar partisi UNC’nin başına gelmiş ancak UNC 1985 yılında bugün iktidarda olan Kamerun Halkının Demokratik Hareketi’ne (RDPC) dönüştürülmüştür. Biya’nın ilk yıllarında selefi Ahidjo ile daha önce de bahsedildiği gibi bir ardıllık mücadelesi yaşanmış ve bu mücadele Biya’nın zaferiyle sonuçlanmıştır. İktidarında Merkez ve Güney bölgelerinin elitlerinden oluşan bir yapıyla etrafını çevreleyen Biya, 1984 ve 1988 seçimlerinden zaferle çıkmıştır. 1992 yılında ilk defa çok partili seçim yaşayan Kamerun’da yine birinci olarak çıkan Biya iktidarı bu yıllarda ekonomik bir krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ahidjo döneminde petrol yataklarının keşfedilip işletilmesinden sonra

⁸⁹ Melchisedek Chétima, “Doléances ethno-régionales et (més)usages politiques des mémorandums au Cameroun. Chronique d’une mort annoncée?”, *Afrique contemporaine* 267-268 (2018), 256.

⁹⁰ Jürg Martin Gabriel, “Cameroon's Neopatrimonial Dilemma”, *ETH Zürich Center for Comparative and International Studies*, 20 (1998), 5.

⁹¹ DeLancey vd., *Dictionary of the Republic of Cameroon*, 28-30.

her ne kadar bir Kamerun mucizesinden söz edilse de 80'lerin ortasından itibaren ülke ekonomik bir durgunluk yaşamıştır. 1985-1993 yılları arasında ciddi bir yoksullaşmanın yaşandığı Kamerun'da kamu istihdamı durdurulmuş, memur maaşları düşürülmüş ve sanayi üretimi %10 oranında gerilemiştir. Nitekim ekonomik kriz 90'lardan itibaren yolsuzluğun artmasına neden olmuş ve bu durum merkezden taşraya her boyutta yaygınlaşmıştır. Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte muhalif kesimde öne çıkan Sosyal Demokrat Cephesi (SDF) 1997 seçimlerini boykot etmiş ve Biya yeniden seçimleri kazanmıştır. Muhalefetin etkisiz kalması ve mevcut düzeni kabul etmeyen kesimlerin cesaretinin kırılmasıyla iktidar dizginleri tamamen eline almıştır. 90'lı yıllara ait raporlarında Uluslararası Şeffaflık Örgütü (TI), Kamerun'un dünyanın en yozlaşmış ülkelerinden biri haline geldiğini belirtmiştir. Bu şekilde 2000'li yıllara girilmiş ve 2004 ve 2011 yıllarındaki seçimlerden de yine Biya iktidarı zaferle çıkmıştır. 2008 yılındaki anayasa değişikliğiyle birlikte tüm siyasi gerilimlere rağmen iki dönem seçilebilme sınırı kaldırılmıştır.⁹²

2018 yılında yapılan son seçimlerde %71,2'lik oy oranıyla en yakın rakibi Maurice Kamto liderliğindeki Kamerun Rönesans Hareketi'ne (MRC) fark atan Biya ve partisi üst üste yedinci kez seçimleri kazanmıştır. Rejime muhalif kesimler bu seçimlerin gerçekçi olmadığını ve Kamerun Seçim Komisyonu ve Anayasa Konseyi'nin şeffaflık ve tarafsızlıktan uzak olduğunu düşünmektedir. Öte yandan rejime karşı çıkan muhalif figürler, Anglofon Krizi ve Boko haram tehdidinden yola çıkılarak ülkedeki barışa tehdit olarak algılanmış ve rejim tarafından muhaliflerin olası yükselişlerinin önüne bir güvenlik retoriği koyulmuştur. Bu durum aslında sadece siyaseten muhalif olanları değil aynı zamanda ülkenin sosyoekonomik durumundan memnun olmayan eleştirilerin de baskılanmasını sağlamıştır.⁹³ Kasım 2022'de iktidardaki 40. yılını dolduran Biya, halihazırda iktidarda bulunan Afrika liderleri arasında en uzun iktidara sahip ikinci siyasetçi olmuştur.

2.1.1. Anglofon Krizi Meselesi

Paul Biya döneminde Anglofon Krizi iç ve dış siyasetin ana konularından biri haline gelmiştir. Ahidjo'nun 1972'de federe sistemden üniter sisteme geçmesiyle alevlenen ve Biya döneminde ise zirve yapan bu mesele, Kamerun için ciddi bir iç problem olarak önemini hâlâ korumaktadır. Üniter sisteme geçilmesiyle Birleşik Kamerun Cumhuriyeti olarak anılmaya

⁹² Fred Eboko - Patrick Awondo, "L'État stationnaire, entre chaos et renaissance", *Politique africaine*, 2/ 150 (2018), 9-10.

⁹³ Élodie Ekobena, "Cameroun: une démocratisation étouffée", *Relations* 801 (Mart-Nisan 2019), 10-11.

başlanan ülke, 8'i frankofon 2'si anglofon toplamda 10 bölgeye ayrılmıştır. Biya döneminde daha da sertleşen merkezîyetçi yaklaşımla birlikte hukuk ve eğitim gibi alanlarda Anglofonların entegrasyonuna yönelik politikalar takip edilmiştir. Ülkede üstün dil olarak Fransızca öne çıkartılmış ve İngilizce daha az önemli olmuştur. 1985 yılında Biya iktidarı yeni bir kararname ile birlikte ülkenin adını Kamerun Cumhuriyeti yapmış ve devletin iki kültürlü yapısına işaret eden Birleşik ifadesi kaldırılmıştır. Bununla birlikte Anglofonlar hem siyasetten uzak tutulmuş hem de kendi bölgelerinde Frankofon idareciler tarafından yönetilmişlerdir.⁹⁴ Bölgede bulunan Kamerun Kalkınma Şirketi özelleştirilmiş, Batı Kamerun Pazarlama Kurulu ve Kamerun Bankası gibi parastatal yapılar tasfiye edilmiş ve eğitime ciddi müdahalelerde bulunulmuştur. 1992 yılında çok partili siyasete geçilmesi her ne kadar Anglofonların umutlarını yeşertmişse de bu gelişme beklenen sonuçları vermemiştir. Çok partili sistemde ortaya çıkan muhalif parti SDF yürüttüğü siyasette özellikle Anglofon bölgeyi de kapsayan federalizmi savunmuş ancak bu yaklaşım şiddete meyilecek radikal hareketlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁵

Radikalleşen yapısı ve herhangi bir anlaşma zeminin bulunamadığı bu mesele Kamerun için zaman içerisinde bir iç savaşa dönüşmüştür. Nitekim bahsi geçen iç savaşa giden sürecin kronolojisi şu şekilde özetlenebilir: 1993 ve 1994 yıllarında bölge ile ilgili meseleleri tartışmak amacıyla Buea'da Anglofon Konferansları düzenlenmiştir. 1995'te şiddet içermeyen yollarla bağımsızlık elde etmeyi amaçlayan Güney Kamerun Ulusal Konseyi (SCNC) kurulmuş ancak bu yapı 2001'de yasaklanmıştır. 2002'den 2017'ye uzanan süreçte Anglofonlar toplantı ve gösteri gibi faaliyetlerle mücadelelerini barışçıl bir şekilde sürdürmüş ancak tutuklama ve çeşitli yasaklamalarla baskılanmalarıyla birlikte bölgedeki tansiyon iyice yükselmiştir. 1 Ekim 2017'de ise bölgedeki ayrılıkçı gruplar Ambazonya Cumhuriyeti adıyla bağımsızlık ilan etmiştir. Hemen ertesi günü düzenlenen gösterilerde polisin silahlı müdahalesi sonucu 17 kişi hayatını kaybetmiş ve bu olay silahlı mücadelenin başlangıcı olmuştur.⁹⁶

Cumhurbaşkanı Biya'nın inisiyatifiyle 30 Eylül 2019'da Yaoundé'de Anglofon temsilciler ve devlet temsilcileri arasında "Kapsamlı Ulusal Diyalog" toplantıları düzenlenmiş ve bu görüşmeler sonucunda Güneybatı ve Kuzeybatı bölgelerine özel statü verilmiştir. Ancak

⁹⁴ Gassim Ibrahim, *Kamerun'da sömürge döneminden kalan izler: yapay kimliklerin çatışması*, (ORDAF Durum Değerlendirmesi, Mayıs 2017), 9.

⁹⁵ Razafindrakoto Mireille - Roubaud François, "Aux soubassements de la crise anglophone au Cameroun: Frustrations politiques et défiance à l'égard des institutions publiques", *Statéco* 116 (Mayıs 2022), 123.

⁹⁶ Cynthia Petrigh, *Le conflit anglophone au Cameroun. Un dialogue sans partenaires*, (IFRI, Notes de l'Ifri, Ekim 2019), 31.

bu durum Anglofonların taleplerini karşılamadığı gibi devam eden çatışmaları da engelleyememiştir. Hâlâ aktif bir çatışma alanı olan bölgede Uluslararası Kriz Grubu (ICG) verilerine göre 2017-2023 yılları arasında 6000 kişi hayatını kaybetmiş ve 1 milyon civarında kişi ise yerinden olmuştur.⁹⁷

2.2. SOSYOEKONOMİK YAPI

Alman sömürgesi döneminde öncelikli çıkarları ekonomik yönlü olduğu için Almanlar Kamerun'un doğal kaynaklarından faydalanmıştır. Almanlardan önce yerli halk palmiye yağı ve çekirdeği ve kauçuk gibi ürünler yetiştirirken sömürge dönemiyle birlikte Almanlar, plantasyon sistemlerini ülkede kurmuşlardır. Ulaşımın problem olduğu Kamerun'da demiryolu ve karayolu yapımına başlayan Almanlar plantasyon sistemiyle kahve, kakao, muz, kauçuk ve palmiye üretiminde ciddi ilerlemeler gerçekleştirmiş ve bunları Avrupa'ya taşımışlardır. Tarımsal üretim ve orman kaynaklarına yoğunlaşan Almanlar bir taraftan da yerli halkın eğitim anlamında gelişmesi için derinlikli olmayan çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak bu sosyoekonomik kalkınma süreci Alman çıkarına dayalı olduğu için yerel halkın hakları yok sayılmış ve halk plantasyonlarda zorla çalıştırılmıştır.⁹⁸

Kamerun'un kaybedilmesiyle birlikte Fransızlar Almanlardan kalma plantasyonları, demiryollarını ve limanları miras almıştır. Fransızlar demiryolu ve karayollarının geliştirilmesiyle birlikte havayolu ulaşımında da çeşitli adımlar atmıştır. Kıta ve ülke içinde havayolu trafiğini başlatan Fransızlar; Douala, Yaoundé, Garoua, Maroua, Ngaoundere, Kribi ve Foumban'da havalimanları açmıştır. Ulaşım sisteminde yaşanan gelişmelerle birlikte tarımsal üretimin de artmasını sağlamıştır. Bu dönemde Kamerun'daki başlıca ihracat ürünleri kakao, kahve, muz ve palmiye olmuştur. Fransızlar işgücü anlamında yerel halkın haklarını yok saymış ve yerel halk düşük ücretle zor şartlarda çalıştırılmıştır. Bu dönemde eğitim konusunda ilerlemeler yaşanmış ve birçok bölgede okullar açılmış ancak eğitim sektörü çoğunlukla misyonerler faaliyet alanı olmuştur.⁹⁹ İngilizlerin elinde olan bölgede ise Alman sömürge mirası olan plantasyonlar ve ulaşım yollarına bakım gerekli ilgi gösterilmemiş ve Almanların kurduğu düzen gerilemiştir. Bu bölgede de yine kakao, kahve, çay vb. ürünler yetiştirilmiş

⁹⁷ International Crisis Group (ICG), *Cameroun: réexaminer le statut spécial des régions anglophones*, (Briefing Afrique de Crisis Group, 188, (Brüksel: ICG, Mart 2023), 1-2.

⁹⁸ Ngoh, *The political evolution of Cameroon*, 16-21.

⁹⁹ Ngoh, *The political evolution of Cameroon*, 33-40.

ancak üretim Alman dönemine göre oldukça azalmıştır. Eğitim alanı da Fransız bölgesinde olduğu gibi yine misyonerlerin tekeline verilmiştir.¹⁰⁰

Sömürge dönemi boyunca tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomisi olan Kamerun bağımsızlıktan sonra sanayi alanında da ilerlemeler göstermiştir. 1960-1970 yılları arasındaki siyasi istikrar, liberal bir yatırım ortamı ve hazır işgücü bu anlamda tarımsal üretimle birlikte çeşitli alanlarda sanayileşmeye uygun bir ortam hazırlamıştır.¹⁰¹ 70’li yıllar itibariyle petrol yataklarının keşfedilip işlenmeye başlamasıyla birlikte Kamerun ekonomisi ciddi bir büyüme yaşamıştır. 80’li yılların başında Afrika’nın en müreffeh ülkelerinden biri olan Kamerun, iktidarın Ahidjo’dan Biya’ya geçmesiyle birlikte durgunluk yaşamış ve sonrasında da ise ekonomi gitgide gerilemeye başlamıştır. Biya’nın kamu şirketlerinin yönetim kadrolarını değiştirmesi sonucu birçoğu iflas ve özelleştirilme seviyesine gelmiştir.¹⁰² Ayrıca 1985-1987 arasında dünyada yaşanan ekonomik krizden Kamerun’da etkilenmiş bu yıllarda dış ticaret haddi %45 civarında düşüş göstermiştir.¹⁰³ Bu düşüşle birlikte dünyada petrol üretiminin artmasıyla fiyatta yaşanan düşüş ve bütçe dengelerindeki bozulma gibi sebeplerden dolayı Kamerun 90’ların ortalarına kadar devam eden ekonomik bir krize girmiştir. Bu dönemde kişi başı gelir ve ekonomik büyüme oldukça gerilemiştir. 1994’ten sonra ise krize nazaran ekonomik büyüme yaşanmış ve 1996-2005 arasında % 4,1, 2006-2010 yılları arasında ise %2,9 oranında büyüme gerçekleşmiştir.¹⁰⁴ Ekonomik büyüme oranlarında son yıllara bakıldığında ise 2019’da % 3,5, 2020’de Kovid-19’un etkilerinden kaynaklı olarak % 0,5, 2021’de % 3,6 ve 2022 yılında ise % 3,4 olarak gerçekleştiği görülmektedir.¹⁰⁵ Bütçe dengesi 2021 yılında -%2,4 iken 2022 yılında -%1,9 olarak gerçekleşmiştir. Kamu borcunun milli gelire oranı 2023 yılında %45,8 olup Kamerun için ciddi bir risk oluşturmaktadır. Yoksulluk oranına bakıldığında son olarak 2014 yılında elde edilen verilere göre %37,5 ile toplumun önemli bir kısmını kapsadığı

¹⁰⁰ Ngoh, *The political evolution of Cameroon*, 77-81.

¹⁰¹ Philippe Decraene, “Cameroun 1971: le libéralisme planifié au service du développement: en dépit d’une industrialisation rapide, l’économie du Cameroun repose surtout sur l’agriculture”, *Le Monde Diplomatique* (Eylül 1971), 21.

¹⁰² Ladislav Nzessé - M. Dassi, *Le Cameroun au prisme de la littérature africaine à l’ère du pluralisme sociopolitique (1990-2006)*, (Paris: L’Harmattan, coll. L’Harmattan Cameroun, 2008), 31.

¹⁰³ François Roubaud, “Le ‘modèle’ de développement camerounais 1965-1990: De la croissance équilibrée à la crise structurelle”, *Le Village camerounais à l’heure de l’ajustement*, ed. Georges Courade (Paris: Karthala, 1994), 58.

¹⁰⁴ Sophie Chauvin, “Cameroun: les enjeux de la croissance”, *MacroDev* (2012), 1-3.

¹⁰⁵ Ministère de l’Economie, de la Planification et de l’Aménagement du Territoire (MINEPAT), *Perspectives de l’économie Camerounaise: la reprise Post-Covid-19 entravée par le conflit Russo-Ukrainien*, (Etudes Economiques et Financières, Sayı 26, (Yaoundé: MINEPAT, Ağustos 2022), 22.

anlaşılmaktadır.¹⁰⁶ Yolsuzluk sorunu açısından TI'nin 2022 raporuna göre Kamerun 180 ülke arasında 142. sırada bulunmakta ve bu durum Kamerun'un gelişimini ciddi anlamda etkileyen ve ülkeyi yatırımcılar için daha az çekici hale getiren bir sorun olarak önemini korumaktadır.¹⁰⁷

Kamerun dış ticaretine bakıldığında 2021 yılında Kamerun'un GSYİH açısından dünyanın 86. ekonomisi, toplam ihracatta 121. ve toplam ithalatta ise 117. ülkesi olmuştur. 2021 ihracat verilerine bakıldığında toplam tutanın 4,9 milyar dolar olup petrol, doğalgaz, kakao, kereste ve altının öne çıkan ürünler olduğu görülmektedir. İhracat yapılan ilk 5 ülke ise Çin, Hollanda, Hindistan, İtalya ve Birleşik Arap Emirlikleri şeklindedir. 2021 yılı ithalatı ise 7,9 milyar dolar olup ürün bazında özel amaçlı gemiler, rafine petrol, mobilya, pirinç ve buğday öne çıkmıştır. İthalatın yapıldığı ülkelere bakıldığında Çin, Fransa, Nijerya, Hindistan ve Rusya ilk 5 ülke olarak öne çıkmıştır.¹⁰⁸

2.2.1. Ekonomik Yapı

Bu bölümde Kamerun ekonomisinin yapısı birincil, ikincil ve üçüncül sektörler üzerinden ele alınacaktır. Bu anlamda Kamerun ekonomisinde tarım, ormancılık, hayvancılık, madencilik, sanayi ve hizmet sektörü Kamerun ekonomisinin ana taşıyıcıları olarak öne çıkmaktadır. 2021 yılında gerçekleşen %3,6'lık ekonomik büyümeye birincil sektör 0,5, ikincil sektör 0,7 ve üçüncül sektör ise 2,2 oranında katkı sağlamıştır.¹⁰⁹

2.2.1.1. Birincil Sektör

Kamerun ekonomisinde tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılığı kapsayan birincil sektör dinamik bir sektördür. Tarım, Kamerun ekonomisinin temel direklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kamerun tarımsal-ekolojik çeşitlilik, toprak verimliliği, sulanabilir arazi potansiyeli, dinamik bir tarımsal araştırma sistemi, stratejik coğrafi konum ve dinamik nüfus potansiyeli gibi faktörlerden dolayı önemli bir potansiyele sahip tarım ülkesidir. Ancak bu özelliklere rağmen ülke tarımsal gelişim anlamında istenilen seviyede değildir. Nitekim ülkede 47 milyon hektar civarında tarıma elverişli arazi bulunmasına rağmen bunun ancak 9,2 milyon hektarı tarım için kullanılmaktadır. Etkili bir şekilde kullanılan arazi oranı ise oldukça düşük

¹⁰⁶ Groupe de la Banque africaine de développement (AfDB), "Perspectives économiques au Cameroun", (Erişim 4 Haziran 2023).

¹⁰⁷ La Banque Mondiale, "Cameroun - vue d'ensemble" (Erişim 5 Haziran 2023).

¹⁰⁸ The Observatory of Economic Complexity (OEC), "Cameroon" (Erişim 6 Haziran 2023).

¹⁰⁹ L'Institut National de la Statistique (INS), *Les comptes nationaux de 2021* (INS, Ağustos 2022), 2.

olup geri kalan önemli kısmı özellikle küçük aileler ve küçük ölçekli üreticiler tarafından kullanılmaktadır. Bu durum ülkenin tarım potansiyelinden faydalanması için yeni nesil tarıma geçmesini elzem kılmaktadır. Kamerun’da üretim anlamında iki tip tarım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi endüstriyel ve ihracata dayalı üretim olup kakao, kahve, pamuk, muz, palmiye yağı, kauçuk ve kaju gibi ürünler ana mahsulleri oluşturmaktadır. İkincisi ise geçimlik tarım olup esasen öz tüketime ve geçimlik ekonomiye dayanmaktadır. Bu grupta manyok, endüstriyel olmayan tatlı muz, muz, macabo, taro, patates, tatlı patates, mısır, darı, sorgum, çeltik, turuncgiller, ananas, tropikal meyveler, baklagiller gibi mahsuller bulunmakta olup daha çok ülke içi tüketime yöneliktir. Ülkede gıda üretimi alanında aşılması gereken üç temel zorluk bulunmaktadır: Gıda güvenliğinin ve kendi kendine yeterliliğin sağlanması, dışa dönük sektörler için gıda işleme endüstrisinin sağlanması ve iç pazar ve tüketimin oluşturulması, ihracatı geliştirmek ve ticaret dengesini iyileştirmek.¹¹⁰ Kamerun’da nüfusun yaklaşık %60’ının tarım sektörüyle uğraştığı tahmin edilmekte olup bu durum profesyonel tarımla birlikte hobi, ikinci bir gelir veya hayati ihtiyaç gibi nedenlerden kaynaklı olarak halkın tarımla uğraşmasıyla ilgilidir. Ancak her ne kadar Kamerun belirtilen bu hususlar çerçevesinde bir tarım ülkesi olsa da son yıllarda ortaya çıkan Kovid-19 süreci ve Rusya-Ukrayna Savaşı’ndan kaynaklı olarak gıda krizini yaşamış ve bu krizler de bir kez daha tarımsal üretimin güçlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.¹¹¹

Tarımla birlikte hayvancılık sektörü de Kamerun sosyoekonomik yapısının önemli bir parçasıdır. Ülkenin kuzeyinde yaşayan Fulanilerin kimliği hayvancılıkla özdeşleşmiştir. Geleneksel hayvancılıkla birlikte son yıllarda modern hayvancılığa geçiş süreci de yaşanmış modern yetiştiriciler sektörün gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹¹² Hayvancılıkta sığır yetiştiriciliği başta gelip 2018 yılındaki sayı 8 milyonu geçmiştir. Sığır yetiştiriciliğinin ardından sırasıyla keçi, domuz ve koyun yetiştiriciliği gelmektedir. Balıkçılık alanı ise geleneksel ve endüstriyel şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel balıkçılığın karada yapılan kısmına

¹¹⁰ Djaoudjaourou vd., “Les visages de l’or vert au Cameroun: forces, faiblesses, opportunités et menaces”, *Magazine trimestriel d’informations du MINADER* 2 (Yaoundé: MINADER, Şubat 2021), 37-48.

¹¹¹ Jocelyne Ndouyou, “Agriculture et élevage: les défis d’une production industrielle”, *Cameroon Tribune* (31 Mart 2022).

¹¹² Jean Boutrais, “Élevage et pêche”, *Atlas du Cameroun*, ed. Ben Yahmed vd. (Paris: Jeune Afrique, 2005), p. 88-89.

Kamerunlular hakimken kıyılarda yapılanına daha çok yabancılar hakimdir. Endüstriyel balıkçılık ise kıyıdan uzakta yapılmaktadır.¹¹³

GSYİH'e %5, petrol dışı gelire %10 katkıda bulunan ve petrol hariç ihracat kaynaklarının yaklaşık %30'unu oluşturan ormancılık faaliyetleri ülke ekonomisinde ciddi bir alanı temsil etmektedir. En çok ticarileştirilen türlerde bubinga, ayous, sapelli, maun, moabi ve azobé öne çıkmaktadır.¹¹⁴

2.2.1.2. İkincil Sektör

2021 yılında ikincil sektörde kaydedilen büyüme oranı %3,2 olup önde gelen endüstri alanları ise sırasıyla tarım-gıda sanayisi, imalat sanayisi, inşaat ve bayındırlık işleri olmuştur.¹¹⁵ Kamerun ciddi bir endüstriyel potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyel kontrollü kalkınması, tarımın modernizasyonu ve maden kaynaklarının değerli hale getirilmesi için başat sektör rolünü oynayamamaktadır. Ülkedeki kaynakların hammadde olarak dışa satılması Kamerun'u dış şoklara karşı korumasız hale getirmektedir. Ülkenin mevcut sanayi ağı ise ekseriyetle Douala ve Yaoundé çevresinde yoğunlaştığından bu durum uzak bölgelerdeki ürünlerin maliyetini arttırmaktadır.¹¹⁶ 2014 yılında sanayi üretim endeksi 121,7 iken 2018 yılında 116,4'e gerilemiştir. Bu gerilemenin tersine ilgili dönemde maden çıkarma, tarım, su, elektrik ve gaz endüstrilerinde ciddi bir büyüme yaşanmıştır.¹¹⁷ Kamerun 2013 yılı itibarıyla ekonomiyi yeniden yapılandırma planı ile ülkeyi sanayileşmiş bir ülke seviyesine getirmeyi ve imalat sanayi sektörünün ağırlığının GSYİH'nin %25'ine katkıda bulunacak şekilde artırılmasını hedeflemiştir. Sonrasında Sanayileşme Master Planı ve Ulusal Kalkınma Stratejisi (SND30) gibi hamlelerle ülkenin ekonomik yapısının derinden değiştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. SND30'a göre Kamerun ekonomisini canlandırması gereken dokuz sanayi sektörü

¹¹³ INS, *Annuaire statistique du Cameroun 2019*, 21.

¹¹⁴ Ministère des Mines, de l'Industrie Et Du Développement Technologique (MIDTSTAT), *Annuaire statistique 2017 du sous-secteur mines, industrie et développement technologique* (5 Nisan 2021), 5.

¹¹⁵ INS, *Les comptes nationaux de 2021*, 3.

¹¹⁶ Nkafu Policy Institute (NKAUFU), *Rapport du symposium sur l'industrialisation au Cameroun*, (Yaoundé: Denis & Lenora Foretia Foundation, 29 Nisan 2016), 9.

¹¹⁷ INS, *Annuaire statistique du Cameroun 2019*, 243.

tanımlanmıştır: Enerji, tarım, dijital, orman-ağaç, tekstil-giyim-deri, madencilik-metalurji-çelik, hidrokarbon-petrokimya-rafineri, kimya-ilaç ve inşaat.¹¹⁸

Kamerun'da ikincil sektörde değerlendirilen madencilik alanına bakıldığında petrol ve doğalgazın bu sektöre hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Kamerun'da 2020 verilerine göre 309 milyon varil petrol rezervi ve 179 milyar m³ doğalgaz rezervi olduğu açıklanmıştır.¹¹⁹ Bu kaynaklara üretim bazlı bakıldığında 2022 sonu itibariyle yıllık petrol üretiminin 24,9 milyon varil, doğalgaz üretiminin ise 2,4 milyar m³ olduğu açıklanmıştır. Petrol ve doğalgaz üretiminin devlet bütçesine katkısı 2022 yılında 830 milyar FCFA civarında gerçekleşmiştir. Bu sektörün ulusal aktörü ise Société Nationale des Hydrocarbures (SNH) adlı şirkettir.¹²⁰ Madencilik sektöründe Kamerun için potansiyel alanlar olan ve halihazırda üretim yapılan diğer önemli yeraltı kaynakları ise şöyledir: Altın, elmas, safir, demir, boksit, rutil, kobalt vb.¹²¹

2.2.1.3. Üçüncül Sektör

Kamerun'un en dinamik sektörü olan üçüncül sektörde 2021 yılında kaydedilen büyüme oranı %4,3 olmuştur. Kamerun'da 2020 sonu itibariyle 47.627 şirket bulunurken bunların yarısında fazlası Douala ve Yaoundé şehirlerinde bulunmaktadır. Yarısından fazlasının şahıs şirketleri olduğu bu şirketlerde 2020 sonu itibariyle çalışan sayısı 364 bini geçmiştir. Birincil sektörün şirket sayısındaki oranı %1, ikincil sektörün %10,3 ve üçüncü sektör ise %90,3'tür.¹²² Hizmet ve ticaret gibi faaliyetleri kapsayan bu alan bankacılık, ulaştırma ve turizm alt sektörlerine dayanmaktadır. Kamerun'da faaliyet gösteren 16 banka bulunmaktadır. (Afriland First Bank, BICEC, SGC, SCB ATTIJARI WAFA BANK, ECOBANK, CBC, Standard Chartered Bank, Citibank, UBA, UBC, NFC, BGFI, BanqueAtlantique, CCA-Bank ve BC-PME) Taşımacılık alt sektöründe karayolu taşımacılığının gelişimi karayolu ve demiryolu altyapısının kötü olması nedeniyle geride kalmış olsa bile deniz ve hava taşımacılığı daha

¹¹⁸ Jocelyne Ndouyou, "Développement industriel et technologique: les piliers de la croissance", *Cameroon Tribune* (9 Haziran 2022).

¹¹⁹ Société Nationale des Hydrocarbures (SNH), 2020: *sous le signe de la résilience*, (Yaoundé: SNH, 31 Aralık 2020), 32.

¹²⁰ Société Nationale des Hydrocarbures (SNH), "Chiffres-clés du 1er janvier au 31 décembre 2022" (Erişim 20 Haziran 2023).

¹²¹ Ministère des Mines, de l'Industrie et du Développement Technologique du Cameroun (MÎNMÎDT), *RAPPORT ITIE 2020: initiative pour la transparence dans les industries extractives au Cameroun* (Yaoundé: MÎNMÎDT, Aralık 2022), 24.

¹²² L'institut National de la Statistique (INS), *Répertoire et démographie des entreprises modernes en 2020* (INS, Aralık 2022), 2.

dinamik bir aktivite göstermiş ve ülkenin dış ticareti ağırlıkla bu yollar üzerinden gerçekleşmiştir. Son olarak turizm alt sektörüne bakılacak olunursa ülkenin başlıca turistik yerleri Kuzey, Uzak Kuzey, Batı ve Güney Batı bölgelerinde yer almaktadır.¹²³

2.2.2. Sosyal Yapı ve İnsani Kalkınma

Kamerun nüfusunun çoğunluğu 2019 yılı itibariyle genç nüfustan oluşmaktadır. 15 yaşın altındaki nüfus %42,5'i, 15-24 yaş arası %21,2'yi, 25-64 yaş arası %22,7'yi temsil ederken %65 yaş ve üstü nüfus sadece %3,6'dır. Kentsel nüfus oranının %59,4 olduğu Kamerun'da nüfus artış oranı %2,3 olarak kaydedilmiştir.¹²⁴ Kamerun nüfusunun yaklaşık %37,5'i yoksulluk sınırının altında yaşarken önemli bir bölümü de yoksulluktan muzdariptir. Nüfusun çoğunluğu işsizlikle karşı karşıya olup %7'lik kısmı yetersiz beslenme sorunuyla yaşamakta ve %66'sı ise içme suyuna erişim ve çalışan nüfusun yarısından fazlası ise sosyal güvenlik problemi yaşamaktadır.¹²⁵ Nitekim BM'nin 2022 İnsani Gelişim Endeksi sıralamasına göre Kamerun 191 ülke arasında 151. sırada yer almıştır.¹²⁶

Asgari ücret 2014 yılından 2023 yılına kadar 36.270 FCFA (55,2 avro) iken 2023 yılında faaliyet sektörüne bağlı olarak 41.875(63,8 avro), 45.000(68,5 avro) ve 60.000 FCFA'ya (91,4 avro) yükseltilmiştir.¹²⁷ Kamerun'da geçim şartları da gitgide zorlaşmaktadır. Enflasyon oranı 2021 yılında %2,3 iken bu oran 2022 yılında %6,3 olmuştur. 2022 yılındaki enflasyon oranı şehirden şehire farklılık göstermiştir. Buna göre: Yaoundé'de %6,2 olan enflasyon Ngaoundere'de %7,4, Douala'da %5,7, Garoua'da %5,4 olmuştur. Gıda ürünlerindeki fiyat artışı %12,9 olup temel gıda ürünlerinde bu oran daha yüksek gerçekleşmiştir: Yağ %27, ekmek ve tahıl %16,3, balık %14,4, et %12,2 ve süt, peynir ve yumurtada %10,7.¹²⁸ Nitekim yerel halk temel gıda ürünlerinin pahalılaşmasıyla birlikte zorlaşan hayat şartlarından oldukça muzdariptir.¹²⁹

¹²³ MIDTSTAT, *Annuaire statistique 2017*, 6.

¹²⁴ INS, *Annuaire statistique du Cameroun 2019*, 27.

¹²⁵ La Banque Mondiale, "Cameroun" (Erişim 22 Haziran 2023).

¹²⁶ United Nations Development Programme (UNDP), *The 2021/2022 Human Development Report* (ABD: UNDP, 2022), 274.

¹²⁷ Lucien Bodo, "Salaire minimum interprofessionnel garanti: les nouveaux barèmes", *Cameroon Tribune* (22 Mart 2023).

¹²⁸ L'institut National de la Statistique (INS), *Évolution de l'inflation au cours de l'année 2022* (INS, 20 Şubat 2023), 1.

¹²⁹ Josiane Kouagheu, "Au Cameroun, la vie est devenue trop chère", *Le Monde* (14 Şubat 2022).

Devletin sosyal riski önleme ve hafifletme önlemleri oldukça sınırlı olup zaten zayıf olan sosyal sigorta sistemi ise nüfusun çok az bir kesimini kapsamaktadır. Sigorta sisteminin yetersizliği ve bankalara duyulan güvenin zayıf olması toplumun kendi içinde farklı yapılar üzerinden dayanışma yöntemlerine yönelmesine neden olmuştur. Nitekim “*Tontines*” denilen ve resmî olmayan kredi ve tasarruf dernekleri Kamerun'da oldukça popülerleşmiş ve öyle ki resmî sigorta sistemine kayıtlı vatandaşlar için dahi güvenilir bir yöntem haline gelmiştir.¹³⁰

Eğitim sektörü kalkınma süreci açısından Kamerun'un ciddi adımlar atması gereken bir alandır. Kamerun'da 18 Ocak 1998 Anayasasının 98/004 sayılı kanunu çerçevesinde devlet ayırım gözetmeksizin herkes için eşit fırsatları garanti eder ve ilköğretimi zorunlu kılar. İlgili kanunda Kamerun'da iki dillilik ulusal birlik ve beraberliğin bir unsuru olarak görülmekte olup biri İngilizce eğitim sistemine, diğeri ise Fransızca konuşma sistemine ayrılmış iki alt eğitim sistemi bulunmaktadır. Bu iki sistem Temel Eğitim Bakanlığı/MINEDUB (anaokulu ve ilkokul seviyeleri), Ortaöğretim Bakanlığı/MINESEC (ortaokul ve lise seviyeleri) ve Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın/MINESUP (yükseköğretim seviyesi) denetimi altındadır. İlgili kanunda devlet okullarının laik olduğunu ve özel okulların eğitim sektörüne katkıda bulunabileceği belirtilmektedir.¹³¹ Kamerun'da devlet okulları haricinde faaliyet gösteren özel okullar 2'ye ayrılmaktadır: Kendi içinde İslami, Katolik ve Protestan diye ayrılan dini okullar ve gerçek ve tüzel kişiler tarafından açılan laik okullar.¹³²

Kamerun'da artan genç nüfusun eğitim ihtiyaçlarını karşılamak ve iyi bir eğitim ortamı sunmak ekonomik nedenlerden dolayı aksatılan bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda devlet, özel okulların eğitim sektöründe rol almasını desteklemektedir. Nitekim sınav sonuçları üzerinden bakıldığında özel okulların daha iyi bir performans gösterdiği anlaşılmaktadır.¹³³ Genel anlamda eğitim alanındaki problemlere bakıldığında şunlar öne çıkmaktadır: Öğretmenlerin yarısından fazlası mesleki eğitim anlamında yetersizdir, öğrencilerin yazma, okuma ve aritmetik seviyeleri düşüktür, öğretici materyal yetersizliği bulunmaktadır, öğrencilerin %90'ının kitabı yok ve derslerini tahtadan kopyalamakla yetinmektedir, özel gereksinimli öğrenciler kendi kaderlerine bırakılmıştır, öğrenciler bir yaşam kültürü

¹³⁰ Esther Crystelle Eyinga Dımı, "Situation socio-économique des personnes âgées au Cameroun État des lieux et facteurs explicatifs", *CEPED* (28 Haziran 2023).

¹³¹ D'orientation de l'éducation au Cameroun, (4 Nisan 1998), Kanun No. 98/004, 1-6.

¹³² Henri Ngonga, *Efficacité comparée de l'enseignement public et privé au Cameroun*, (Dijon: Université de Bourgogne, Faculté de Lettres et des sciences Humaines, Doktora Tezi, 2010), 71.

¹³³ Ngonga, *L'enseignement public et privé au Cameroun*, 82.

benimsemek için değil, sadece sınavlardan iyi not almak için çalışmaktadır. Bu nedenle Kamerun'daki eğitim sisteminin kapsamlı bir şekilde elden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.¹³⁴ Yükseköğretim alanında da yetersiz olan Kamerun'da bu alanda dünya çapındaki değişim ve gelişmelere ayak uydurmak için Haziran 2023'te yükseköğretimin yönlendirilmesine ilişkin yasa tasarısı Ulusal Meclise sunulmuştur.¹³⁵ Kamerun'da 15 yaş üstü nüfusun okuryazarlık oranı 2020 yılında %78 iken ilkokulu tamamlama oranı 2019 yılında %65 olmuştur. Eğitim sektörüne yapılan kamu harcamaları 2007 yılında %21,4 iken bu oran 2022 yılında %12,6 olarak gerçekleşmiştir.¹³⁶

Kamerun'da sağlık sistemi nüfusun ihtiyaçlarını karşılama noktasında zayıf bir kapasiteye sahiptir. Liderlik ve yönetim, insan kaynakları, hizmet ve bakım, altyapı, ilaç ve sağlık teknolojileri, finansman ve sağlık bilgi sistemi gibi konularda yetersiz kalan sağlık sisteminin iyileştirilmesi için 2017-2026 yılları kapsayan sağlık stratejisi oluşturulmuştur. Bu strateji için 4 ana başlık ortaya konulmuştur: Ortalama yaşam süresinin artması için nüfusun hastalık ve ölüm oranlarının azaltılması, kaliteli sağlık bakımı ve hizmetlerine evrensel erişimin iyileştirilmesi, sağlık sisteminin güçlendirilmesi, sağlık sektöründe ortaklığın güçlendirilmesi.¹³⁷ Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre 2011 yılında HIV/AIDS, sıtma ve tüberküloz gibi hastalıkların toplam hastalık yükünün yaklaşık %23,7'sini ve ölümlerin %25'ini oluşturduğu belirtilmiştir. Yaşam tarzı ve beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan bulaşıcı olmayan vakalarda kardiyovasküler hastalıklar, kanserler, kazalar ve travmaların öne çıktığı ve bunların da hastalık yükünün yaklaşık %14'ünü ve genel ölüm oranının %23,3'ünü temsil ettiği belirtilmiştir.¹³⁸

Bu şekilde ele alınan Kamerun'u sosyal yapısı ile ilgili olarak durum özeti mahiyetinde olan önemli göstergeler aşağıda bulunan Tablo 1'de ele alınmıştır. Bu bölümden sonra Kamerun'un kalkınma vizyonu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

¹³⁴ Victorine Ghislaine Nzino Munongo - Elizabeth Vukeh Tamajong, "Le système éducatif au Cameroun: De l'imposition d'une culture au développement des facultés de la personne humaine", *Revue de vulgarisation du ROCARE* 1 (Ağustos 2016), 59.

¹³⁵ Lucien Bodo, "Enseignement supérieur: de grands changements annoncés", *Cameroon Tribune* (12 Haziran 2023).

¹³⁶ La Banque Mondiale, "Cameroun".

¹³⁷ INS, *Annuaire statistique du Cameroun 2019*, 101.

¹³⁸ World Health Organization (WHO), *Stratégie de coopération un aperçu: Cameroun*, (WHO, Mayıs 2018).

Tablo 2.1: Kamerun Sosyoekonomik Yapısına Dair Göstergeler

Gösterge Adı	Oran/Rakam/Miktar	Yıl
Nüfus	27,9 milyon	2022
Km ² 'ye düşen kişi sayısı	56	2022
GSYİH/PİB	44,3 milyar dolar	2022
Kişi başı GSYİH	1588 dolar	2022
GSYİH Büyümesi	%3,4	2022
İşsizlik Oranı	%4	2022
Enflasyon Oranı	%6,3	2022
Asgari Ücret	63,8/68,5/91,4 avro	2023
Nüfus artış hızı	%2,6	2022
Toplam doğurganlık hızı (kadın başı ortalama çocuk)	4,4	2022
Anne ölüm oranı (100.000 doğumda)	438	2020
Bebek ölüm oranı (1000 doğumda)	48 ölüm	2021
Günlük 1,9 doların altında geçimi olan yoksul kesim	%25,7	2014
Erken Yaş Doğurganlık Hızı (15-19 yaş 1000 doğumda)	110	2021
Doğumdan itibaren beklenen yaşam süresi	61 yıl	2021
Yoksul nüfus oranı	%37,5	2014
Nüfusun elektriğe erişim oranı	%65,4	2021
Kırsal nüfusun elektriğe erişim oranı	%24,8	2021
Kentsel nüfusun elektriğe erişim oranı	%94,7	2021
Temel sağlık hizmetlerine erişim oranı	%45	2020
İçme suyuna erişim oranı	%66	2020

Yetersiz beslenme oranı	%7	2020
İnternet kullanım oranı	%46	2021
Kırsal Nüfus oranı	%41,3	2022
Okuma yazma oranı (15 yaş ve üstü)	%77,1	2018
Kadınların ulusal meclislerdeki sandalye oranı	%34	2022
İnsan Sermayesi Endeksi	0.4	2020

Kaynak: Dünya Bankası, 2023; UNESCO, 2023; KNOEMA, 2023.

2.3.KAMERUN’UN KALKINMA STRATEJİLERİ

Bu bölümde Kamerun’un kalkınma politikasını çerçeve olarak ortaya koyan iki program ele alınacaktır. Bunlardan ilki ve geniş kapsamlı olanı 2009 yılında oluşturulan Vizyon 2035 Programı olup ikincisi ise Büyüme ve İstihdam Strateji Belgesi’nin (DSCE) derslerine dayanan ve Vizyon 2035’in hedeflerine varmayı amaçlayan 2020-2030 Ulusal Kalkınma Stratejisi’dir (SND30).

2.3.1. Vizyon 2035

Vizyon 2035, Kamerun’un kalkınma hedefleri doğrultusunda 2009 yılında hazırlanmış bir kalkınma planlaması program belgesidir. Programın vizyonu şu şekildedir: "Kamerun: çeşitlilikleri içerisinde yükselen, demokratik ve birleşik bir ülke". İlgili program toplumun ihtiyaç ve istekleri, geriye dönük çalışmaların sonuçları ve politik amaçlar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Vizyon 2035’in hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- “Barış ve güvenlik ortamına sahip birleşmiş bir ulus.
- Gerçek, güçlü ve adil bir demokrasi.
- Kalkınmanın hizmetinde ademi merkeziyetçi bir yönetim.
- Verimli altyapıya sahip müreffeh bir ekonomi.
- Alt-bölgesel ve bölgesel bütünleşmenin yanı sıra uluslararası bütünleşmeye dayalı bir ekonomi.
- Kontrollü demografik büyüme.
- Kadın ve erkeklerin mesleki eşitliklerince seçme ve seçilme hakkına eşit erişimini destekleyen bir ulus.
- Güçlendirilmiş bir sosyal rolü olan ve ekonomik olarak özgür kadın.

- *İstikrarlı ve uyumlu bir aile.*
- *Herkes için kaliteli temel sosyal hizmetlere erişim.*
- *Herkesin erişebileceği bağımsız adalet.*
- *Kalıntı düzeyde bir yoksulluk, cehalet ve sosyal dışlanma.*
- *Çok kültürlü birliği içinde kabul görmüş, çekici ve tüm dünyaya sunulabilir bir Kamerun kültürü.*
- *Kalıntı düzeyde işsizlik ve eksik istihdam.*
- *Ulusal uzmanlık ve liyakati arttıran iyi eğitilmiş bir gençlik.*
- *Kaynakların şehirler ve bölgeler arasında adil bir şekilde dağıtılması”.*¹³⁹

Vizyon 2035 belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için dört ara hedef ortaya koymaktadır: Yoksulluğun sosyal olarak kabul edilebilir bir düzeye düşürülmesi, orta gelirli ülke statüsüne erişilmesi, yeni sanayileşmiş bir ülke olunması, demokratik sürecin pekiştirilmesi ve ulusal birliğin güçlendirilmesi. Bu ara hedeflerle birlikte bu program dört eylem hattı üzerine inşa edilmiş bir referans çerçevesine dayanmaktadır:

Makroekonomik Alan: Makroekonomik istikrar korunurken altyapıya büyük yatırımlar yapılarak ve üretim araçları modernize edilerek büyüme hızlandırılmalıdır. Enerji krizinin büyümeye getirdiği ipotek kalıcı olarak kaldırılmalıdır. İş ortamını ve yönetişimi önemli ölçüde iyileştirmek amacıyla yapılacak çalışmalar, kalkınma için gerekli iç ve dış finansmanın seferber edilmesini kolaylaştırmalıdır.

Sosyo-demografik Alan: İnsana yaraşır işler yaratmaya yönelik proaktif bir politika aracılığıyla nüfusu kendi gelişiminde ana oyuncu haline getirmek, sosyal hizmetlerin arz ve kalitesinin yaygınlaştırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi yoluyla ortalama yaşam süresinin artırılması, ekonomik büyümenin gerekliliklerini dikkate alarak nüfus artışının kontrol edilmesi, ekonomik büyümenin meyvelerinin paylaşımını iyileştirerek zengin ve fakir arasındaki uçurumu azaltmak, savunmasız gruplar için ulusal dayanışmayı ve sosyal korumayı artırmak.

Sektörel Alan: Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık gibi birincil sektör alanlarında faaliyetlerin yoğunlaştırılması ve yerel ham maddelerin değerli hale getirilmesiyle birlikte endüstriyel bir sıçramanın oluşturulup büyümenin hızlandırılması sağlanmalıdır. Yeraltı

¹³⁹ Ministère de l'Économie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire (MINEPAT), *Cameroun vision 2035*. (Şubat 2009), V.

kaynaklarının işletilmesinin geliştirilmesi bir öncelik olarak doğrudan yabancı yatırımı çekmeli ve bu alanda yeni teknolojilerin edinilmesine izin vermelidir. Sanayinin gelişimi ve iddialı bir ticaret politikası, insana yaraşır işler sağlayan yoğun bir birincil sektör, baskın bir ikincil sektör ve profesyonel ve uzmanlaşmış bir üçüncül sektörün ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Mekânsal Planlama Alanı: Bu alandaki stratejik meseleler mekâna hâkim olmak, çevreyi korumak ve iklim değişikliğinin halihazırda algılanabilir etkilerine karşı mücadele etmektir. Aynı zamanda, otonom ancak devletin eylemlerini tamamlayıcı bölgesel ve yerel kalkınmayı teşvik etmek, şehirlerin, büyük tüketim merkezlerinin, ana üretim merkezlerinin ve herhangi bir endüstriyel gelişme için gerekli faktörlerin kaçınılmaz gelişimini öngörmek ve planlamak diğer meselelerdir.¹⁴⁰

Vizyon 2035'in uygulanması gösterge niteliğindeki şu üç aşamaya ayrılmıştır:

- 1- I. Aşama (2010-2019):** Üretkenliği arttırmak ve büyümeyi hızlandırmak, istihdamın teşvik edilmesi ve gelirleri iyileştirilmesi, iyi bir iş ortamı ve iyi yönetim oluşturmak, devletin stratejik yönetimini güçlendirmek.
- 2- II. Aşama (2020-2027):** Güçlü büyümeyi sürdürmek ve ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek, gelirlerin yeniden dağılım politikasını genişletmek ve arazi kullanım planlamasını güçlendirmek, iş ortamını ve yönetimi pekiştirmek, çevreyi korumak ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı mücadeleyi yoğunlaştırmak.
- 3- III. Aşama (2028-2035):** Ekonominin büyümesini ve sanayileşmesini yoğunlaştırmak, gelirin yeniden dağılımını ve sosyal kapsayıcılığı konsolide etmek, iş ortamını ve yönetimi korumak ve yerleşmeyi derinleştirmek.¹⁴¹

Vizyon 35'in hedeflerine ulaşması için gerekli olan finansman kaynakları 3'e ayrılmaktadır:

- 1- Devlet için:** Başlıca finansman kaynakları vergi ve vergi dışı gelirler, yatırım gelirleri, ulusal ve uluslararası piyasada kamu borçlanması ve resmî kalkınma yardımlarıdır. Ayrıca artan ademi merkeziyetçi işbirliği, ademi merkeziyetçi bölgesel kurumlar için ek bir finansman kaynağı oluşturmaktadır.

¹⁴⁰ MINEPAT, *Cameroun vision 2035*, ix.

¹⁴¹ MINEPAT, *Cameroun vision 2035*, 28-31.

- 2- **Özel Sektör için:** Kurumsal tasarruflar, banka finansmanı, ulusal, bölgesel ve uluslararası finansal piyasalar, hane halkı tasarrufları ve ortak girişimler potansiyel finansman kaynaklarını oluşturmaktadır.
- 3- **Haneler için:** İşten elde edilen gelir, sosyal yardımlar, diasporadan gelen havaleler, finansal gelirler ve finans sektöründen alınan krediler ana finansman kaynaklarıdır.¹⁴²

Kamerun’u geliştirmekte olan, çeşitliliğiyle birlikte bütünleşmiş ve demokratik bir ülke kılmayı hedefleyen bu programın uygulanmasına tehdit ve risk oluşturan veya oluşturabilecek potansiyele sahip çeşitli faktörler de programın sonunda ele alınmıştır. Bu faktörler şöyledir:

- 1- **Kurumsal ve Siyasi Düzeyde:** Olası iktidar değişikliğiyle birlikte siyasi geçiş sorunu, Frankofon ve Anglofon mirasının yönetimi, yargının bağımsızlığı, sosyal adalet, gelişme sürecine katılım, ademi merkeziyetçilik.
- 2- **Sosyolojik ve Sosyal Düzeyde:** Sosyolojik bölümlenme, ekonomik verimlilik mantığına karşı aile mantığı, ortak inisiyatif ve ortak sahiplenme ruhu, diasporanın rolü, gecekonduların gelişimi, marjinallerin artması, ekonomik göç, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve çevresel maliyetler.
- 3- **Ekonomik Düzeyde:** Ekonomik düzeyde iki önemli konu öne çıkmaktadır: Para sorunu ve iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditler. Ülkede avroya sabitli CFA francı kullanılmakta ve bu para birimin kullanan ülkelerin merkez bankaları ilgili ülkelerin para birimlerinin toplu yönetimi için bir teknik olan işletme hesabı mekanizmasıyla Fransız Hazinesine bağlıdır. Bu durum şu iki riski ortaya çıkarmaktadır: Kamerun proaktif bir kalkınma stratejisinin tahsis edilmesi için önemli bir ekonomik yönetim aracı olan para politikasından mahrumdur. İkinci ise katı bir para birimi olan avroya sabitlenmiş olmaktan dolayı FCFA'nın kalıcı olarak aşırı değerlendirilmesine, ihracatta yavaşlamaya ve ithalat maliyetlerinde artışa sebep olup bu durum, ülke ekonomisinin rekabet gücünü önemli ölçüde baltalamaktadır.
- 4- **Uluslararası Düzeyde:** Uluslararası bağlamı karakterize eden düzensiz, hızlı ve karmaşık gelişmeler, uluslararası firmaların ağırlığı ve olumsuz kültürel etkiler küreselleşmeye bağlı olarak öne çıkan faktörlerdir. Bu düzeydeki ikinci faktör ideolojik vesayet olarak belirtilmiş olup mevcut küreselleşme bağlamında Dünya Bankası, IMF ve BM gibi aktörlerin kontrolünde olan küresel toplumun yönetimi ve Kamerun’un bunlara saygı duyma gerekliliğidir. Üçüncü faktör ise Nijerya’nın ekonomik ağırlığıdır.

¹⁴² MINEPAT, *Cameroun vision 2035*, 47.

Buna göre sınır komşusu olan Nijerya ile askeri ve siyasi rekabete paralel olarak ortaya çıkan ve Kamerun aleyhine gelişen ekonomik rekabettir. Nitekim coğrafi ve demografik anlamda daha üstün olan Nijerya, Kamerun'un için Nijerya ekonomisinin etkisi altında yaşama ve artık özerk bir ekonomi politikası geliştirememeye riski oluşturmaktadır.¹⁴³

2.3.2. 2020-2030 Ulusal Kalkınma Stratejisi (SND30)

SND30 kapsadığı 10 yıllık dönem için ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel düzeylerde iç ve uluslararası taahhütlerini ifade etmektedir. İlgili strateji dört ana eksene dayanmaktadır:

1- **Ülke Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü:** Ulusal ekonominin yapısal dönüşümü ile ilgili olarak ekonomik planlama, düşük düzeyde sanayileşme ve sektörler arası zayıf bağlantılar, kırsal alanlarda aile çiftliklerinin zayıf yapılanması ve üretkenliği, önceliklerin açıkça tanımlanması gerektiği üretken altyapılar. Ortaya çıkış amacı Kamerun'u yeni sanayileşmiş bir ülke haline getirmek olduğundan sanayilerin ve hizmetlerin geliştirilmesi stratejisi diğer sektörel stratejilerin etrafında eklemlendiği merkezi noktayı oluşturmaktadır. Ülkenin yapısal dönüşümü düzeyinde ele alınan alt başlıklar şu şekildedir:

- **Sanayi ve Hizmetlerin Gelişimi:** Bu sektörün gelişimi için iki ana yönelim benimsenmiştir: İmalat sanayinin teşviki ve teknolojinin yakalanması. Bunlar bir yandan Kamerun'un küresel ekonomik entegrasyonunu kolaylaştırmayı ve diğer yandan ithal ikame sürecini hızlandırmayı mümkün kılacaktır. İkincil sektörün GSYİH içindeki payının 2030 yılına kadar %36,8'e çıkarmak, imalat sanayi katma değerini 2030'da %25'e çıkarmak ve mamul ürünlerin ihracat payını %54,5'e çıkarmak gösterge hedefler olup bu hedeflere ulaşmak için, hükümet öncelikli olarak şu alanlara odaklanacaktır: Enerji endüstrisi, gıda sanayisi, dijital teknoloji, ormancılık-kereste endüstrisi, tekstil-konfeksiyon-deri, madencilik-metalürji, hidrokarbon-petrokimya-rafinasyon, kimya ve ilaç endüstrisi ve inşaat-mesleki-bilimsel-teknik hizmetler. Hizmet sektörü açısından öncelik alanları şöyledir: Ulaşım servisi, ticaret, turizm, sanat ve kültür, spor.
- **Tarımsal Verimliliğin ve Üretimin Geliştirilmesi:** Amaç, tarımsal-endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaştırılması ve tarımsal-gıda endüstrilerinden gelen talebin

¹⁴³ MINEPAT, *Cameroun vision 2035*, 52-58.

yönlendirdiği çiftliklerin modernizasyonu sonrasında artan üretkenlik yoluyla kırsal alanlardaki yoksulluğu önemli ölçüde azaltmaktır. Bu başlık şunları kapsamaktadır: Tarımsal ürünlerin üretkenliğinin, üretiminin ve rekabet edebilirliğinin artırılması, araziye, üretim ekipmanına ve altyapıya erişimi kolaylaştırmak, sektördeki aktörlerin kapasitelerini yapılandırmak ve inşa etmek.

- **Üretken Altyapıların Geliştirilmesi:** Gerçekleştirilecek eylemler şu alanlara odaklanacaktır: Enerji, ulaşım, telekomünikasyon, su ve sanitasyon, kentsel modernizasyon ve arazi yönetimi.
- **Bölgesel Entegrasyon ve Ticaretin Kolaylaştırılması:** Kamerun'un kalkınma politikası, ulusal pazarların gelişimini teşvik etmek, ticaret ve yatırım akışlarını artırmak ve altyapı eksikliklerini hafifletmek için bölgesel entegrasyonu güçlendirme perspektifinin bir parçası olacaktır. Ticaretin kolaylaştırılması için ise hükümet şunları gerçekleştirecektir: Gemi ve diğer ulaşım araçları için kabul önlemlerini rasyonalize etmek, lojistik platformlar aracılığıyla ithalat ve ihracat geçiş prosedürlerinin basitleştirilmesi, transit ve aktarma prosedürlerinin modernleştirilmesi, yönetişimin güçlendirilmesi ve Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın uygulanması.
- **Özel Sektörün Dinamikleştirilmesi:** Kamerun'un bu alandaki vizyonu, özel sektöre öncelik ve merkezi bir rol vererek ulusal ekonominin yapısal dönüşümünü inşa etmektir. Bu vizyon üç eksen üzerinde şekillenecektir: Hem ulusal hem de bölgesel düzeyde rekabet ve verimliliği arttıracak teknolojik altyapının güçlendirilmesi, ekonomide kilit rol oynayan ulusal şampiyon şirketlere sahip olmayı amaçlayan iş geliştirme teşviki, ulusal ekonomik ortamın korunması.
- **Çevrenin Korunması ve İklim Değişikliğine Uyum:** SND30'un uygulanmasının bir parçası olarak şunlar planlanmaktadır: Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine ilişkin eylemleri güçlendirme ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamak ve etkilerini azaltmak için yeterli önlemleri almak.
- **Finansal Sistemin Dönüştürülmesi:** Bu alandaki amaç Kamerun'u, sanayileşmeyi ve dolayısıyla ulusal ekonominin yapısal dönüşümünü aktif

olarak destekleyebilecek önde gelen bir finans merkezine sahip bir ülke haline getirmektedir.¹⁴⁴

2- **Beşerî Sermaye ve Refahın Gelişimi:** Beşerî sermaye, ekonomik kalkınmada ve özellikle bir ülkenin sanayileşmesinde kilit bir faktördür. Nitekim sanayi sektörünü büyütmeyi hedefleyen bir şirketin yeterli ve kaliteli iş gücüne sahip olması çok önemlidir. Bunun için eğitim, sağlık, temel sosyal hizmetlere erişim ve sosyal koruma alanlarında yeterli politikaların uygulanması gerekmektedir. Alt başlıklar şöyledir:

- **Eğitim, Öğretim ve İstihdam Edilebilirlik:** Eğitim ve öğretim sektöründeki vizyon; tüm genç mezunların sosyolojik olarak entegre, iki dilli ve ülkenin kalkınması için gerekli olan bir alanda yetkin olduğu bir eğitim sistemini teşvik etmektir. İzlenen stratejik hedefler şunlardır: Okul çağındaki tüm çocuklar için ilköğretime erişimin garanti altına alınması, ilköğretim düzeyinde %100 tamamlama oranına ulaşmak, okul altyapısı ve öğretim kadrosu açısından bölgesel farklılıkları azaltmak ve mesleki ve teknik eğitim arzını ortaöğretim düzeyinde %10'dan %25'e ve yüksek düzeyde %18'den %35'e çıkarmak.
- **Sağlık ve Beslenme:** Güçlü, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayabilecek sağlıklı, üretken beşerî sermayenin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla, nüfusun tüm kesimlerinin sağlık hizmetlerine ve bakımına eşit ve evrensel erişimi amaçlanmaktadır. Öne çıkan hedefler şu şekildedir: Anne ölüm hızının 100.000 canlı doğumda 70'in altına düşürülmesi, yeni doğan ölüm oranını 1.000 canlı doğumda en fazla 12'ye ve 5 yaş altı çocuk ölüm oranını her 1.000 canlı doğumda en fazla 25'e düşürmek, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıkların prevalansını ve ölüm oranını en az %30 oranında azaltmak, 5 yaşın altındaki çocuklar arasında yetersiz beslenmeyi 2/3 oranında azaltmak.
- **Temel Sosyal Hizmetlere Erişim:** Eşitsizlikleri azaltmak ve kalkınma eylemlerinin uygulanmasına elverişli barışçıl bir sosyal ortamı teşvik etmek için nüfusun genel olarak temel sosyal hizmetlere ve özellikle barınma, su ve elektriğe erişimin iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.
- **Sosyal Koruma:** Devletin sosyal işlevini güçlendirmek ve özellikle en hassas durumdakiler olmak üzere nüfusun refahını desteklemek amacıyla sosyal

¹⁴⁴ Ministère de l'Économie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire (MINEPAT), *Stratégie nationale de développement 2020-2030 (SND30)* (MINEPAT, Ocak 2020), 6-11.

korumanın kapsamı mümkün olduğu kadar çok insanı kapsayacak şekilde genişletilecektir. Buna göre üç ana alan üzerinde çalışılacaktır: sosyal güvenlik, sosyal transferler ve sosyal eylem.

- **Araştırma ve Geliştirme(AR-GE):** AR-GE'nin ülkenin kalkınmasına katkısını arttırmak için şunların yapılması hedeflenmektedir: Ulusal yenilik sistemi kurmak, teknik platformların geri kazanılmasını sağlayarak araştırma merkezlerinin ve üniversitelerin altyapısal ve bilimsel kapasitelerini birleştirmek, tüm sektörlerde araştırma için sürdürülebilir bir finansman mekanizması oluşturmak, ülkenin kalkınması için önemli katma değere sahip olacak teknolojileri ve bilgiyi elde etmek için araştırma alanında uluslararası bir ortaklık stratejisi belirlemek.¹⁴⁵

3- **İstihdamın ve Ekonomik Entegrasyonun Teşvik Edilmesi:** Bu alanda izlenen genel amaç, ekonomide iş yaratma fırsatlarının genişletilmesi ve geliştirilmesi yoluyla insana yakışır istihdamı teşvik etmektir. Bu kalkınma politikası altı eksen etrafında ifade edilmiştir: Kamu yatırım projelerinde istihdamın teşvik edilmesi, kırsal alanlarda üretkenliğin, istihdamın ve gelirlerin iyileştirilmesi, kentsel alanlarda küçük işletmelerin, KOBİ'lerin ve genç girişimciliğin gelişimi, kayıtlı özel sektördeki büyük işletmelerde istihdam yaratılmasının ve korunmasının teşvik edilmesi, eğitim ve istihdamı eşleştirmek ve profesyonel entegrasyon sistemini geliştirmek ve işgücü piyasası düzenlemesi.¹⁴⁶

4- **Devletin Yönetişi, Ademi Merkeziyetçiliği ve Stratejik Yönetimi:** Bu düzeyde Kamerun ekonomisinin yapısal dönüşümünün ve beşerî sermayenin gelişiminin yanı sıra ekonominin durumunun iyileştirilmesinin dayandığı temeli oluşturan devletin yönetişi, ademi merkeziyetçiliği ve stratejik yönetimine odaklanılmaktadır. Ele alınan alt başlıklar şöyledir:

- **Ademi Merkeziyetçilik ve Yerel Kalkınma:** Bu başlıktaki amaç ademi merkezileşme sürecini tamamlamak ve derinleştirmek ve merkezi olmayan yönetimleri bölgesel ve yerel düzeyde büyüme ve gelişmenin kutupları haline getirmek için yerel yönetişi güçlendirmektir. Bu amaçla şunlar taahhüt edilmektedir: Büyük Ulusal Diyalog kararlarına uygun olarak Kuzey-Batı ve

¹⁴⁵ MINEPAT, *SND30*, 11-13.

¹⁴⁶ MINEPAT, *SND30*, 13-14.

Güney-Batı bölgeleri için özel statü oluşturmayı, diğer bölgelerin ve belediyelerin etkili şekilde güçlendirilmesini sağlamayı, merkezi olmayan yönetimlere devredilen yetkilerle ilgili kaynakların tamamen devredilmesi, yerel bir yönetim kurma sürecini denetlemeyi, merkezi olmayan yönetimleri belediyeler arası işbirliğinden, merkezi olmayan işbirliğinden, bölgesel diplomasiden ve yerel kalkınma alanı tarafından sunulan çeşitli ortaklık biçimlerinden en iyi şekilde yararlanmaya teşvik etmeyi.

- **Hukukun Üstünlüğünün ve Can ve Mal güvenliğinin Güçlendirilmesi:** Siyasi ve kurumsal yönetimi iyileştirmek için önümüzdeki on yıl içinde şunlara öncelik verilecektir: Hukukun üstünlüğünü ve insan haklarının korunmasını güçlendirme, yargıyı güçlendirmek amacıyla adalet reformunun tamamlanması, güvenlik problemi, suç ve terörizme karşı mücadeleyi hızlandırmak, kriz önleme ve yönetiminin güçlendirilmesi ve kurumsal iletişimin iyileştirilmesi.
- **Kamu Hizmetinin İyileştirilmesi:** Bu eksenle ilgili olarak kamu eyleminin meşruiyetini güçlendirerek idarenin yönetimini modernize etmeye devam edilmesi amaçlanmaktadır. Buna göre şunların gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır: Kamu görevlilerinin vatanseverlik ve dürüstlük modelleri olmaları için kamu hizmetinde disiplinin güçlendirilmesi, kamu idarelerinde kamu varlıklarının kullanımının optimize edilmesi, kamu eylemlerinin koordinasyonunu ve tutarlılığını güçlendirmek için stratejik planlamanın uygulanmasını çerçeveleyecek bir kanun taslağı hazırlayarak idarenin stratejik yönetiminin derinleştirilmesi, idareler arasında işbirliği ve bilgi alışverişi için platformlar oluşturulması, kamu müdahalelerinin tutarlılığını teşvik etmek için programları ve eylemleri rasyonelize etmek ve yönetimde daha fazla yetki dağılımı gerçekleştirmek.
- **Ekonomik ve Finansal Yönetişim:** Bu amaç için şu tedbirler alınacaktır: Kamu maliyesi yönetiminin modernizasyonu, borç yönetiminin iyileştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarının yönetiminin rasyonelleştirilmesi, iş ortamının iyileştirilmesi, kalkınma işbirliği ve ortaklığının güçlendirilmesi, diasporanın kalkınmaya katkısı, ulusal ekonomik alanın düzenlenmesi ve gözetimi.
- **Bölgesel Planlama:** Hükümet merkezi olmayan yönetimlerle birlikte bir yandan göç hareketlerini etkili bir şekilde yönetme bir yandan da ekonomik faaliyetlerin

gelişmesine elverişli koşullar yaratma gerekliliğini dikkate alarak bölgesel eşitliği ve bölgesel ve yerel dengeleri garanti eden tüm önlemleri alacaktır. Buna göre yapılacak çalışmalar şu şekildedir: Bölgesel arazi kullanım planlarını takip etmek, bölgesel denge kutupları olarak ortaya çıkmalarını sağlamak için bölgesel kentsel çerçevenin ikincil şehirlerinin gelişimini teşvik etmek, sınır bölgelerini ekonomik kalkınmanın gerçek kutupları haline getirmek ve arazi kullanım planlama standartlarına uygunluğun sağlanması.

- **İki dillilik, Çok Kültürlülük ve Vatandaşlığın Teşvik Edilmesi:** Ulusal birliği güçlendirmek ve demokratik süreci sağlamlaştırmak için şu eylemlerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır: İki dilliliği ve çok kültürlülüğü teşvik etmek, bir sentez kültürün geliştirilmesi ve vatandaşlığın ve vatanseverliğin yeniden sahiplenilmesi. Spesifik olarak ise şunları kapsamaktadır: İlkokuldan itibaren tüm Kamerunlular için her iki resmî dilde zorunlu eğitim, vatandaşların kültürleri öğrenmesini ve bunlara hakim olmasını teşvik etmek, ulusal yaşamda toplumun tüm kesimlerinin eşit temsilini sağlamak, özellikle ulusal kültürel mirasın teşvik edilmesi ve sanatların ve ulusal dillerin okul müfredatına sürekli olarak dahil edilmesi yoluyla ulusal kimliği korumaya yönelik eylemler yürütmek, ortak bir kalkınma vizyonu için ana sosyal aktörlerin harekete geçirilmesi ve desteklerini teşvik etmek, vatanseverlik, dayanışma ve meritokrasi gibi cumhuriyetçi değerleri teşvik etmek.¹⁴⁷

SND30'un gerçekleştirilmesi için orta ve uzun vadede ciddi bir borçlanma riskini düşünen hükümet stratejinin finansman kaynakları olarak şunları belirtmektedir: Uygun bir vergi politikası yoluyla edilecek bütçe kaynağı, finansal piyasa kaynakları, ikili ve çok taraflı işbirliği kaynakları, özel sektör kaynakları, kamu-özel ortaklıkları, ulusal tasarrufların seferber edilmesi ve diaspora havaleleri.¹⁴⁸ Stratejinin gerçekleştirilmesi engel teşkil edecek riskler ise şu şekilde belirtilmiştir: Anglofon bölgedeki ve kuzeydeki Boko Haram'dan kaynaklı güvenlik krizinin devam etmesi, tarımsal projelerin, enerji projelerinin ve altyapı projelerinin uygulanmasındaki gecikmeler, belirgin iklim değişikliğinin sonuçları.¹⁴⁹

¹⁴⁷ MINEPAT, *SND30*, 14-16.

¹⁴⁸ MINEPAT, *SND30*, 19.

¹⁴⁹ MINEPAT, *SND30*, 18.

Gerek Vizyon 2035 gerekse SND30 programları ortaya çıkış sebepleri ve içerdikleri kapsamlı kalkınma stratejileri planlamalarına rağmen istenilen hedeflere varma noktasında beklenen ivmeyi yakalayamamıştır. Büyüme rakamlarından gerçekleştirilmesi hedeflenen altyapı yatırımlarına kadar bu kalkınma politikalarının öngördüğü hedeflerin daha altında kalan Kamerun için güvenlik krizi de reel bir faktör olarak varlığını korumaktadır. 25-30 yıllık süreçte ciddi ilerlemelerin öngörüldüğü bu planlamalar metin olarak önemli bir adım olmuş ancak Kamerun ekonomisi ve mali politikaları, hazır bulunuşluk durumu, sosyo-demografik yapısı, uluslararası gelişmeler gibi etkenlerden dolayı halihazırda istenilen başarı elde edilememiştir.¹⁵⁰

2.4. KAMERUN DIŞ POLİTİKASI

Bağımsızlık tarihi olan 1960'tan 1982 yılına kadar süren Ahidjo iktidarında Kamerun dış politikası olumsuz sonuçlarından etkilenmemek için iki bloklu rekabetin dışında kalmaya çalışmış ve bağlantısızlık politikası takip etmiştir. Nitekim 1964 yılında Bağlantısızlar Hareketi'ne de üye olan Kamerun, ulusal egemenlik ve karşılıklı saygı ilkeleri çerçevesinde işbirliği yapmak isteyen aktörlere karşı açık bir ülke olmuştur. Herhangi bir bloğun safına geçmeden bağımsızlık sürecinden sonra hem Batı hem de Doğu, hem güçlü ülkeler hem de yeni dünya ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kuran Kamerun, tüm iyi niyetli işbirliği imkanlarından faydalanmayı ilke olarak benimsemiştir.¹⁵¹ Ahidjo döneminde bağlantısızlık ilkesi, ulusal egemenliği önceleyen ve iyi niyetli işbirliklerine açık olarak benimsenen Kamerun dış politikası şu eleştirileri de almıştır: Dış politikaya Ahidjo'nun kişiliği ve tarzı hakim olmuş; cumhurbaşkanına geniş yetkiler veren anayasa her ne kadar belli meselelerin Ulusal Meclis'e sunulmasını öngören maddeleri barındırsa da bu maddeler başka bir madde ile işlevsiz hale gelmiş ve bu durum cumhurbaşkanına kabine veya parlamentonun tavsiyelerini kabul etme veya bunlara uyma zorunluluğu olmadan hareket etme fırsatını kazandırmış; Kamerun dış politikası Nkrumah, Nyerere ve Senghor gibi Afrikalı liderlerin öncü çıkışlarından yoksun kalmış ve belli bir doktrinin temelleri üzerinde şekillenmemiş olup daha çok küresel siyasetin gerçekliklerine göre uyarlanmıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Julien Grégoire Onguene Ateba - Abdoulaye Bengaly, "La dynamique d'émergence économique du Cameroun pour l'horizon 2035", *African Scientific Journal* 3/17, (Nisan 2023), 453.

¹⁵¹ Jean Keutcha, "Cameroun: seize ans de stabilité politique L'originalité de la politique extérieure du Cameroun", *Monde Diplomatique* (Ağustos 1976), 24.

¹⁵² Ndiva Kofele-Kale, "Cameroon and Its Foreign Relations", *African Affairs* 80/319 (Nisan 1981), 197-198.

Ahidjo'nun 1982 yılında iktidarı bırakması sonrası başa gelen Paul Biya iktidarı ve dış politikası günümüze kadar sürmektedir. Her iki iktidarın birbirine benzer özellikler göstermesinden dolayı ülkenin diplomatik gücünün Biya'nın elinde toplandığı görüşü bu dönem için de geçerli olmuştur. Nitekim Afrika diplomasisinin ayırt edici özelliği olan kişiselleştirilmiş ve patrimonial yönetim Kamerun diplomasisinin de öne çıkan tarafı olmuştur.¹⁵³ 22 yıllık Ahidjo iktidarı ve halihazırda 40 yılı tamamlamış ve devam etmekte olan Biya iktidarıyla birlikte bugünkü şeklini alan Kamerun dış politikasında belli başlı ilkeler ortaya çıkmıştır. Bu ilkeler şu şekilde ele alınabilir:¹⁵⁴

- 1- Ulusal Egemenlik ve Bağımsızlık:** Ulusal egemenlik ve bağımsızlığa saygı dünya ülkeleriyle kurulacak diplomatik ilişkilerin ön şartı olarak öne çıkmaktadır. Devletin uluslararası tanınırlığının bir işareti olan bu ilke, dış vesayetten kurtulmuş Kamerun için uluslararası itibarını güçlendirme siyasetinin bir parçasıdır.
- 2- Bağlantısızlık ve Müdahale Etmeme:** Dış politikada egemenlik ve bağımsızlık ilkesini önde tutan Kamerun, küresel rekabete taraf olmamak ve herhangi bir tarafın safında durarak askeri ve ideolojik çatışmaya maruz kalmamak için bağlantısızlık ilkesini benimsemiştir. Bağlantısızlık ilkesine paralel olarak herhangi bir hegemon gücün gölgesinde durup iç işlerine karışma fırsatı verilmesi çekincesinden dolayı da devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi ortaya çıkmıştır.
- 3- Kapsayıcı İşbirliği ve Uluslararası Dayanışma:** Ekonomik ve sosyal yapısını inşa etmek için karşılıklı saygı çerçevesindeki tüm işbirliklerine açık olan Kamerun hem Ahidjo hem de Biya döneminde bu ilkeyi benimsemiş ve değişen şartlara göre derinleştirilmiştir. Bununla birlikte barış ve hoşgörü çerçevesinde herhangi bir dışlama olmaksızın tüm ulusları kapsayan dayanışma anlayışı da Kamerun'un uluslararası politikasının ilkelerinden biridir.
- 4- Barış İçinde Bir Arada Yaşama ve Uluslararası Barış:** Bu ilke bağlantısızlık, hoşgörü ve barış içinde bir arada yaşama anlamına gelmektedir. Buna göre barışı, barış içinde yaşamayı ve dayanışmacı işbirliğini seçmenin yolu blok siyasetini reddetmektir.

¹⁵³ Joel Tresor Nyonka'a, *Evaluation de la politique étrangère du Cameroun à partir des modélisations et de l'analyse du discours (1982-2002)*, (Yaoundé: Université de Yaoundé II, Institut des Relations Internationales du Cameroun, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 44.; Paul-Simon Handy - Félicité Djilo, "Cameroon's missed foreign policy potential in Africa", *Institute for Security Studies* (30 Mayıs 2022).

¹⁵⁴ Yves Alexandre Chouala, *La politique extérieure du Cameroun: doctrine, acteurs, processus et dynamiques régionales*, (Paris: Editions Karthala, 2014), 17-30.

5- Afrika'nın Birliği ve Kurtuluğu: Pan-Afrikanizm, Kamerun'un dış politikasının temel ve değişmez bir ilkesidir. Buna göre Afrika'nın birliği, büyük ve orta seviyedeki güçleri dengelemek için elzem olup Afrika devletlerinin bağımsızlığının ve haysiyetinin garantisidir. Nitekim Paul Biya da bu ilkenin önemini şöyle ifade etmektedir: *“Afrika birliğinin güçlendirilmesi, dış politikamızın temel bir kaygısı olup nc Dünya lkeleriyle kurulacak stratejik ittifaklar planındaki ilk halkamızı oluşturuyor”*.

6- Ulusal Kalkınma ve Ekonomik Bağımsızlık: Ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için dış politikanın geliştirilmesi ve uygulanması önemli bir faktör teşkil etmektedir. Bu ilke çerçevesinde kendini gerçekleştirmeye yönelik ulusal kapasiteleri finanse etmek ve güçlendirmek için gerekli kaynakların seferber edilmesine ve edinilmesine dayalı kalkınma diplomasisinin ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Öte yandan ulusal kalkınmanın inşasının hızlandırılması ile ulusun geleceğini şekillendirdiği için her geçen gün daha endişe verici hale gelen nihai ekonomik bağımsızlık hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Her iki iktidarın da ortak hareket noktaları bu ilkelerle birlikte Biya'nın iktidara gelmesi ile oluşan ulusal yenilenme algısı sonrasında da dış politikada bazı yeni prensipler benimsenmiştir. Bunlar: Yeni bir ekonomik, politik ve kültürel düzen, hegemonik olmayan bölgeselcilik, uluslararası ilişkilerde aktif varlık ve katılım, demokrasi, insan hakları ve yönetişim etiği, evre standartlarına uyum olarak belirtilmektedir.¹⁵⁵ Vizyon 2035 programı açısından bakıldığında dış politika ile ilgili olarak bölgesel entegrasyon ve uluslararası entegrasyon stratejilerinden bahsedilmiştir. Buna göre alt-bölgesel ve bölgesel entegrasyon, bağımsızlığından bu yana Kamerun'un dış politikasının temel direklerinden biri olmuştur. Vizyon için bu tercih, kardeş ülkelerle kalkınmanın zorluğunu üstlenmek ve dünya ölçeğinde bütünleşmenin zorluklarını işbirliği içinde göğüslemek için homojen ve yapılandırılmış bir bütün oluşturma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Uluslararası bütünleşme stratejisi ise bir yandan küresel jeopolitik ve stratejik gelişmelere yönelik beklenti ve uyum zorluğuna yanıt vermeyi ve diğer yandan küreselleşmeden ve onun risk faktörleri ve geleceğe yönelik belirsizliklerden en iyi şekilde yararlanmayı amaçlamaktadır.¹⁵⁶

Sonuç olarak Kamerun dış politikasının vizyonuna bakıldığında dünya bir fırsatlar ve sınırlamalar alanı olarak görülmektedir. Daha önce belirtilen ilkeler itibariyle bir fırsatlar alanı olan dünya aynı ilkelerin ortaya çıkmasına neden olan küresel rekabet, hegemon glerin

¹⁵⁵ Chouala, *La politique extrieure du Cameroun*, 31.

¹⁵⁶ MİNEPAT, *Cameroun vision 2035*, 41.

tahakkümü, ekonomik büyüme için fırsat eşitsizliği gibi faktörlerden dolayı da bir kısıtlamalar alanı olarak görülmektedir. Dış politikanın yürütülmesinde Cumhurbaşkanı hâkim güç olup Dışişleri Bakanlığı ana işlevini yerine getiremeyen bir ara birim görüntüsü vermektedir. Bu anlamda Kamerun dış politikasını yürütmesi gereken mekanizma oldukça karmaşık ve parçalanmış bir yapıya sahiptir.¹⁵⁷

Uluslararası ilişkiler teorileri açısından bakıldığında Kamerun dış politikası sabit bir yaklaşım üzerinden değerlendirilememektedir. Ancak güvenlik odaklı olarak ulusal egemenliğini ve ulusal çıkarlarını gözetmesi itibariyle realist teoriyle uyuşan dış politikanın, barış, uluslararası dayanışma, bağlantısızlık, devletlerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemesi, kalkınma diplomasisi ve işbirliği gibi prensipler göz önüne alındığında ise liberal-idealist paradigmayla uyuştugu görülmektedir.¹⁵⁸

Kamerun'un ikili ilişkilerini kıta boyutunda ele alan Choula, bu ilişkileri iki gruba ayırmıştır: Asya-Afrika ve Avrupa-Amerika. İlk olarak siyasi ve ekonomik bağımsızlık ilkesi üzerinden yaklaşılan Afrika kıtasını Kamerun için yakın çevre (CEMAC ve ECCAS üyeleri) ve uzak çevre (Güney Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya, Mısır, Cezayir, Fas, Senegal, Fildişi Sahili) diye¹⁵⁹; Asya'yı Yakın-Orta Doğu ve Uzak Doğu, Pasifik ve Okyanusya şeklinde ayırarak Asya ile ilişkilerin şu üç ilke üzerinden şekillendiğini belirtir: “*Afro-Asyacılık felsefesi, anti-emperyalizm ideolojisi ve Güney-Güney işbirliğinin politik-etik ilkesi.*”¹⁶⁰ İkinci olarak ele alınan grupta ise Avrupa'yı Fransız merkezli Batı Avrupa, Moskova merkezli Doğu Avrupa ve ihmal edilmiş Nordik ülkeler şeklinde ayırarak ilişkilerin egemenliğin tanınması, bağlantısızlığın teşvik edilmesi ve münhasır olmayan işbirliği ilkeleri üzerinden şekillendiğini; Amerika'yı ise süper güç ABD, ekonomik güç Kanada ve yükselen güç Brezilya şeklinde üç ülkeye odaklandığını belirtmiştir.¹⁶¹

Kamerun'un yurtdışındaki diplomatik temsilcilik sayısı büyükelçilik ve yüksek komiserlikler dikkate alındığında çoğunluğu Afrika'da olmak üzere toplam 36'dır. Ayrıca Kamerun'un yurtdışında bulunan konsolosluk sayısı ise 22'dir. Kamerun'da bulunan

¹⁵⁷ Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 251-252.

¹⁵⁸ Nyonka'a, *La politique étrangère du Cameroun*, 322.; Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 253.

¹⁵⁹ Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 146-152.

¹⁶⁰ Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 159-163.

¹⁶¹ Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 171-179.

büyükelçilik sayısı 39 iken 46 ülkenin de farklı şehirlerde konsoloslukları bulunmaktadır.¹⁶² Fransa, Çin, İngiltere, Almanya, Türkiye gibi ülkelerle önemli ikili ilişkileri bulunan Kamerun, aynı zamanda BM, Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Uluslararası Frankofoni Örgütü (OİF), İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth), Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi çok taraflı uluslararası kuruluşlara üyedir.¹⁶³

¹⁶² Embassy Pages (EP), "Cameroun ambassades, hauts-commissariats et consulats" (Erişim 2 Temmuz 2023). Kamerun Dışişleri Bakanlığı resmi sayfasındaki listelerin güncel olmadığı tespit edilmiş ve bilgiler bu siteden alınmıştır.

¹⁶³ Présidence de la République du Cameroun (PRC), "Ouverture et rayonnement" (Erişim 2 Temmuz 2023).

BÖLÜM III

3. KAMERUN'UN ORTAKLARI

3.1. TÜRKİYE-KAMERUN ORTAKLIĞI

Türkiye-Afrika ilişkilerinin sadece cumhuriyet döneminde yaşanan gelişmeler üzerinden ele alınması ilişkilerin dayandığı motivasyonun anlaşılmasını oldukça zor hale getirmektedir. Osmanlı bakiyesi topraklar üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin aynı şekilde bir zamanlar Osmanlının uç sınırları olan Afrika kıtası ile ilişkilerini geliştirmesi gayet tabii bir süreçtir. Osmanlı öncesinde Türklerin kıtada devlet kurmalarından sonra Osmanlı da kıtanın kuzeyinde uzunca bir dönem hakimiyet kurmuş ve bu hakimiyetin etkileri Sahraaltı Afrika'ya da sirayet etmiştir. Nitekim Tolunoğulları ile başlayan Mısır merkezli Türk hakimiyeti daha sonra Memlûklere geçmiş ve Osmanlıların Memlûklere mağlup etmesiyle birlikte bu egemenlik Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. 16. yüzyılda Osmanlıların hâkim güç haline gelmesiyle birlikte Mısır'dan Mağrip bölgesine, Sudan'dan Etiyopya kıyılarına özellikle Kuzey Afrika bölgesini kapsayan coğrafyada hatırı sayılır bir egemenlik süreci yaşanmıştır.¹⁶⁴ Hakimiyetindeki bölgelerde Batı sömürgecilğine karşı adeta bir kalkan görevi gören Osmanlı Devleti, zayıflama süreciyle birlikte etkisini kaybetmiş ve kıta ile ilişkiler kesintiye uğramıştır.¹⁶⁵

Osmanlı'dan günümüze uzanan süreç dönemler üzerinden de ele alınmıştır. Üç dönem şeklinde ele alınan bu ilişkilerin ilk dönemi 1923'e kadar uzanan tarihi Osmanlı-Afrika ilişkilerini, ikinci dönem 1923'ten 1998'e kadar uzanan ancak ilişkilerin zayıf olduğu dönemi, üçüncü dönem ise 1998'den günümüze uzanan ve ilişkilerin ciddi ivme yakaladığı dönemdir.¹⁶⁶ Türkiye-Kamerun ilişkilerinin önem kazandığı dönem söz konusu üçüncü dönem olup bu başlık altında ekseriyetle bu dönemdeki gelişmeler ana çerçeveyi oluşturacaktır. Osmanlı dönemi hariç tutulduğunda Türkiye-Afrika ilişkilerinin zayıf olarak geliştiği dönem aslında bir ihmal dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dekolonizasyon döneminde kıta ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinde gerekli desteği vermeyip tam tersine Batı yanlısı bir duruş

¹⁶⁴ Numan Hazar, *Türkiye-Afrika ilişkileri: Türkiye'nin dost kıtaya açılım stratejisi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2016), 135.

¹⁶⁵ Mayada Kamal Eldeen, *Ak Parti dönemi Türkiye-Afrika ilişkileri: Sudan örneği (2002-2015)*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 257.

¹⁶⁶ Mehmet Özkan, *Turkey discovers Africa: implications and prospects* (SETA, Policy Brief, 22, 2008), 8.

benimsemesi Afrika ülkeleri nezdinde Türkiye için iyi bir imajın oluşmasına mâni olmuştur. Sadece Sahraaltı Afrika ülkeleriyle kalmayan bu tutum aynı zamanda tarihsel ve kültürel olarak daha derin ilişkilerin olduğu Kuzey Afrika ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinde de gösterilmiştir. Bu tutumun acı sonuçlarını Kıbrıs meselesinin uluslararası arenaya taşındığı süreçte gören Türkiye'nin, Afrika kıtası ile ilişkilerini düzeltmesi 1990'ların sonunu bulmuştur.¹⁶⁷

Afrika kıtası ile ilişkilerin dikkate değer seviyeye gelmesi 1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın hazırlanması ile gerçekleşmiş olup bu plan çerçevesinde diplomatik olarak misyonların kurulması ve diplomatik temaslar, ekonomi anlamda ise yatırım teşvikleri, kıta merkezli çeşitli bankalara üyelik, kıtadan hammadde ithalatı, hava-deniz ulaşımalarının geliştirilmesi gibi öneriler değerlendirilmiştir. 2003 yılına gelindiğinde “*Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi*” ile kıta ülkeleriyle yeni ekonomik ve ticari anlaşmalar akdedilirken ilişkilerin dönüm noktası diyebileceğimiz gelişme 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁶⁸ 2005 yılını takiben ise 2008 yılında İstanbul'da yapılan Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi Toplantısı ile işbirliği resmî olarak onaylanmış ve bu zirve ile birlikte “*Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği Ve Dayanışma*” ve “*Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi*” başlıklı belgeler kabul edilmiştir.¹⁶⁹ 2014 yılında Malabo'da düzenlenen II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi ikili ilişkilerin daha da ileriye taşınması noktasında karşılıklı irade ve kararlılığın bir göstergesi olmuştur. Zirvede bir bildiri ve 2015-2019 Dönemi Ortak Uygulama Planı kabul edilirken Cumhurbaşkanı Erdoğan konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

“Bu önemli belgelerin Afrika Birliği ve üye ülkelerin öncelik verdiği konulardaki iş birliği alanlarını kapsadığını bu noktada özellikle tarım, enerji, sağlık, eğitim, küçük ve orta ölçekli işletmeler, istihdam, yatırımların teşviki, enerji ve ulaştırma gibi konularda dayanışmaya ve daha verimli daha derin bir iş birliğine hazır olduğumuzu belirtmek istiyorum.

¹⁶⁷ Elem Eyice Tepeciklioğlu, “Afrika kıtasının dünya politikasında artan önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi* 1/2 (Bahar 2012), 67.

¹⁶⁸ Mürsel Bayram, “Türk dış politikasının dönüşüm sürecinde Afrika”, *Türkiye'nin dış politikası: Yeni eğilimleri, yeni yönelimleri, yeni yaklaşımları*, ed. İdris Demir, (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 269-270.

¹⁶⁹ Numan Hazar, *Türkiye Afrika'da: eylem planının uygulanması ve değerlendirme on beş yıl sonra* (ORSAM, Analiz, Sayı 124, 2012), 9-10.

Zirvenin temasında da vurgulandığı gibi kalkınma ve bütünleşme yolunda yeni bir ortaklık modeli hedefinde birlikte ve kararlılıkla yürüyeceğiz.”¹⁷⁰

Kıta ile ilişkilerin canlı tutulmasında önemli rol alan bu ortaklık zirvelerinin üçüncüsü ise 18 Aralık 2021’de İstanbul’da yapılmıştır. Zirvenin ardından “*Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık*” mottosuyla yayınlanan bildiride 2026 yılında Afrika’da yapılması planlanan Dördüncü Ortaklık Zirvesi’ne kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen ortak çalışmalar “*barış, güvenlik ve adalet, insan odaklı gelişme ve güçlü ve sürdürülebilir büyüme*” olarak üç başlık altında özetlenmiştir. Bu çalışmaların ise bir sonraki zirveye kadar takip edilecek Ortak Eylem Planı doğrultusunda beş stratejik işbirliği alanı adı altında uygulanmasının hedeflendiği belirtilmiştir: “*Barış, Güvenlik ve Yönetişim, Ticaret, Yatırım ve Sanayi, Eğitim, BTİ becerileri, Gençlik ve Kadın Gelişimi, Altyapı Geliştirme ve Tarım, Dayanıklı Sağlık Sistemlerinin Teşvik Edilmesi*”.¹⁷¹

Tarihi süreçte belirtilen gelişmelerle ivme yakalayan Türkiye-Afrika ilişkileri dış politikada önemli bir konu olarak her geçen gün önemini arttırmaktadır. Bu anlamda Dışişleri Bakanlığı’nın resmî sitesinde ikili ilişkilerin önemi ve genel özeti şu şekilde belirtilmektedir:

“Afrika Kıtası’yla ilişkilerimizin ve işbirliğimizin geliştirilmesi çok boyutlu dış politikamızın temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Afrika, uluslararası sistem içerisinde daha etkin rol oynayan ve küresel sahnede ağırlığı giderek artan bir aktör haline gelmektedir. Pek çok alanda hızla gelişen Kıta’nın barındırdığı ekonomik ve ticari potansiyel ile jeopolitik ağırlığı, birçok ülkeyi ve yatırımcıyı Afrika’ya çekmektedir. Türkiye kendi tarihi tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu olanak ve kaynakları Afrika ülkeleriyle “Afrika’nın sorunlarına Afrikalı çözümler” ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı yarar temelinde paylaşmaktadır. Tarihsel bir temel üzerine inşa edilen Türkiye’nin Afrika politikası siyasi, insani, ekonomi ve kültür ayaklarını içerecek şekilde ve ikili, bölgesel, kıtasal ve küresel olmak üzere dört boyutta yürütülmektedir.”¹⁷²

¹⁷⁰Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCBB), “Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi” (Erişim 4 Temmuz 2023)

¹⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (TCBB), *Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi, 16-18 Aralık 2021*, (TCCB Resmî Sitesi, 18 Aralık 2021).

¹⁷² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Afrika ilişkileri” (Erişim 4 Temmuz 2023).

ilişkilerin ilerlemesiyle birlikte 38 olmuştur. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin artması, karşılıklı olarak temsilcilik sayısında ciddi bir artışın gerçekleşmesi ve ekonomik göstergelerin de bu yönde yükselmesi ikili ilişkilerin geleceği açısından güven vermektedir. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik bu politikasında aktör olarak kamu kurumlarını ve sivil toplum kuruluşları kapsayan bütüncül bir anlayışın varlığı net bir şekilde fark edilmektedir. Nitekim özellikle TİKA, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Yunus Emre Enstitüsü, TMV, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Anadolu Ajansı (AA) ve Türk Hava Yolları (THY) gibi kurumların faaliyetlerini kıta genelinde yaygınlaştırmış olmaları Türkiye-Afrika ilişkilerinde ciddi bir yol kat edilmesine vesile olmuştur¹⁷⁴ (Bkz. Harita 3.1).

Kıta ile olan ilişkilerdeki bir diğer önemli faktör ise Türkiye'den Afrika'ya yapılan ziyaretler olmuştur. Özellikle açılım politikasından sonra yaşanan sık ziyaretler Afrika'daki Türkiye algısını da olumlu etkilemiştir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Şubat 2022'deki Afrika turu ile birlikte ziyaret ettiği ülke sayısı 33'ü bulmuştur.¹⁷⁵ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 20 Ekim 2021 tarihli Togo ziyareti sırasında Togo Cumhurbaşkanı Faure Gnassingbe Erdoğan'ın bu ziyaretlerine binaen şu ifadelerde bulunmuştur: “*Şimdiye kadar kıtadan olmayan ama Afrika'yı bu kadar ziyaret eden bir lider hiç görmedik.*”¹⁷⁶

Türkiye'nin kıta ile olan ilişkilerindeki diğer bir önemli husus da kıta merkezli kuruluşlarda üye olarak yer almasıdır. Bu anlamda ilk olarak AfB'ye 2005'te gözlemci ülke statüsünde girilmiş 2008'de ise stratejik ortak olarak üyelik statüsü yükseltilmiştir.¹⁷⁷ 2013 yılına gelindiğinde Afrika Kalkınma Bankası'na üyeliği resmiyet kazanan Türkiye son olarak ise Mayıs 2023'te Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı Dostlar (ICGLR) ve Özel Temsilciler Grubu'na katılmıştır.¹⁷⁸

Türkiye'nin Afrika kıtası ile olan genel ilişkilerinin nasıl seyrettiği konusunun detaya fazlaca girilmeksizin ele alındığı bu giriş bölümü iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve

¹⁷⁴Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Afrika ilişkileri”.

¹⁷⁵ Gülsen Solaker, "Türkiye'nin Afrika'daki etki alanı genişliyor", *Deutsche Welle* (22 Şubat 2022).

¹⁷⁶ Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), "Togo Cumhurbaşkanı: kıtadan olmayan ama Afrika'yı bu kadar ziyaret eden bir lider hiç görmedik" (Erişim 5 Temmuz 2023).

¹⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Afrika Birliği (AfB)” (Erişim 5 Temmuz 2023).

¹⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “No: 135, 24 Mayıs 2023, Ülkemizin Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı Dostlar ve Özel Temsilciler Grubu'na Katılması Hk.” (Erişim 5 Temmuz 2023).

kalkınma ilişkilerinin ele alınacağı alt başlıklar için bir temel teşkil ederek konunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1.1. Siyasi İlişkiler

Kamerun ve Türkiye arasındaki ilişkilerin oluşmaya başlaması Kamerun'un bağımsızlığının ilk günlerinde gerçekleşmiştir. Nitekim Kamerun'un bağımsızlığını ilan ettiği süreçte Yaoundé, Douala ve Garoua'daki törenlere katılım göstermek üzere Türkiye tarafından Haluk Kocaman ve Nuri Gök'ten oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁹ Karşılıklı diplomatik ilişkiler ise bağımsızlıktan yaklaşık 2 yıl sonra Türkiye'nin Lagos Büyükelçisi Fehmi Nuza'nın Kamerun'a akredite edilmesi¹⁸⁰ ve Kamerun tarafından ise 1965 yılında Aime Raymond N'Thepe'nin büyükelçi olarak atanması için AGREMAN talebi¹⁸¹ süreciyle başlayan diplomatik ilişkiler, 2010 yılında Yaoundé Büyükelçiliğinin açılmasıyla birlikte yerinde ve daha güçlü bir şekilde devam etmiştir.¹⁸² Geç gelişen bu ilişkilerin perde arkasına bakıldığında 1923'ten 1998 yılına kadar Türk dış politikasının Afrika kıtasına yönelik ciddi anlamda çalışılmış bir politikasının olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu döneme kadar ilişkilerin daha çok Batı merkezli, güvenlik kaygılı ve konjonktürel olaylar karşısında gerçekleştirilen hamlelerle şekillendiği belirtilmektedir.¹⁸³ Bu uzun dönem içerisinde var olan ilişkilerin ise ekseriyetle tarihi ilişkilerin daha derin olduğu Kuzey Afrika ülkeleri ile sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

Türkiye'nin Kamerun'u resmî olarak tanımasından büyükelçilik açmasına varan süreçte ise esasında Türkiye'nin Afrika politikasının oluşum süreci meydana gelmiştir. Türkiye'nin 60'lı yıllardan 90'lı yıllara uzanan dış politika sürecine bakıldığında Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesinde kararlılık gösterilememesi ve daha çok iç meselelerle iştigal edilmesinden dolayı Afrika ile ilişkiler asgari düzeyde kalmıştır.¹⁸⁵ Ancak 90'lı yıllarla birlikte ilişkilerin seyri olumlu anlamda değişim göstererek ivme kazanmıştır. 1998 yılında hazırlanan Afrika'ya

¹⁷⁹ DAB, Fon: 30.18.1.2, No: 154, Gömlek No: 70, 19.

¹⁸⁰ DAB, Fon: 30.18.1.2, No: 166, Gömlek No: 47, 5.

¹⁸¹ DAB, Fon: 30.1.0.0, No: 64, Gömlek No: 395, 6.

¹⁸² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Kamerun ilişkileri" (Erişim 5 Temmuz 2023).

¹⁸³ Kaan Devecioğlu, *Türkiye-Afrika ilişkilerinin politik ekonomisi: Sudan örneği*, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 42.

¹⁸⁴ Mustafa Samancı, "Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinde insani diplomasi, dış yardım ve sivil toplum kuruluşları", *Afrika ekonomi politiği: kalkınma, potansiyel ve politikalar*, ed. Murat Çetinkaya, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2018), 268.

¹⁸⁵ Tepeciklioğlu, "Türkiye-Afrika ilişkileri", 76.

Açılım Eylem Planı ile birlikte hız kazanan bu süreç 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesiyle birlikte daha anlamlı hale gelmiştir.¹⁸⁶ Bu gelişmeyi takiben gelişen işbirliği sürecinde ise Kamerun-Türkiye yakın ilişkilerinin Türkiye'nin kıta ile olan genel ilişkilerinden münferit olarak şekillenmeye başladığı söylenebilir.

Türkiye'nin 2010 yılında Yaoundé Büyükelçiliğini açmasını müteakip dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül aynı yıl 16-17 Mart tarihlerinde Kamerun'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. En üst düzeyden yapılan bu ziyaret sonrasında TBMM bünyesinde ilişkileri pekiştirmek amacıyla bir parlamento dostluk grubu kurulmuş ve bu grup sonrasında kendi bünyesinde benzer bir grubu kuran Kamerun Parlamentosuna gönderilmiştir. Gül'ün ilişkilerde bir dönüm noktası olan bu ziyaretinin ardından kendi resmî daveti ile Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya 2013 yılında 25-28 Mart tarihleri arasında Türkiye'ye resmî bir ziyaret düzenlemiştir. Biya'nın ziyareti ile birlikte çeşitli işbirliği anlaşmaları da imzalanmıştır. Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk defa gerçekleşen bu karşılıklı ziyaretler alt kademe ziyaret ve görüşmelerle ilişkilerin sürdürülmesini sağlamıştır.¹⁸⁷ Paul Biya Türkiye ziyaretinin sonunda yayınladığı mesajda ağırlama sürecinin samimiyeti ve sıcaklığı, ziyaret boyunca gösterilen hassas ilgi, büyük ilerlemeler kaydederek gerçek bir ekonomik güce ulaşan Türkiye'yi keşfetme fırsatı, Türkiye'yi Afrika'ya yaklaştıran ve kıta ile olan stratejik ortaklığa olan bağlılığı pekiştiren birçok yakınlığı, dostluk ilişkilerini ve işbirliğini gereken seviyeye getirme arzusunu dile getirmiştir.¹⁸⁸

Bu süreçte dönemin Kamerun Dışişleri Bakanı Pierre Moukoko Mbonjo Ankara'ya gelmiş ve mevkidaşı olan dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile 24 Nisan 2012'de bakanlıklar arası görüşmeler yapmışlardır.¹⁸⁹ Aynı yılın Mayıs ayında Kamerun Ulusal Meclisi Başkanı Cavaye Yeguié Djibril de Türkiye'ye gelerek mevkidaşı olan dönemin TBMM Başkanı Cemil Çiçek ile görüşmüştür.¹⁹⁰ Aynı yılın Aralık ayında ise dönemin Diyanet İşleri

¹⁸⁶ Mürsel Bayram, "Türk dış politikasının değişim parametresi olarak Afrika açılımı ve insanî diplomasi faaliyetleri", *Türkiye'de dünyada dış yardımlar*, ed. Erman Akıllı, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016), 406.

¹⁸⁷ Charly Delmas Tsafack - Yves Alexandre Chouala, "Le Cameroun et les pays émergents: dynamiques de la coopération avec la Turquie", *Le Cameroun et les grandes puissances Trajectoires et dynamiques de coopération*, ed. Yves-Alexandre Chouala vd., (Paris: L'Harmattan, 2022), 233.

¹⁸⁸ Cabinet Civil de la Présidence de la République du Cameroun, *Le temps des réalisations, Bulletin mensuel bilingue d'informations* (Nisan 2013), 32-33.

¹⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Kamerun'dan Türkiye'ye Dışişleri Bakanı düzeyinde ilk resmi ziyaret" (Erişim 6 Temmuz 2023).

¹⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dış politika kronolojisi, Mayıs 2012" (Erişim 6 Temmuz 2023).

Başkanı Mehmet Görmez dini bir lider olan İbrahim Moubarak Mbombo'nun daveti üzerine Kamerun'a ziyarette bulunmuştur.¹⁹¹ Ocak 2013'te Savunma Bakanı, Haziran 2014'te Başbakan Yardımcısı ve heyeti, Ocak 2018'de Savunma Bakanı, Şubat 2018'de İstihdam ve Mesleki Eğitim Bakanı, Aralık 2021'de Dışişleri Bakanı,¹⁹² Haziran 2022'de Savunma Bakanı¹⁹³ Mayıs 2022'de Adem-i Merkeziyet ve Yerel Kalkınma Bakanı ve nisan 2023'te Bölgesel Yönetim Bakanı¹⁹⁴ tarafından yapılan ziyaretler Kamerun'dan Türkiye'ye yapılan bakan düzeyindeki ziyaretlerde öne çıkmaktadır. Bakan seviyesinde yapılan bu ziyaretlere bakıldığında Kamerun tarafının daha fazla ziyarette bulunduğu anlaşılmaktadır.

Siyasi ilişkilerde öne çıkan ziyaret ve görüşmelerin yanı sıra diplomatik temsiliyetler de ilişkilerin daha sağlam bir şekilde ilerlemesinde önemli bir rol oynamaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye 2010 yılında Yaoundé Büyükelçiliğini açarak diplomatik temsilin ilk adımını atmıştır. Kamerun tarafında ise bu adım 2018 yılında atılmış ve Ankara Büyükelçiliği açılmıştır.¹⁹⁵ Diplomatik ilişkilerin mukim büyükelçilik seviyesine yükselmesinden önceki süreçte yaşanan dikkate değer bir gelişme ise Türk vatandaşı Erol User'in (Türk iş adamı) Kamerun'un İstanbul Fahri Konsolosu olmasıdır. User'in kendi talebiyle oluşan bu süreç Kamerun yetkili makamlarının da oluruyla 1992 yılında resmileşmiştir.¹⁹⁶ Kamerun'un İstanbul Fahri Konsoloslugu halihazırda faal durumda olup Osman Merzeci Başkonsolos sıfatını taşımaktadır.¹⁹⁷

İki ülkenin mevcut büyükelçilerine bakıldığında Ankara Büyükelçisi Victor Tchatchouwo görevlendirilmiş olan ilk büyükelçi olarak görevini sürdürmektedir.¹⁹⁸ Yaoundé Büyükelçisi Volkan Işıkcı ise 2021 yılından beri Türkiye'nin Kamerun'daki beşinci büyükelçisi olarak görevini sürdürmektedir. (Daha önce sırasıyla Atılay Erşan, Ömer Faruk Doğan, Hüsnü Murat Ülkü ve Ayşe Saraç görev yapmıştır)¹⁹⁹ Ülkenin ikinci büyük şehri olan Douala'da

¹⁹¹ *Anadolu Ajansı*, "Görmez'den Kamerun'a ilk ziyaret" (22 Aralık 2012).

¹⁹² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dış politika kronolojisi" (Erişim 6 Temmuz 2023).

¹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı (MSB), "Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Kamerun Savunma Bakanı Joseph Beti Assomo ile görüştü" (Erişim 6 Temmuz 2023).

¹⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, "Arama Sonuçları: Kamerun" (Erişim 7 Temmuz 2023).

¹⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Kamerun ilişkileri".

¹⁹⁶ İbrahim, *Türkiye- Kamerun ilişkileri*, 60.

¹⁹⁷ Consultation For Republic Of Cameroon, "İstanbul Fahri Konsoloslugu" (Erişim 7 Temmuz 2023).

¹⁹⁸ Ambassade du Cameroun en Turquie, "Ambassador Bio" (Erişim 7 Temmuz 2023).

¹⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Yaoundé Büyükelçiliği, "Büyükelçilik tarihi ve önceki büyükelçilerimiz", (Erişim 7 Temmuz 2023).

Türkiye'nin fahri konsolosluğu bulunmakta olup Kamerunlu iş adamı Ekoko Mukete fahri konsolos sıfatını Şubat 2011'den beri taşımaktadır.²⁰⁰

İki ülke ikili siyasi ilişkilerinin yanı sıra BM ve İİT gibi uluslararası kuruluşların bünyesinde birlikte yer almaktadır. Kamerun bir Orta Afrika ülkesi olarak Türkiye'nin bölgedeki ortağı olarak görülmektedir. Türkiye ise Kamerun açısından Vizyon 2035 adlı yükselen bir ekonomi olma hedefi taşıyan programın gerekliliği olarak işbirliği ortaklarının çeşitlendirilmesi anlamında önemli bir ortak olarak görülmektedir.²⁰¹

3.1.1.1. Güvenlik İşbirliği

Afrika ülkeleri kıtada yaşanan çatışma süreçlerinden dolayı gün geçtikçe savunma yatırımları konusunda çeşitli adımlar atmaktadır. Kendi sınırları dahilinde olsun olmasın kıtada yaşanan güvenlik problemleri her ülkenin kendi güvenlik politikaları ve gereksinimleri çerçevesinde önlem almasını zorunlu kılmaktadır. Kıtada 2014 yılında 19 milyar dolar civarında olan savunma harcamaları 2021 yılında 60 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Artan bu güvenlik yatırımı ihtiyacında ise Türkiye alternatif bir tedarikçi durumuna gelmiş ve Afrika ülkelerinin de Türk savunma sanayii ürünlerine olan ilgisi de dikkat çekici hale gelmiştir.²⁰² Son dönemde dikkat çeken gelişmelerin yaşandığı Türk savunma sanayii 2020 yılında kıtaya yaklaşık 83 milyon dolar değerinde ihracat yapmışken 2021 yılının ilk 10 aylık döneminde bu rakam 288 milyon doları aşmıştır.²⁰³ Her ne kadar ivme yakalanmış bir alan olsa da Türkiye'nin 60 milyar doları aşan bu pazardaki payının % 0,5 civarında olduğu da belirtilmelidir.²⁰⁴ Kamerun'un 2021 yılındaki askeri harcamaları 443 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.²⁰⁵ Yapılan araştırmalarda Türkiye'den Kamerun'a yapılmış kayda değer bir savunma sanayii ihracatı tespit edilememiştir.

Türkiye ve Kamerun arasında 2022 yılında askeri işbirliğine dair imzalanmış iki anlaşma onaylanmıştır. İmzalanan Askeri Çerçeve Anlaşmasına göre: Askeri eğitim ve öğretim,

²⁰⁰ Charles Akoh, "Turkey consolidating trade with Cameroon – Ekoko Mukete", *Cameroon Post* (6 Haziran 2011).

²⁰¹ Tsafack – Chouala, "La coopération avec la Turquie", 227.

²⁰² Mürsel Bayram, "Afrika'nın savunmasında Türkiye", *Memleketim Dergisi* 6 (27 Ekim 2022), 34.37.

²⁰³ Ahmet Alemdar, "Rekabetçi Afrika pazarında Türk savunma sanayiinin artan varlığı", *Kriter Dergisi* 63 (Aralık 2021), 31-33.

²⁰⁴ Mürsel Bayram, "Afrika'nın savunmasında yükselen güç: Türkiye", *Anadolu Ajansı Analiz* (25 Mayıs 2022).

²⁰⁵ Knoema, "Cameroun - Military expenditure in current prices" (Erişim 8 Temmuz 2023).

tatbikatlara katılım, savunma sanayi, askeri istihbarat değişimi, lojistik işbirliği, terörizmle mücadele, mesleki gelişim amaçlı personel değişimi, siber savunma, silahlı kuvvetler arasında askeri işbirliği ve temas ziyaretleri vb. konularda²⁰⁶; Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmasına göre ise: Eğitim, öğretim ve kurslar, görev başı eğitimi, eğitim ve öğretim kurumları arasında personel ve öğrenci değişimi, eğitim ve öğretimin geliştirilmesi için karşılıklı ziyaretler ve bilgi alışverişi, lisansüstü eğitimler, heyet veya personel mübadeleleri, dil kursları için personel görevlendirmesi, lojistik konularda eğitim işbirliği vb. konularda²⁰⁷ işbirliği yapılmasında mutabık kalınmıştır.

Kamerun için güvenlik tehdidi durumunda olan kuzeydeki Boko Haram tehlikesi ve İngilizce konuşulan batı bölgesinde ayrılıkçı hareket açısından bakıldığında Türkiye Kamerun ile dayanışma içerisinde olup her iki yapıyı da terör örgütü olarak görmektedir.²⁰⁸

3.1.2. Ekonomik İlişkiler

2000’li yıllarla birlikte yaşanan Açılım Politikası bir taraftan diplomatik anlamda temasların artmasını sağlarken diğer taraftan da ekonomik kalkınma anlamında kazan-kazan ilişkisi doğrultusunda ilerleme yaşanmasını sağlamıştır. Nitekim Türkiye’nin kıtadaki yatırım hacmi artarken ikili ticari ilişkilerin toplam hacminde de ciddi bir yükselme kaydedilmiştir.

1998’de Afrika’ya Açılım Eylem Planının kabulü, 2003’te “*Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkileri Güçlendirme Stratejisinin*” uygulamaya konulması ve 2005 yılının Afrika Yılı edildiği 7 yıllık dönem Türkiye-Afrika ilişkilerinin bugünkü seviyeye ulaşması adına bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Türkiye’nin 2008 yılında AfB tarafından stratejik ortak ilan edilmesi ve Afrika Kalkınma Bankasına (AfDB) üye olması ekonomik ilişkilerin geleceği açısından önemli adımlar olmuştur.

2008’den bugüne geldiğimizde ekonomik politik anlamda temasların ciddi anlamda artmış olduğu belirtilmelidir. Bu noktada Dışişleri Bakanlığı’nın resmî sitesinde bulunan şu

²⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kamerun Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Çerçeve Anlaşması, *Resmî Gazete* 31819 (24 Nisan 2022), Karar 5522, Madde IV.

²⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kamerun Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Eğitim İş Birliği Anlaşması, *Resmî Gazete* 31819 (24 Nisan 2022), Karar 5523, Madde IV.

²⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Kamerun’a seyahat edecek türk vatandaşlarının dikkatine” (Erişim 8 Temmuz 2023).

zirve ve toplantıların ekseriyetle çerçeve olarak kalkınma ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik olduğu kolaylıkla fark edilecektir.²⁰⁹

“- 18-21 Ağustos 2008: Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi, İstanbul

- 14-15 Aralık 2010: Türkiye-Afrika İşbirliği Ortak Görev Gücü Toplantısı ve Yüksek Düzeyli Memurlar Toplantısı, İstanbul

- 16 Aralık 2011 Türkiye-Afrika Ortaklığı I. Bakan Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı, İstanbul

- 19-21 Kasım 2014: II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, Malabo, Ekvator Ginesi

- 2-3 Kasım 2016: Türkiye-Afrika I. Ekonomi ve İş Forumu, İstanbul

- 27-28 Nisan 2017: Türkiye-Afrika Tarım Bakanları I. Toplantısı ve Tarım İş Forumu, Antalya

- 20-21 Temmuz 2017: Afrika Sağlık Kongresi, İstanbul

- 19-21 Ekim 2017: Türkiye-Afrika Eğitim Bakanları Konferansı, İstanbul

- 11-12 Şubat 2018: Türkiye-Afrika II. Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı, İstanbul

- 10-11 Ekim 2018: Türkiye-Afrika II. Ekonomi ve İş Forumu, İstanbul”

Son olarak 18 Aralık 2021’de düzenlenen Üçüncü Ortaklık Zirvesi göz önüne alındığında daha önce belirtilen beş stratejik işbirliği alanlarından birisi olan ticaret, yatırım ve sanayi gibi ekonomi unsurlarının ön plana çıkarttığı görülmektedir. Bu anlamda enerjiye erişimde işbirliği, girişimde kadın ve gençlerin teşviki, Türk yatırımcıların projelerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi, Afrika’nın ekonomisine ve altyapısının gelişmesine katkı sağlayan projeleri yürüten inşaat ve mühendislik-müşavirlik firmaları ile birlikte çalışılması, çok taraflı ticaret sisteminin pekiştirilmesi ve ticaretin çeşitlendirilmesi, yatırımların teşviki ve korunması, çifte vergilendirmenin önüne geçilmesi, uluslararası ticarete kalite altyapısında işbirliği ve e-ticaret alanında işbirliği gibi konular zirve bildirisinde kıta ile olan ekonomik ilişkilerin geleceği açısından öne çıkmıştır.²¹⁰

Ekonomi ve iş forumlarının düzenleniyor olması aslında 1998 yılından itibaren kıta ile ilişkilerde açılan yeni sayfanın günümüzdeki bir sonucu olarak görülebilecek olup aynı şekilde

²⁰⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Afrika Birliği” (Erişim 8 Temmuz 2023).

²¹⁰ TCCB, Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi, 16-18 Aralık 2021.

gelecek açısından da ilişkilerin katlanarak sürdürülmesi anlamında bir ortak irade mekanizması olarak görülebilir. Bu anlamda 2000’li yıllardan yakın döneme uzanan ekonomik ilişkilerin verilerle ortaya konulması belirtilen ifadelerin temel ve değer kazanmasını sağlayacaktır. Her ne kadar Afrika kıtasının sahip olduğu potansiyele ve diğer devletlerin kıtadaki yatırım ve ticaret hacimlerine bakıldığında mevcut durum yetersiz görülse de Afrika ile ilişkiler bir devrimin yaşandığı son 20 yılda kat edilen mesafe, hedeflere ulaşıyor olması açısından oldukça kıymetlidir.

2003 yılında kıta ile olan ticaret hacmi 5,4 milyar dolar²¹¹, 2022 yılına gelindiğinde ise 33,4 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu seviye itibariyle ticaret hacminin 9,5 milyar doları ithalat (toplam ithalattaki payı %2,8) olurken 23,6 milyar doları ise ihracat (toplam ihracattaki payı %9,3) olmuştur.²¹² Öte yandan yatırım bazlı bakıldığında ise Türkiye’nin Afrika’daki doğrudan yatırımlarının 6 milyar dolar düzeyinde olduğu, üstlenilen projelerin piyasa değerlerinin ise 82 milyar doları aştığı belirtilmiştir.²¹³

Kamerun ile olan ticari ilişkilere bakıldığında 2013-2022 arasındaki istatistiklerin olumlu yönde değişim gösterdiği fark edilmektedir. Belirtilen yıllar arasındaki toplam ticaret hacminde Türkiye’nin yapılan ithalatın neredeyse üç katı oranında ihracat yaptığı anlaşılmaktadır. 2022 yılı itibariyle ikili ticaret hacmi 277,7 milyon doları bulurken bunun 62,9 milyon dolarını ithalat, 214,7 milyon dolarını ise ihracat oluşturmuştur. Bu istatistikler aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde gösterilmektedir:

Tablo 3.1: Türkiye-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2013-2022)

Yıl	İthalat (milyon dolar)	İhracat (milyon dolar)	Toplam (milyon dolar)
2013	43.101	108.870	151.971
2014	38.756	117.446	156.202
2015	37.663	89.945	127.608
2016	45.627	69.450	115.077
2017	52.510	101.136	153.646
2018	48.710	156.710	205.420

²¹¹ Ufuk Tepebaş, *Türkiye ile Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler*, (TASAM 2014).

²¹² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat* (28 Temmuz 2023).

²¹³ *TRT HABER*, “Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliyor” (17 Aralık 2022).

2019	52.143	156.627	208.770
2020	43.775	158.859	202.634
2021	57.314	184.299	241.613
2022	62.978	214.745	277.723
Toplam	482.577	1.358.087	1.840.664

Kaynak: TÜİK, 2023.

Türkiye'nin Kamerun ile olan ticaretine 2022 yılı itibariyle içerik bazlı bakıldığında ihracatta demir ve çelik, elektrikli makine ve cihazlar, çimento, hububat, plastik ve mamulleri, demir veya çelikten eşya, mobilya vb. ürünlerin öne çıktığı görülmektedir. Kamerun'dan yapılan ithalat ise kakao, ağaç ve ahşap ürünler, kauçuk, pamuk, kurşun gibi ürünlerin başta geldiği görülmektedir. Kamerun'un ithalatında 2022 yılı itibariyle Türkiye'nin payı %3 iken Türkiye'nin ithalatında Kamerun'un payı %1 olarak kaydedilmiştir.²¹⁴

Ortaklık ilişkilerinin diğer önemli bir göstergesi olan yatırım konusu da gün geçtikçe iki ülke arasında önem kazanmaktadır. Bu anlamda Türk firmalarının Kamerun'da üstlendiği projelerin tutarının ortalama 900 milyon doları bulduğu belirtilmektedir.²¹⁵ Özellikle inşaat sektörünün öne çıktığı yatırım konusunda 2021 yılında inşaatı tamamlanan Japoma Stadyumu Türk firmalarının Kamerun'daki imajı açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yenigün İnşaat tarafından Mart 2017'de Douala'da başlanan stadyum projesi 50 bin seyirci kapasitesiyle Kamerun'un en büyük ve en lüks stadyumu olarak öne çıkmaktadır.²¹⁶

Ekonomik ilişkilerin ilerlemesi konusunda iki taraflı görüşmelerin yapıldığı Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) toplantılarının ikincisi 2014 yılının haziran ayında Türkiye'de yapılmıştır.²¹⁷ KEK toplantılarının yanı sıra Kamerun heyetlerinin önemli kurum ve kuruluşlarla yaptığı görüşmeler de dikkat çekicidir. Bu anlamda Ekim 2021'de Türkiye'yi ziyaret eden Kamerun Ticaret Bakanı Luc Magloire Atangana Mbarga ve heyeti KOSGEB²¹⁸

²¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, *Kamerun ülke profili*, (2023), 13.

²¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Kamerun ilişkileri".

²¹⁶ Ahmet Emin Dönmez, "Kamerun'un en büyük ve en lüks stadyumunu Türk şirketi yaptı", *Anadolu Ajansı* (27 Eylül 2021).

²¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dış politika kronolojisi, Haziran 2014", (Erişim 10 Temmuz 2023).

²¹⁸ Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), "Kamerun Ticaret Bakanı ile görüştü" (Erişim 10 Temmuz 2023).

ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)²¹⁹ ile görüşmeler yapmıştır. Bakanlıklar arası görüşmelerin yanında iş adamlarının bir araya gelmesini sağlayan iş konseyleri de ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda 2014'te kurulan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)/Türkiye-Kamerun İş Konseyi iş ilişkilerinin arttırılması, iş forumları, heyet ziyaretleri, toplantı ve seminer gibi faaliyetlerin yürütülmesi, Türk ve Kamerunlu iş adamlarının daha sık bir araya gelmesi ve iş birliği fırsatlarının oluşturulması, iki ülke arasında ikili ticaret hacminin arttırılması, potansiyel yatırımcıların doğru yönlendirilmesi ve resmî kurum ve bakanlıklarla temas halinde üyelerin iyi yönlendirilmesi gibi amaçlar doğrultusunda faaliyet yürütmektedir. DEİK bünyesinde Kamerun dahil kıtadaki 48 ülke ile belirtilen hedefler doğrultusunda kurulmuş iş konseyleri bulunmaktadır.²²⁰

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesindeki diğer bir faktör de Türk Hava Yolları'nın kıtaya açılımıdır. Bu anlamda THY'nin Afrika açılımı kıtaya yapılan ihracatın arttırılması, alternatif pazarlara açılma, iş ziyaretleri vb. konularda olumlu sonuçların elde edilmesine imkân sağlamaktadır.²²¹ 62 destinasyonla Afrika'da en çok noktaya uçan hava yolu şirketi olan THY²²² 2012 yılından beri İstanbul'dan Kamerun'un Yaoundé ve Douala şehirlerine düzenli uçuşlar gerçekleştirmektedir.²²³

3.1.3. Kalkınma İşbirliği

Türkiye'nin kıta ile olan ilişkilerinde öne çıkan ve kıtanın gereksinimleri için de ayrı bir önem ifade eden diğer bir alan da kalkınma konusudur. Üçüncü Türkiye-Afrika Zirvesi bildirisine bakıldığında da bu konunun yüzeysel değil derinlikli olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Bildiride belirlenen beş stratejik işbirliği alanından üçü kalkınma ile ilgili olmuştur: *“Eğitim, BTİ becerileri, Gençlik ve Kadın Gelişimi, Altyapı Geliştirme ve Tarım, Dayanıklı Sağlık Sistemlerinin Teşvik Edilmesi”*. Aynı şekilde daha önce de belirtildiği gibi bildirinin *“Birlikte Kalkınma ve Refah için Güçlendirilmiş Ortaklık”* mottosuyla yayınlanması

²¹⁹ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), “Ayhan Zeytinoğlu, Kamerun Ticaret Bakanı Mbarga ile görüştü” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²²⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), “Türkiye-Kamerun İş Konseyi” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²²¹ Temel Gürdal - Deniz Var, “Sivil havacılık sektöründeki gelişmelerin Türkiye'nin ihracatına etkisinin ekonometrik analizi: THY Afrika açılımı örneği”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2021), 242.

²²² Gökhan Yılmaz, “THY'nin Lusaka uçuşları yeniden başladı”, *Anadolu Ajansı* (27 Mart 2023).

²²³ Türkiye Turizm, “THY'nin Kamerun uçuşları başladı Kaynak: THY'nin Kamerun uçuşları başladı”, (Erişim 10 Temmuz 2023).

da bu konuya gösterilen hassasiyeti ortaya koymaktadır.²²⁴ Türkiye'nin Afrika ile birlikte kazanma, birlikte kalkınma, birlikte büyüme ve birlikte yürüme söylemi²²⁵ kıta ile kazan-kazan ilişkisi üzerinden kurulan bağın önemini göstermektedir. AfB tarafından “Gündem 2063” adı ve kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kalkınma hedefiyle ortaya konan vizyon programına bakıldığında Türkiye'nin Afrika politikasındaki hedeflerle örtüştüğü anlaşılmaktadır.²²⁶

Türkiye'nin Afrika ile kalkınma işbirliği esasında Afrika'ya Açılım Politikası ile birlikte önem kazanmıştır. Konu bağlamında kıtaya yapılan ilk kalkınma yardımı 1985 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinasyonunda yapılmıştır. 2005 yılının Afrika Yılı ilan edilmesiyle hız kazanan bu süreç birçok alanda işbirliği olanağı sağlamıştır. Türkiye'nin kıta politikasında yürütülen işbirliği faaliyetleri ve projelerin niteliği çerçevesinde bakanlıklardan alt kurumlara birçok resmî kurum çalışma gerçekleştirmektedir.²²⁷ Bu anlamda kalkınma işbirliği bölümünün bundan sonraki kısmında Kamerun'da tarım, eğitim, sağlık, altyapı vb. konularda faaliyet gösteren kurumlar ve faaliyetleri ele alınacaktır.

3.1.3.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)

1992 yılında kurulan ve vizyonu “*Kalkınma iş birliği araç ve yöntemleri ile yerel ve küresel düzeydeki sorunlara, hızlı ve kalıcı çözümler sunabilen etkin ve öncü bir teşkilat olmak*” olan TİKA kurum, kuruluş, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği mekanizması görevi yürüterek belirtilen aktörlerin ortak paydada buluşmasını sağlamakta ve Türkiye'nin yürüttüğü kalkınma yardımlarını kayıt altına alarak tecrübe paylaşımını yürütmektedir.²²⁸ Kıtada ilk ofisini 2005 yılında Etiyopya'da açan TİKA'nın 2022 yılı itibariyle Kamerun dahil 22 ülkede ofisi bulunmaktadır. Sadece 2017-2022 yılları arasında kıtada 1884 proje gerçekleştiren TİKA, kıtadaki 54 ülkede faaliyet gerçekleştiren bir kuruma dönüşmüştür. AfB Komisyonu ile kalkınma işbirliği anlaşması bulunan TİKA sağlık, tarım, eğitim,

²²⁴ TCCB, Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi, 16-18 Aralık 2021.

²²⁵ Sefa Mutlu, “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Afrika için 'birlikte kalkınma ve kazanma' vurgusu”, *Anadolu Ajansı* (21 Ekim 2021).

²²⁶ Union Africaine (UA), “Agenda 2063: vue d'ensemble” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²²⁷ Enver Arpa - Murat Bayar, “Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarının yardım etkinliği açısından değerlendirilmesi”, *Bilge Strateji* 11/21 (Güz 2019), 210.

²²⁸ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), “Hakkımızda” (Erişim 10 Temmuz 2023).

hayvancılık, kadın, gençlik gibi birçok kalkınma alanında önemli işlere imza atmıştır.²²⁹ TİKA Başkanı Serkan Kayalar üstlenilen misyonu şu şekilde belirtmektedir:

*“...önceliği insana veren, ihtiyaç odaklı ve çok yönlü kalkınma yaklaşımı izlemektedir. Bu amaçla, sosyal ve beşerî kaynakların geliştirilmesi, idari mekanizmalarının ve kurumsal altyapıların güçlendirilmesi için pek çok alanda projeler hayata geçirmektedir.”*²³⁰

Son olarak 2021 yılı için yayınlanan TİKA Kalkınma Yardımları Raporu’na göre ilgili yılda dünya genelinde yapılan resmî kalkınma yardımları 7,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yardımların yaklaşık 81 milyon doları Sahraaltı Afrika’ya yapılmış olup bunun da 847 bin doları Kamerun’a yönelik olmuştur.²³¹ Faaliyet olarak 2014’ten bugüne Kamerun’da yapılan kalkınma faaliyetleri ise şöyledir: Ngaoundere’de bal üreticilerine eğitim, Foumban Belediyesine tarım ekipmanı desteği, Yaoundé ve Bamenda Üniversitelerine multimedya sınıfı tefrişatı, kolluk kuvvetlerine eğitim, kadın sığınma evine destek, Maroua ve Waza’da mülteci kamplarına gıda yardımı, Tsinga Kadın ve Aile Eğitim Merkezinin tadilatı, Kamerun Emniyet Müdürlüğü’ne donanım desteği, HIV virüsü taşıyan çocuklara okul malzemesi desteği, kadın istihdamına destek, kültür merkezine bilgisayar sınıfı desteği, okul sporlarına destek, okullarda kolera ile mücadele desteği, Kamerun Sağlık Bakanlığı’na ambulans desteği, engelli çocukların eğitimine destek, şiddet mağduru kadınlara destek, kardeş belediye okuluna donanım desteği, Kamerun’da bulunan Nijeryalı mültecilere ekipman desteği, kimsesiz çocuklar yurduna tadilat ve donanım desteği, gençlere sağlık taraması ve eğitim, Orta Afrikalı göçmenlere gıda yardımı, modern su kuyusu açılışı, kakao üreticilerine yönelik fermantasyon ve kurutma tesisi inşası, Adamawa Bölgesinde ilkokul yenilenmesi, Yaoundé’de halk sağlığını iyileştirme projesi, Ramazan yardımı, Kovid-19 ile mücadeleye destek, Bakalorya Ofisinin alt yapısının güçlendirilmesi, Foumban’da sağlık merkezine yönelik tadilat ve tıbbi ekipman desteği, Foumban’da bir ortaokula ek hizmet binası inşası, Yaoundé’de arıcılara destek, Maroua’da kentsel atıkla mücadelede malzeme ve ekipman desteği, Tibati ve Bafoussam’da kadın arıcılara eğitim ve ekipman desteği, Ngaoundere’de bıçki-dikiş atölyesine ekipman ve malzeme desteği, resmî yayın organı CRTV’ye teknik ekipman desteği,

²²⁹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), “TİKA, Afrika’da son 5 yılda 1884 projeyi hayata geçirdi” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³⁰ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), “Uzmanlar cevaplıyor: Türkiye-Afrika ilişkilerinde yükselen ortaklık” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³¹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), *Türkiye kalkınma yardımları raporu 2021* (Ankara: TİKA, 2022), 28.

Ngaoundere’de lise binası yenilenmesi, Yaoundé I Üniversitesi’nde Turizm ve Otelcilik bölümüne ekipman ve malzeme desteği, Nsem’de bir ilkokula ek bina inşası ve tefrişat desteği, afet ve acil durum müdahale eğitimi, Akonolinga’da genç istihdamına destek, sağlık personeline eğitim, tarımsal üretime destek, kano üretimine ekipman desteği, tavukçuluk kooperatifine destek, Ngaoundere’de sağlık merkezine ekipman desteği, zencefil üreticileri kooperatifine destek, kümes hayvanı üretimine destek ve yeni nesil habercilik alanında eğitim desteği. TİKA bu faaliyetlerin bir kısmını çeşitli bakanlık ve kurumlarla işbirliği halinde gerçekleştirmiştir.²³²

3.1.3.2. Türkiye Maarif Vakfı (TMV)

Türkiye Maarif Vakfı Türkiye'nin eğitim alanındaki tecrübelerini dost ülkelerle paylaşarak, ikili ilişkilerin daha da güçlenmesinde rol oynamaktadır. Vakfın kuruluş amacı şu şekilde belirtilmektedir:

“Türkiye Maarif Vakfı, ülkemizin uluslararası eğitimde dünyaya açılan kapısıdır. 17.06.2016 tarihli 6721 sayılı kanun ile kurulan Vakfımız, yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti adına eğitim faaliyeti yürütme yetkisine sahip bir kuruluştur. Kamu yararına çalışıp kâr amacı gütmeyen Türkiye Maarif Vakfı, tüm ülkelerde okul öncesinden yükseköğretime, örgün öğretimden yaygın eğitime yönelik her türlü etkin çalışmayı gerçekleştirmektedir”.

TMV için Cumhurbaşkanı Erdoğan şu ifadelerde bulunmuştur: *“....17 Haziran 2016 tarihinde kurulan Türkiye Maarif Vakfı, gerek ülkemizin eğitim alanındaki zengin tecrübesinin dostlarımızla paylaşılmasında, gerekse de asırlara sari misyonun yerine getirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır...”*²³³

TMV Başkanı Prof. Dr. Birol Akgün vakfın gelecek yıllardaki Afrika politikasını *“... ‘derinleşme öncelikli genişleme’ şeklinde izah edilebilecek, müfredat geliştirme, öğretmen eğitimi ve dijitalleşme yoluyla kaliteyi artırmaktır”* şeklinde ifade ederken vakfın Türkiye-Afrika ilişkilerinde yeni bir ögeyi temsil ettiğini ve kıtadaki genç nüfus da dikkate alındığında eğitim alanında kıtaya açılmanın önemli bir stratejik yatırım olduğunu belirtmiştir.²³⁴ Halihazırda dünya genelinde 51 ülkede 46 eğitim kurumuyla 50 bini aşkın öğrenciyle eğitim

²³² Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), “Arama sonuçları: Kamerun” (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³³ Türkiye Maarif Vakfı (TMV), *Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Kataloğu* (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³⁴ Birol Akgün, “Afrika’nın geleceği için eğitim: Türkiye Maarif Vakfı”, *Kriter Dergisi* 63 (Aralık 2021), 28-30.

faaliyeti yürüten TMV'nin Afrika kıtasında Kamerun dahil 25 ülkede okulları bulunmaktadır. Kamerun'un Yaoundé, Douala ve Ngaoundere şehirlerinde anaokulundan ilkokula, ortaokuldan liseye toplam 14 okulda eğitim verilmektedir.²³⁵ İlgili okullar haricinde Türkçe öğretmek ve Türk kültürünü tanıtmak amacıyla 2021 yılında Yaoundé II Üniversitesi'nde Türkiye Araştırmaları Merkezi²³⁶ açılmıştır.

İki ülkenin işbirliği faaliyetleri gösterdiği diğer bir konu ise Türkiye'de öğrenim gören Kamerunlu öğrencilerdir. 2013-2014 eğitim ve öğretim döneminde Türkiye'de öğrenim gören Kamerunlu öğrenci sayısı 143 iken 2022-2023 döneminde bu sayı her sene düzenli olarak gerçekleşen artışla birlikte 1301'i bulmuştur. 925'i erkek, 376'sı kız olan bu öğrencilerin 733'ü devlet üniversitelerinde, 568'i ise özel üniversitelerde öğrenim görmektedir.²³⁷ Kamu diplomasininin diğer bir aktörü olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) da eğitim alanındaki işbirliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Gerek TMV okullarından mezun olan öğrenciler gerekse de Türkiye'de öğrenim görmek isteyen öğrenciler YTB'nin burs imkanlarından faydalanmakta veya kendi imkanları ile özel veya devlet üniversitelerine kaydolmaktadır. 2020 yılında Yaoundé'de büyükelçilik ve YTB'nin katkılarıyla bir araya gelen Kamerunlu Türkiye mezunları, ülkelerinde bir mezun derneği kurmak istediklerini belirtmişlerdir.²³⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve TDV de Kamerun'da faaliyet gösteren önemli aktörlerdendir. 2006 yılından beri kıtadaki ülkelere yönelik Afrika Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvelerini gerçekleştiren DİB, 2018 yılında Kamerun'da din işleri müşavirliğini açmıştır. TDV ile işbirliği halinde kıtada faaliyet gösteren DİB, kurban organizasyonu, Ramazan kumanyası dağıtımı, su kuyusu açılışı, yetimhane, cami, Kur'an kursu ve sağlık ocağı yapımı gibi çalışmalar gerçekleştirmektedir. Aynı şekilde eğitim alanında yürütülen çalışmalar kapsamında kıtadan burslu öğrenci getirmekte ve kıtadaki din adamlarına yönelik hizmet içi eğitim programları vermektedir.²³⁹

²³⁵ Türkiye Maarif Vakfı (TMV), "Dünyada Maarif" (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³⁶ Ahmet Emin Dönmez, "Kamerun'da ilk Türkçe kursu açıldı", *Anadolu Ajansı* (7 Ekim 2021).

²³⁷ Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, "Uyruğa göre öğrenci sayıları raporu" (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³⁸ Türkiye Mezunları, "Kamerun'daki Türkiye Mezunları İlk Kez Bir Araya Geldi" (Erişim 10 Temmuz 2023).

²³⁹ Mahmut Özdemir, "Diyanet İşleri Başkanlığının Afrika Faaliyetleri", 2. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, ed. Abdullah Demir (Ankara: Oku Okut Yayınları, 2022), 80.

Resmî kurum ve kuruluşlar haricinde çeşitli sivil toplum kuruluşları da insani yardım faaliyetleri kapsamında Kamerun'da çalışma yapmaktadır. Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı Kamerun'daki partner kuruluş Kamerun Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (ACAMAS) aracılığıyla eğitim, insani yardım, basın yayın alanında;²⁴⁰ İHH İnsani Yardım Vakfı kurban organizasyonu, Ramazan yardımları ve su kuyusu açılışları;²⁴¹ Cansuyu Derneği mültecilere yardım, okul ve hastane yapımı, su kuyusu açılışı vb. konularda;²⁴² Yeryüzü Doktorları Derneği (YDD) katarakt hastalığı tedavisi, su kuyusu açılışı ve kurban faaliyeti²⁴³ gösteren başlıca sivil kuruluşlardır.

3.2. ALMANYA-KAMERUN ORTAKLIĞI

Almanya'nın Afrika kıtası ile ilişkileri Alman İmparatorluğu (1871-1918) dönemine dayanmaktadır. 1871'de Almanların birleşerek İmparatorluğu kurmasını sağlayan Otto von Bismarck 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihlerinde yapılan ve Afrika'nın Avrupalı egemen güçlerce bölüşümünün yapıldığı Berlin Konferansı'na başkanlık etmiştir. Afrika'nın makus talihinde dönüm noktası olan bu konferans ile kıta Avrupalılar tarafından savaş yapılmadan paylaşılmış oldu.²⁴⁴ Almanya konferans sonrasında Togo, Kamerun, Tanganika (Tanzanya), Güney Batı Afrika (Namibya), Burundi ve Ruanda gibi bölgeleri ele geçirmiştir. Belirtilen bölgeleri ele geçirmesi Almanya'nın sömürge gücü kimliğini pekiştirerek hem Avrupa'da hem de uluslararası arenada güç kazanmasını sağlamıştır. Bu durum Almanların yeni yönetimine olan güvenini arttırmış ve egemen güçlerle rekabet içinde oldukları inancının yer edinmesine imkân sağlamıştır.²⁴⁵ Almanlar belirtilen ilk sömürge bölgelerinden sonra egemenlik alanını genişletme hedefini sürdürmüş ve 30 yıllık İmparatorluk döneminde kıtada birbirinden ayrı olan kolonilerini daha da genişleterek birleştirme hayali kurmuştur. *Mittelafrika* (Bkz. Harita 3.2) olarak adlandırılan ve gerçekleşmeyen bu hayal Togo'dan Kamerun ve Namibya'ya, Atlantik kıyısı sınırlarından Doğu Afrika kıyısına uzanan Orta Afrika bölgesini hakimiyet altına alarak

²⁴⁰ *Memleket*, "AA: Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı'ndan Kamerun'a ramazan yardımı" (8 Haziran 2018).

²⁴¹ İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), "Arama: Kamerun" (Erişim 10 Temmuz 2023).

²⁴² Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, "Arama: Kamerun" (Erişim 10 Temmuz 2023).

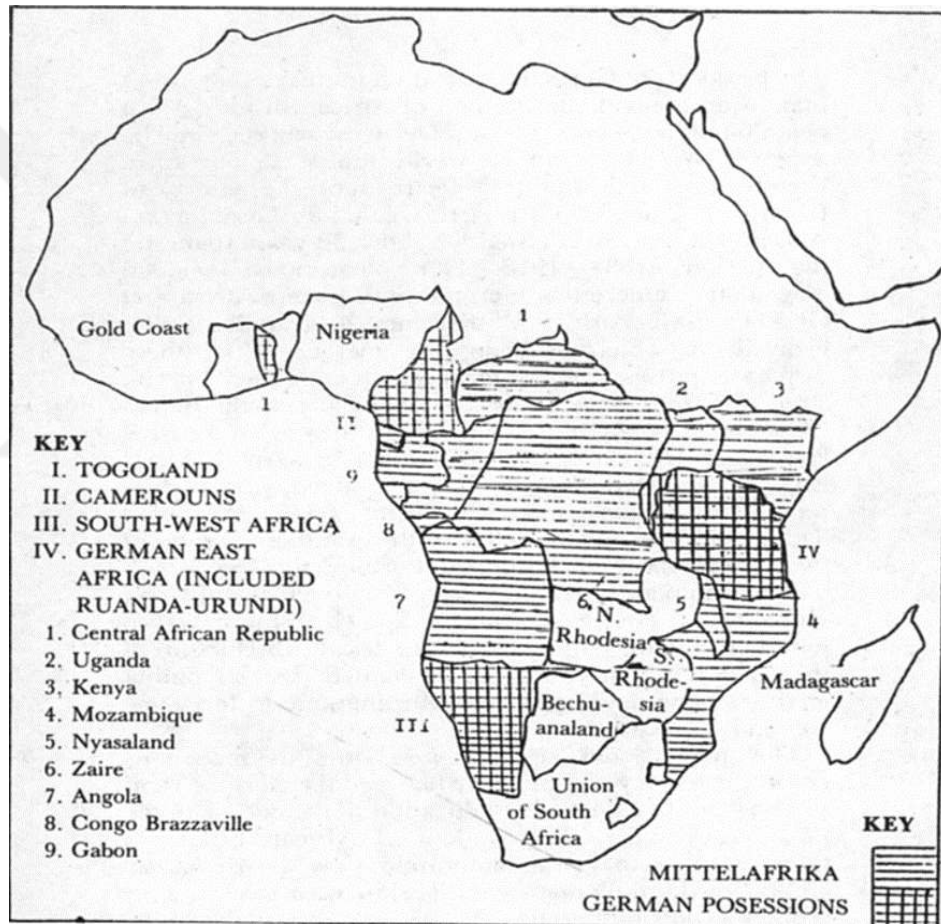
²⁴³ Yeryüzü Doktorları (YYD), "Arama: Kamerun" (Erişim 10 Temmuz 2023).

²⁴⁴ Sabit Duman, "Berlin Kongresi", 38. *ICANAS, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10-15.09.2015 Ankara, Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, ed. Zeki Dilek vd. (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, 2012), III/1183.

²⁴⁵ Jean Yves Kouassi, "L'Allemagne, otage de son passé colonial dans le Sud-Ouest Africain", *Nzassa* 1 (Haziran 2019), 93.

devasa bir sömürge imparatorluğu yaratmayı amaçlıyordu.²⁴⁶ Ancak 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı boyunca savaşı Afrika'daki sömürge bölgelerine de taşıyan Almanlar savaşı kaybetmiş ve savaş öncesinde kıta genelinde hakim olunan % 8'lik sömürge toprakları da kaybetmişlerdir.²⁴⁷ Bu süreçte tarihe geçen önemli başlıklardan biri de 1904 yılında Alman sömürgesi olan Güneybatı Afrika'da(Namibya) yaşayan Herero ve Nama halklarına karşı işlenen soykırım suçu olmuştur. Almanlara isyan eden bu topluluklar isyanın bastırılması sürecinde, sürgünde ve toplama kamplarında büyük kayıplar vermiştir. Almanya bu durumu 100 yıl sonra soykırımın yıldönümünde kabul etmiş ve özür dilemiştir.²⁴⁸

Harita 3.2: Almanların sömürgeleri ve Mittelafrika için hedeflenen bölgeler

Kaynak: Stennett'ten akt. Mumba

²⁴⁶ Michael Crowder, "La première guerre mondiale et ses conséquences", *Histoire générale de l'Afrique: l'Afrique sous domination coloniale, 1880-1935*, ed. A. Adu Boahen, (Paris: Éditions UNESCO, 1987), 313.

²⁴⁷ Mehmet Seyfettin Erol – Oktay Bingöl, "Birinci Dünya Savaşı'nın Afrika'ya ve Sömürgecilğe Etkileri", *Gazi Akademik Bakış* 7/14 (Haziran 2014), 187.

²⁴⁸ *Anadolu Ajansı*, "Almanların soykırım ve katliam tarihi" (4 Haziran 2016).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Weimar Cumhuriyeti ve Naziler bu sömürge geçmişini unutmamış ve sömürgelerini yeniden kazanma talepleri var olmuştur. Bu süreçte *Mittelfrika* hedefine varma hayali de devam etmiş ve bu hedef doğrultusunda Almanya’da Dietrich Westermann önderliğinde bir bilimsel çalışma grubu ortaya çıkmıştır.²⁴⁹ Nazilerin lideri olan Adolf Hitler döneminde Almanya’nın genişleme isteği artarak devam etmiş ve bu istek 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı boyunca açıkça görülmüştür. Ancak Hitler’in yayılmacı politikası her ne kadar Afrika kıtasına ulaşmışsa da aslında Afrika öncelikli bir yaklaşımdan çok Doğu Avrupa’da hakimiyet sağlamış ve Avrupa’ya gücünü kabul ettirmiş bir Almanya’nın ortaya çıkmasını sağlamak olarak değerlendirilmektedir. Buna göre ham madde kaynağı olarak görülen Afrika kıtası bu yayılma politikası kapsamında göz ardı edilmemiş ancak ikinci planda tutulmuştur.²⁵⁰ Gerçekleşmeyen bu isteklerle birlikte ikinci savaşın da kaybedilmesi sonrasında 1949 yılında galip devletler Almanya’yı ikiye bölmüş ve Doğu-Batı diye iki farklı devlet ortaya çıkmıştır. 1949’dan 1989 yılında gerçekleşen birleşmeye kadar Almanların Afrika politikası takip ettikleri güçlerin politikaları ile uyumluluk göstermiştir. Nitekim Doğu Almanya Sovyetler Birliği ile uyumlu bir politika izlemiş ancak kıtada ciddi bir ilerleme kaydetmemiştir.²⁵¹ Batı Almanya’nın Afrika politikası ise Batılı güçlerin politikasından ayrı tutulamayacağı şeklinde değerlendirilmiştir.²⁵² Batı Almanya için Afrika siyaseti ilk zamanlarda kıtada yer alma çabalarıyla birlikte kalkınma yardımı merkezli yapılırken 70’li yıllarda kalkınma yardımı yerini ekonomik ilişkilerin önem kazandığı kalkınma politikasına bırakmıştır. 80’li yıllara gelindiğinde Afrika politikasında tarafların ihtiyaçlarını önceleyen yeni bir politikaya ihtiyaç duyulduğu farkındalığı gelişmiştir. 90’lı yıllara gelindiğinde yaşanan birleşme süreci zaten birincil öncelik olmayan Afrika politikası üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmuştur.²⁵³

Günümüz Almanya’sına gelindiğinde ise Afrika kıtası, Almanya dış politikasında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanlar için uzun zamandır uzak kalınmış olan

²⁴⁹ Chantal Metzger, “L’empire colonial allemand. Brève histoire – Longue mémoire”, *Outre-Mers* 394-395/1 (2017), 271.

²⁵⁰ Xavier Yacono, “Kum'A N'Dumbe III (Alexandre): Hitler voulait l'Afrique, Les plans secrets pour une Afrique fasciste, 1933-1945”, *Revue française d'histoire d'outre-mer* 67/248-249 (1980), 381-382.

²⁵¹ Gareth M. Winrow, “East Germany in Sub-Saharan Africa: a reassessment”. *The World Today* 44/12 (1988), 208. 205–08.

²⁵² Joshua W. Sempebwa, “West Germany and Africa”, *African Affairs* 78/312 (1979), 403.

²⁵³ Maguèye Kassé, “La politique africaine de l’Allemagne d’hier à aujourd’hui: Une approche contradictoire entre idées et réalités”, *Allemagne d'aujourd'hui* 3/217 (2016), 136-139.

Afrika kıtası son yıllarda farklı konular üzerinden yeniden dikkat çekmeye başlamış ve bu çerçevede de politikalar ortaya çıkmıştır. Almanya'nın Herero ve Nama halklarına yönelik soykırımını kabul ederek özür dilemesi, Afrika'nın Alman şirketler için taşıdığı ekonomik potansiyelin bilinmesi ve Alman kamuoyunda öne çıkan mülteci krizi şeklindeki üç faktör Almanya'nın Afrika'ya dönüşünün işareti olarak değerlendirilmektedir.²⁵⁴ Öte yandan Almanya'nın 2003-2008 yılları arasında Kongo Demokratik Cumhuriyeti (KDC), Somali gibi ülkelerde Avrupa Barış Gücü (EUFOR) operasyonlarına katılması realist bir siyasi seçenek haline gelmiş ancak Afrika hâlâ gerçek anlamda Almanya'nın stratejik dış politika alanlarından biri olamamıştır. 2008 yılından itibaren ise Afrika kıtası artık Almanya için fakirlik veya krizler kıtası olarak değil büyük bir ekonomik potansiyelin mevcut olduğu fırsatlar kıtası haline gelmiştir.²⁵⁵ 2011 yılında "Afrika Projesi" ve 2014 yılında yayınlanan "Federal Hükümetin Afrika Politikası Kılavuzu" gibi stratejik belgelerle Afrika politikası yeniden ele alınmışsa da tematik ve bölgesel önceliklerin önerilmemesi eleştirisi bir anlamda Afrika politikasının net bir stratejiden uzak olduğunu düşündürmüştür.²⁵⁶ Ancak 2017 yılı itibarıyla Almanya'nın Afrika politikasında yeni bir dönemi işaret eden ve derinlikli birçok yeni strateji ortaya çıkmıştır. Bunlar kısaca özetlemek suretiyle şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Afrika ile Marshall Planı:** Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı (BMZ) tarafından 2017 yılında sunulan bu belge özel sektörü istihdam oluşturma için harekete geçirmeyi hedeflemekte ve üç başlığa dayanmaktadır: Ekonomik faaliyet, istihdam ve ticaret, barış, güvenlik ve istikrar, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları. İlgili plan gıda ve tarım, doğal geçim kaynakları, enerji ve altyapı, sağlık, eğitim ve sosyal alanlardaki projelerin takibini öngörmektedir.²⁵⁷
- 2- Pro! Afrika Konsepti:** Federal Ekonomi ve İklimi Koruma Bakanlığı (BMWK) tarafından 2017 yılında başlatılan bu girişimin ana hedefi özel sektörün kıtadaki ticaretini ve yatırımını teşvik etmektir. Buna göre bilgi altyapısının güçlendirilmesi,

²⁵⁴ Mahaut de Fougieres - Alexandre Robinet Borgomano, *La politique africaine de l'Allemagne* (L'Institut Montaigne 10 Ocak 2020).

²⁵⁵ Tobias Koepf, *L'Allemagne à la recherche d'une stratégie de politique africaine* (IFRI, Note du Cerfa, Sayı 119 2015), 9-10.

²⁵⁶ Koepf, *L'Allemagne à la recherche d'une stratégie de politique africaine*, 19.

²⁵⁷ Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ), *Le Plan Marshall avec l'Afrique en cours d'exécution* (BMZ Ocak 2020).

dijital hizmet ve inovasyonda ortaklıkların oluşturulması gibi amaçlar da öngörülmektedir.²⁵⁸

- 3- Afrika ile Uyum Projesi (Compact with Africa):** Federal Maliye Bakanlığı (BMF) tarafından 2017 yılında sunulan ilgili proje Almanya'nın dönem başkanı olduğu G20 tarafından da kabul edilmiştir. G20 Finans Yolu ile bağlantılı olan proje Almanya, Dünya Bankası, AfDB, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Afrika devletleri tarafından desteklenmektedir. Projenin hedefi özel sektör liderliğinde Afrika'da istihdamı arttırmak, yatırımları teşvik etmek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır. İlgili ortakların anlaşmaları imzalamalarıyla birlikte şu üç başlıkta reformların uygulanması hedeflenmektedir: Makroekonomik istikrar, yatırımların yasal güvenliği ve finansmana erişim ve finansal piyasaların güçlendirilmesi. Bu projeye katılım talep eden Afrika ülkelerine açık olup halihazırda Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Mısır, Etiyopya, Gana, Gine, Fas, Ruanda, Senegal, Tunus ve Togo katılım göstermiş ülkelerdir.²⁵⁹ 2021 yılında Berlin'de düzenlenen G20 Yatırım Zirvesi kapsamında Afrika ile Uyum Konferansı da gerçekleşmiş ve Şansölye Merkel ilgili projenin çalışıyor olup yeni fırsatlar sunduğunu ve bir geleceğinin olduğunu belirtmiştir.²⁶⁰
- 4-** Farklı bakanlıklar tarafından ortaya konulan Marshall Planı, Pro! Afrika Konsepti ve Afrika ile Uyum Projesi arasında bir sentez oluşturmak amacıyla 2017 yılında "*Afrika'nın Ekonomik Gelişiminin Temel Meseleleri*" adlı bir bakanlıklar arası belge ortaya çıkarılmıştır. Buna göre bir yandan Afrika ülkelerinin finansman yapılarının iyileştirilmesi üzerine çalışılması diğer yandan ise Almanya dış ticaretinin geliştirilmesi desteklenmektedir.²⁶¹
- 5-** 2019 yılında Alman hükümeti tarafından 2014 yılında ortaya konulan Afrika Politikası Kılavuzu yenilenerek "Afrika ile Derinleşen Bir Ortaklık" başlığıyla yeniden yayımlanmıştır. İlgili kılavuzda beş ana hedef belirtilmektedir: Barış, istikrar ve güvenliğin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, refah, büyüme ve herkes için iş olanağının sağlanması, Afrika ve Avrupa arasındaki göçü kontrol etmek, göçe sebep

²⁵⁸ Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (BMWK), *Pro! Afrique* (BMWK Mayıs 2017).

²⁵⁹ G20 Compact with Africa, "About the Compact with Africa" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁶⁰ Bundesregierung, "Speech by Federal Chancellor Dr Angela Merkel at the G20 Investment Summit – German Business and the Compact with African Countries on 27 August 2021" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁶¹ Bundesregierung, *Wirtschaftliche Entwicklung Afrikas – Herausforderungen und Optionen* (Bundesregierung Haziran 2017).

olan faktörleri azaltmak ve mültecileri desteklemek, kurallara dayalı uluslararası düzeni güçlendirmek ve sivil toplum düzeyinde ortaklığın derinleştirilmesi.²⁶²

6- BMZ'nin Yeni Afrika Stratejisi: Afrika ile Geleceği Şekillendiriyoruz: Ocak 2023'te yayınlanan ve 2017'de ortaya konan Marshall Planını değiştirmeyi amaçlayan bu stratejide Afrika'nın sahip olduğu potansiyelle içinde bulunduğumuz yüzyıla damga vuracağı belirtilmiştir. Stratejik ortaklık olarak belirtilen işbirliği kapsamında ilgili çalışma şu üç genel hedefi öne çıkarmaktadır: Kıtanın potansiyelini ortaya koyması ve daha dayanıklı hale gelmesi için AfB ve üye ülkelerce tanımlanan kalkınma hedeflerine yapısal politikalarla destek olmak, bozulmamış bir çevrede herkes için güvenli ve iyi bir hayata yönelik küresel dönüşüm için Afrikalılar ile birlikte çalışmak, kriz zamanında kıta ile görünür ve sağlam bir şekilde işbirliği yapmak. Bununla sürdürülebilir bir gelecek için kalkınma işbirliğinin öncelikleri şu şekilde belirtilmiştir: Sürdürülebilir ekonomik kalkınma, istihdam ve refah, açlık ve fakirliğin ortadan kaldırılması ve sosyal korumanın sağlanması, sağlık ve salgınların önlenmesi, feminist kalkınma politikası ve cinsiyet eşitliği, hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim, barış ve güvenlik.²⁶³

Merkel'in 2014 yılındaki küresel ve bölgesel ölçekte daha aktif olma söylemiyle birlikte Afrika'nın Alman dış politikasındaki önemi artmış ve yukarıda belirtilen ilk beş adım da yine kendi döneminde atılmıştır. Merkel'in uzun süreli iktidarında artan Afrika ilgisi her ne kadar gecikmiş olarak ifade edilse de gerek 2016'dan sonra artan ziyaretleri gerekse ortaya konulan stratejiler itibarıyla takdir edilmektedir.²⁶⁴ Merkel'den sonra Afrika politikasının nasıl devam edeceği düşüncesine rağmen Şansölye Scholz döneminde de aynı politikanın takip edildiği görülmektedir. Nitekim Scholz iktidarının altıncı ayında Nijer, Senegal ve Güney Afrika'yı kapsayan Afrika turunu gerçekleştirmiştir.²⁶⁵ Mayıs 2023'te Etiyopya ve Kenya'yı kapsayan ikinci turunda önemli mesajlar veren Scholz, AfB'nin yakın gelecekte G20'ye üye olabileceği sinyalini verirken ziyaretinin amacının Kuzey-Güney ilişkisinde yeni bir hareket başlatmak olduğunu ve bunun da Afrika ülkelerini yeniden değerlendirmek ve adil ortaklıklar kurmak

²⁶² Auswärtiges Amt (AA), *Un partenariat approfondi avec l'Afrique* (AA, Mart 2019), 5.

²⁶³ Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ), *La Stratégie du BMZ pour l'Afrique* (BMZ Ocak 2023), 3-4.

²⁶⁴ Martina Schwikowski - Konstanze Fischer, "Angela Merkel et l'Afrique", *Deutsche Welle* (2 Aralık 2021).

²⁶⁵ Peter Fabricius, "Olaf Scholz entreprend un déplacement précoce en Afrique", *ISS Today* (3 Haziran 2022).

anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁶⁶ Sonuç olarak geçmişten günümüze farklı şekillerde seyreden Afrika politikası yaşanan uluslararası gelişmelerle birlikte güvenlik ve barış, iklim sorunu, kalkınma işbirliği, feminizm ve cinsiyet eşitliği, hukukun üstünlüğü ve demokrasi, göç krizi ve Almanya'nın yatırım ve ticareti gibi meselelerin Afrika politikasında öne çıkan gündemler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte diplomatik misyonlar haricinde birçok bakanlığın aktör olarak aktif bir şekilde Afrika politikasında öne çıktığı görülmektedir.

Almanya diplomatik misyonlar itibarıyla de kıtada iyi bir şekilde temsil edilmektedir. Almanya'nın kıtadaki büyükelçiliklerinin sayısı güncel olarak 43²⁶⁷ iken Afrika ülkelerinin Almanya'daki elçilik sayısı 48'dir.²⁶⁸ Federal Dışişleri Bakanlığı bünyesinde ise bakana bağlı üçüncü bakan yardımcılığının sorumlu olduğu Siyasi İşler Genel Müdürlüğü Afrika kıtasına bakmaktadır. Bu genel müdürlüğe bağlı olarak Sahraaltı Afrika ve Sahel Bölge Müdürü mevcut olup çalışma alanı şu 4 ana bölge üzerinedir: Güney Afrika Bölgesi, Büyük Göller Bölgesi, Kongo ve Sahraaltı Afrika'nın temel meseleleri, Batı Afrika ve Orta Afrika bölgeleri, G5 Sahel ve Çad Gölü çevresi, Doğu Afrika, Afrika Boynuzu ve Hint Okyanusunda bulunan ada devletleri.²⁶⁹

Almanya'nın dış politikasına kısa bir giriş ve Afrika politikasının ele alındığı bu bölüm bir sonraki bölümlerde ele alınacak olan Almanya-Kamerun ilişkilerine zemin hazırlamış olacaktır.

3.2.1. Siyasi İlişkiler

Tarihte Alman Kamerun'u olarak geçen ve günümüz Kamerun'unun bulunduğu bölge ile ilk temaslar 19. yüzyılın ortalarına doğru Alman tüccar ve misyonerlerin bölgeye yerleşmesiyle başlamıştır.²⁷⁰ Ticari faaliyetler, okul, kilise ve fabrikalarla başlayan bu süreç Alman şirketlerinin yerel liderler ile yaptıkları 12 Temmuz 1884'te tarihli Alman-Douala Anlaşması ile himaye şeklini almıştır. Buna göre Carl Woermann ve Jantzen ve Thormänen adlı Alman şirketlerinin temsilcileri ile Kamerunlu yerel liderler Ndumbé Lobè Bell ve Akwa Dika Mpondo arasında imzalanan antlaşmayla birlikte yerel liderler Kamerun topraklarındaki

²⁶⁶ Bundesregierung, "Promoting a new departure in North-South relations" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁶⁷ Auswärtiges Amt (AA), *Verzeichnis aller Adressen deutscher Auslandsvertretungen* (AA Nisan 2023).

²⁶⁸ Embassies in Berlin, "Africa" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁶⁹ Auswärtiges Amt (AA), *Organigramme du Ministère fédéral des Affaires étrangères* (AA Eylül 2022).

²⁷⁰ Metzger, "L'empire colonial allemand", 275.

yönetim haklarını Almanlara devrederek Alman himayesine girmişlerdir.²⁷¹ Antlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra ise Almanlar Kamerun topraklarında bayraklarını açarak 30 yıl sürecek olan sömürge dönemini başlatmışlardır. Berlin Konferansına kadar ticari şirketlerin faaliyetleri ve toprak satın alımıyla etkinlik gösteren Almanlar, konferanstan sonra bu stratejiyi değiştirerek şirketleri devre dışı bırakmaya çalışmıştır. 1889’da imtiyazlı şirketler ile olan antlaşma feshedilip sömürge toprakların idaresi Alman hükümetine devredildi.²⁷² Aslında bu süreçte Almanlar en önemli kontrol stratejisi olarak ön plana yerel liderleri koyarak dolaylı bir sömürge yönetimi sürdürmüştür.²⁷³ İlk başlarda yerel liderlerin imtiyazlarıyla Kamerun’da faaliyet gösteren Almanlar, sömürge yönetiminde toprakların kullanım hakkını kendi tekeline almıştır. Yerel halkın mülksüzleştirildiği ve kendi topraklarında Almanlar için çalışmaya mecbur bırakıldığı bu sistem nihayetinde Alman yerleşimcileri ve şirketleri de etkilemiş ve sömürge yönetimi mülkiyet hakkı tanımayı kendi tasarrufuna almıştır.²⁷⁴

1895-1907 yılları arasında Kamerun’da görev yapan Alman sömürge valisi Jesko von Puttkamer yönetiminde sömürge idaresi oturtulmuş ve çeşitli altyapı yatırımları yapılmıştır.²⁷⁵ Almanlar jeostratejik bir yaklaşımla Kamerun topraklarını ticaret ve plantasyon kolonisi ve merkeze ham madde sağlayan bir kaynak muamelesinde bulunmuştur. Madencilik alanında ilk başlarda ciddi çalışmalar yapmayan Almanlar bu bölgeyi yeraltı kaynakları potansiyelinden habersiz bir şekilde sömürmüştür. Orman kaynaklarını ciddi şekilde sömüren Almanlar, tarım alanında ise kakao, kauçuk, kahve vb. ürünlerin yetiştirildiği plantasyonları kurarak Avrupa endüstrisine ham madde sağlamıştır. Bir yandan Kamerun kaynaklarını dışarı çıkaran Almanlar diğer yanda ise alkol, kumaş, gıda, tuz, hırdavat vb. ürünleri Kamerun’a ihraç etmiştir.²⁷⁶ Bu anlamda Harita 3.3 Almanların Kamerun’u nasıl gördüğünü anlamak açısından önemli bir görsel tasvir olacaktır.

²⁷¹ Rodrigue N. Sandjè, “Le Traité Germano-Douala du 12 juillet 1884: étude contemporaine sur la formation des contrats dans l’ordre juridique intemporel”, *Revue québécoise de droit international* 29/1 (2016), 133.

²⁷² Mieke van der Linden, “Chapter 7: German Cameroon”, *The Acquisition of Africa (1870–1914): The Nature of International Law*, ed. Mieke van der Linden (Leiden: Brill-Nijhoff, 2016), 181.

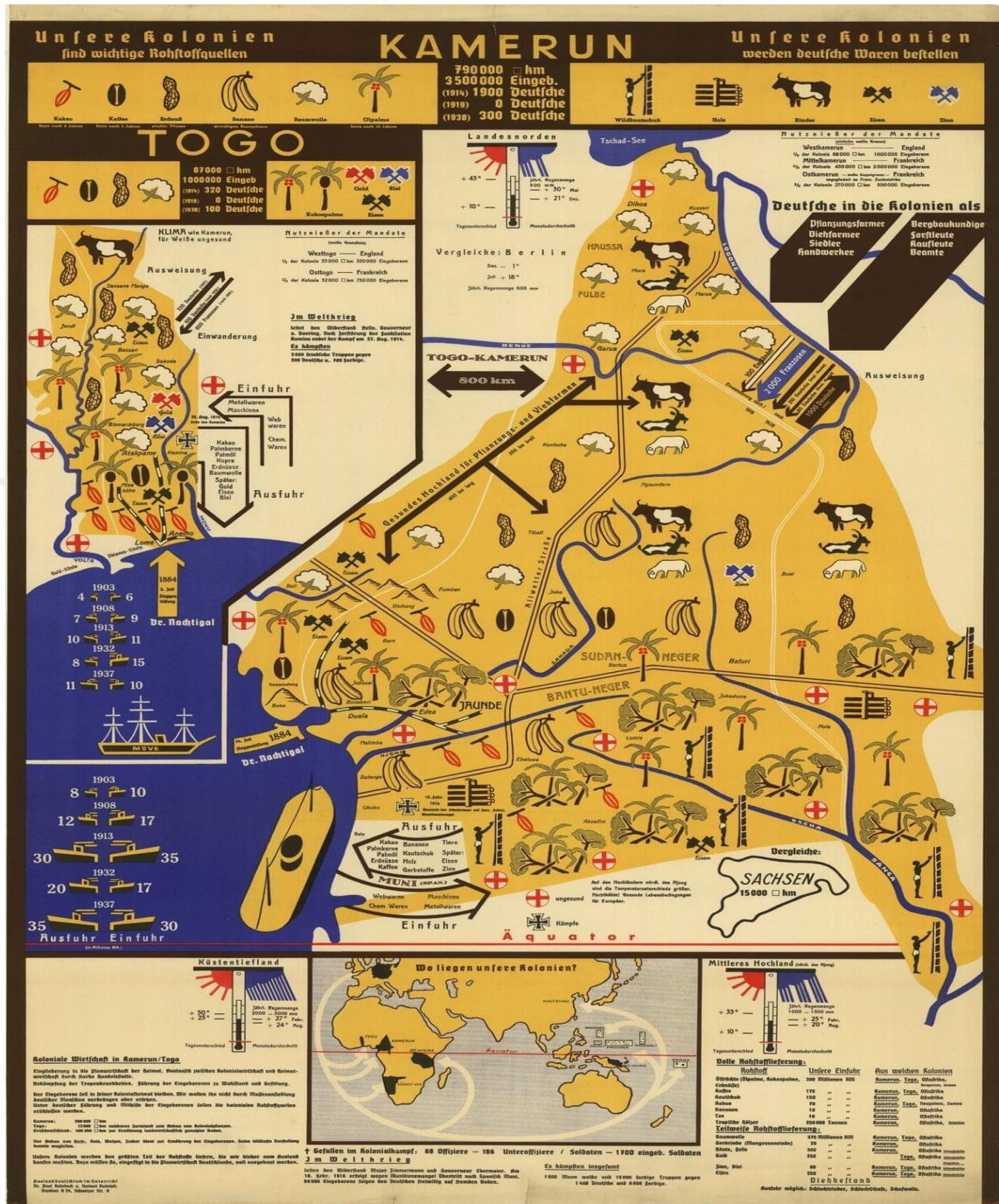
²⁷³ Owona Adalbert, “La naissance du Cameroun (1884-1914)”, *Cahiers d’études africaines* 13/49 (1973), 36.

²⁷⁴ Linden, “German Cameroon”, 210.

²⁷⁵ *Le Monde diplomatique*, “De la conquête Allemande à l’indépendance” (Mayıs 1960).

²⁷⁶ Paul Ahidjo, “Administration Allemande et gestion des ressources naturelles au Kamerun 1884-1916”, *Journal of Advances in Social Science and Humanities* 4/6 (2018), 76-77.

Harita 3.3: Alman sömürge döneminde Kamerun ve Togo

Kaynak: Max Moisel, ak. Françoise Bahoken

Almanların Afrika kıtasındaki sömürge sahası Birinci Dünya Savaşının arifesinde Kamerun dahil 2.950.000 km²'ye ulaşmış ve bu bölgelerde yaşayan nüfus ise 13 buçuk milyon civarında kaydedilmiştir. (Kamerun 3.850.0000)²⁷⁷ Savaşın başlamasıyla birlikte çatışmalar

²⁷⁷ Christine de Gemeaux, "Les espaces coloniaux allemands", *Recherches germaniques* 43 (2013), 87.

kıtaya da taşınmış ve Kamerun'da dört cephe açılmıştır. Kamerun'u ele geçiren Orta Afrika'ya hâkim olur düşüncesinden hareketle İtilaf Devletleri kıtadan askeri birliklerini harekete geçirerek bölgeye saldırmışlardır. 1914-1916 yılları arasında süren bu savaş sonunda Almanlar mağlup olarak çekilmek zorunda kalmış ve böylece Almanlar Kamerun dahil tüm sömürge topraklarını kaybetmiştir.²⁷⁸ Fransa ve İngiltere kontrolüne geçen Kamerun'da ilerleyen yıllarda güney sınır bölgeleri ve kıyı bölgesinde diğer bölgelerin aksine Alman hayranlığı devam etmiştir. *Germanophile* olarak adlandırılan bu Alman hayranlığının temelinde ise iyi veya kötü hatıralara rağmen Fransızlara nazaran Alman himayesinin daha doğru ve adaletli bir yönetim modeli sergilediği düşüncesi yatmıştır.²⁷⁹

İki Dünya Savaşı arasında Almanların Kamerun'a olan ilgisi devam etmiş ve Almanların ekonomik faaliyetlerini devam ettirmesi için İngiliz Kamerun'una dönmelerine izin verilmiştir. Ayrıca 1934-1938 arasında Douala'da Nazi Partisi'nin yerel bir uzantısı olan NSDAP kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle ortaya çıkan Doğu ve Batı Almanya, bağımsızlığını 1 Ocak 1960'ta ilan eden Kamerun ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Doğu Almanya ile daha sınırlı ilişkileri olan Kamerun esas ilişkilerini Batı Almanya ile kurmuştur. Nitekim bağımsızlığın ilan edilmesinden hemen sonra Batı Almanya Yaoundé'de büyükelçiliğini, Douala'da ise fahri konsolosluk açmıştır. 1961'de ise Goethe Enstitüsü Yaoundé'deki merkezini aktif hale getirmiştir. Sonraki zamanlarda GIZ, KfW ve DAAD Yaoundé'de faaliyetlerine başlamışlardır. Kamerun'un kurucu lideri Ahidjo 1963 yılında Almanya'ya resmî bir ziyaret düzenlemiş ardından ise dönemin Cumhurbaşkanı Heinrich Lübke Kamerun'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Lübke'nin bu ziyareti Avrupalı bir devlet başkanı tarafından Kamerun'a yapılan ilk resmî ziyaret olarak belirtilmektedir. Sonraki yıllarda Kamerun cumhurbaşkanı olacak olan Paul Biya başbakanlığı döneminde Almanya'ya birçok resmî ziyaret düzenlerken 1987 yılında Şansölye Helmut Kohl Kamerun'a resmî bir ziyaret gerçekleştirmiştir.²⁸⁰ Bu ziyaret devlet başkanı seviyesinde Kamerun'a yapılan son ziyaret olmuştur.

²⁷⁸ Muriel Samé Ekobo ve Françoise Bahoken, "Le Cameroun pendant la Première Guerre mondiale", *Visionscarto* (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁷⁹ Léonard Sah, "Activités allemandes et germanophilie au Cameroun (1936-1939)", *Revue française d'histoire d'outre-mer* 69/255 (1982), 137.

²⁸⁰ Das Bundesarchiv - Goethe Enstitüsü, *Que cherchent les Allemands en Afrique?! L'Allemagne et le Cameroun en photos des Archives fédérales allemandes* (2017).

Almanya'nın birleşme sürecinden günümüze özellikle Almanya'nın kalkınma işbirliği politikası çerçevesinde gelişen ikili ilişkilerde resmî ziyaretler özellikle 2012 itibariyle artış gösterirken bu ziyaretler daha çok bakanlar ve daha alt seviyelerde gerçekleşmiştir. Federal Meclis Başkan Yardımcısı Johannes Singhammer Haziran 2014'te, dönemin BMZ Bakanı Gerd Müller mart 2015'te ve Şubat 2016'da Alman Federal Meclisi delegasyonlarının Kamerun'a yaptığı üç ziyaret öne çıkmaktadır. Kamerun Dışişleri Bakanı Pierre Moukoko Mbonjo, 2015 yılının şubat, ekim ve kasım aylarında Almanya'yı ziyaret etti.²⁸¹

Ağustos 2015'te Paul Biya özel programı kapsamında Almanya'da iki hafta konaklamıştır. Bu konaklamadan üç ay önce Merkel'in Afrika temsilcisi Günter Nooke, Biya tarafından Yaoundé'de kabul edilmişti.²⁸² Nooke 2018 yılında ise Akademisyen Matthias Theodor Vogt, Papaz Christine Gühne, Akademisyen Brigitta Herrmann ve bir STK başkanı olan Fred-Eric Essam'dan oluşan ve kendisine eşlik eden heyetle birlikte Kamerun'u tekrar ziyaret etmiştir. Biya ile yapılan görüşme sonrasında yerel dini liderler, iş adamları, misyonerler ve yerel şeflerle görüşmeler yapan Nooke, Bangangté, Batoufam, Dschang gibi yerleşim yerlerini de ziyaret etmiştir. Alman Büyükelçiliği, GIZ, KfW ve KAS da bu ziyaret boyunca Nooke ve heyetine eşlik etmiştir.²⁸³ 2022 yılında Dışişleri Bakan Yardımcısı Katja Keul Kamerun'u ziyaret etmiştir. Bu ziyaretteki amaç sömürge döneminde direniş gösteren Douala Kralı Rudolf Duala Manga Bell'in Almanlar tarafından idam edilmesindeki yanlışlığı hükümet adına kabul etmek olduğunu belirten Keul, yerel şeflerle birlikte Manga Bell'i anma törenine de katılmıştır.²⁸⁴

Diplomatik temsil bakımından 1960 yılından beri Almanya'nın Yaoundé Büyükelçiliği varlığını sürdürmektedir. Geçmişten günümüze 19 büyükelçinin görev yaptığı Kamerun'daki mevcut büyükelçi ise Corinna Fricke'dir. Bu büyükelçilik ayrıca Orta Afrika Cumhuriyeti ve Ekvator Ginesi'nden de sorumludur. Almanya'nın Yaoundé Büyükelçiliği dışında Douala Fahri Konsoloslugu da bulunmaktadır. Diplomatik temsiliyet haricinde ise Goethe Enstitüsü, DAAD,

²⁸¹ Berlin Global (GB), "The Embassy of Cameroon in Berlin", (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁸² 237Online, "Cameroun – Paul Biya en Allemagne: les dessous d'un séjour privé de deux semaines" (17 Ağustos 2015).

²⁸³ Günter Nooke vd., *La dimension culturelle et religieuse du développement durable en Afrique: à travers les exemples du Ghana et du Cameroun, Rapport de la mission effectuée en février 2018*, (Institut für kulturelle Infrastruktur Sachsen, 2018), 18-20.

²⁸⁴ Katja Keul MDB, "Zusammenarbeit mit Afrika Meine Aufgaben im Auswärtigen Amt" (Erişim 11 Temmuz 2023).

GIZ, KfW, FES ve KAS Kamerun'daki Alman işbirliği kurumları olarak belirtilmektedir.²⁸⁵ Kamerun'un Almanya'daki Berlin Büyükelçiliği ise 1961 yılından beri hizmet vermekte olup Victor Ndoki beşinci büyükelçi olarak görevini sürdürmektedir. Büyükelçilik haricinde Hamburg ve Essen'de Kamerun'un fahri konsoloslukları bulunmaktadır.²⁸⁶ Diaspora varlığı ile ilgili olarak 2021 yılı kayıtlarına göre Almanya'da 27.000'den fazla Kamerunlunun ve Kamerun'da ise 600-700 civarında Almanın yaşadığı belirtilmektedir.²⁸⁷

3.2.1.1. Güvenlik İşbirliği

Almanya dış politikasının sivil güç-realpolitik çizgilerinden hangisinde konumlandırılacağı hâlâ netleşmemiş bir konudur. Almanlar değişen konjonktür ve üzerindeki sorumluluk baskısıyla birlikte dış politikada realpolitik unsurlarını kullanma yoluna gitmiş ancak bir taraftan da sivil güç konseptini muhafaza etmeye çalışmıştır.²⁸⁸ 2019 Afrika Politikası Kılavuzu'nda belirtilen amaçlardan biri güvenlik, barış ve istikrarı sağlamak olmuştur. Bu amaç çerçevesinde kriz önleme, istikrar, çatışma yönetimi ve barışın teşvikinin sürdürüleceği, kriz önleme ve çatışma yönetimi alanında bölgesel bir yaklaşımın izlendiği, Afrika barış ve güvenlik mimarisinin gelişiminin desteklendiği, eğitim ve ekipman yardım programlarının sürdürüleceği, Afrika ile ilgili olarak kısıtlayıcı bir silah ihracatı politikası izlendiği ve silahlı çatışma ve doğal afet mağdurlarını desteklemeye devam edileceği belirtilmektedir.²⁸⁹

Alman Silahları Kuvvetleri (Bundeswehr) tamamlanmış görevler olarak Somali, Ruanda, Afrika Boynuzu, KDC, Etiyopya-Eritre, Sudan, Mali, Batı Afrika, OAC, Liberya ve Libya'da AB ve BM'nin çeşitli görevlerine asker, lojistik ve danışmanlık benzeri destekler sağlamıştır. Mevcutta ise Batı Sahra, Mali, Nijer ve Güney Sudan'da yine AB ve BM tarafından yürütülen operasyonlarda yer alan Almanya, kendini daha çok askeri eğitim ve danışmanlık

²⁸⁵ Ambassade d'Allemagne Yaoundé, "Institutions allemandes au Cameroun" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁸⁶ L'Ambassade du Cameroun en Allemagne, "L'Ambassadeur" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁸⁷ Auswaertiges Amt (AA), "Deutschland und Kamerun: Bilaterale Beziehungen" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁸⁸ Murat Gül, "Tarihsel mirastan yeniden yapılandırmaya: Alman dış ve güvenlik politikasının inşacı teori üzerinden bir analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/3 (Temmuz 2022), 505.; Başar Şirin, "Değişen dünya düzeninde yeni Alman dış politikası", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 19/2 (Mart 2021), 476.; Kemal İnât, "Birleşme sonrasında Almanya'nın dış politikası: 'normalleşme'nin son adımları", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2009), 34.; Asiye Bilgin, "16 yıllık Merkel iktidarı Almanya ve Avrupa siyasetini dönüştürdü", *Anadolu Ajansı* (21 Eylül 2021).; Paul Maurice, *Un changement d'époque? Vers une réorientation de la politique étrangère allemande après l'invasion russe en Ukraine*, (IFRI, Briefings de l'IFRI, 2022), 8.

²⁸⁹ AA, *Un partenariat approfondi avec l'Afrique*, 7-9.

gibi konularda destek veren bir aktör olarak tanımlamakta ve bu askeri varlığa sebep olarak ülkelerin kendi güvenliklerini sağlar hale getirilmesini göstermektedir.²⁹⁰ Güvenlik işbirliğinde dolaylı bir yaklaşım benimseyen Almanya 2017 itibariyle kriz önleme, istikrar sağlama ve barış inşası alanında dünyanın en büyük resmî kalkınma yardımı sağlayıcısı olarak öne çıkmıştır.²⁹¹

Kamerun için güvenlik problemi teşkil eden Boko Haram ve Anglofon Krizi meseleleri Almanya'nın Kamerun ile olan güvenlik işbirliği konusunda öne çıkmaktadır. Almanya Boko Haram ile mücadeleye destek kapsamında 2014 yılında 120 arazi aracını Kamerun'a vermiştir.²⁹² 2019 yılına gelindiğinde Almanların Kamerun'da gizli bir görev yaptığı da ortaya çıkmıştır. Batı Aslanı olarak adlandırılan bir askeri operasyonda Almanların 50 personelle Kamerun güçlerine eğitim verdiği ve bunun kamuoyuna yansıtılmadan gizli olarak yapıldığı tartışması ortaya çıkmıştır.²⁹³ Ancak daha sonrasında Bundeswehr Genel Müfettişliğinin bir raporunda, durdurulan operasyon sonrasında 25.000 adet mühimmatın Kamerun'da kaldığı ve Almanya'ya teslim edilmediği ortaya çıkmıştır.²⁹⁴ Anglofon Krizi meselesi de yine Almanya için diğer bir olası güvenlik işbirliği konusu olarak varlığını sürdürmektedir. Kamerun'un Almanya'nın eski kolonisi olması ve bunun da tarihi bir sorumluluk yüklediği düşüncesi Almanya'nın taraflar arasında arabulucu rolü oynama potansiyelini gündeme getirmekte ancak Almanya bu beklentiye rağmen temkinli bir yaklaşım sergilemektedir.²⁹⁵ Silah ihracatını azaltma ve bu konuya ilişkin bir kontrol yasası gündemine sahip olan Almanya 2022 yılında silah ve askeri malzeme ihracatında 8 milyar avroyu aşmıştır.²⁹⁶ Daha geçmiş yıllardaki ihracat verileri incelenmiş ancak Kamerun için herhangi bir ayrıntı bulunamamıştır.

3.2.2. Ekonomik İlişkiler

Afrika kıtası Almanya için jeopolitik önemiyle birlikte ekonomik potansiyeli açısından da dikkatle çalışılan bir alandır. Klasik yardım mantığı yerine eşit ortaklık ilkesini benimseyen

²⁹⁰ Bundesministerium der Verteidigung (BMVG), "Engagement in Afrika" (Erişim 11 Temmuz 2023).

²⁹¹ Gerrit Kurtz, *Crisis Prevention and Stabilisation in Africa: three implications for Germany's National Security Strategy*, (Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022).

²⁹² *Business in Cameroon*, "Germany gives Cameroon military equipment to fight Boko Haram" (26 Kasım 2014).

²⁹³ Sebastian Bähr, "Bundesregierung erklärt in Antwort auf LINKE-Anfrage das Ende der Bundeswehr-Ausbildungsmission in Kamerun", *Neues Deutschland* (15 Temmuz 2019).

²⁹⁴ Generalinspekteur der Bundeswehr, 2. *Zwischenbericht zur Umsetzung des Maßnahmenkatalogs der Arbeitsgruppe Kommando Spezialkräfte (AG KSK)* (Berlin: BMVG, 2021), 19.

²⁹⁵ Johannes Senk, "Kann Deutschland in Kamerun vermitteln?", *Deutsche Welle* (11 Kasım 2020).

²⁹⁶ Bahattin Gönültaş, "Almanya'nın 2022'de silah ihracatı Rusya-Ukrayna savaşıyla 8 milyar avroyu aştı", *Anadolu Ajansı* (28 Aralık 2022).

Almanya'nın Afrika politikasında iki temel ekonomik hedef öne çıkmaktadır: Piyasa ekonomisine dayalı dış ticaretin teşvik edilmesi ve küresel bir yapısal politika oluşturmaya yönelik girişimler. Buna göre özel sektörün teşvikinin Afrika kıtasında yaşam şartlarını iyileştirmek adına bir araç olarak görülmektedir. Almanya bu konuda ihracat kredisi garantilerinin kapsamını Afrika ülkelerindeki Alman yatırımlarını desteklemek amacıyla genişletmiş ve kamu özel ortaklıklarını geliştirmiştir. Ayrıca 44 ülkedeki yatırımlar ikili yatırım teşvik ve koruma anlaşmaları ile desteklenmektedir. İkinci politika ise Almanya'nın küresel yapısal politika yaklaşımı ile Afrika ülkelerinin küresel politik ekonomide maruz kaldığı handikapları ele almayı amaçlamasıdır. Bu anlamda Almanlar, Marshall Planı ile Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) veya Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) bünyesinde uluslararası pazarların düzenlenmesi ve jeopolitik çerçeve koşullarının belirlenmesinde Afrika devletlerine daha büyük bir rol verilmesini öngörmüştür.²⁹⁷

Marshall Planı'nın yerini alan "Afrika ile Geleceği Şekillendiriyoruz" adlı stratejide BMZ ekonomik anlamda şunları hedeflemektedir: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) desteklenecek ve ticaret anlaşmaları kalkınmaya yönelik düzenlenecek, altyapıda kamu ve özel sektör yatırımları ilerletilecek, kalite bazlı istihdam oluşturulacak ve geleceğin sektörleri teşvik edilecek, kıta ekonomisinin dijitalleşmesi teşvik edilecek, borçlu devletler desteklenecek, eşitlik ve kalkınma yönünde göç şekillendirilecek.²⁹⁸ Bu strateji haricinde ortaya konulan ve daha önce alınan Afrika ile Uyum Projesi de özel sektörün yatırımlarının teşvikini, kıtada istihdamın oluşturulmasını ve sürdürülebilir ekonomi gibi hedefleri öngörmektedir.

Genel çerçeve haricinde Almanya'nın ekonomik politikasında rol alan aktör ve organizasyonlar da oldukça önemlidir. Bakanlık bazında BMZ ve BMWK öncülüğünde yürütülen ekonomik politikada Afrika kıtasıyla ilgilenen ve burada mevcut olan iş dünyasının koordinasyonu çeşitli kuruluş ve mekanizmalar ile sürdürülmektedir. Bu anlamda dördüncüsü Aralık 2022'de Güney Afrika'da gerçekleştirilen Almanya-Afrika Ekonomi Zirvesi (GABS) ile üst düzey iş insanları ve hükümet yetkilileri bir araya gelerek ekonomik ilişkileri ele almaktadır. Bu organizasyon Sahraaltı Afrika Alman İş Dünyası Girişimi (SAFRI) tarafından organize edilmektedir. Alman iş dünyasının bölgesel girişimi olan SAFRI, Alman Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (DIHK), Alman Endüstrileri Federasyonu (BDI), Alman Toptancı, Dış Ticaret

²⁹⁷ Adrian Schlegel - Aram Ziai, *La politique africaine de l'Allemagne: vers la reconduction d'un modèle de coopération asymétrique ?*, (IFRI, Études de l'IFRI, 2021), 23-27.

²⁹⁸ Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ), *Construisons l'avenir avec l'Afrique* (Bonn: BMZ, 2023), 13-15.

ve Hizmetler Federasyonu (BGA) ve Alman-Afrika İşbirliği (AV) tarafından ortaklaşa desteklenmektedir.²⁹⁹ AV aynı zamanda Haziran 2023'te Kalkınma Odaklı Alman-Kamerun İş Forumu'nu da düzenlemiştir. Bu organizasyon öncesinde Kamerun'un birçok Alman şirketi için hâlâ keşfedilmemiş bir pazar olduğu ve Alman şirketlerinin, ülkenin sürdürülebilir kalkınması için de önemli olan kırsal kalkınma, sağlık ve dijital işler gibi alanlarda yer almasının özellikle değerli olduğu belirtilmiştir.³⁰⁰

BMWK "Afrika İş Ağı" projesi ile özellikle Afrika'da iş yapmak isteyen Alman küçük ve orta ölçekli işletmelerine yönelik çeşitli bilgi, tavsiye ve yardım hizmetleri sunmaktadır. Merkel döneminde kurulan bu ağı dahil olan şirketler "Afrika İş Rehberi" adlı dijital platform üzerinden 54 Afrika ülkesindeki faaliyetlerin koşulları, yerinde muhataplar ve Afrika'daki faaliyetlerle ilgili güncel konular hakkında bilgi edinebilmektedir. BMWK Afrika İş Ağı ortaklarını çeşitli mekanizmalar yoluyla desteklemektedir: Yurt dışı ticaret ve sanayi odaları, Almanya Yatırım ve Ticaret Dairesi, kurumsal ortaklıklar, KOBİ'ler için yeni pazarları keşfetme programı, Enerji İhracatı Girişimi, Sağlık İhracatı Girişimi, uluslararası fuar ve sergi programı, yöneticiler için eğitim programı, ihracat ve yatırım kredisi garantileri, madencilik ve emtia için yeterlilik merkezleri ve yetenek uzmanları.³⁰¹ BMZ ise Kalkınma Yatırım Fonu ile 2019'dan beri Avrupalı ve Alman şirketlerin finansman başvurusunda bulunmasını sağlamaktadır. Bu fonun üç bileşeni bulunmaktadır: Africa Connect, Africa Grow ve daha önce bahsi geçen Afrika İş Ağı'dır. Bu mekanizmalar özellikle Afrika ile Uyum Projesine üye olan 12 ülkedeki yatırımlara odaklanmaktadır.³⁰²

Almanya'nın Afrika'daki doğrudan yatırımlarına bakıldığında 7,9 milyar avro değerinde olan yatırımların 2019 yılıyla birlikte 12 milyar avroyu geçtiği ve 2009'da 712 olan şirket sayısının 2019 yılında 882'ye yükseldiği ve bu yatırımların yarısından fazlasının Güney Afrika'da bulunduğu görülmektedir.³⁰³ Almanya'nın Kamerun'daki yatırım portföyünün son

²⁹⁹ Sub-Saharan Africa Initiative of German Business (SAFRI), "About German-African Business Summit (GABS)" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³⁰⁰ Afrika-Verein der deutschen Wirtschaft (AV), "German-Cameroonian Business for Development Forum 1. Juni 2023" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³⁰¹ Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (BMWK), "Réseau Entreprises Afrique" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³⁰² Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (BMZ), "Neue Marktchancen in Afrika durch nachhaltige Investitionen" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³⁰³ Germany Trade & Invest (GTAI), *Deutsche Investitionen in Afrika steigen weiter* (17 Mayıs 2021).

olarak 382 milyon avro civarında olduğu tahmin edilmektedir.³⁰⁴ Kamerun’da uygun yatırım koşullarının olmaması nedeniyle Alman şirketlerinin şu anda ülkede yatırıma yapmaya büyük ilgi göstermediği belirtilmektedir.³⁰⁵ İkili ticari ilişkilere bakıldığında yıllara göre düzensiz bir değişimin olduğu görülmektedir. 2021 yılında ikili ticaret hacmi 230 milyon dolara yaklaşmış olup bunun 144 milyonu ihracat, 85,5 milyonu ise ithalat olarak gerçekleşmiştir. Bazı yıllarda Kamerun’dan yapılan ithalatın ciddi yükselmeler kaydettiği ve ihracatı geçtiği dahi görülmektedir. Bunun sebebi ise yapılan ithalatta altın veya ham petrolün ilgili yıllarda öne çıkmış olmasıdır. (2011’de yapılan ithalatın %59’unu ham petrol oluşturmuştur) Tablo 3.2’de ele alınan yıllar arasında gerçekleşen ticaret hacmi 3 milyar dolara yaklaşmıştır. Ürün bazlı bakıldığında ise ihracatta araba, çeşitli makineler, kamyon, traktör vb. ürünlerin; ithalatta ise kakao, kahve, kesilmiş ağaç, muz gibi daha çok ham madde şeklindeki ürünlerin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.2: Almanya-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2011-2021)

Yıl	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Hacim (milyon dolar)
2011	220	225	445
2012	182	65,1	247,1
2013	234	130	364
2014	216	38,2	254,2
2015	194	45,8	239,8
2016	173	61,8	234,8
2017	159	73	232
2018	167	98,9	265,9
2019	108	91,7	199,7
2020	122	119	241
2021	144	85,5	229,5
Toplam	1919	1034	2953

³⁰⁴ *Investir au Cameroun*, “Gouvernance, décentralisation, santé...: l’Allemagne s’engage à donner 39 milliards de FCFA au Cameroun entre 2023 et 2024” (2 Haziran 2023).

³⁰⁵ Auswärtiges Amt (AA), “Germany and Cameroon: Bilateral relations” (Erişim 12 Temmuz 2023).

Kaynak: OEC, 2023.

3.2.3. Kalkınma İşbirliği

Almanya'nın Afrika politikasında öne çıkan en önemli başlık kalkınma işbirliği konusudur. Daha önceki bölümlerde ele alınan politikaların ekseriyeti kıtaya kalkınma odaklı bir anlayışla yaklaşmakta ve buna göre yol haritaları çıkarılmaktadır. Almanların işbirliği politikası özellikle Merkel döneminde ağırlıklı olarak Afrika kıtasına yoğunlaşmıştır. Nitekim bu politikanın önemli aktörlerinden olan BMZ, "Afrika Bakanlığı" olarak da görülmektedir.³⁰⁶ Daha önce bahsi geçen Afrika ile Uyum Projesi, Marshall Planı, Afrika ile Geleceği Şekillendiriyoruz, Pro! Afrika Konsepti ve Afrika Politikası kılavuzları da ekseriyetle sürdürülebilir ekonomik kalkınma, istihdam, kadın ve cinsiyet eşitliği, göç, demokrasi, iyi yönetim vb. alanlarda kalkınmayı öngören hedefler ortaya koymuştur. İşbirliği için ortaya konan yönergeler, AfB'nin Gündem 2063 hedefleriyle uyumlu bir şekilde oluşturulmuş olmasına rağmen Alman politikacıların kıtanın sosyo-ekonomik yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı eleştirisi işbirliğini sınırlayan bir faktör olarak görülmektedir.³⁰⁷

2022 yılının sonunda gerçekleştirilen Almanya-Kamerun Hükümetlerarası İstişare Toplantısı ile birlikte Almanya, Kamerun'un 2020-2030 Ulusal Kalkınma Stratejisinin uygulanmasında daha fazla destek sağlamayı taahhüt etmiştir. Buna göre yeni kalkınma projeleri şu 4 alana öncelik tanımaktadır: Siyasi diyalog ve idari alan, kırsal gelişim, yönetim, ademi merkezîyetçilik, barış ve sosyal uyum ve sağlık.³⁰⁸

Almanya'nın resmî kuruluşları olan GIZ, KfW ve BGR 2021 itibarıyla Kamerun'da yaptıkları kalkınma projelerinin maliyeti 513 milyon avroyu bulmuştur. İkili, bölgesel ve küresel olarak sınıflandırılan ve bazılarında AB, UNİCEF gibi aktörlerin de ortak olduğu kalkınma projelerinde yeşil sektöre 178.9, iyi yönetim alanına 77.5, kırsal kalkınma alanına 102.4, diğer alanlara ise 154,2 milyon avro yatırım yapılmıştır. Bu yatırım projelerinin 185

³⁰⁶ Manfred Öhm, *La coopération allemande pour le développement: vers une évolution géopolitique? Histoire récente, tendances actuelles et perspectives d'avenir*, (IFRI, Notes du Cerfa, Sayı 165, 2021), 19.

³⁰⁷ Schlegel - Ziai, *La politique africaine de l'Allemagne*, 33.

³⁰⁸ Ministère de l'Economie, de la Planification et de l'Amenagement du Territoire (MINEPAT), "Coopération: le Cameroun et l'Allemagne valident le nouveau cycle de projets 2023-2024" (Erişim 12 Temmuz 2023).

milyon avroluk kısmını GIZ, 322 milyon avroluk kısmını KfW ve 6 milyon avroluk kısmını ise BGR yürütmüştür.³⁰⁹

3.2.3.1. Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ)

1960'ların başından beri Kamerun'da faaliyet gösteren Kamerun'daki bölge ofisi ayrıca GIZ'in Çad, OAC, Gabon ve Sao Tomé ve Príncipe'deki faaliyetlerini de koordine etmektedir. Bakanlıklar bazında BMZ'ye bağlı olan GIZ, dünyada 120 ülkede Afrika'da ise 39 ülkede faaliyet göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası eğitim çalışmaları için uluslararası işbirliği alanında bir hizmet sağlayıcı olarak dünya çapında yaşanmaya değer bir geleceği şekillendirme vizyonu ile hareket eden GIZ'ın Yaoundé'de bir ofisi bulunmakta ve 427'si Kamerunlu olmak üzere toplamda 450 personeli bulunmaktadır. GIZ'ın Kamerun'da odaklandığı kalkınma alanları şöyledir: Kırsal gelişim, sosyal gelişim, güvenlik ve barış, iyi yönetim ve demokrasi, çevre ve iklim değişikliği, ekonomik kalkınma ve istihdam. GIZ tarafından sadece Kamerun'a yönelik veya Kamerun'u da kapsayan bölgesel çalışmaların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir: Kamerun'un sivil kayıt sisteminin modernleştirilmesi, Kamerun'da yönetim ve demokrasinin iyileştirilmesi, kamu maliyesinin modernleştirilmesi, Kamerun'da bütçe ve vergilendirme reformlarının uygulanması, kırsal alanlarda tarıma dayalı işletmeler için tarımsal finansmanın teşviki, Afrika'da arazi politikasının güçlendirilmesi, tarımsal tedarik zincirlerinde sürdürülebilirlik ve katma değer, orman kaynaklarının iklime duyarlı yönetilmesi, Batı ve Orta Afrika'da iklim dostu soğutma teknolojisinin teşvik edilmesi, Kongo Havzasında sürdürülebilir orman yönetiminin teşvik edilmesi, Afrika'da kalkınma için spor: toplumsal cinsiyet eşitliği için bir araya geliyoruz, Kamerun'un sağlık sistemine kapsamlı iyileştirmeler getirilmesi, gelecek nesil için dijital becerilerin desteklenmesi, dünya çapında sağlık sistemlerinin güçlendirilmesi, Kamerun'daki dezavantajlı gençler arasında sosyal ve ekonomik dayanıklılığın artırılması, Kamerun'daki polis yapıları güçlendirilmesi, ECCAS Sınır Programı: Sınır yönetimini ve bölgesel işbirliğini teşvik edilmesi, Sivil barış hizmeti: Küresel program, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ve ev sahibi toplulukların ekonomik ve sosyal katılımını teşvik etmek, Bizim Köy, Afrika'da Make-IT, Turuncu Dijital Merkezler: İstihdam için Dijital Beceriler.³¹⁰

³⁰⁹ Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), *Portfoliopresentation GIZ, KfW, BGR in Cameroon*, (GIZ, 2021).

³¹⁰ Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), "Cameroon" (Erişim 12 Temmuz 2023).

3.2.3.2. Alman Kalkınma Bankası (KfW)

BMZ'ye bağlı olarak çalışan KfW, Federal Hükümetin kalkınma politikası ve uluslararası kalkınma işbirliği alanındaki hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. KfW ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkeler ve gelişmekte olan ekonomilerdeki kamu sektörü aktörlerini içeren program ve projeleri, tasarımlarından yürütmelerine ve bunların izlenmesine kadar finanse etmektedir. KfW, Kamerun'da sağlık, ademi merkeziyetçilik, doğal kaynakların korunması ve kırsal kalkınma gibi kalkınma alanlarına yoğunlaşmaktadır. Yaoundé'de ofisi bulunan KfW'nin Kamerun'da bugüne kadar gerçekleştirdiği çalışmalar şu şekildedir: Kamerun-Kongo Havzasında sürdürülebilir orman yönetimi, köprü rehabilitasyonu, sağlık altyapısı, ulusal yol rehabilitasyonu, Douala Limanı rehabilitasyon çalışmaları, HIV/AIDS önleme için sosyal pazarlama, Bafoussam'a su temini, Demiryolları için radyo donanımı, Kuzeybatı Kamerun'da yol yapımı.³¹¹

3.2.3.3. Goethe Enstitüsü

Alman kültürünün tanıtılması ve Almancanın dünyada yaygınlaşması için faaliyet gösteren Goethe Enstitüsü 1961'den beri Yaoundé'deki merkeziyle çalışmalarını sürdürmektedir. Enstitü çeşitli seviyelerde Almanca kursu, kütüphane hizmeti ve Alman kültürünün tanıtılmasının yanı sıra şu projelerle de özellikle Kamerunlu gençlerin dikkatini çekmeye çalışmaktadır: Profesyonel düşünme projesi, çeşitlilik ve yapay zeka projesi, çocuklara yönelik Zoukoulou TV Programı, Alman-Kamerun ortak tarihiyle ilgili etkinlikler, açık bilim yarışmaları, yaratıcı şehirler projesi, genç Kamerunluların tespiti, eğitimi ve kısa film yapımı yoluyla Kamerun sinemasının tanıtılması, Kamerunlu genç sanatçılara sanatsal alışveriş, sunum ve buluşma alanı sağlamak üzere oluşturulan Goethe-Keşif platformu.³¹²

3.2.3.4. Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD)

Kamerun dahil 7 Afrika ülkesinde ofisi bulunan DAAD, Almanya'daki eğitim ve araştırma fırsatları ve kurumsal işbirliği programları hakkında tavsiyelerde bulunmakta ve Alman öğrencileri Kamerun'daki eğitim ve araştırma olanakları hakkında bilgilendirmektedir.

³¹¹ Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), "Cameroon" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³¹² Goethe Institut, "Cameroun" (Erişim 12 Temmuz 2023).

Alman hükümeti ve AB tarafından finanse edilen DAAD her disiplinden lisans ve lisansüstü öğrencilerine burs imkânı sağlamaktadır.³¹³

3.2.3.5. Friedrich Ebert Vakfı (FES)

Kamerun dahil 20 Afrika ülkesinde ofisi bulunan FES'in temel misyonu siyasi eğitim ve tavsiyelere dayanmaktadır. Uluslararası bir düşünce kuruluşu olarak yalnızca Almanya'da değil dünya çapında bir sosyal demokrasi politikası için itici güç sunan FES, politikayla ilgili temel bilgiler ve güncel tartışmalara erişim sağlamaktadır. 1987'den beri Yaoundé'deki ofisiyle faaliyet gösteren FES Kamerun'da dört ana eksen üzerinde çalışma yapmaktadır: Orta Afrika'da katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi, ekonomik kalkınmada sürdürülebilirlik ve sosyal adalet kriterlerinin desteklenmesi ve saygı gösterilmesi, güvenlik söyleminin demokratikleştirilmesi ve reformu, ekolojik sosyal dönüşüm. FES çeşitli eylemlerini gerçekleştirmek için şu yöntemleri kullanmaktadır: Toplantılar, çalıştaylar, konferanslar ve bölgesel değişimler, yayınlar yoluyla ekonomik, politik ve sosyal çalışmaların teşvik edilmesi, hedefe yönelik eğitimler, siyasi tartışmalar. FES tarafından Kamerun'da yapılan bazı çalışmalar ise şöyledir: Eğitim sendikalarının iletişim kapasitelerini güçlendirmeye yönelik eğitim, iklim politikalarının Kamerun'u belediyeler tarafından sahiplenilmesine yönelik seminer, Kamerun'da barış için kadınlar konulu kongre, uluslararası ev işçileri günü konulu toplantı, Dünya Çevre Günü Konferansı, iklim ve enerji gençlik haftası, su temalı iklim forumu, Kamerun'da yenilenebilir enerji sergisi, Kovid-19 dönemi toplantıları.³¹⁴

3.2.3.6. Konrad Adenauer Vakfı (KAS)

Avrupa ve dünyada Hristiyan Demokrat Birliği'nin (CDU) daha da güçlenmesi ve gelişmesi için itici güç sağlayan KAS, kendini Almanya'nın uluslararası meselelerde artan sorumluluğunun üstesinden gelebilmesine katkı sağlayan bir yapı olarak görmektedir. Günümüz meseleleri hakkında bilimsel araştırmalara yaparak bulgularını siyasi mekanizmalar, iş dünyası ve uluslararası karar alıcılarla paylaşmaktadır. KAS'ın Afrika'da 11'i ülke düzeyinde 9'u da bölgesel programlara odaklanmış 20 ofisi bulunmaktadır. Siyasi diyalog, güvenlik politikaları, medya ve siyasi iletişim ve hukukun üstünlüğü temalarıyla bölgesel programlar

³¹³Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD), "Centre d'Information DAAD Yaoundé" (Erişim 12 Temmuz 2023).

³¹⁴ Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), "Bienvenue au bureau FES Cameroun" (Erişim 12 Temmuz 2023).

yürüten KAS, Yaoundé merkezli bölgesel “*Enerji Güvenliği ve İklim Değişikliği Programı*” ile iklim değişikliğinin sonuçlarından ciddi şekilde etkilenen kıtada sürdürülebilir bir iklim ve enerji politikası için çerçeve koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır.³¹⁵

Ele alınan bu kuruluşlar haricinde Kamerun’a yönelik faaliyetler gösteren başka kuruluşlar da bulunmaktadır. BGR Kamerun’da mekânsal planlama, arazi kullanımı, yeraltı suyu, toprak etütleri vb. çalışmalar yürütmekte ve yerel resmî kurumlara veri, harita ve çeşitli modeller sağlamaktadır.³¹⁶ Sivil Barış Servisi (ZFD) kriz bölgelerinde çatışmayı önleme ve barışın inşası misyonuyla çalışmalar yapmaktadır. ZFD, Kamerun’da Anglofon Krizine odaklanmış olup sahadaki 14 uzmanıyla çalışmalarını yürütmektedir. ZFD, Kamerun Presbiteryen Kilisesi ile birlikte sosyal diyalogu yeniden başlatmak ve şiddeti önlemek için çatışmaya duyarlı gazeteciliği teşvik etmek amacıyla Kamerun Medya Ağı Topluluğu’nun oluşturmuştur.³¹⁷ Gönüllü bir kuruluş olan Kıdemli Uzman Servisi (SES) ise emekli olmuş veya aktif çalışanların katıldığı bir işbirliği platformudur. Kamerun’da da temsilcileri bulunan SES ihtiyaç duyulan bölgelerde her sektörden uzman göndermekte ve tecrübe paylaşımına dayalı işbirliği sağlamaktadır. 1983-2021 yıllarını kapsayan dönemde SES tarafından Kamerun’a 284 uzman gönderilmiştir.³¹⁸ Bilimsel araştırmalar alanında işbirliği ve lisansüstü burslar sağlayan Alexander von Humboldt Vakfı da Kamerun’a yönelik açtığı araştırma merkezleri ve burslarla kalkınma işbirliğinde faaliyet gösteren bir diğer Alman kuruluşudur.³¹⁹

Almanya’nın Yaoundé Büyükelçiliği kalkınma işbirliği kapsamında nüfusun en yoksul kesimlerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan mikro projeleri finanse etme noktasında adımlar atmaktadır. Finanse edilen her projede toplumsal cinsiyet kavramının dikkate alınmasına da özel bir önem verilmektedir. Proje başına maximum destek 10 bin avro olarak belirlenmiştir.³²⁰

Almanya’nın işbirliği yaptığı diğer bir alan da eğitim sektörüdür. 2021-2022 Güz Dönemi istatistiklerine göre Alman üniversitelerinde okuyan Kamerunlu öğrenci sayısı 7692

³¹⁵ Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS), “Subsahara-Afrika” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³¹⁶ Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe (BGR), “Search: Kamerun” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³¹⁷ Ziviler Friedensdienst (ZFD), “Kamerun Bevor es entgleist” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³¹⁸ Senior Experten Service (SES), *Annual Report 2020-2021* (SES, 2021), 28.

³¹⁹ Alexander von Humboldt-Stiftung (AvH), “Forschungshubs in Afrika im Portrait” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³²⁰ Ambassade d’Allemagne Yaoundé, “Financement de micro-projets de développement” (Erişim 12 Temmuz 2023).

olarak kaydedilmiştir. Kamerun, Almanya'daki uluslararası öğrenci sayısı bakımından genel sıralamada dokuzuncu, Afrika ülkeleri arasında ise birinci sırada gelmektedir.³²¹ Goethe Enstitüsü'nün kursları haricinde 2020 yılı istatistiklerine göre Kamerun'da 2472 okulda 239.815 öğrenci Almancayı seçmeli ders olarak almıştır.³²² Almanya'nın halihazırda Kamerun'da herhangi bir okulu bulunmamakta ancak resmî bir girişim dahilinde işbirliği yapılan yerel okullar bulunmaktadır. Federal Dışişleri Bakanlığı'nın bir girişimi olan PASCH, yurt dışındaki ilgili okulların arasında ve bu okullar ile Almanya'daki okullar arasında değişim imkânı sağlamaktadır. “Okullar: Gelecek için Ortaklar (PASCH)” olarak 2008 yılında başlatılan bu girişimin ana hedefi Almanya'ya karşı ilgi ve heyecan uyandırmak, gençleri Almanca öğrenmeye teşvik etmek ve dünya çapında bir ağ oluşturmaktır. Kamerun'da Yaoundé ve Douala'da ikişer, Bafoussam ve Buea'da birer, toplamda 6 okul bu girişim bünyesindedir.³²³ Örneğin; çift dilli eğitim veren Bafoussam Lisesi 2008'den beri bir PASCH okuludur. Bu okulda 800 öğrenci Almanca öğrenmekte ve 3 Almanca öğretmeni bulunmaktadır. Aktif bir Alman Kulübü bulunan okulda Goethe Enstitüsü tarafından bir dil sınıfı oluşturulmuştur. Öğrenciler bu proje sayesinde Almanya Yaz Kursu veya Kribi'de yapılan okul kampına katılım bursları kazanabilmektedir.³²⁴

3.3. İSRAİL-KAMERUN ORTAKLIĞI

14 Mayıs 1948'de kuruluşunu ilan eden İsrail, işgal edilen Filistin topraklarından dolayı Arapların sert tepkisiyle karşılaşınca yıllarca sürecek olan Arap-İsrail savaşları başlamıştır. Kara sınırları Arap ülkeleriyle çevrili olan İsrail kendini bu gergin coğrafyada coğrafi ve siyasi bir yalnızlıkla karşı karşıya bulunca dost ve müttefik arayışına girerek dış politikada farklı coğrafyalara yönelmiştir. Bu anlamda David Ben Gurion'un dış çevre stratejisi 1950'lerde dönemin İsrail yönetimi tarafından takip edilerek bağımsız Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Çeşitli süreçlerden geçen bu ilişkiler 1956'dan 2006 yılına kadar 4 dönem üzerinden değerlendirilmektedir. Buna göre ilk konsoloslüğün Gana'da açıldığı 1956 tarihinden 1973 Yom Kippur savaşına uzanan dönem ilk dönemi temsil edip bu süreçte kıtadaki bağımsızlık süreçleriyle paralel olarak ilişki kurulan devlet sayısı 33'e ulaşmıştır.

³²¹ Deutsche Akademische Austauschdienst (DAAD), *Wissenschaft weltoffen kompakt* (DAAD - DZHW, 2023), 4.

³²² Auswärtiges Amt (AA), “Weltweit gefragt: Deutsch als Fremdsprache” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³²³ PASCH-Initiative, “Über die PASCH-Initiative” (Erişim 12 Temmuz 2023).

³²⁴ PASCH-Initiative, “Weltkarte aller PASCH-Schulen” (Erişim 12 Temmuz 2023).

İkinci dönem 1973'ta yaşanan savaş sonrasında Afrika ülkelerinin çoğunun İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmesi sonucu 1982'ye kadar süren dönemdir. Ancak bu dönemde resmî ilişkilerin dışındaki Yahudi sermayesi harekete geçerek Kenya, Nijerya ve KDC'de ciddi yatırımlar yaparak kurduğu ekonomik ilişkiler neticesinde ilk dönemdeki parlak ilişkilere kıyasla gayrı resmî dahi olsa İsrail için daha verimli ve hareketli bir sürecin yaşanmasını sağlamıştır. Üçüncü dönem 1994'e kadar süren ve ilişkilerin kademeli olarak düzelerek yeniden eski seyrine dönmeye başladığı dönemdir. Dördüncü dönem ise 2006'ya kadar süren ilişkilerin tam anlamıyla düzelerek diplomatik anlamda kıtaya tam dönüşün yapıldığı dönemdir.³²⁵ Bu süreçte unutulmaması gereken önemli nokta ise diplomatik ilişkiler kesilmeye uğramasına rağmen ekonomik anlamda ilişkilerin artarak devam etmesidir.

Yukarıda belirtilen dört dönemin devamı olarak 2 dönemin daha eklenmesi ve İsrail-Afrika ilişkilerinin tarihi serencamının 6 döneme ayrılması mümkün olacaktır. Bu anlamda beşinci dönem 2006-15 yılları arasında olup bu dönemde özellikle 2009-2015 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapan Avidgor Liberman'ın etkisiyle kıta ülkeleriyle ilişkiler hem diplomatik hem de ekonomik anlamda ilerlemiştir. Nitekim Liberman 2009'da Kenya, Nijerya, Gana, Uganda ve Etiyopya'yı kapsayan bir Afrika turuna çıkarak İsrail açısından kıtaya yönelik son dönemlerin en önemli girişimlerinden birini gerçekleştirmiştir. Bu tur esnasında silah sanayisi temsilcilerinin de Liberman'a eşlik etmesi ilerde de değinileceği üzere İsrail'in kıtaya yönelik silah ticaretine verdiği önemi ortaya koymuştur.³²⁶ Altıncı ve 2015'ten bu yana hâlâ devam ediyor diyebileceğimiz son dönem ise Başbakan Binyamin Netanyahu'nun kıtaya yönelik ziyaretleri, çeşitli müslüman ülkelerle ilişkilerin normalleşmesi, kalkınmaya dayalı işbirliği ve askeri işbirliği gibi konuların gündemde olduğu dönemdir. Netanyahu'nun 2016 yılındaki ziyareti 29 yıl aradan sonra başbakan düzeyinde kıtaya yapılan ilk ziyaret olmuştur. Bu ziyaretle birlikte Uganda, Etiyopya, Kenya ve Ruanda'yı ziyaret eden Netanyahu'ya birçok iş insanı da eşlik etmiştir.³²⁷ Netanyahu, Uganda'da ilgili 4 ülkenin liderleriyle birlikte Zambiya ve Güney Sudan cumhurbaşkanları ve Tanzanya Dışişleri Bakanının da yer aldığı güvenlik gündemli bir Afrika zirvesi de gerçekleştirmiştir.³²⁸ Bu ziyaretin öncesinde ise kıta ile ilişkileri

³²⁵ Naomi Chazan, "Israel and Africa: challenges for a new era", *Israel and Africa: assessing the past, envisioning the future*, ed. Roselyn Bell - Michael Weintraub, (New York: American Jewish Committee, Africa Institute, 2006), 2-15.

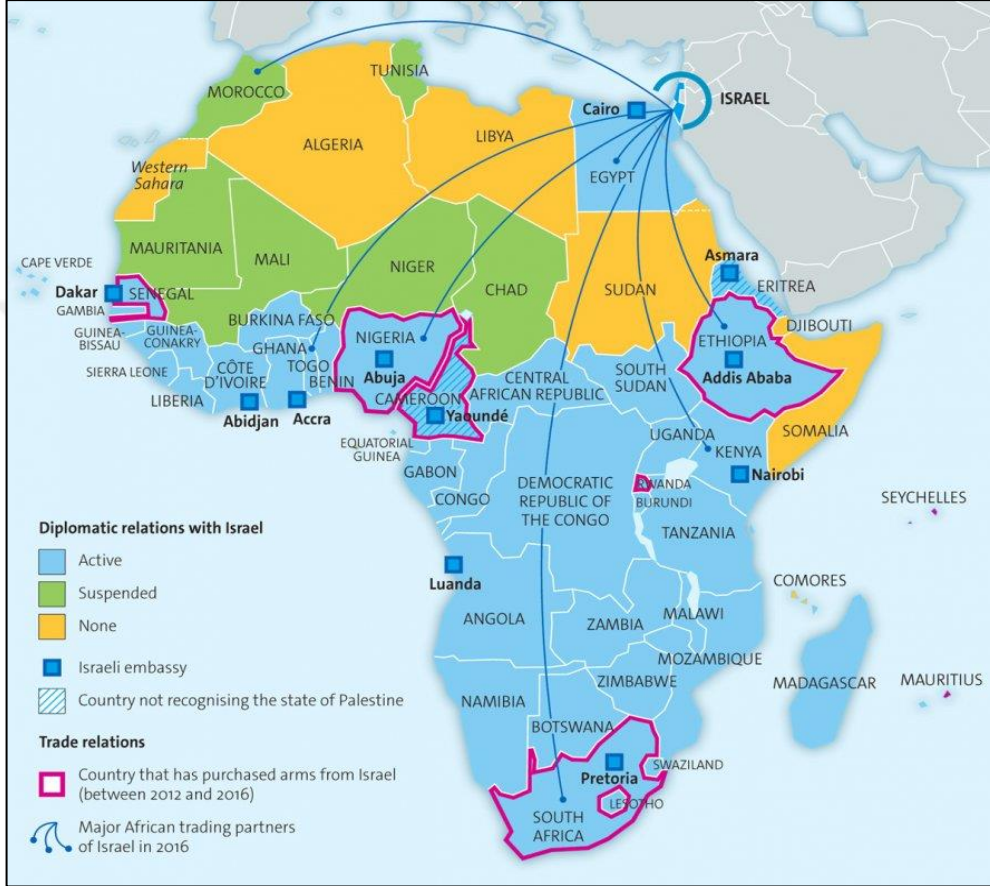
³²⁶ *Reuters*, "Israel's Lieberman takes diplomacy drive to Africa" (1 Eylül 2009).

³²⁷ Ministry of Foreign Affairs of Israel, "PM Netanyahu leaving on historic visit to Africa" (Erişim 2 Mayıs 2023).

³²⁸ Ministry of Foreign Affairs of Israel, "PM Netanyahu's statement at the African summit" (Erişim 2 Mayıs 2023).

ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla İsrail kabinesi 50 milyon dolarlık bir fonu kabul etmiştir.³²⁹ Netanyahu aradan çok geçmeden Haziran 2017’de Liberya’da düzenlenen Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) zirvesine katılmış³³⁰ aynı yılın kasım ayında ise Kenya’ya giderek birçok ülkenin liderleriyle görüşmeler yapmıştır.³³¹

Harita 3.4: İsrail’in Afrika ülkeleriyle diplomatik ilişkilerinin gelişimi

Kaynak: Cécile Marin, 2017.

Yine 2017’nin sonlarına doğru Togo’da yapılması planlanan İsrail-Afrika Zirvesi de güvenlik risklerinden dolayı yapılamamıştır.³³² Netanyahu son ziyaretini ise şubat 2020’de her ne kadar perdeler arkasında da olsa ilişkilerin normalleşmesi gündemiyle Sudan Egemenlik Koneyi

³²⁹ Ministry of Foreign Affairs of Israel, “PM Netanyahu to submit plan to strengthen economic ties and cooperation with Africa” (Erişim 2 Mayıs 2023).

³³⁰ Ministry of Foreign Affairs of Israel, “PM Netanyahu addresses ECOWAS Africa-Israel Summit” (Erişim 2 Mayıs 2023).

³³¹ Mona Saanouni, “Netanyahu rencontre des dirigeants africains au Kenya”, *Anadolu Ajansı* (28 Kasım 2017).

³³² Christophe Châtelot - Piotr Smolar, “Report du sommet Afrique-Israël au Togo: un coup porté à la stratégie de Nétanyahou”, *Le Monde Afrique* (13 Eylül 2017).

Başkanı Abdulfettah Burhan ile görüştüğü Uganda'ya gerçekleştirmiştir.³³³ Yaklaşık dört buçuk senelik bir dönemde dört kez kıtayı ziyaret eden Netanyahu bir anlamda İsrail-Afrika ilişkilerine en parlak günlerini yaşatırken 2016 yılındaki ziyaretinde “*İsrail Afrika'ya, Afrika İsrail'e dönüyor*” ifadesi³³⁴ de bir anlamda Liberman ile başlayan ve Netanyahu ile bir üst boyuta geçen ilişkilerin sloganı olarak tarihe not düşülebilir. 2021 yılında başa gelen Naftali Bennett'in bir yıllık iktidarının ardından yeniden başa geçen Netanyahu'nun geçmişteki yaklaşımına bakarak kıta ile ilişkileri aynı perspektifte devam ettireceği söylenebilir. Ayıca İsrail'in kıta ile olan diplomatik ve ticari ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için Harita 3.4'e bakılabilir.

İsrail'in AfB ile olan sorunlu ilişkileri de kıta ile olan genel ilişkilerde ele alınması gereken bir konudur. Birliğe dönüşmeden önce var olan Afrika Birliği Örgütü'nde (ABÖ) gözlemci üye statüsünde yer alan İsrail 2002 yılında yaşanan dönüşüm ile özellikle Filistin meselesinden dolayı bu statüsünü kaybetmiştir. İsrail bu gelişmeden sonra 2003, 2016 ve 2020 yıllarında AfB'ye gözlemci statüsü başvurusunda bulunmuştur. Son başvurusunun ardından 2021 yılında gözlemci statüsünün verileceği açıklamasına karşı çıkan bazı üye ülkelerin tepkisinden dolayı bu karar askıya alınmıştır. Son olarak AfB'nin Şubat 2023'te yapılan 36. Olağan Toplantısında akredite durumundan kaynaklı olarak İsrailli yetkilinin güvenlik görevlilerince dışarı çıkarılması, İsrail-AfB ilişkilerinde bir kriz görüntüsü vermiştir. İsrailliler bu konuyla ilgili olarak İran tarafından kontrol edildiklerini iddia ettiği Cezayir ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ni aşırı olarak nitelendirerek suçlamıştır.³³⁵

Bundan önce 6 döneme ayırarak verilen İsrail-Afrika ilişkileri İsrail'in kuruluş tarihinden bu yana daha çok İsrail'in lehine duran saikler üzerinden gelişim göstermiştir. İsrail açısından bu ilişkilerin siyasi hedefi uluslararası camiada sayısal açıdan ciddi bir kitleyi oluşturan Afrika ülkelerinin desteğini almak ve bir anlamda siyasi hegemonyasını kıtada oluşturabilmek olmuştur. Ekonomik anlamda ise özellikle doğal zenginlikleriyle öne çıkan Sahraaltı ülkelerin doğal kaynaklarında pay sahibi olmak ana hedef olmuştur. Nitekim bu hedef çerçevesinde Yahudi sermayesi ve lobisi bu hedefin kıtadaki motor gücü olarak ortaya çıkmıştır. Stratejik açıdan bakıldığında güvenlik kaygısı taşıyan İsrail için özellikle

³³³ Raphael Ahren, “Netanyahu meets leader of Sudan; former foes to move toward normalization”, *The Times Of Israel* (3 Şubat 2020).

³³⁴ *VOA Afrique*, “Netanyahu achève la tournée du rapprochement entre Israël et l'Afrique” (7 Temmuz 2016).

³³⁵ *RFİ*, “Sommet de l'UA: une diplomate israélienne expulsée de la cérémonie d'ouverture” (18 Şubat 2023).

çevresindeki Arap tehlikesi ve İran düşmanlığından³³⁶ dolayı Afrika stratejik bir öneme sahip olmuştur. İdeolojik anlamda bakıldığında ise kıtadaki Yahudi azınlıklara hamilik yapmak ve kıtadaki müslüman nüfusunun oluşturacağı kamuoyu neticesinde kendi aleyhinde ortaya çıkabilecek tezleri engellemek temel hedefler olmuştur.³³⁷ İsrail açısından hedefler böyleyken Afrika ülkeleri içinse İsrail'in güvenlik, teknoloji ve tarımsal kalkınma gibi alanlardaki uzmanlığından ve tecrübesinden faydalanmak genel bir hedef olarak belirtilmektedir.³³⁸ Her iki taraf açısından da düşünüldüğünde pragmatist bir anlayışın ilişkilerde hakim olduğu ancak İsrail açısından bu pragmatik yaklaşımın daha detaylı ve farklı bileşenlerden oluştuğu söylenebilir.

İsrail'in Afrika politikasındaki temel aktörler de aslında ilişkilerin anlaşılması açısından belirtilmesi gereken diğer bir konudur. Bu aktörleri Ague şöyle sıralamış ve nitelemiştir: Her şeye gücü yeten başbakanlık kabinesi, zayıflamış dışişleri bakanlığı, finansmanı yetersiz bir işbirliği ajansı (MASHAV) ve donanımı yetersiz devlet kurumları (Afrika'daki İsrailli firmalara yardım etmekle görevli.) Başbakanlığın öne çıkmasında özellikle güvenlik/istihbarat merkezli çalışan İsrail dış politikasının, dışişleri bakanlığı tarafından yürütülen geleneksel diplomasiden daha öncelikli olmasıdır. Doğrudan başbakanlığa bağlı olup sahadan istihbarat toplama, kıtadaki İsrailli iş adamlarına yardım etmek ve Afrikalı liderlerin güvenliğinden sorumlu olan MOSSAD ise bu politikanın etkin saha aktörüdür.³³⁹ İkinci aktör olan İsrail Dışişleri Bakanlığı hem bütçe hem de insan gücü anlamında oldukça zayıf olması açısından yeterli etkiye sahip değildir. Bunun önemli bir göstergesi de bakanlık bünyesinde Afrika ile ilgili çalışan diplomat sayısının 8-10 arası olup kıtadaki mevcut büyükelçiler de dahil edildiğinde bu sayının 20-30 arası olmasıdır.³⁴⁰ Üçüncü aktör yeterli finansmana sahip olduğu düşünülmeyen MASHAV'dır.³⁴¹ Her ne kadar finansmanı yetersiz olarak tanımlansa da aslında MASHAV'ın faaliyetlerinin yarısından fazlasının Afrika'yı ilgilendirdiği belirtilmiştir.³⁴² MASHAV'ın kıtada yürüttüğü program başlıkları ise şöyle belirtilmektedir: Gıda güvenliği,

³³⁶ *The Economist*, "A search for allies in a hostile World" (6 Şubat 2010).

³³⁷ Sadık Abdullah, *İsrail dış politikasında Sahra-altı Afrika*, çev. Sedat Karavaş, (İnsamer, Sayı 64, 2018), 4-5.

³³⁸ Nabil Al-Sahli, "African countries are in Israel's sights", *Middle East Monitor* (15 Ocak 2019).

³³⁹ Benjamin Auge, *Relations Israël-Afrique. Que retenir de la décennie Netanyahu?*, (IFRI, Etudes de l'IFRI, 2020), 13-14.

³⁴⁰ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 14-15.

³⁴¹ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 17.

³⁴² David Nassar, "Israël revient en Afrique et l'Afrique revient en Israël", *L'Orient-Le Jour* (27 Kasım 2018).

halk sağlığı, toplum inşası ve gelişimi, kadınların gelişimi, eğitim, dünyayı ihya ve inşaaya dayanan *Tikkun Olam* düşüncesinin hayata geçirilmesi ve MASHAV'ın eğitim programından geçenlerin farklı ülkelerde oluşturduğu Şalom kulüplerinin çalışmaları.³⁴³ Dördüncü aktör ise kıtada çalışan İsraili firmalara destek olan ancak yetersiz kalan devlet kurumlarıdır. Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı'nın dünyadaki İsraili firmalara destek sağlayan 55 destek bürosundan sadece dördünün Afrika'da olması, iş dünyasıyla zirve ve toplantılar yapılması noktasında kaynak eksikliği ve İsrail yönetiminin kıtadaki belirsiz ekonomik vizyonu ilgili devlet kurumunun kıtada yeterince aktif olamayan bir aktör olarak varlığını sürdürmesine sebep olmuştur.³⁴⁴

Diplomatik temsilcilik itibarıyla bakıldığında İsrail'in Mısır da dahil 12 Afrika ülkesinde müstakil büyükelçilikleri bulunmaktadır.³⁴⁵ Kıtadaki ilk büyükelçiliğini 1963 yılında Nairobi'de açan İsrail bugün ise 40 civarında kıta ülkesiyle diplomatik ilişkilere sahiptir. Afrika açısından bakıldığında ise İsrail'de büyükelçiliği bulunan devlet sayısının 13 olduğu (Mısır dahil) görülmektedir.³⁴⁶ Yine İsrail'in kıtada yeni büyükelçilikler açmak için farklı yerlerde bulunan 7 diplomatik misyonunun kapatılması da gündemdedir.³⁴⁷ İsrail Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kıtaya yönelik Afrika-1 ve Afrika-2 diye iki masanın olduğunu da belirtmek gerekmektedir.³⁴⁸

3.3.1. Siyasi İlişkiler

Kamerun, bağımsızlığını elde etmesinden sonra İsrail ile diplomatik ilişki kuran ilk Afrika devletlerinden birisidir. İsrail 1962 yılında Elhanan Gafni'yi ilk Kamerun büyükelçisi olarak atamıştır. Bugün hâlâ görevine devam eden büyükelçi ise Isi Yanouka'dır.³⁴⁹ Ahidjo döneminde başlayan bu diplomatik ilişkilerin ilk üst düzey ziyareti 1963 yılında Ahidjo'nun Kudüs'e gitmesiyle gerçekleşmiştir. Bu ziyaretin dikkate değer bir yönü ilk defa bir müslüman liderin Filistin topraklarında kurulan İsrail'i ziyaret etmiş olmasıdır. Ahidjo bu görüşmesinde

³⁴³ Haim Divon, "MASHAV in Africa: the Israeli government's development cooperation program", *Israel and Africa: assessing the Past, Envisioning the Future*, ed. Roselyn Bell - Michael Weintraub, (New York: American Jewish Committee, Africa Institute, 2006), 19.

³⁴⁴ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 18-19.

³⁴⁵ Embassies, "Israeli diplomatic missions in Africa" (Erişim 15 Ağustos 2023).

³⁴⁶ Embassies, "List of diplomatic missions in Israel" (Erişim 15 Ağustos 2023).

³⁴⁷ *İ24NEWS*, "İsrail va fermer sept missions diplomatiques dans les trois prochaines années" (12 Ocak 2018).

³⁴⁸ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 15.

³⁴⁹ Ministry of Foreign Affairs of Israel, "Cameroon" (Erişim 4 Mayıs 2023).

dönemin başbakanı David Ben Gurion ve Golda Meir gibi isimlerle görüşmelerde bulunmuştur.³⁵⁰ Bu yıllarda tansiyonu yüksek olan Arap-İsrail gerginliği ve Filistin topraklarının işgalinden dolayı 1971’de ABÖ bünyesinde oluşturulan On Bilge Adam heyetinin içinde Kamerun da yer almıştır. Ahidjo bu dönemde ABÖ’nün İsrail ve Mısır ile barışın tesisi için görüşmelerde bulunacak 4 kişilik heyetinde (Joseph Mobutu, Leopold Sedar Senghor ve Yakubu Gowon) bulunmuş ve hem Kudüs’ü hem de Kahire’yi ziyaret etmiştir.³⁵¹ Beklenildiği gibi olumlu sonuçlar vermeyen bu görüşmelerin ardından da aslında İsrail-Afrika ilişkilerinde sert bir kırılmaya neden olan 1973 Yom Kippur Savaşının yaşanması diğer birçok Afrika ülkesi gibi Kamerun’un da İsrail ile ilişkilerini kesmesine neden olmuştur. Afrika ülkelerinin ilişkilerini kesmesine sebep olduğu düşünülen dört sebep vardır: “Afrikalı Mısır” ile savaş öncesi ve sonrasında özdeşleşilmesi, Libya-Suud kaynaklı rüşvet, Radikal veya Sovyet yanlısı rejimler ve müslüman baskısı. Bu sebeplerden yola çıkarak 1973 Savaşı ile birlikte ilişkilerini kesen ülkelerin durumlarına bakıldığında kimisinin üç sebepten kimisinin de iki sebepten ilişkisini kestiği ve Kamerun içinse sadece “Afrikalı Mısır” faktörünün üzerinde durulduğu görülmektedir.³⁵²

1973 Savaşı ikili ilişkiler için bir dönüm noktası olmuş ancak yukarıda belirtilen faktörler üzerinden de görüleceği üzere Afrika ülkeleri için ilişkileri kesmenin altında farklı dinamikler yatarken birçok Afrikalı liderin de ilişkilerin kesilmesi noktasında isteksiz olduğu belirtilmiştir. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi toptan bir kopukluğa sebep olmamış ve bu süreç içerisinde ekonomik ilişkiler yine devam etmiştir. 1984-86 arasında ise Kamerun ile birlikte Liberya, Fildişi Sahilleri, KDC ve Togo İsrail ile ilişkilerini yeniden tesis etmişlerdir.³⁵³ Aslında bu dönemde yönetimin Ahidjo’dan Paul Biya’ya geçmesi de İsrail-Kamerun ilişkileri açısından yeni sayfaların açılmasını sağlamıştır.

İlişkilerin normalleştiği Ağustos 1986’da dönemin başbakanı Şimon Peres ilişkileri yeniden güçlendirmek amacıyla başkent Yaoundé’ye gelerek Paul Biya ile görüşmelerde bulunmuştur. Peres kendisiyle birlikte o dönem yaşanmış Nyos Gölü faciasına yardım amaçlı

³⁵⁰ André Scemama, “M. Ahidjo a quitté Israël a destination de la capitale éthiopienne”, *Le Monde* (22 Mayıs 1963).

³⁵¹ Alhadji Bouba Nouhou, *Israël et l’Afrique: une relation mouvementée*, (Paris: Karthala Editions, 2003), s. 158.

³⁵² Benyamin Neuberger, *Israel’s Relations with the Third World (1948–2008)*, (The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Research Paper Sayı 5, 2009), s. 19.

³⁵³ Samuel Decalo, “The rise, decline and rebirth of Afro-Israeli entente”, *Journal of Contemporary African Studies* 8/1 (1989-90), 3.

doktor, hemşire, tıbbi malzeme ve zehirli gazla mücadele ekipmanları getirmiştir. İsrail açısından 1973 savaşıdan sonra yaşanan diplomatik izolasyondan bir çıkış yolu olan bu normalleşme süreci oldukça önemli görülmüş ve nitekim ülke medyasında da Peres'in bu ziyarete oldukça kıymet verdiği belirtilmiştir.³⁵⁴ İkili ilişkilerin müslüman bir lider olan Ahidjo'dan sonra yönetime gelen hristiyan lider Biya ile birlikte normalleşmesi de bu anlamda dikkat çekici bir diğer nokta olmuştur.

Paul Biya hemen iktidarının başında iki defa darbe teşebbüsüyle karşılaşınca İsrail'in yardımına müracaat etmiş ve güvenliğini sağlaması için İsrail'den destek almıştır. Nitekim İsrail tarafından verilen askeri eğitim ve donatımla birlikte Biya iktidarının güvenliğini sağlayacak elit bir askeri birim ortaya çıkmıştır. (Bu konu ikili ilişkilerin ilerlemesini sağlayan önemli bir konu olduğu için güvenlik işbirliği başlığı altında daha detaylı ele alınacaktır.) Arap-İsrail gerginliğinin Oslo Görüşmeleri ile azalması sonrasında Kamerun gibi diğer birçok Afrika ülkesi de -daha çok Sahraaltı- İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye başlamıştır.³⁵⁵ 1986'da ilişkilerin normalleşmesiyle birlikte İsrail yönünü yeniden derin ilişkilere çevirmiş ve bu minvalde dönemin başbakanı İzak Şamir 1987 yılında Liberya, Fildişi Sahili ve Togo ile birlikte Kamerun'u da ziyaret etmiştir.³⁵⁶ Şamir'in başbakan olarak kıtayı ziyaretinden 29 yıl sonra(2016) Netanyahu başbakan düzeyinde kıtaya ilk ziyareti yapmıştır.

Kamerun güvenlik işbirliğine dayalı ilişkilerinin yanı sıra Filistin meselesinde de İsrail ile ciddi bir yakınlığa sahiptir. 2009 yılında Gazze'de yaşananlarla ilgili BM bünyesinde kurulması planlanan soruşturma komisyonu için çekimser oy verirken³⁵⁷ 2011'de de Filistin'in UNESCO'ya 194. üye olduğu oylamada yedi kıta ülkesi ile birlikte Filistin aleyhine oy vermiştir.³⁵⁸ 2012'de ise Filistin'in üye olmayan gözlemci devlet statüsü başvurusu oylamayla BM'de kabul edilirken Kamerun çekimser oy kullanan 41 ülkeden biri olmuştur.³⁵⁹ Kamerun kıta bazında Eritre ile birlikte Filistin'i hâlâ tanımayan iki Afrika ülkesinden biridir ancak bu durumun toptan bir ülkeyi değil esasında güvenliği İsrail tarafından sağlanan yönetimi temsil

³⁵⁴ *Los Angeles Times*, "Peres Arrives in Cameroon to Renew Ties" (25 Ağustos 1986).

³⁵⁵ Nouhou, *Israël et l'Afrique*, 6.

³⁵⁶ Frank Lawrence P., "Israel and Africa: the era of tachlis", *The Journal of Modern African Studies* 26/1 (1988), 151.

³⁵⁷ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 24.

³⁵⁸ Laurent De Saint Perier, "La Palestine à l'UNESCO: pourquoi huit pays africains ne se prononcent pas", *Jeuneafrique* (25 Kasım 2011).

³⁵⁹ *BBC Türkçe*, "Filistin yönetimi'ne BM'de 'üye olmayan gözlemci devlet' statüsü" (30 Kasım 2012).

ettiği de belirtilmektedir.³⁶⁰ Kamerun yönetiminin Filistin meselesindeki tavrına bakılarak İsrail'in kıta ile ilişki kurmasındaki hedefler düşünüldüğünde geneli kapsamasa da bazı ülkeleri kendi tarafına çekmiş olduğu ve hedefine ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim buna verilecek bir diğer örnek de 2019'da Adalet Bakanı Jean de Dieu Momo'nun bir televizyon programında Yahudilere yönelik "anti-semitik" olarak nitelendirilen açıklamaları olmuştur. Programda sarf ettiği cümlelerden sonra İsrail'den sert tepkiler gelmiş ve Kamerun yönetimi de konuyla ilgili üzüntülerini dile getiren açıklamalarda bulunarak ilgili sözlerin hükümeti yansıtmadığını ifade etmiştir.³⁶¹

Bir diğer alt başlığa geçmeden önce belirtilmesi gereken bir konu da güncel olarak büyükelçiliklerin karşılıklı olarak aktif varlığını sürdürdüğüdür. İsrail ilk büyükelçisini 1962'de atamış büyükelçiliğini ise 1986'da açmıştır. Kamerun bu anlamda kıta üzerinde İsrail büyükelçiliğinin bulunduğu 12 ülkeden biri olup aynı zamanda da İsrail'de büyükelçiliği bulunan 15 Afrika ülkesinden biridir. Kamerun ise İsrail büyükelçiliğini 1986 yılında açmış olup mevcut büyükelçisi Jean Pierre Biyiti Bi ESSAM'dır.³⁶²

3.3.1.1. Güvenlik İşbirliği

İsrail'in kıta ülkelerini cezbetmesinde terörizmle mücadele ve kalkınma yardımları temel enstrümanlar olarak öne çıkmıştır. Ancak militarist anlayışın dışında bir de istihbarat ve teknoloji aktörlerinin birlikte yürüttükleri çalışmalar da İsrail'in Afrika politikasında öncü rol oynamıştır. Aslında İsrail'in ilk dönem ilişkilerinde (1956-1973) teknik yardım vb. konular üzerinden daha çok yumuşak güce dayalı bir ilişki geliştirme yoluna sahip olduğu ancak son yıllara bakıldığında ise bu yumuşak gücün yerini sert güç anlayışına bıraktığı düşünülmektedir.

İsrail'in kıtadaki en önemli müttefikleri olan Kenya, Etiyopya ve Güney Sudan gibi ülkelerle olan ilişkilerinin altında yatan motivasyon da bu başlık çerçevesinde dikkate değer öneme sahiptir. Mısır'a karşı Etiyopya'nın, Sudan'a karşı Güney Sudan'ın, Şebab'a karşı Kenya'nın ve Uganda'nın yanında duran³⁶³ İsrail için hem Arap kimliği hem de İslam

³⁶⁰ Mathieu Olivier, "Diplomatisme: pourquoi et comment (presque) toute l'Afrique reconnaît l'État palestinien", *Jeuneafrique* (1 Aralık 2014).

³⁶¹ Lassaad Ben Ahmed, "Cameroun: incident diplomatique entre Yaoundé et Tel-Aviv", *Anadolu Ajansı* (5 Şubat 2019).

³⁶² Osidimbea, "Ambassade du Cameroun en Israël" (Erişim 6 Mayıs 2023).

³⁶³ Murat Ağdemir, "İsrail'in dış politikasında bir hareket alanı: Sahra Altı Afrika ülkeleri ile ilişkiler", *Akademik Ortadoğu* 7/1 (2012), 114-119.

faktörünün birer taraf tutma sebebi olduğu söylenebilir. Nitekim bu ülkelerle olan ilişkinin kalbinde askeri işbirliği ve silah ticaretinin olduğu düşünüldüğünde İsrail için bu ülkelerin bulunduğu bölgenin stratejik bir mevkiye dönüştüğü de açıkça görülebilir.

Ekonomik ilişkiler bölümünde bahsedilecek savunma sanayi ihracatı haricinde İsrail Savunma Kuvvetleri (İDF) tarafından çeşitli ülkelerin yerel güçlerine verilen askeri eğitimler güvenlik işbirliğinin en önemli konusudur. Kıta ülkeleriyle ilişkilerin güçlendirilmesi adına önem verilen bu askeri eğitimler için Dışişleri Bakanlığı, İsrail Savunma Kuvvetleri, MOSSAD ve Şin Bet (Yurtiçi gizli servisi) ortak çaba göstermektedir. Yine ilişkilerin askeri boyutuna verilecek diğer bir örnek ise İsrail'in geçtiğimiz yıllarda Albay Aviezer Segal'i kıtadaki ilk askeri ataşesi olarak atamasıdır.³⁶⁴ Kenyalı bir siyaset bilimci olan Martin Oloo da bu konuyu *"İsrail askeri yardım ve eğitim vermeye her zaman hazır. Aslında Afrikalı figürler için elit muhafızlar genellikle İsrail tarafından eğitiliyor"* şeklinde ifade etmektedir.³⁶⁵ Bu durum şununla da açıklanmaktadır: Kıtadaki bazı iktidarlar için İsrail'in hizmetlerine sahip olmak ülkelerindeki siyasi süreci etkileyecek veya darbe yapabilecek durumda olan eski sömürge güçleri karşısında bağımsızlık ve güvenlik garantisi anlamına gelmektedir. Bazı Afrikalı liderlerin kendi güvenlik süreçlerine eski İDF mensupları veya MOSSAD ajanları tarafından yönetilen İsrail güvenlik şirketlerini dahil etmesi de bir nevi istikrarın satın alınmasına benzetilirken bu güvenlik hizmetlerinin sağlandığı bir yönetime yapılacak olası bir darbe de yine İsrail'in imajını lekeler endişesi mevcuttur.³⁶⁶

Bahsedilen genel güvenlik işbirliğinin eylem boyutundaki en önemli örneklerinden biri çalışma alanımız olan Kamerun'dur. Ahidjo'dan sonra yönetimin başına geçen Biya, iktidarının hemen ilk dönemlerinde çeşitli darbe teşebbüsleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun oluşturduğu güvensizlik atmosferi Biya'yı elit bir askeri birim kurmaya sevk etmiştir. Bu anlamda Fransızların ülkedeki etkisine bir denge olarak da okunabilecek olan İsrail faktörü, güvenlik sektöründe ABD desteğiyle birlikte yerini almış ve esas amacı yönetimi korumak olan yeni bir güvenlik anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁶⁷ İsrail faaliyetleri 1990'lı yıllarda

³⁶⁴ Toi Staff, "Israel's diplomatic thrust into Africa spearheaded by military training", *The Times Of Israel* (4 Mart 2019).

³⁶⁵ Daniel Pelz vd., "Relations Israël/Afrique, un amour de raison", *Deutsche Welle* (15 Aralık 2017).

³⁶⁶ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 30.

³⁶⁷ Pélagie Chantal Belomo Essono, *L'ordre et la sécurité publics dans la construction de l'Etat au Cameroun*, (Bordeaux: Université Montesquieu-Bordeaux IV, Institut d'études politiques de Bordeaux, Doktora Tezi, 2007), 391.

devletin merkezi olan Birlik Sarayı'nın elektronik izlemesinden başlayarak bugün oldukça etkili olan Hızlı Müdahale Taburu'nun (BIR) ve Başkanlık Muhafızları'nın eğitimine uzanmaktadır.³⁶⁸

1999 yılında Hafif Müdahale Taburu (BLI) olarak kurulan bu birlik 2008 yılında BIR'e dönüşmüş ve bugün 5000 mensubu olan bir özel kuvvetler birimidir. Görünürde her ne kadar Savunma Bakanlığı'na bağlı olsa da operasyonel anlamda yalnızca Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olmaları kendilerine ayrı bir statü kazandırmaktadır. Bütçesi gizli tutulan bu birliğin finansmanı ise SNH tarafından sağlanmaktadır.³⁶⁹ İlk başlarda ülkenin kuzeyindeki suç çeteleriyle mücadele için kurulan BLI, eski bir İsrail subayı olan ve o dönem İsrail'in Kamerun'daki savunma ataşesi görevinden bulunan Avi Sivan tarafından dönüşüme uğrayıp İsrail eğitim tecrübesinden geçerek BIR birimine dönüşmüştür. Sivan bir anlamda bu birliğin eğitimini ve komutasını üstlenmiş bir paralı komutan olarak görevini sürdürürken 22 Kasım 2010 tarihinde bir helikopter kazasında ölmüştür.³⁷⁰ Sivan'ın ölümünden sonra BIR'ın eğitimini yine İsraililerin yürüttüğü aşikâr olup isim olarak kimlerin başta bulunduğu ise oldukça belirsiz bir konudur. İsrail eğitiminden geçen birliklerin net bir ayrıcalığa sahip olması ülkenin diğer askeri birimlerinde bir hoşnutsuzluğa sebep olmakta³⁷¹ ve “ordu içinde ordu” algısının da giderek güçlenmesi riskini tetiklemektedir.

Askeri eğitimin yanı sıra eğitilen birimlerin donanımında da İsrail etkisi ortaya çıkmaktadır. İsrail'in özellikle Sahraaltı Afrika'ya yönelik silah satışı da çeşitli dönemler için belgelenerek ortaya çıkarılmıştır. 2006-10 arasında İsrail silah ihracatının %2'sinin ilgili bölgede bulunan Kamerun, Çad, Ekvator Ginesi, Lesoto, Nijerya, Ruanda, Seyşeller, Güney Afrika ve Uganda gibi ülkelere yapılmıştır.³⁷² Kamerun'a silah ihracatının daha eski olduğuyla ilgili çeşitli iddialar bulunmaktadır. Buna göre İsraili iş adamı Meir Meyuhas ve oğlu Sami Meyuhas'ın Kamerun ile silah müzakerelerini yürütmek için özel bir lisansa sahip olduğu ancak bu lisansın 2001'de sona erdiği fakat buna rağmen silah ticaretinin devam ettiği

³⁶⁸ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 29.

³⁶⁹ Georges Dougueli, “Cameroun: la politique du BIR”, *Jeuneafrique* (30 Mart 2013).

³⁷⁰ Georges Dougueli, “Mort du Monsieur Sécurité de Paul Biya dans le crash d'un hélicoptère”, *Jeuneafrique* (23 Kasım 2010).

³⁷¹ *Africa Intelligence*, “Army frustrated over treatment of Israeli-supervised special forces defending Paul Biya's twilight years” (26 Haziran 2020).

³⁷² Siemon T. Wezeman, *Israeli arms transfers to Sub-Saharan Africa* (SIPRI, Background Paper, 2011), 2.

belirtilmektedir.³⁷³ Yine çeşitli kaynaklarda silahlardan askeri araçlara çeşitli donatıların Kamerun güvenlik birimlerine sağlanmış olduğu da belirtilmektedir.³⁷⁴ Kamerun'a yönelik silah ihracatı İsrail kamuoyunda da tepkilere neden olmuştur. Özellikle 2018 yılında Kamerun'un iç problemlerinden olan Anglofon Krizi meselesinde yaşanan insani krizler İsrail'de kamuoyu tepkisine neden olmuş ve BIR'e yönelik silah ihracatı lisansının askıya alınması için dava açılmıştır.³⁷⁵

3.3.2. Ekonomik İlişkiler

Diplomatik ilişkiler ve güvenlik işbirliğinin ön plana çıktığı İsrail-Afrika ilişkilerinde ekonomik ilişkiler de oldukça önemlidir. 1960'lı yıllardan bu yana kıtanın ekonomik ortaklarından biri olan İsrail için şirketler ve sivil toplum kuruluşları kıtadaki kamu görevlilerinin varlığından daha etkili bir araç olarak görülmektedir.³⁷⁶ Bu anlamda inisiyatif ve risk almakta tereddüt etmeyen İsrailli şirketlerin diplomasiyi ileri götüren ekonomik oyuncular olduğu da düşünülmektedir.³⁷⁷

İsrail'in Sahraaltı Afrika ile olan ticari ilişkilerine bakıldığında son yıllarda bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Silah satışları ve elmas gibi değerli bir madenin dahil olmadığı ticaret istatistiklerine bakıldığında 2011 yılında 1,6 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin 1,4 milyar dolarının ihracat, yaklaşık 200 milyon dolarının ise ithalat olduğu; 2019 yılına gelindiğinde ise ticaret hacminin 900 milyon dolar seviyesine gerilediği ve bunun ise yaklaşık 600 milyon dolarının ihracat, 300 milyon dolarının ise ithalat olduğu görülmektedir. 2015-2019 yılları arasında ihracat yapılan ülkeler arasında Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya ve Kenya ilk üç sırada bulunurken ürün bazında kimyasal ve petrol ürünleri, telekomünikasyon ürünleri ve makine ve ekipmanlarının öne çıktığı görülmektedir.³⁷⁸

İsrail-Kamerun ikili ticaret hacmine 2021 yılı baz alınarak bakıldığında toplam tutarın 6,7 milyon dolar civarında olduğu bunun ise 6,7 milyon dolarının ihracat, yaklaşık 15 bin dolarının ise ithalat olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan ihracatta inorganik kimyasallar, makine ve

³⁷³ *Courrier International*, “Au Cameroun, les mercenaires israéliens au cœur du pouvoir” (13 Aralık 2020).

³⁷⁴ Yaron Salman, “Hmemd habitakhoni byaksy yisrael-afrika”, *Strategic Assessment* 24/2 (Nisan 2021), 37.

³⁷⁵ Hamushim, “Cameroon-İsrail Arms Trade” (Erişim 7 Mayıs 2023).

³⁷⁶ Olivier Caslin, “Israel hopes to gain Africa foothold”, *The Africa Report* (27 Ocak 2023).

³⁷⁷ Olivier Caslin, “Afrique-Israël: place au business!”, *JeuneAfrique* (27 Ocak 2022).

³⁷⁸ Israel Institute of Export and International Cooperation, *Trade between Israel and Sub-Saharan Africa* (Export Institute, 2020).

mekanik ekipmanlar, elektrikli makine ve ekipmanlar; ithalatta ise oyuncak, örme işi aksesuar ve giyim ürünleri öne çıkmaktadır.

Tablo 3.3: İsrail-Kamerun Arasındaki Ticaret İstatistikleri (2011-2021)

Yıl	İhracat (milyon dolar)	İthalat (bin dolar)	Hacim (milyon dolar)
2011	12,5	396	12,8
2012	9,4	247	9,6
2013	8,8	465	9,2
2014	8,3	143	8,4
2015	9,5	517	10,1
2016	7,6	543	8,1
2017	7,7	214	7,9
2018	6,7	311	7
2019	5,1	87	5,18
2020	7,3	52	7,35
2021	6,7	15	6,71
Toplam	89,6	2990	92,5

Kaynak: OEC, 2023.

İsrail'in kayda geçmeyen ekonomik ilişkileri, silah satışı ve madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirketler üzerinden güçlenmiştir. Özellikle kıtanın güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması noktasında İsrail menşeli teçhizat ve İsrailliler tarafından sağlanan çeşitli hizmetleri kullanmanın eski sömürge güçlerine karşı bir bağımsızlık ve güvenlik garantisi oluşturduğu düşüncesi oldukça dikkate değerdir.³⁷⁹ Bu anlamda geleneksel silah ticaretiyle birlikte gizli dinleme, kişisel verilerin dijitalleşmesi, şahısların güvenliğinin sağlanması vb. faaliyetler Afrikalı liderler ve güçlü aktörleri cezbetmiştir.³⁸⁰ Yine hafif makineli silahlar, tanklar, füzeler, siber savaş araçları ve yazılımları, sınır kontrol sistemleri vb. başlıklar da

³⁷⁹ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 30.

³⁸⁰ Didier Niewiadowski, "Israël est de retour en Afrique", *Jeuneafrique* (15 Haziran 2017).

Afrika ülkelerine yapılan savunma ihracatının önemli unsurlarındır.³⁸¹ Bazı yıllara göre bakıldığında ise İsrail Afrika'ya 2009'da 71 milyon, 2013'te 223 milyon, 2017'de 460 milyon, 2018'de 150 milyon ve 2019'da da 288 milyon dolarlık silah ihracatı gerçekleştirmiştir.³⁸² İsrail'in 2018 yılındaki askeri ihracatı 7,5 milyar doları aşarken kıtalar bazında Afrika'nın oranı % 2 olarak belirtilmiştir.³⁸³ Aslında bu durumdan da anlaşılacağı üzere Afrika kıtası İsrail için özellikle güvenlik endüstrisi alanında ciddi potansiyele sahip bir çalışma sahası durumundadır.

İsrail'in kıta ile ticari ilişkilerinde kayda alınan ve kamuoyuna açıklanan rakamlar oldukça düşük gözükmemektedir. Buna sebep olarak bazı İsrailli iş adamlarının işlerinin neredeyse tamamını kıtada yapmaları ve İsrail ile olan zayıf bağlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Söz konusu İsrailli iş adamlarının diğer İsrailli iş adamlarıyla da zayıf ilişkilere sahip oldukları ve bazen bulundukları ülkelerde ciddi bir siyasi nüfuz elde edebildikleri belirtilmektedir. Bu iş adamlarından en güçlü olanlar kayıt dışı sürdürülen madencilik ve silah satışında faaliyet göstermektedir. Bu anlamda KDC elmas ticareti yapan ve ultra-Ortodoks Yahudi çevresinde etkili olan Dan Gertler; Angola, Namibya ve Güney Afrika'da başta elmas sektörü olmak üzere inşaat ve kimya sektöründe faaliyet gösteren Lev Avnerovich Leviev ve Angola, KDC, Sierra Leone ve Gine'de madencilik alanında öne çıkan Beny Steinmetz bu profildeki iş adamlarına örnek olarak gösterilmektedir.³⁸⁴

3.3.3. Kalkınma İşbirliği

İsrail'in Kamerun ile olan işbirliği ağırlıklı olarak güvenlik sektörüne dayanıyor olsa da sosyoekonomik anlamda da çeşitli çalışma alanlarından bahsedilebilir. Bu anlamda tarımda bilgi ve tecrübe aktarımı, kültürel değişimler, sağlık ve teknoloji gibi konular iki ülke arasındaki işbirliği alanları olarak belirtilmektedir.³⁸⁵ Bu anlamda MASHAV İsrail'in kalkınma diplomasisindeki ana oyuncusu olarak öne çıkmaktadır.

³⁸¹ Ezra Nahmad, "Le retour conquérant d'Israël en Afrique", *OrientXXI* (17 Eylül 2017).

³⁸² Salman, "Hmemd habitakhoni byaksy yisrael-afrika", 37.

³⁸³ *Le Figaro*, "Les exportations militaires d'Israël ont dépassé 7,5 milliards de dollars en 2018" (17 Nisan 2019).

³⁸⁴ Auge, *Relations Israël-Afrique*, 32.

³⁸⁵ *Cameroon Tribune*, "Cameroun-Israël: de solides relations" (10 Kasım 2016).

3.3.3.1. İsrail Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (MASHAV/Hamerkaz Ieshituf pe'ula benle'umi)

1958 yılında kurulan MASHAV, İsrail'in sosyal, eğitim ve teknolojik alanlardaki birikimini dünyaya aktarma vizyonunu gütmekte ve 140 ülkede aktif olarak faaliyet yürütmektedir.³⁸⁶ MASHAV faaliyetleri diplomatik ilişkilerin kesildiği dönemden önce ve İsrail'in Afrika'ya dönüş dönemi üzerinden iki kısma ayrılmaktadır. Buna göre MASHAV kıtaya dönüş döneminde ilk dönemdeki faaliyetlerden dersler çıkararak daha etkin bir strateji ile kıtaya yaklaşmıştır. Yürütülen faaliyetler kıta ile yaşanan iki taraflı tecrübelerden sonra pratikteki kaygılar, ekonomik çıktılar ve siyasi mükafatlar dikkate alınarak yapılmaktadır. MASHAV yaptığı çalışmalar ile İsrail'e dünya çapında itibar kazandırmaktadır. Bu anlamda MASHAV ve faaliyetlerinin büyükelçiliklerin ikili ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir araç olduğu belirtilmektedir.³⁸⁷ Kurulduğu günden bu yana MASHAV tarafından organize edilen eğitimlerden dünya genelinde 300.000'i aşkın kişinin faydalandığı belirtilmektedir. Afrika kıtasındaki çalışmaları için kendi bütçesinin %40'ını kullandığı ve sadece 2019 yılında İsrail veya kıta ülkelerinde üç aydan üç yıla kadar sürebilen tarım, inovasyon, tıp, eğitim ve cinsiyet meseleleri vb. konularla ilgili yapılan eğitimlerden 2000'i aşkın kişinin faydalandığı belirtilmektedir.³⁸⁸

İsrail kıta genelinde olduğu gibi Kamerun ile olan ilişkilerinde de gelişmiş tarım sistemini bir işbirliği sahasına dönüştürmüş ve bununla ilgili de birçok proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Örneğin 2014 yılında dönemin Yaoundé büyükelçisi ve Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanı Obala Tarım Enstitüsü'nü ziyaret etmiştir. Bu ziyaretle birlikte İsrail tarafından sağlanan damla sulama teknikleri ile ilgili çalıştayın kapanışı gerçekleştirilmiş ve 1 yıl öncesinde ilgili enstitüden İsrail'e gönderilen 19 öğrenci ile buluşma imkanı sağlanmıştır.³⁸⁹ Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Merkezi (AGROSTUDIES) tarafından İsrail Büyükelçiliği ve MASHAV ile işbirliği içinde düzenlenen ve Kamerun'dan İsrail'e öğrencilerin gönderildiği bu program sonraki dönemlerde de devam etmiştir.³⁹⁰ Eğitim anlamındaki diğer önemli bir

³⁸⁶ Ambassade d'Israël au Cameroun, "Département MASHAV" (Erişim 8 Mayıs 2023).

³⁸⁷ Arye Oded, "Fifty years of MASHAV activity", *Jewish Political Studies Review* 21/3/4 (2009), 105.

³⁸⁸ Sarah Gaudron, "Israël-Afrique: aide-toi, le MASHAV t'aidera", *JeuneAfrique* (21 Ocak 2022).

³⁸⁹ Ambassade d'Israël au Cameroun, "Israël appui le secteur agricole du Cameroun" (Erişim 8 Mayıs 2023).

³⁹⁰ Tabi Marriane Enow, "22 Cameroonians go into hiding after study program in Israel", *Journal du Cameroun* (4 Eylül 2018).

çalışma da tarım girişimcilerinden oluşan bir ekibin, tarımsal verimlilik anlamında uzmanlaşmış olan ISRAGO kuruluşu tarafında koordine edilen bir tecrübe paylaşım programı ile İsrail'e gitmesidir.³⁹¹ İsrail su yönetimi konusunda da tecrübelerini Kamerun'a aktarmak ve içme suyu tedariki ile ilgili projelere yatırım yapmak istemektedir.³⁹²

İsrail Büyükelçiliği ve MASHAV'ın aktif olarak öne çıktığı bu tür çalışmaların başlıklarına bakılacak olursa sosyoekonomik kalkınmada işbirliğine verilen önem daha iyi anlaşılabilir. Bu anlamda Büyükelçiliğin resmî sayfası üzerinden Kamerun'da gerçekleştirilen birçok proje ve faaliyetin ve yine aynı sitedeki MASHAV bölümü üzerinden de uluslararası boyutta duyurusu yapılan yüzlerce çalışmanın detaylarına ulaşılması mümkündür. Sonuç olarak aşikâr olmasa da yürütülen güvenlik işbirliği ile karşılaştırıldığında İsrail'in eğitim, tarım ve teknoloji gibi konularda çalışmalarını açık bir şekilde yaptığı ve bunu Kamerun kamuoyuna da yansıttığı anlaşılırken MASHAV ve Büyükelçiliğin ise yapılacak çalışmalar kapsamında İsrail'de alanında uzman kurum, kuruluş ve STK'lar ile saha arasında bir köprü ve koordinasyon merkezi rolü oynadığı görülmektedir.

Kırsal alanların tarımsal anlamda kalkınması ve su sorununun çözümü meselesinde İsrail kendi tecrübelerini Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesi için ciddi bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Diğer taraftan Afrika ülkeleri de “*çöle çiçek açtıran*” bu tecrübeden yararlanmak için işbirliğine sıcak bakmaktadır.³⁹³ MASHAV'ın yürüttüğü faaliyetlerin dışında 2018 yılında Afrika'da Yeşil Devrim İçin İttifak (AGRA) ve Tel-Aviv merkezli bir STK olan Start-up Nation Central arasında işbirliği için bir mutabakat anlaşmasının imzalanması, sığır yetiştiriciliği, bahçecilik, kümes hayvancılığı ve su ürünleri yetiştiriciliği alanlarında özel sektörün gelişimini teşvik etmek amacıyla yapılan Afrika ve İsrail Liderleri İçin Ekonomik Misyon toplantısı gibi çalışmalar tarımsal kalkınma anlamında inisiyatiflerin artmasına örnektir.³⁹⁴ Bunlarla birlikte İsrail, suya ve elektriğe erişim ve sağlık hizmetleri anlamında da kıtada faaliyetler yürütürken en son ABD tarafından oluşturulan ve kıtada 60 milyon insana elektrik ulaştırmayı hedefleyen Power Africa inisiyatifine dahil olmuştur.³⁹⁵

³⁹¹ *Cameroon Business Today*, “On prospecte en Israël” (9 Haziran 2017).

³⁹² *Agence Ecofin*, “Eau: Israël multiplie les contacts pour investir au Cameroun” (27 Mayıs 2020).

³⁹³ Georges Chaffard, “Une coopération technique se développe entre Israël et certains pays d'Afrique noire”, *Le Monde Diplomatique* (Ocak 1960), 8.

³⁹⁴ Alhadji Bouba Nouhou, *Offensive diplomatique d'Israël en Afrique*, (Fondation Pour La Recherche Strategique - Observatoire du monde arabo-musulman et du Sahel, 2018), 5.

³⁹⁵ *ESI Africa*, “Power Africa welcomes Israeli government” (6 Aralık 2017).

Teknoloji ve eğitim alanındaki işbirliğine örnek olarak Yaoundé'deki Polytech Ulusal İleri Mühendislik Okulu bünyesinde 2012'de endüstriyel robotik otomasyon konusunda mühendislerin eğitimi için bir Yüksek Teknoloji Merkezi ve 2019'da 2,8 milyar FCFA'ya mal olan 3D Baskı Merkezi, İsrail tarafından yapılmış iki proje olarak öne çıkmaktadır.³⁹⁶ Büyükelçilik bünyesinde dördüncüsü 2019'da yapılan ve 100 genç Kamerunlu girişimciye yönelik Yüksek İnovasyon ve Girişimcilik seminerleri de teknoloji alanındaki işbirliğine bir diğer örnektir.³⁹⁷

Sağlık ve insani yardım açısından da İsrail Kamerun'a çeşitli konularda destekte bulunmuştur. 2014'te Ebola virüsüyle mücadele, 2015'te ülkenin doğusunda bulunan mültecilere yönelik proje, ilaç ve finansman, 2016-17'de kuş gribi salgınıyla mücadele,³⁹⁸ 2018'de kolera ile mücadele³⁹⁹ ve 2020'de ise hem AIDS⁴⁰⁰ hem de Kovid-19 salgını ile mücadele⁴⁰¹ gibi konularda destek çalışmaları yapılmıştır. Bunlarla birlikte 2019 yılında İsrailli 10 cerrah tarafından Kamerunlu doktorlara acil cerrahi müdahale konusuyla ilgili eğitim verilmesi⁴⁰² ve çeşitli yıllarda organize edilen katarakt ameliyatları⁴⁰³ sağlık alanındaki diğer faaliyetler olmuştur.

³⁹⁶ Ministry of Foreign Affairs of Israel, "Israel and Cameroon inaugurate state of the art 3D printing facility in Yaoundé" (Erişim 8 Mayıs 2023).

³⁹⁷ Embassy of Israel in Cameroon, "Israel-Cameroon: Hi-tech Seminar, a success" (Erişim 8 Mayıs 2023).

³⁹⁸ Embassy of Israel in Cameroon, "Israel supports Cameroon to stem COVID-19" (Erişim 8 Mayıs 2023).

³⁹⁹ *The Times Of Israel*, "Choléra au Cameroun: Israël offre des machines pour purifier l'eau" (23 Eylül 2018).

⁴⁰⁰ Marie Christine, "Lutte contre le VIH/Sida: le soutien de l'ambassade d'Israël", *Cameroon Tribune* (4 Aralık 2020).

⁴⁰¹ *Cameroon Tribune*, "Combating COVID-19: Israel assists in masks production" (7 Mart 2020).

⁴⁰² Brenda Yufeh, "Emergency surgery: Israeli surgeons train cameroonian doctors", *Cameroon Tribune* (22 Temmuz 2019).

⁴⁰³ Embassy of Israel in Cameroon, "Israeli eye camp in Bamenda" (Erişim 8 Mayıs 2023).

BÖLÜM IV

4. TÜRKİYE, ALMANYA VE İSRAİL’İN KAMERUN POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Uluslararası ilişkilerde işbirliği ve ortaklık meselesi özellikle gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında bir köprü kurulmasına ve ilişki geliştirilmesine imkan tanımaktadır. Özellikle Afrika ülkelerinin bağımsızlıkla birlikte devlet olma ve ulusal kalkınmalarını gerçekleştirme ihtiyaçları, uluslararası arenada da küresel bir mesele haline gelmiş ve ikili ve çok taraflı ilişkiler dahilinde gerek ülke bazında gerekse kıta bazında çeşitli ilişkiler gelişmiştir. Bu anlamda 1950’li ve 1970’li yıllar arasındaki dekolonizasyon süreci Afrika’yı jeopolitik sahnenin ön saflarına itmiş ve ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte bu ülkelerin post-kolonyal bir dünyada nasıl bir yere sahip olacaklarını görmek önemli bir hale gelmiştir. Umut verici ilk yıllara rağmen, siyasi istikrarsızlığa ve ekonomik zorluklara maruz kalan çok sayıda devlet için daha sonra belirli bir durgunluk gözlemlenmiştir. Bu nedenle; uluslararası yardımlarla hazırlanan kalkınma girişimlerini anlamak için Afrika kıtasının sorunlarını bir çerçeve olarak ele almak yaygın hale gelmiştir.⁴⁰⁴ Kıtanın sorunları bir şekilde ortaya konulup bu sorunları ortadan kaldırmaya yönelik irade göstergesi sayılacak girişimler yapılmasına rağmen Afrika ile Batılı ortakları ve uluslararası kurumlar arasındaki ilişkiler açısından bakıldığında, bağımsızlıktan 2000’li yıllara kadar olan dönem, eşit olmayan ilişkilerle ve bireysel veya toplu olarak onları bu ortaklara bağımlı kılan önemli zayıflıklarla karakterize edilir.⁴⁰⁵

Kalkınmışlık konusunda dünyayı kuzey ve güney diye ikiye ayıran Batılı düşünce dünyası, bir anlamda kendisinden daha aşağı gördüğü güneyi ötekileştirmiştir. Ötekileştirme, ayırt edilebilir bir “biz ve onlar” kavramının kavramsal olarak yaratılması ve sonrasında mekân, zaman ve bilgi üretimi yoluyla ikisi arasında mesafe konulmasıdır. Ötekileştirme eylemi veya süreci, bazı insanların bir grubun parçası olduğu, bazılarının ise olmadığı ilkesine dayanır. Bu ötekiler, farklılıklarıyla karakterize edilir ve gelişme bağlamında, Batı ve Kuzey toplumlarının medeni, ilerici, bilimsel ve modern doğasına kıyasla, Güney’in medeni olmayan, geri kalmış, kültürel veya geleneksel doğasına ilişkin kavramlarla tanımlamalar yapılmıştır. Bununla

⁴⁰⁴ Aliette Cheptitski, “L’avenir de l’Afrique”, *Idées économiques et sociales* 176 (Haziran 2014), 43.

⁴⁰⁵ Mamoudou Gazibo, “12. La Chine et les nouvelles relations internationales africaines”, *Introduction à la politique africaine*, ed. Mamoudou Gazibo, (Montréal: Presses de l’Université de Montréal, 2010), 272.

birlikte son yıllarda, oyun sahasının eşitlenmesini ve gelişmiş ve gelişmekte olan dünyaların kalkınma ortaklıkları yoluyla yoksulluğu ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için birlikte çalışması gerektiğini vurgulayan kalkınma söylemlerinin karakterinde gözle görülür bir değişiklik yaşanmıştır. Bu değişimden kasıt, aslında ortaklık konsepti olup ortaklık söylemi, iki ortağın ortak zorluklar üzerinde çalıştığı eşit ve karşılıklı bir ilişkiye atıfta bulunarak, eski kalkınma yardımı söylemlerinin doğasında var olan ötekileştirme ve sömürgeciliğe meydan okuyor gibi görünmektedir.⁴⁰⁶

Küresel konjonktürün değişmesi, ikili veya çok taraflı ilişkileri etkileyen faktörlerin artması, köhnemiş kuzey-güney işbirliğine karşı güney-güney işbirliğinin ortaya çıkması ve modası geçen ilişki şekillerinin farkındalığının daha net bir şekilde kavranmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerin Afrika'ya yönelik kalkınma reçeteleri de değişmeye başlamıştır. Aslında her ne kadar muamelenin şekli değişmiş olsa da Afrika'nın ortaklık ve işbirliğine bağımlılığını daha aza indirgeyecek pek az gelişme yaşanmıştır. Bu anlamda Afrikalının failliği meselesi hâlâ ihmal edilmekte ve bağımlılığın daha gelişmemiş olanın aleyhinde işlediği anlayış devam etmektedir. Ancak yine de bahsi geçen değişimlerle birlikte uluslararası ilişkilerde donörden alıcıya giden yardım yaklaşımı yerini ortaklık ve işbirliği gibi kavramlara bırakmaya başlamıştır. Bu anlamda Afrika uluslararası ilişkilerinde ortaklık dönemi, ortaklığın temellerini, demokrasi ve sorumluluk zorunlulukları çerçevesinde yeniden tanımlama zamanı gibi görünmektedir. Git gide artan sayılarıyla birçok devlet, ekonomik güçleri ve siyasi imajları adına, Afrika'nın sesini küresel arenaya taşıyor ve diğer devletler için arzu edilen siyasi ve ekonomik olanı tek taraflı olarak belirleme yetkisini kendilerine veriyor. Bu anlamda dünya gücünün dinamiklerine yerleştirilen ortaklık, Afrika'nın hem uluslararası arenada yeniden konumlandırılması hem de dahili olarak yeniden düzenlenmesi alanı gibi görülmektedir.⁴⁰⁷

Afrikalının failliği meselesi 2000'li yıllardan sonra söylem boyutunda çeşitli gelişmeler yaşamıştır. 2000 yılında kabul edilen BM Binyıl Kalkınma Hedeflerine paralel olarak kıtanın kalkınmasını merkeze alan Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD) adlı plan Ekim 2001'de AfB liderleri tarafından kabul edilmiştir. NEPAD, Afrikalı liderlerin Afrika halkına ve uluslararası topluma Afrika'yı sürdürülebilir bir büyüme yoluna sokma taahhüdü olup dünyanın geri kalanıyla yeni bir ortaklık için bir çerçeve ve yine dünyanın geri kalanına, Afrika'nın kendi

⁴⁰⁶ Mia Strand, "Coloniality and othering in DFID's development partnership with South Africa", *South African Journal of International Affairs* 29/3 (Eylül 2022), 366.

⁴⁰⁷ Yves Alexandre Chouala, "L'Afrique dans le nouveau partenariat international Enjeux de civilisation et de puissance", *Études internationales* 34/1 (Mart 2003), 69.

gündemi ve eylem programı temelinde kendi kalkınmasında ortak olması çağrısıdır. NEPAD şu üç ana hedefe odaklanmaktadır: Hızlandırılmış büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek, yaygın ve şiddetli yoksulluğu ortadan kaldırmak ve küreselleşme sürecinde Afrika'nın marjinalleşmesini durdurmak.⁴⁰⁸ NEPAD dışında kıtanın genelini ilgilendiren bir diğer gelişme ise AfB'nin Gündem 2063 vizyonu olmuştur. Gündem 2063, Afrika'yı geleceğin küresel güç merkezine dönüştürmek için Afrika'nın ana planı olup kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmayı amaçlayan stratejik çerçevesi ve Pan-Afrikanizm ve Afrika Rönesansı adı altında izlenen birlik, kendi kaderini tayin, özgürlük, ilerleme ve kolektif refah için Pan-Afrika idealinin somut bir tezahürü olarak dünyaya sunulmuştur. Gündem 2063 vizyonu ile ilgili ortaya konulan belgede “dünyada güçlü, birleşik ve etkili bir aktör ve ortak olarak hareket eden bir Afrika” başlığı altında ortaklık meselesine de değinilmiştir:

*“...Afrika gelişiyor ve diğer bölgeler ve kıtalarla karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler aramaktadır. Bunu yapmak için, ortaklıkları rasyonelize etmek ve dönüşüm ve entegrasyon çabalarından elde edilen faydaları daha iyi bir şekilde artırmak amacıyla ortaklıkların doğasını incelemektedir. Bunu, ortaklıklar konusundaki ortak bakış açılarımızı güçlendirerek, önceliklerimizi ve küresel öneme sahip konulardaki görüşlerimizi tek bir sesle konuşarak yapmaya kararlıyız...”*⁴⁰⁹

Kalkınma işbirliği ve ortaklık anlayışı Kamerun özelinde dış politikanın odaklandığı noktalardan biridir. Kamerun dış politikasında diğer ülkelerle olan ilişkiler iki kısım olarak değerlendirilmektedir. Buna göre dünyanın güçlü ve gelişmiş ülkeleri olan Batılı devletler geleneksel ortakları, güneyin yükselen güçleri ise ikinci alan olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda geleneksel dostlukları pekiştirmeyi ve işbirliği ortaklarının çeşitlendirilmesini vurgulamayı içeren Kamerun diplomasisi Fransa, ABD, Almanya, Rusya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler bazında devam eden Kuzey-Güney işbirliğine paralel olarak yükselen güneyli ülkelerle birlikte Güney-Güney işbirliğini de bir alternatif olarak görmüştür. Güney-Güney işbirliği, Kuzey-Güney işbirliğinin parçalanmasının veya olumsuz olarak tanımlanması anlamına gelmeyip iyi şekilde işlev görmeyen ortaklıkları düzeltmeye veya bunları tamamlama ve tam olarak bütünleştirme anlamına gelmektedir. Bu nedenle Kamerun'un Asya politikası, kalkınma işbirliği ortaklarının yeniden yönlendirilmesi veya Avrupa dışı genişlemesi olarak

⁴⁰⁸ African Development Bank (AfDB), “NEPAD” (Erişim 1 Ağustos 2023).

⁴⁰⁹ L'Union Africaine (UA), *Agenda 2063, Commission de l'Union Africaine*, (UA, Avril 2015), 11-12.

Güney-Güney işbirliği ideolojisinden büyük ölçüde beslenmektedir.⁴¹⁰ Nitekim eski sömürge dönemiyle tanınan Almanya, Fransa, İngiltere ve dünyanın önemli iki gücü olan ABD ve Rusya'ya paralel olarak Çin, Hindistan, Türkiye ve Japonya gibi ülkeler bu anlamda Kamerun için alternatif ortaklar olmuştur.

Kamerun, ekonomik ortaklarını çeşitlendirmek ve ülkenin temel problemlerinden biri olan yoksullukla mücadele etmek için gelişmekte olan ülkelere yönelmeyi politika haline getirmiştir. Buna ek olarak, Cumhurbaşkanı Paul Biya Kamerun'u 2035 yılına kadar gelişmekte olan bir ülke haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu da özellikle enerji, altyapı, madencilik, tarım vb. sektörlerde büyük yapılandırma projelerinin başlatılmasını kapsamaktadır. Bu hedefe ulaşmak için izlenecek model, kendilerini bu bağlamda tercih edilebilir ortaklar olarak sunan gelişmekte olan ülkelerle işbirliği yapmaktır. Tarihsel olarak, gelişmekte olan ülkelerin Kamerun'un uluslararası ilişkilerinde genellikle mütevazı bir yeri olmuş olsa da bu eğilim ilgili ülkelerin uluslararası sahnede güç kazanmalarıyla birlikte tersine dönmüştür. Gelişmekte olan ülkeler bugün Güney-Güney işbirliğinin lokomotifi olarak öne çıkan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu anlamda ekonomik çekicilikleri ve kazan-kazan anlayışına dayalı ortaklığı savunmaları nedeniyle Kamerun diplomasisi için kendilerini stratejik ortaklar olarak öne sürmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin Kamerun'un dış politikasındaki çekiciliğinin altında ise Güney-Güney işbirliği felsefesi yatmaktadır. Bu işbirliği, pratik deneyimlerin değişimi için yeterli bir araç olarak kendisini öne sürmesinin yanı sıra, operasyonel ortaklıkların kurulması için etkili bir araç oluşturduğu ölçüde Kamerun için daha uygun bir seçenek olarak görülmektedir.⁴¹¹

Kamerun ile ortaklık ilişkisi olan ülkelere Türkiye, Almanya ve İsrail örnekleri çalışmamızın bundan önceki bölümünde detaylıca ele alınmıştır. Bu anlamda bu noktadan sonra ilgili ülkelerin Kamerun ilişkileri, ortaklık anlayışları ve ikili işbirliğinde izlenen yöntemler üzerinden karşılaştırma yapılacaktır. İlk olarak Kamerun ile ilişkilerinde ilgili ülkeleri harekete geçiren motivasyona Afrika genelinden bakmak daha doğru olacaktır. Bu anlamda Türkiye ve Almanya açısından bakıldığında ilişkilerin ivme yakalamasını sağlayan motivasyon kıta ile işbirliği ve kıtanın büyük bir ekonomik potansiyele sahip olması iki ülkenin de stratejik adımlar atarak Afrika politikalarını şekillendirmesini sağlamıştır. Türkiye'yi Almanya'dan ayıran fark

⁴¹⁰ Chouala, *La politique extérieure du Cameroun*, 165.

⁴¹¹ Patrice Bigombe Logo - Charly Delmas Tsafack, "Le Cameroun et les grandes puissances: objectivation lucide d'un croisement de politiques extérieures", *Le Cameroun et les grandes puissances: trajectoires et dynamiques de coopération*, ed. Yves-Alexandre Chouala vd. (Paris: L'Harmattan, 2022), 18.

ise kıtaya yaklaşımının insani değerler üzerinden olması kıta halklarının hakkının da her boyutta savunulması ve modern sömürgecilik anlayışına karşı çıkılmasıdır.

Almanya, Afrika tarihindeki sömürgeci kimliği ve Almanların geçmişteki ofansif tutumundan kaynaklı olarak dış politikada kısıtlamalara maruz kalması ve ikiye bölünmüş olmasından dolayı günümüzdeki Afrika politikasını iki devletin birleşmesinden sonra 2000’li yıllardan itibaren şekillendirmeye başlamıştır. Türkiye tarafında ise dış politikada Afrika’ya yeterli ilginin gösterilmeyişi 1990’lı yıllara kadar Afrika ile ilişkilerin zayıf bir şekilde devam etmesine neden olmuş ancak 1998 yılında Afrika Açılımı ile başlayan süreç ilişkilerde ciddi bir ivmenin yakalanmasını sağlamıştır. İsrail bu ülkelere nazaran daha farklı bir motivasyonla daha erken vakitte kıta ile ilişkilerini kurmuştur. Devlet olarak ortaya çıkışı tartışmalı ve kanlı bir şekilde gerçekleşen İsrail, bulunduğu coğrafyadaki yalnızlığından dolayı dış çevre stratejisini benimsemiş ve 1960’lı yıllarda zorunluluk olarak tanımlanabilecek bir sebepten dolayı Afrika ile ilişkilerini kurmuştur. Filistin meselesinden dolayı bir ara kıta ile ilişkiler kopmasına rağmen daha sonra 1986’dan itibaren ilişkiler yeniden kurulmuştur.

Üç ülkenin de Afrika politikalarına bakıldığında özellikle Türkiye ve Almanya’nın stratejik belge, açılım, proje ve planlar üzerinden Afrika politikalarını şekillendirdikleri görülmektedir. Türkiye açısından “*Afrika Açılımı Planı, Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi, 2005 Afrika Yılı*” ve bugüne kadar üç kez düzenlenen Türkiye-Afrika Zirveleri çerçevesinde ortaya konulan deklarasyonlar kıta ile ilişkilerin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Almanya tarafında da “*Afrika politikasına dair kılavuzlar, Marshall Planı, Pro! Afrika Konsepti, Afrika ile Uyum Projesi, Afrika ile Geleceği Şekillendiriyoruz Planı*” gibi çalışmalarla Afrika politikasını şekillendirmiştir. İsrail açısından bakıldığında bu tarz strateji ve planlara rastlanmamıştır. Ayrıca Afrika ile ilişkilerde ön plana çıkmaya başlayan zirve diplomasisi açısından bakıldığında Türkiye’nin diğerlerine göre daha emin adımlarla ilerlediği ve Almanya ve İsrail’in bu şekilde düzene oturmuş bir zirve diplomasisi yürütmedikleri görülmektedir.

Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye’nin Afrika ile olan ilişkileri Osmanlı dönemine dayanmakta ancak Kamerun bölgesi ile temasların daha çok bölgenin kuzeyinde kurulan müslüman kimlikli yönetimlerle dolaylı bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁴¹² Almanlar ise sömürgeciliğin başladığı dönemde diğer Avrupalı milletler gibi kıtaya gelmiş ve önemli

⁴¹² Mweng, *Histoire du Cameroun*, 202.

sömürge alanlarından biri olan Kamerun'a yerleşmişlerdir. 19. yüzyılda Kamerun ile temas kuran Alman tüccarlarla başlayan ve Kamerun'un Alman sömürgesi olmasıyla devam eden Alman-Kamerun ilişkilerinin Türkiye ve İsrail'e nazaran daha köklü olduğu anlaşılmaktadır. İsrail'in kuruluş tarihi olan 1948 tarihi göz önüne alındığında kıta ile ilişkileri diğerlerine göre daha geç başlamıştır. Kamerun'un bağımsızlığını kazandığı 1960 yılı itibariyle bakıldığında Kamerun ile diplomatik ilişkileri kuran ilk ülke Almanya olmuş ve bağımsızlıkla birlikte Kamerun'da büyükelçilik açmış ve aynı şekilde Kamerun da 1961 yılında Berlin'de büyükelçiliğini açmıştır. İsrail, Kamerun'a büyükelçi atamasını 1962'de yapmış ancak büyükelçiliğini 1986'da açmış olup Kamerun da aynı sene içerisinde İsrail'de büyükelçilik açmıştır. Türkiye ise Kamerun ile diplomatik ilişkilerini 1962 yılında kurmasına rağmen karşılıklı büyükelçilikler diğer ülkelere nazaran daha geç açılmıştır. Türkiye 2010 yılında Yaoundé Büyükelçiliğini açarken Kamerun ise 2018 yılında Ankara Büyükelçiliğini açmıştır.

Karşılıklı diplomatik adımların yanında liderlerin ülke ziyaretleri de oldukça önemlidir. Almanya 1963 ve 1987 yıllarında Kamerun'a devlet başkanı seviyesinde ziyaretler yapmış ve buna paralel olarak ise Paul Biya birçok kez Almanya'yı ziyaret etmiştir. Ahidjo, 1963'te İsrail'e ABÖ heyeti bünyesinde ziyaret düzenlemiş olup İsrail tarafından ise kopan ilişkilerin yeniden toparlanmaya başladığı yıllar olan 1986 ve 1987'de art arda Kamerun'a başbakan düzeyinde ziyaretler yapılmıştır. Aslında bu son ziyaretten itibaren 2016 yılına kadar kıtaya başbakan düzeyinde herhangi bir ziyaret yapılmamıştır (2016'da Netanyahu bazı Afrika ülkelerini ziyaret etmiştir). Türkiye tarafında ise 2013 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Paul Biya'nın karşılıklı ziyaretleri en üst düzeyde gerçekleşen ziyaretler olmuştur. Bu karşılıklı ziyaretler bugün hâlâ Kamerun Cumhurbaşkanlığı'nın resmî internet sitesinde öne çıkarılan ikili ilişkilerin başındadır.⁴¹³ Ziyaretler haricinde Almanya'yı Türkiye ve İsrail'den farklı hale getiren bir konu da Almanya'nın özellikle Merkel döneminde bir Afrika temsilcisinin olmasıdır. Merkel'in Afrika temsilcisi Günter Nooke birçok kez Kamerun'a ziyaret düzenlemiş ve kritik saha çalışmalarında bulunmuştur.

Güvenlik işbirliği konusunda öne çıkan ülke İsrail olup özellikle Kamerun Cumhurbaşkanlığına bağlı ve ülkedeki herkesin çekindiği BİR biriminin eğitilmesinde rol alan İsrail ayrıca kamuoyuna kapalı bir şekilde Kamerun'a silah ihracatında bulunmuştur. Bununla birlikte farklı alanlarda çeşitli güvenlik ve danışmanlık hizmetleri sunan İsrail, güvenlik işbirliği anlamında Almanya ve Türkiye'ye göre daha farklı bir seviyede bulunmakta ancak bu

⁴¹³ Présidence de la République Cameroun (PRC), "Coopération Bilatérale" (Erişim 2 Ağustos 2023).

ilişkiler gerek iki ülkenin kamuoyunda gerekse dünya kamuoyunda tartışmalara neden olan bir yapıya sahiptir. Türkiye açısından son yıllarda kıtaya yönelik savunma ihracatı atılımı, Kamerun ile ilişkilerde henüz önemli bir yere sahip olmamakla birlikte iki ülke arasında askeri işbirliğine dair iki anlaşma bulunmaktadır. Almanya açısından bakıldığında özellikle terörle mücadele kapsamında Kamerun’a askeri araç ve teçhizat desteğiyle birlikte personel eğitimi verdiği görülmektedir. Kamerun’un iç problemlerinden biri olan Anglofon meselesinde Türkiye ayrılıkçı yapıyı terör örgütü olarak görmektedir. Bu mesele Almanya açısından Kamerun ile olan tarihi ilişkileri dayanak gösterilerek özellikle Alman kamuoyunda hükümet üzerinde arabulucu rolü alması beklentisi oluşturmakta ancak Almanya bu konuda temkinli davranmaktadır. İsrail içinse Anglofon bölgede yaşanan insani krizden yola çıkılarak İsrail’in Kamerun ile olan güvenlik ilişkileri tepki almaktadır. Sonuç olarak; İsrail kendi bölümünde de belirtildiği gibi yumuşak güçten sert güce geçiş yaparak ikisi arasındaki dengeyi sağlayamamıştır. Türkiye ve Almanya ise İsrail’e nazaran yumuşak ve sert güç arasında bir denge kurabilmiştir.

Ekonomik ilişkilere bakıldığında 2021 yılı itibariyle her üç ülke de Kamerun’un ihracat ve ithalat yaptığı ilk beş ülke arasında bulunmamaktadır.⁴¹⁴ Üç ülkenin Kamerun ile olan ekonomik ilişkilerinde 2013-2021 yılları arasındaki ticaret istatistiklerine bakıldığında Kamerun’a yapılan toplam ihracatta ve Kamerun’dan yapılan toplam ithalatta Almanya’nın ilk sırada olduğu görülmektedir. Bu anlamda aşağıda verilen Tablo 4.1 ilgili üç ülkenin belirtilen yıllar arasındaki ticaret istatistiklerini karşılaştırmak adına oldukça önemlidir. Almanya’nın bazı yıllar altın ve ham petrolden dolayı ithalatı ihracatını geçebilmektedir. Hem Almanya hem de Türkiye’nin Kamerun’dan ham madde bazında ürün ithalatı yaparken Kamerun’a mamul madde ihracatı yaptığı görülmektedir. İsrail açısından ise ticari rakamların Almanya ve Türkiye ile karşılaştırılamayacak seviye olduğu görülmektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken husus, bu rakamların kayda geçen verilerden oluştuğu ve İsrail örneğinde bahsedildiği üzere silah ticareti gibi bir kalem kayda geçmiş olmayıp bu anlamda İsrail’in özellikle ihracat rakamlarının gerçeği ne kadar yansıttığı bilinmemektedir. İkili ticari ilişkilerin seyri açısından Türkiye’yi diğerlerinden ayıran nokta ise ihracat ithalata göre daha ileride olmasına rağmen ikili ticaretin her iki taraf için yıllar içinde düzenli bir artış grafiği gösterdiği.

⁴¹⁴ The Observatory of Economic Complexity (OEC), “Cameroon” (Erişim 2 Ağustos 2023).

Tablo 4.1: Türkiye, Almanya ve İsrail'in Kamerun ile olan ikili ticari ilişkilerinin karşılaştırılması (2013-2021 arasındaki toplam rakamlar)

Ülke	İhracat (dolar)	İthalat (dolar)	Toplam Hacim (dolar)
Almanya	1,5 milyar	744 milyon	2,2 milyar
Türkiye	1,1 milyar	419,5 milyon	1,5 milyar
İsrail	67,7 milyon	2,3 milyon	70 milyon

Kaynak: TÜİK, 2023; OEC, 2023.

Yatırım anlamında Türkiye'nin diğerlerini geçtiği ve yatırım portföyünün 900 milyon doları bulduğu, Alman yatırımlarının değerinin 382 milyon avro civarında olduğu görülmektedir. Alman yatırımlarının az olmasının sebebinin Almanların Kamerun'da yatırım yapmaya pek yanaşmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İsrail açısından herhangi bir yatırım değerine ulaşamamıştır. İsrail yatırımlarının bu şekilde belirsiz olması ise İsraillilerin işlerinin neredeyse tamamını kıtada yapıyor olmaları ve kritik sektörlerde (maden vb.) yer alanların ise ekseriyetle kayıt dışı şekilde faaliyet yürüttüklerinin düşünülmesi bu noktada bir fikir oluşturabilir. Ekonomik ilişkilerin gelişmesinde ülkeler arasındaki havayolu trafiği de oldukça önemlidir. Üç ülke arasından sadece Türkiye'den THY Kamerun'a uçuş düzenlemekte ve bu durum ikili ilişkilerin tabana yayılması açısından ciddi bir avantaj sağlamaktadır.

Kamerun ile olan ilişkilerinde üç ülkenin de ortaklık ve kalkınma işbirliği konusunda çeşitli çalışmalar yaptığı görülmüştür. Öncelikle her ülke de ulusal kalkınma ajansları yoluyla ya aktif faaliyet göstermektedir. Ulusal kalkınma ajansı olarak Türkiye adına TİKA, Almanya adına GIZ ve İsrail adına ise MASHAV'ın rol üstlendiği kalkınma alanı, Kamerun'un Vizyon 2035 ve SND30 vizyonları için oldukça değerlidir. Her ülke için bu tür çalışmaların detaylıca ele alındığı bölümlerde de görüleceği üzere GIZ diğerlerine göre Kamerun'daki faaliyetlerine daha erken başlamış ve gerek personel sayısı gerekse çalışmalarının kapsamı ve derinliği açısından TİKA ve MASHAV'dan oldukça ileridedir. Ayrıca GIZ'in resmî sitesinde Kamerun dahil faaliyet gösterilen ülkelerle ilgili olarak detaylı ayrı bölümlerin olduğu ve çalışmaların maliyetinin de kamuoyuna detaylıca verildiği görülmüştür. Ayrıca GIZ'i diğerlerinden ayıran bir diğer konu ise yapılan çalışmaların stratejik alanları kapsamasıdır. Örnek olarak iklim

değişikliği, cinsiyet eşitliği, dijitalleşme, iyi yönetim, barış, arazi politikaları vb.⁴¹⁵ Kapsam ve derinlik anlamında GIZ'den sonra ikinci sırada TİKA'nın geldiği söylenebilir. TİKA Kamerun'un birçok farklı noktasında kalkınma alanına yaptığı yatırımlarla öne çıkmaktadır. Yatırım maliyetleri GIZ gibi proje bazlı olarak açıklanmasa da yıllık raporlarda gerek Sahraaltı'nda gerekse Kamerun'da yapılan çalışmaların maliyeti toplu bir rakam olarak verilmektedir. GIZ yaptığı çalışmaları ayrı başlıklar halinde kapsam, amaç ve çıktılarıyla birlikte kamuoyuna sunarken TİKA'nın çalışmalarını daha çok haber formatıyla kamuoyuna sunduğu görülmüştür. TİKA'yı GIZ'den ayıran konu ise çalışmaları birbiriyle karşılaştırıldığında insani yardım noktasında yapılan saha çalışmaları olarak gözükmemektedir. MASHAV ise her ikisine kıyasla daha geride olup tarım, eğitim ve sağlık gibi alanlarda çalışmalar yaptığı görülmüştür. Gerek maliyetlerin açıklanması gerekse kamuoyunu bilgilendirme adına diğer ikisinden daha geride olan MASHAV'ın ekseriyetle İsrail'in tarım alanındaki başarıları üzerinden kıtayla işbirliği alanı kurmaya çalıştığı görülmektedir. Karşılaştırma haricinde ulusal kalkınma ajanslarınca yürütülen ortak çalışmalar da bu konu bağlamında değinilmesi gereken bir meseledir. Bu anlamda "Almanya-İsrail Afrika Girişimi" kapsamında ortaya çıkan üçgen işbirliği ile GIZ ve MASHAV arasında ortaklaşa proje gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. İlk defa 2009 yılında Etiyopya'da başlayan ve 2014'te resmî hale gelen bu üçgen işbirliği Kamerun'u da kapsayan bir çalışma başlatmıştır. Burkina Faso, Burundi ve Kamerun'daki üçgen işbirliği faaliyetleri, iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamaya yönelik projelere odaklanarak 2014 yılında başlamıştır.⁴¹⁶

Ulusal kalkınma ajanslarıyla birlikte kalkınma alanında rol alan diğer aktörlere bakıldığında Almanya'nın gerek resmî gerekse de sivil oyuncular anlamında daha çeşitli bir ortak portföyü sunduğu görülmektedir. Sağlık, ademi merkeziyetçilik, doğal kaynakların korunması ve kırsal kalkınma gibi kalkınma alanlarına yoğunlaşan KfW; demokrasi, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve ekolojik denge gibi alanlara yoğunlaşan FES; Siyasi diyalog, güvenlik politikaları, medya ve siyasi iletişim ve hukukun üstünlüğü, iklim ve enerji gibi konulara yoğunlaşan KAS; bunlarla birlikte BGR, ZFD ve SES gibi kuruluşlar da bu anlamda kalkınma alanındaki oyuncu çeşitliği açısından Almanya'yı oldukça öne çıkarmaktadır. Türkiye ve İsrail bu anlamda Almanya'dan daha geride olmakla birlikte

⁴¹⁵ Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), "Cameroon".

⁴¹⁶ Yacov Hadas-Handelsman, "Trilateral in Africa: Development cooperation Israel-Germany-Third Countries.", *Germany And Israel: 50 years of diplomatic relations*, ed. Gerhard Wahlers, (Bonn: Konrad Adenauer Stiftung, 2015), 69.

Türkiye'nin de buna karşın özellikle STK'ların insani yardım çalışmalarında Almanya ve İsrail'den önde olduğu söylenebilir.

Kalkınma kapsamında eğitim alanı da yine ilgili aktörlerin faaliyet gösterdiği diğer bir alandır. Eğitimde sahada varlık gösterilmesi açısından Türkiye'nin TMV okulları aracılığıyla yerinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Anaokulu seviyesinden lise seviyesine farklı şehirlerde eğitim faaliyeti gösteren TMV, ülkedeki eğitim anlayışına yenilikler katmakta gerek Türkiye gerekse dünyanın birçok ülkesinde eğitim faaliyetlerinden hareketle Kamerun'da eğitim alanında katkılar sağlamaktadır. Ayrıca yüksek öğretim seviyesinde Türkiye Kamerunlu öğrenciler için son yıllarda önemli bir alternatif haline gelmiştir. YTB bursları, devlet üniversitelerinin sınavları, özel üniversitelerin kayıt ilanları tüm dünyadan olduğu gibi Kamerun'dan da öğrencilerin Türkiye'ye teveccüh göstermelerini sağlamıştır. Üniversite eğitimi gören Kamerunlu öğrenci sayılarına bakıldığında Almanya'nın ciddi bir farkla Türkiye'den daha önde olduğu görülmüştür. Ancak bunda Almanya'da yaşayan ve sayısı 20 bini aşan Kamerun diasporasının etkisi yadsınamayacak derecededir. Buna karşın ne Türkiye ne de İsrail'de bu sayıya yaklaşacak bir diaspora varlığı bulunmamaktadır. Almanya eğitim alanında Kamerun ile olan tarihi ilişkilerinden dolayı farklı bir profil göstermektedir. Sömürge geçmişinin bir mirası olan Almanca, ülkede yaygın bir dil olmasa da eğitim müfredatında seçmeli bir ders olarak bulunmakta ve binlerce öğrenci bu dersi düzenli olarak almaktadır. Buna karşın Türkçe sadece TMV okullarında ders olarak verilmektedir. Almanya'nın dünyanın farklı ülkelerinde okulları bulunmakta ancak Kamerun'da doğrudan Almanya'ya bağlı okul bulunmamaktadır. Buna karşın Almanya'nın PASCH bünyesinde Kamerun'un farklı şehirlerindeki okullarla temasları bulunmaktadır. Eğitim alanında Almanya diğer aktörlerden farklı kılan faktör ise Goethe Enstitüsü ve DAAD'dır. Kamerun bağımsızlık süreciyle birlikte ülkede faaliyetlerine başlayan Goethe Enstitüsü, Almanca ve Alman kültürünün tanıtılması ve yaygınlaştırılmasında öncü bir rol oynamaktadır. DAAD ise bir akademik değişim servisi olarak tüm dünyada olduğu Kamerun ve Almanya arasında gerek akademik işbirliği gerekse burs verme noktasında imkanlar sağlamaktadır. İsrail eğitim noktasında oldukça geride kalan bir aktör olup bahsi geçen kuruluşların dengi bir oyuncusu bulunmamakta ancak tarımsal eğitim için İsrail'e öğrenci gönderilmesi, çeşitli eğitim merkezlerine teknolojik donatı desteği ve teknolojiyle alakalı çeşitli seminerler büyükelçilik uhdesinde yapılan çalışmalardır.

Son olarak; ilgili ülkelerin Kamerun ile olan ilişkilerine bakıldığında ortaklık anlayışının mevcut olduğu ancak stratejik ortaklık seviyesine geçmediği görülmektedir. Almanya tarihi ilişkilerinden dolayı Kamerun ile stratejik ortaklık seviyesine geçmeye en yakın

ülke olsa da stratejik ortaklığın tanımının belirsizliği ve etkinliğinin hangi seviyede olacağı konusu bu tarz bir ihtimalin gerçekleşme durumunu belirsiz kılmaktadır. AfB'nin 2008'de Türkiye'yi stratejik ortak olarak ilan etmesinden yola çıkıldığında Türkiye'nin stratejik anlayışının henüz kıta genelini kapsadığı ve ülke düzeyine inmediği söylenebilir. İsrail içinse güvenlik işbirliği haricinde Kamerun ile stratejik ortaklık seviyesinde değerlendirilecek bir ilişkinin gerçekleşebilmesinin görünürde mümkün olmadığı söylenebilir. Atok ve Logo, üç aktörle birlikte diğer birçok aktörü de ele aldıkları çalışmada bir sınıflandırmaya gitmişlerdir. Buna göre; BMGK üyeleriyle birlikte Almanya ve Japonya'nın dahil olduğu birinci grup güçlü imaja sahip ve çıkarlarını dünya çapında koruyabilen aktörler olarak; İtalya ve İsrail'den oluşan ikinci grup birinci grubu takip eden ancak dünya çapında çıkarlarını savunabilecek siyasi, diplomatik ve stratejik araçlara sahip olmayan orta güçler olarak; son olarak ise Türkiye, Güney Kore, Suudi Arabistan, Nijerya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Mısır ve Fas'tan oluşan ve kendi kıtası, bölgesi ve alt bölgesinde önemli roller oynayan ülkelerin oluşturduğu üçüncü gruptan bahsedilmektedir. Kamerunlu yazarların bu gruplandırmasına bakıldığında Almanya, İsrail ve Türkiye'nin farklı gruplarda konumlandırıldığı görülmektedir.⁴¹⁷

Esasında stratejik ortaklık olarak nitelendirilmese de üç ülkenin de Kamerun için kalkınma ortağı olduğu aşikardır. Bu konuda belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Afrika ülkelerinin stratejik ortak olup olamayacağı sorusudur. Ortaklık kapasitesi, ülkelerin altyapısı, iyi yönetim, güvenilirlik ve şeffaflık gibi birçok faktör göz önüne alındığında hem Kamerun hem de diğer Afrika ülkelerinin stratejik ortaklık anlayışında ne derecede kabul göreceği ve kabul görse dahi stratejik ortaklığın etkinliğinin ve devamlılığın ne ölçüde süreceği belirsiz konulardır. Ancak bu durum hiçbir Afrika ülkesinin stratejik ortak olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 2022 yılında Kamerun'u ziyareti sırasında Kamerun'un stratejik bir ortak olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁸ Aynı şekilde 2023 yılında Çin ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin ikili ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükselterek ilişkilerin kapsamını buna göre genişletme kararı aldığı görülmüştür.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Sylvain Ndong Atok - Patrice Bigombe Logo, "Le Cameroun et les grandes puissances: leçons théoriques et pratiques pour un meilleur déploiement sur la scène internationale", *Le Cameroun et les grandes puissances: trajectoires et dynamiques de coopération*, ed. Yves-Alexandre Chouala vd. (Paris: L'Harmattan, 2022), 452.

⁴¹⁸ *France24*, "Colonisation: Macron invite des historiens à "faire la lumière" sur l'action française au Cameroun" (26 Temmuz 2022).

⁴¹⁹ *RFİ*, "RDC: les relations avec la Chine vont-elles changer après la visite de Félix Tshisekedi?" (30 Mayıs 2023).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Dünya siyasetinde Afrika, geçmişten günümüze farklı boyutlarda farklı yaklaşımlarla ele alınmış bir meseledir. Bir zaman sömürge güçlerinin boyunduruğunda oluşları, ardından bağımsızlık mücadeleleri ve bağımsızlıklarını kazanmaları sonrasında ise devlet olma ve devlet olurken de kendi içlerinde siyasi bir istikrar kurma mücadeleleri ve buna paralel olarak ise dünya siyasetinde bir nüfuz mücadelesi alanı haline gelmeleri Afrika'nın geleceğinin şekillenmesi açısından önemli süreçler olmuştur. Bağımsızlıktan günümüze çoğu Afrika ülkesi kendi kendine yetebilmek ve gerek siyasi gerekse ekonomik istikrarın oluşturulduğu bir yapıya kavuşmak için çeşitli yönelimler göstermiştir. Bazen bağımsız olarak nitelendirilmesine rağmen post-kolonyal tahakkümün altında eski sömürgecisine bağlı kalan ülkeler olduğu gibi bu tarz bir tahakkümü reddederek farklı arayışlar içine giren ülkeler de olmuştur. Dekolonizasyon sürecinden sonra gelişmiş ülkeler ve uluslararası örgütler kıta ülkelerine yardım ederek eşitler ortaklığının olmadığı bir ilişki konseptiyle bağımlılığın kronikleştiği bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zaten kendi kendine yetememesi ve bağımsızlıkla birlikte kısa süreli istikrarlara rağmen genel istikrarsızlık durumu Afrika ülkelerine yönelik yardım anlayışının içeriğini ve konseptini bir soruna dönüştürmüştür. Bu konuda Burkina Faso'nun ve Afrika kıtasının önemli şahsiyetlerinden olan Thomas Sankara, devrilmeden önceki bir konuşmasında kendilerine gerçekten yardım etmek isteyen ülkelerin un, mısır, süt ile değil traktör, baraj sistemleri, tarımsal teknoloji, gübre, sulama sistemleri vb. desteklerle yardım etmelerinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Kuzeyin yardım politikasına bir eleştiri olarak değerlendirilecek bu söylem aslında kendi kendine yetme meselesinin de nelere bağlı olduğuyla ilgili bir çözüm yoluna işaret etmiştir. Nitekim uzunca bir süre gelişmiş kuzeyden gelişmemiş güneye gerçekleştirilen yardım anlayışı günümüze doğru geldikçe kendini yenilemek zorunda kalmıştır.

Yardımdan kalkınma işbirliği ve ortaklık anlayışına evrilen bu anlayış özellikle yükselen güney ülkelerinin de kıtada varlık göstermeleriyle birlikte kuzeye mahkummuş gibi görünen işbirliği ilişkilerinde başka alternatiflerin de olabileceğini göstermiş ve nitekim Güney-Güney İşbirliği yönelimi kısa sürede Kuzey-Güney İşbirliğinin alternatifi veya başka bir ifadeyle tamamlayıcısı haline gelmiştir. Tamamlama ifadesinden kasıt aslında Kuzeyin kendi eksik yaklaşımını, yükselen güneyin potansiyeline karşı zorunlu olarak değiştirme durumudur. Öte yandan Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünya düzenine geçiş de kalkınma işbirliği anlayışının değişmesinde bir diğer faktör olmuş ve stratejik

ortaklık konseptinin ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Afrika tarafında da kalkınma anlayışı değişmiştir. Nitekim BM'nin Binyıl Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden sonra AfB de Gündem 2063 vizyonu ile özellikle yoksulluk gibi kıtanın makus talihiymiş gibi görülen problemleri ortadan kaldırmak için ekonomik kalkınmadan siyasi istikrara, kıta içi barış ve birlik içinde bir Afrika hayali hedeflenmektedir. Bu vizyon itibarıyla Afrika ülkeleri ortaklıkların rasyonelleştirilmesi ve faydaların daha net bir şekilde görülmesi noktasında söylem geliştirmiştir. Hem Afrika dışından kıtayla ilişkileri olan aktörler hem de kıta ülkeleri açısından bu rasyonelleştirmenin ne derece gerçekleştiği veya gerçekleşeceği ise muğlak bir meseledir. Zira uluslararası ilişkilerde tabii olarak çıkarların bir öncelik olması kalkınma ortaklığı meselesinde bir eşitler dengesine pek de müsaade etmemektedir. Bu anlamda bir ülkeden diğerine yapılan kalkınma işbirliği çalışmalarında klasik hibe desteğinin yerine artık sahada proje bazlı işbirliğinde daha proaktif bir varlık gösteren kıta dışı aktörlerden çıkar veya belirli bir motivasyon olmaksızın eyleme geçmelerini beklemek mümkün durmamaktadır. Bu düşünce liberal paradigmaya ters olsa da kıtada çıkarlar ölçüsünde ortaklık anlayışının gerçekleştiği görülmektedir. Öte yandan kalkınma işbirliğinde verici bir aktörün gücünü dengeleyemeyen alıcı Afrika ülkelerinin durumu, ilişkide Afrikalının failliğinin zayıf kalmasına neden olmakta ve bu da eşitler dengesinin oluşmasındaki ikinci bir engel olarak durmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; teknolojisi, mali gücü ve genel desteğiyle gelen bir gelişmiş veya yükselen güce karşılık bir Afrika ülkesinin ne ile mukabele edeceği oldukça kritik bir sorudur. Ortaklık ilişkisinin kriterlerinden birisi olan karşılıklı fayda anlayışı açısı bu anlamda kurulan ilişkilerin gerçekten ortaklık olup olmadığı sorusunu sormamıza izin vermektedir. Bu durumda temelde eşit olmayan bu ortaklık ilişkisinde Afrika ülkelerinin karşı tarafın lehine tavizler vermesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu taviz eski sömürgeci gücün tahakkümünü sürdürmesine izin verilmesi olabileceği gibi yükselen bir güçten silah satın alınmasına veya ülkenin doğal kaynaklarının işletilmesinde öncelik verilmesi gibi daha birçok tavizi kapsayabilir. Buradaki soru; bu tarz bir ilişki şeklinin modern sömürgecilik anlamına gelip gelmeyeceğidir.

Kalkınma ortaklığı meselesinde çalışmamızın esas aktörü olan Kamerun'un durumu diğer Afrika ülkelerinden pek de farklı değildir. Farklı sömürgeci güçlerin tahakkümünde geçen yıllardan sonra 1960 yılında bağımsızlığına kavuşan Kamerun siyasi anlamda diğer Afrika ülkelerine nazaran daha istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Bağımsızlığın öncüsü Ahmadou Ahidjo ve 1982'de yerine gelen ve bugün ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ iktidarda olan Paul Biya 63 yıllık Kamerun tarihinin öne çıkan iki ismi olmuştur. Özellikle 41 yıla doğru ilerleyen Biya

iktidarının ilk yılları hariç darbe vb. süreçler yaşanmadığı ve siyasi bir istikrarın olduğu görülmektedir. Ülkenin genel durumuna bakıldığında ise ekonomik durum, kalkınmışlık seviyesi, yoksulluk, yolsuzluk vb. faktörler dikkate alındığında aslında perde arkasında istikrarlı bir istikrarsızlığın olduğu anlaşılmaktadır. Kalkınma durumunda yetersizliğinin farkında olan Kamerun, Vizyon 2035 ve bunun tamamlayıcısı olan SND30 gibi programları oluşturarak iyi yönetimden ademi merkeziyetçiliğe, sürdürülebilir kalkınmadan ekonomik büyümeye birçok alanda ülkenin 2035'te gelişmekte olan bir ülke haline gelmesini öngören bir vizyon çerçevesi oluşturmuştur. Ancak ülkenin kendi kendine yetememesinden kaynaklı olarak bu vizyonun gerçekleştirilmesinde kalkınma ortaklıklarının gerekliliği gerçeği Kamerun tarafından benimsenmiş ve bu minvalde egemenliğine saygı ve iç işlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde geçmişten günümüze iyi niyetli işbirliklerine açık olunması bir dış politika ilkesi olarak kabul görmüştür.

Kamerun'un uluslararası ortaklarına bakıldığında öne çıkan Fransa ve Çin'in yanı sıra çalışmamızın aktörlerini oluşturan -Fransa ve Çin kadar etkiye sahip olmasalar da- Türkiye, Almanya ve İsrail'in de öne çıktığı görülmektedir. Çalışmamızda detaylarıyla ele alınan ilgili üç ülkenin kendilerince bir Afrika politikasının ve bu politikayı yürütmek için de çeşitli araç ve yöntemlerinin olduğu görülmüştür. Kamuoyuna açık ilişkiler dikkate alındığında Kamerun açısından etki ve önem sıralamasında Almanya'nın ilk sırada olduğu Türkiye'nin ise ikinci sırada olduğu söylenebilir. İsrail açısından soru işareti bırakan konu ise her ne kadar kamuoyuna açık bir kalkınma işbirliği alanı olsa da özellikle güvenlik işbirliği ve kıymetli maden işletimi gibi daha üstü kapalı şekilde yürütüldüğü anlaşılan ilişkilerin ne derece önemli olduğudur. İsrail açısından kamuoyuna yansımış İsrailli şirketlere ait yatırım bilgisi ve silah ticaretine dair mali rakamların olmayışı İsrail bölümünde de görüldüğü üzere yatırım ve ticari ilişkilerin önemsiz gözükmesine sebep olmaktadır. Ayrıca; Türkiye ve Almanya'ya kıyasla İsrail'in Kamerun ile ilişkilerinin dengeden uzak olduğu anlaşılmaktadır.

İsrail'in kalkınma işbirliği haricindeki ilişkilerinin Kamerun'dan çok Kamerunlu üst düzey yönetici ve elit kesimin çıkarları lehinde gerçekleştiği sonucuna varılabilir. Halbuki Almanya ve Türkiye açısından bakıldığında tarafların çıkarları göz ardı edilmeksizin ekonomik ilişkilerin ülkelerin kapasitelerince nispeten dengeli olduğu ve odaklanılan temel alan olan kalkınma konusunda yapılan faaliyetlerin çıktılarının da belli bir kesimi değil Kamerunluları ve Kamerun'un geleceği lehinde olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle Kamerun'un ortaklık ilişkileri için bir risk unsuru taşıyan ve eleştirel anlamda da bahsedilmesi gereken mesele Kamerun'da yolsuzluk problemidir. İyi yönetilme konusundaki zayıflık ve toplum

içerisinde ciddi bir ekonomik eşitsizliğin bulunması Kamerun'da yetkilerin kötüye kullanımına sebep veren bir faktördür. Bu durum sadece bir ülkenin Kamerun ile ilişkisi bağlamında ele alınan bir mesele olmayıp aksine Kamerun'un tüm iç ve dış ilişkilerinde Kamerunluların çıkarlarının aleyhinde sonuçlara sebebiyet verebilir. Örneğin; kalkınma işbirliği için yapılacak çalışmaların başlatılıp ilerletilmesi sürecinde veya gümrük süreçlerinde yetkili kesimlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek rüşvet ve yolsuzluğa tevessül etmesi kalkınma işbirliğinin, yatırımların ve ekonomik ilişkilerinin önüne set çekebilir ve başka bir ortaklık ilişkisinin muhtemel fırsatlarının da kaçırılmasına neden olabilir. Bu anlamda Kamerun için ortaklıkların geleceğinin garanti altına alınması öncelikle özel veya resmî ortak aktöre güven duygusunun verilmesinden geçmektedir. Gerek yatırımcı gerekse ticari ilişkilerde karşı tarafı ilişkilerden soğutacak yapısal sorunlarla mücadele etmek Kamerun için ortaklık ilişkisinden önce yapılması hayati derecede önem arz eden bir öncelik olmalıdır. Bu şekilde Kamerunluların ortaklıkların çıktıklarından gerçek anlamda faydalanması ve bir sonraki işbirliği için ülkenin kredisinin her daim var olması sağlanabilir. Bu durum sadece Kamerun özelinde değil benzer problemlerin olduğu diğer Afrika ülkeleri için de geçerlidir. Kamerun için ortaklık ilişkilerinde bir diğer risk ise ortaklık ilişkilerinin en üstteki kişinin inisiyatifinde olması ihtimalidir. Nitekim Paul Biya uzun bir süredir iktidarda olup devletin etkin kademeleri de yine ona yakın çevreden oluşmaktadır. Kamerun dış politikasında da bahsedildiği gibi teorik olarak dış politikaya her ne kadar Dışişleri Bakanlığı (MINREX) bakıyor olsa da uygulama ve karar alma süreçlerinde Cumhurbaşkanı'nın hâkim güç olması onun haricindeki yetkili kişi ve birimlerin ne ölçüde etkin olduğunu tartışma konusu yapmaktadır. Bu anlamda ulusun ve devletin şahsında özümsememiş ancak sürdürülen bir ortaklığın olası bir demokratik veya sert değişimde daha mı iyi daha mı kötü olacağı bir başka kritik sorudur. Örneğin; son yıllarda özellikle Sahel Bölgesinde yaşanan darbe süreçleri sonrasında gerçekleşen yönetim değişikliklerinden sonra Mali, Burkina Faso ve Nijer'in Fransa'dan uzaklaştığı ve Rusya gibi başka ortaklara yöneldiği görülmüştür.

Kamerun ile ortaklık ilişkisi kuran ülkeler açısından bakıldığında ülkenin ihtiyaçları ve kalkınma vizyonu hedeflerine uygun şekilde işbirliği yapmak ve işbirliği yaparken karşı tarafın da çıkarını gözetmek ortağın imajı ve kredisi açısından oldukça önemli bir meseledir. Bu anlamda Kamerun'un ulusal çıkarları gözetilmeden sürdürülecek bir ortaklığın gelecek vadetmeyeceği aşikardır. Ayrıca; ortaklık ilişkisi bağlamında Kamerun'un çıkarlarına ve ilkelerine ters bir yaklaşım halk nezdinde de ilgili ortağın kötü bir imaja sahip olmasına ve resmî düzeyde karşılıklı adımlarla düzeltme imkânı olsa da bu durumun hem ilgili ülkenin

şahsına hem de yatırımcısı, iş adamı, turistine yönelik taban tepkisine neden olabilir. Zira resmî düzeyde iyi seyreden ilişkiler halk tabanında karşılık bulmayabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere bir ortaklığın hem başında hem de sonunda karşılıklı saygı ilkesinin mevcut olması her anlamda her iki tarafın çıkarına bir durumdur.

Kamerun ile mevcut ortaklıklarının temeline bakıldığında aslında ilgili aktörlerin gerek Kamerun özelinde gerekse kıta genelinde geleceklerine dair bazı çıkarımlara varılabilir. Almanya, sömürge geçmişine rağmen Afrika ile yeni bir sayfa açmış ve kalkınma alanlarına uzun soluklu stratejilerle yaklaşarak Kamerun ve kıtanın geleceğinde rol oynamaya devam edecek bir aktör profili sergilemektedir. Türkiye, Afrika’da kendisine karşı gün geçtikçe artan teveccüh, Afrika hafızasında kötü bir imajının olmayışı, kıtanın menfaati lehine kazan-kazan anlayışı ve uluslararası platformlarda dünyanın sesi olmaya çalışan kimliğiyle kıtanın geleceğinde rol almaya devam edebilir. Bunun yanında Almanya’ya nazaran Kamerun ile ilişkileri daha zayıf olduğu düşüncesinden hareketle Türkiye’nin Kamerun ile ilişkilerini her safhada daha da ileriye götürmesi ve bunun için de gerekli adımların atılması gerekmektedir. İsrail ise sadece tartışmalı kuruluşu ile değil hâlâ devam etmekte olan sorunlu Filistin politikası ve gerek kıta genelinde gerekse Kamerun ile ortaklığında üstü kapalı ilişkilere sahip olması kıtanın geleceğindeki rolü ile alakalı bir belirsizlik oluşturmaktadır.

Son olarak ise her üç aktörün de Kamerun ile ilişkilerin kapsamı ve derinliği açısından stratejik ortaklık seviyesinde olmadığı ancak buna karşın Almanya’nın bu tür bir ilişki konseptine daha yakın olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Afrika geneli ile ilişkileri stratejik ortaklık seviyesinde olmasına rağmen halihazırda herhangi bir Afrika ülkesi bu seviyede bir ilişki seviyesinin olmadığı görülmektedir. İsrail açısından ise güvenlik işbirliği itibarıyla ilişkilerin iyi olduğu ancak stratejik ortaklığın kapsadığı diğer alanlarda zayıf kalınması stratejik ortaklık ihtimalinin diğerlerine nazaran daha az olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kamerun’un da olası bir stratejik ortak olmak için yeterli yetkinliklere sahip olmadığı ve bu seviyede bir ilişkiye ortaklığın selameti açısından ne derecede uyum göstereceği bir soru işaretidir. Ancak Kamerun, Nijerya gibi büyük bir ekonomi hariç tutulduğunda jeopolitik konumu itibarıyla Orta Afrika bölgesinde nüfuz sahibi olmak isteyen aktörler için fırsatlar vadeden bir potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

- 237Online. “Cameroun – Paul Biya en Allemagne: les dessous d’un séjour privé de deux semaines” (17 Ağustos 2015). <https://www.237online.com/cameroun-paul-biya-en-allemande-les-dessous-dun-sejour-prive-de-deux-semaines/>
- AA, Auswaertiges Amt. “Deutschland und Kamerun: Bilaterale Beziehungen”. (Erişim 11 Temmuz 2023). <https://www.auswaertiges-amt.de/de/service/laender/kamerun-node/bilateral/208880>
- AA, Auswärtiges Amt, *Verzeichnis aller Adressen deutscher Auslandsvertretungen*. AA Nisan 2023. <https://www.auswaertiges-amt.de/de/ReiseUndSicherheit/deutsche-auslandsvertretungen>
- AA, Auswärtiges Amt. “Germany and Cameroon: bilateral relations”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/cameroon/209372>
- AA, Auswärtiges Amt. “Weltweit gefragt: Deutsch als Fremdsprache”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/kultur-und-gesellschaft-/2346768>
- AA, Auswärtiges Amt. *Organigramme du Ministère fédéral des Affaires étrangères*. AA Eylül 2022. <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/auswaertiges-amt-organisationsplan/1893348>
- AA, Auswärtiges Amt. *Un partenariat approfondi avec l’Afrique*. AA, Mart 2019. <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/1257414/b0ae5f0651d2a83e83d62442e7ec870f/strategie-afrique-frz-datei-data.pdf>
- Abdullah, Sadık. *İsrail dış politikasında Sahra-altı Afrika*. çev. Sedat Karavaş İnsamer, Sayı 64, 2018. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-israil-dis-politikasinda-sahra-alti-afrika.pdf>
- Adalbert, Owona. “La naissance du Cameroun (1884-1914)”. *Cahiers d’études africaines* 13/49 (1973), 16-36. <https://doi.org/10.3406/cea.1973.2724>
- AfDB, African Development Bank. “NEPAD”. Erişim 1 Ağustos 2023. <https://www.afdb.org/en/topics-and-sectors/initiatives-partnerships/nepad>

- AfDB, Groupe de la Banque africaine de développement. “Perspectives économiques au Cameroun”. Erişim 4 Haziran 2023. <https://www.afdb.org/fr/countries/central-africa/cameroon/cameroon-economic-outlook>
- Africa Intelligence*. “Army frustrated over treatment of Israeli-supervised special forces defending Paul Biya's twilight years” (26 Haziran 2020). https://www.africaintelligence.com/central-and-west-africa_politics/2020/06/26/army-frustrated-over-treatment-of-israeli-supervised-special-forces-defending-paul-biya-s-twilight-years,109240502-gra
- Agence Ecofin*. “Eau: Israël multiplie les contacts pour investir au Cameroun” (27 Mayıs 2020). <https://www.agenceecofin.com/infrastructures/2705-76961-eau-israel-multiplie-les-contacts-pour-investir-au-cameroun>
- Ağdemir, Murat. “İsrail’in dış politikasında bir hareket alanı: Sahraaltı Afrika Ülkeleri ile ilişkiler”. *Akademik Ortadoğu* 7/1 (2012), 103-122.
- Ahidjo, Paul. “Administration allemande et gestion des ressources naturelles au Kamerun 1884-1916”. *Journal of Advances in Social Science and Humanities* 4/6 (2018), 72-79.
- Ahren, Raphael. “Netanyahu meets leader of Sudan; former foes to move toward normalization”. *The Times Of Israel* (3 Şubat 2020). <https://www.timesofisrael.com/sudan-leader-meets-netanyahu-former-foes-to-move-toward-normalization/>
- Akgün, Birol. “Afrika’nın geleceği için eğitim: Türkiye Maarif Vakfı”. *Kriter Dergisi* 63 (Aralık 2021), 28-30.
- Akoh, Charles. “Turkey consolidating trade with Cameroon – Ekoko Mukete”. *CameroonPost* (6 Haziran 2011). <https://cameroonpostline.com/turkey-consolidating-trade-with-cameroon-ekoko-mukete/%E2%80%8B>
- Alemdar, Ahmet. “Rekabetçi afrika pazarında Türk savunma sanayiinin artan varlığı”. *Kriter Dergisi* 63 (Aralık 2021), 31-33.
- Alonso, José Antonio - Glennie, Jonathan. What is development cooperation?. 2016 Development Cooperation Forum Policy Briefs, Sayı 1, Şubat 2015. https://www.un.org/en/ecosoc/newfuncnt/pdf15/2016_dcf_policy_brief_no.1.pdf
- Alonso, José Antonio. *Development cooperation to ensure that none be left behind*. UN Department of Economic & Social Affairs, CDP Background Paper, Sayı 39, Mart 2018.

- https://www.un.org/development/desa/dpad/wpcontent/uploads/sites/45/publication/CDP_BP39_Mar_2018.pdf
- Al-Sahli, Nabil. “African countries are in Israel's sights”. *Middle East Monitor* (15 Ocak 2019).
<https://www.middleeastmonitor.com/20190115-african-countries-are-in-israels-sights/>
- Ambassade d'Allemagne Yaoundé. “Financement de micro-projets de développement”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://jaunde.diplo.de/cm-fr/sujets/financement-des-microprojets-de-developpement/1606942>
- Ambassade d'Allemagne Yaoundé. “Institutions allemandes au Cameroun”. (Erişim 11 Temmuz 2023). <https://jaunde.diplo.de/cm-fr>
- Ambassade d'Israël au Cameroun. “Département MASHAV”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://embassies.gov.il/yaounde-fr/Departments/Pages/MASHAV-Department.aspx#p>
- Ambassade d'Israël au Cameroun. “Israël appui le secteur agricole du Cameroun”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://embassies.gov.il/yaounde-fr/NewsAndEvents/Pages/Isra%C3%ABl-appui-le-secteur-agricole-du-Cameroun.aspx>
- Ambassade du Cameroun en Turquie. “Ambassador Bio”. Erişim 7 Temmuz 2023. <https://ambacamturquie.com/fr/>
- Amery, Leopold Stennett. *The German colonial claim*. Londra: Chambers, 1939.
- Anadolu Ajansı. “Almanların soykırım ve katliam tarihi” (4 Haziran 2016). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanlarin-soykirim-ve-katliam-tarihi/584037>
- Anadolu Ajansı. “Görmez'den Kamerun'a ilk ziyaret” (22 Aralık 2012). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gormezden-kameruna-ilk-ziyaret/293403>
- Arpa, Enver - Bayar, Murat. “Türkiye’nin Afrika’ya yönelik kalkınma yardımlarının yardım etkinliği açısından değerlendirilmesi”. *Bilge Strateji* 11/21 (Güz 2019), 201-229.
- Arslan, Bilgehan. *Political economy of the BRICS: cooperation and competition*. İstanbul: Koç Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2012. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/169201>
- Ateba, Julien Grégoire Onguene - Bengaly, Abdoulaye. “La dynamique d’émergence économique du Cameroun pour l’horizon 2035”. *African Scientific Journal* 3/17, (Nisan 2023), 439 – 456.

- Atok, Sylvain Ndong - Logo, Patrice Bigombe. “Le Cameroun et les grandes puissances: leçons théoriques et pratiques pour un meilleur déploiement sur la scène internationale”, *Le Cameroun et les grandes puissances: trajectoires et dynamiques de coopération*, ed. Yves-Alexandre Chouala vd., 450-458. Paris: L'Harmattan, 2022.
- AUGE, Benjamin. *Relations Israël-Afrique: Que retenir de la décennie Netanyahu?*. IFRI, Etudes de l'IFRI, 2020. <https://www.ifri.org/fr/publications/etudes-de-lifri/relations-israel-afrique-retenir-de-decennie-netanyahou>
- AV, Afrika-Verein der deutschen Wirtschaft. “German-Cameroon Business for Development Forum 1. Juni 2023”. Erişim 12 Temmuz 2023. https://www.afrikaverein.de/veranstaltungen/veranstaltung/?no_cache=1&nid=27717ef8-3d6d-b2ac-47cb-6464c1c267b1
- AvH, Alexander von Humboldt-Stiftung. “Forschungshubs in Afrika im Portrait”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.humboldt-foundation.de/bewerben/alumnifoerderung/alumni-im-ausland/humboldt-forschungshubs-in-afrika/forschungshubs-in-afrika-im-portrait>
- Axelrod, Robert - Keohane, Robert O. “Achieving cooperation under anarchy: strategies and institutions”. *World Politics* 38/1 (Ekim 1985), 226–254., <https://doi.org/10.2307/2010357>
- Bahoken, Françoise. “...Carte de flux commerciaux historiques du Kamerun allemand (début du XXe siècle) représenté sur une carte de Max Moisel...”. Twitter/X. 16 Haziran 2022, 18:10. Erişim 11 Temmuz 2023. <https://twitter.com/fbahoken/status/1537497824954302468?s=46&t=U1GOIQA7h1oQPBLf4Rv1eA>
- Bähr, Sebastian. “Bundesregierung erklärt in Antwort auf LINKE-Anfrage das Ende der Bundeswehr-Ausbildungsmission in Kamerun”. *Neues Deutschland* (15 Temmuz 2019). <https://www.nd-aktuell.de/artikel/1122915.bundeswehr-in-kamerun-von-anfang-an-falsch.html>
- Barnes, Amy – Brown, Garrett Wallace. (2011) “The Idea of Partnership within the Millennium Development Goals: context, instrumentality and the normative demands of partnership”. *Third World Quarterly* 32:1 (Şubat 2011), 165-180. <https://doi.org/10.1080/01436597.2011.543821>

- Bayram, Mürsel. “Afrika’nın savunmasında Türkiye”. *Memleketim Dergisi* 6 (27 Ekim 2022), 34.37. <https://ytb.gov.tr/haberler/afrikanin-savunmasinda-turkiye>
- Bayram, Mürsel. “Afrika'nın savunmasında yükselen güç: Türkiye”. *Anadolu Ajansı Analiz* (25 Mayıs 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/afrikanin-savunmasinda-yukselen-guc-turkiye/2597008>
- Bayram, Mürsel. “Türk dış politikasının değişim parametresi olarak Afrika açılımı ve insanî diplomasi faaliyetleri”. *Türkiye’de Dünyada Dış Yardımlar*. ed. Erman Akıllı. 402-421. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Bayram, Mürsel. “Türk dış politikasının dönüşüm sürecinde Afrika”. *Türkiye’nin dış politikası: yeni eğilimleri, yeni yönelimleri, yeni yaklaşımları*. ed. İdris Demir. 261-278. Bursa: Dora Yayınları, 2014.
- Bayram, Mürsel. *Çin-Afrika işbirliği: tarihsel arka plan ve temel dinamikler*. Ankara: Afrika Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Bayram, Mürsel. *Türkiye-Afrika iş birliği üçüncü bir yol mümkün mü?*. SETA, Analiz, Sayı 358, Aralık 2021. <https://setav.org/assets/uploads/2021/12/A358.pdf>
- BBC Türkçe*. “Filistin Yönetimi’ne BM’de ‘üye olmayan gözlemci devlet’ statüsü” (30 Kasım 2012). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121129_palestine
- Ben Ahmed, Lassaad. “Cameroun: incident diplomatique entre Yaoundé et Tel-Aviv”. *Anadolu Ajansı* (5 Şubat 2019). <https://www.aa.com.tr/fr/afrique/cameroun-incident-diplomatique-entre-yaound%C3%A9-et-tel-aviv-/1383797>
- BGR, Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe. “Search: Kamerun”. Erişim 12 Temmuz 2023. https://www.bgr.bund.de/SiteGlobals/Forms/Suche/en/serviceSucheForm.html?input_=14972082&submit=aramak&resourceId=1567068&searchEngineQueryString=kamerun&pageLocale=en
- Bilgin, Asiye. “16 yıllık Merkel iktidarı Almanya ve Avrupa siyasetini dönüştürdü”. *Anadolu Ajansı* (21 Eylül 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/16-yillik-merkel-iktidari-almanya-ve-avrupa-siyasetini-donusturdu/2370348>
- Blanco, Luis Fernando. “The functions of ‘strategic partnership’ in European Union foreign policy discourse”. *Cambridge Review of International Affairs* 29/1 (2016), 36-54. <https://doi.org/10.1080/09557571.2015.1126055>

- BMVG, Bundesministerium der Verteidigung. “Engagement in Afrika”. (Erişim 11 Temmuz 2023). <https://www.bmvg.de/de/themen/dossiers/engagement-in-afrika>
- BMWK, Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz, *Pro! Afrique*. BMWK Mayıs 2017. <https://www.bmwk.de/Redaktion/FR/Downloads/S/strategiepapier-pro-afrika>
- BMWK, Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz. “Réseau Entreprises Afrique”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.bmwk.de/Redaktion/FR/Artikel/Economie-exterieure/reseau-afrique-entreprises.html>
- BMZ, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. *Le Plan Marshall avec l'Afrique en cours d'exécution*. BMZ Ocak 2020. <https://www.bmz.de/resource/blob/23596/f2ffe0f577e0d57277390ace12d2bc31/marshallplan-fr-data.pdf>
- BMZ, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. *La Stratégie du BMZ pour l'Afrique*. BMZ Ocak 2023. <https://www.bmz.de/resource/blob/142714/bmz-afrika-strategie-fr.pdf>
- BMZ, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. *Construisons l'avenir avec l'Afrique*. Bonn: BMZ, 2023. <https://www.bmz.de/resource/blob/142714/bmz-afrika-strategie-fr.pdf>
- BMZ, Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. “Neue Marktchancen in Afrika durch nachhaltige Investitionen”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.bmz.de/de/mitmachen/wirtschaft/entwicklungsinvestitionsfonds-12346>
- Bodo, Lucien. “Enseignement supérieur: de grands changements annoncés”. *Cameroon Tribune* (12 Haziran 2023). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/57926/fr.html/enseignement-superieur-de-grands-changements-annonces>
- Bodo, Lucien. “Salaire minimum interprofessionnel garanti: les nouveaux barèmes”. *Cameroon Tribune* (22 Mart 2023). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/56069/fr.html/salaire-minimum-interprofessionnel-garanti-les-nouveaux-baremes>
- Boutrais, Jean. “Elevage et pêche”. *Atlas du Cameroun*. ed. Ben Yahmed vd. 88-89. Paris: Jeune Afrique, 2005.

- Breuning, Marijke. "Foreign aid, development assistance, or development cooperation: what's in a name?". *International Politics* 39 (Eylül 2002), 369–377.
<https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8897460>
- Bundesregierung. "Promoting a new departure in North-South relations". Erişim 11 Temmuz 2023. <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/federal-chancellor-ethiopia-kenya-2188784>
- Bundesregierung. "Speech by Federal Chancellor Dr Angela Merkel at the G20 Investment Summit – German Business and the Compact with African Countries on 27 August 2021". Erişim 11 Temmuz 2023. <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/speech-by-federal-chancellor-dr-angela-merkel-at-the-g20-investment-summit-german-business-and-the-compact-with-african-countries-on-27-august-2021-1956784?view=renderNewsletterHtml>
- Bundesregierung. *Wirtschaftliche Entwicklung Afrikas – Herausforderungen und Optionen*. Bundesregierung Haziran 2017.
<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/444316/770cf370a0afe47ea8f16763f297555f/2017-06-07-eckpunkte-afrika-data.pdf?download=1>
- Business in Cameroon*. "Germany gives Cameroon military equipment to fight Boko Haram" (26 Kasım 2014). <https://www.businessincameroon.com/public-management/2611-5143-germany-gives-cameroon-military-equipment-to-fight-boko-haram>
- Cabinet Civil de la Présidence de la République du Cameroun. *Le temps des réalisations, Bulletin mensuel bilingue d'informations* (Nisan 2013).
https://cameroonhighcommission.co.uk/dev/wpcontent/uploads/2021/08/Les_temps_des_realisations_vol10.pdf
- Cameroon Business Today*. "On prospecte en Israël" (9 Haziran 2017).
<https://www.cameroonbusinesstoday.cm/articles/303/fr/secteur-agricole>
- Cameroon Tribune*. "Cameroun – Israël: de solides relations" (10 Kasım 2016).
<https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/2438/fr.html/cameroun-israel-de-solides-relations>
- Cameroon Tribune*. "Combating COVID-19: Israel assists in masks production" (7 Mart 2020).
<https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/31615/fr.html/combating-covid-19-israel-assists-in-masks>

- Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği. “Arama: Kamerun”. Erişim 10 Temmuz 2023.
<https://cansuyu.org.tr/kamerun-tag>
- Caslin, Olivier. “Afrique-Israël: place au business!”. *JeuneAfrique* (27 Ocak 2022).
<https://www.jeuneafrique.com/1283490/economie/afrique-israel-place-au-business/>
- Caslin, Olivier. “Israel hopes to gain Africa foothold”. *The Africa Report* (27 Ocak 2023).
<https://www.theafricareport.com/278919/between-israel-and-africa-a-win-win-deal/>
- Chaffard, Georges. “Une coopération technique se développe entre Israël et certains pays d’Afrique noire”. *Le Monde Diplomatique* (Ocak 1960), 8. <https://www.monde-diplomatique.fr/1960/01/CHAFFARD/23414>
- Châtelot, Christophe - Smolar, Piotr. “Report du sommet Afrique-Israël au Togo: un coup porté à la stratégie de Nétanyahou”. *Le Monde Afrique* (13 Eylül 2017).
https://www.lemonde.fr/afrique/article/2017/09/13/report-du-sommet-afrique-israel-au-togo-un-coup-porte-a-la-strategie-de-netanyahou_5185012_3212.html
- Chauvin, Sophie. “Cameroun: les enjeux de la croissance”, *MacroDev* (2012), 1-28.
<https://doi.org/10.3917/afd.chauv.2012.01.0001>
- Chazan, Naomi. “Israel and Africa: challenges for a new era”. *Israel and Africa: Assessing the Past, Envisioning the Future*. ed. Roselyn Bell - Michael Weintraub. 1-15. New York: American Jewish Committee, Africa Institute, 2006.
- Cheptitski, Aliette. “L’avenir de l’Afrique”. *Idées économiques et sociales* 176 (Haziran 2014), 43-49. <https://doi.org/10.3917/idee.176.0043a>
- Chétima, Melchisedek. “Doléances ethno-régionales et (més)usages politiques des mémorandums au Cameroun. Chronique d’une mort annoncée?”. *Afrique contemporaine* 267-268 (2018), 253-268. <https://doi.org/10.3917/afco.267.0253>
- Chidley, Colleen. “Towards a framework of alignment in international relations”. *Politikon* 41/1 (Nisan 2014), 141-157. <https://doi.org/10.1080/02589346.2014.885682>
- Chouala, Yves Alexandre. “L’Afrique dans le nouveau partenariat international enjeux de civilisation et de puissance”. *Études internationales* 34/1 (Mart 2003), 53-78.
<https://doi.org/10.7202/006931ar>
- Chouala, Yves Alexandre. *La politique extérieure du Cameroun: doctrine, acteurs, processus et dynamiques régionales*. Paris: Editions Karthala, 2014.

- Chouala, Yves-Alexandre vd. *Le Cameroun et les grandes puissances: trajectoires et dynamiques de coopération*. Paris: L'Harmattan, 2022.
- Christine, Marie. "Lutte contre le VIH/sida: le soutien de l'ambassade d'Israël", *Cameroon Tribune* (4 Aralık 2020). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/36895/fr.html/lutte-contre-le-vih-sida-le-soutien-de-lambassade-disrael>
- Clark, John D. *Democratizing development: the role of voluntary organization*. Londra: Earthscan Publications, 1991.
- Consultation For Republic Of Cameroon. "İstanbul Fahri Konsolosluğu". Erişim 7 Temmuz 2023. <https://www.kamerunkonsoloslugu.com/istanbul-fahri-konsoloslugu>
- Courrier International*. "Au Cameroun, les mercenaires israéliens au cœur du pouvoir" (13 Aralık 2020). <https://www.courrierinternational.com/article/enquete-au-cameroun-les-mercenaires-israeliens-au-coeur-du-pouvoir>
- Crowder, Michael. "La première guerre mondiale et ses consequences". *Histoire Générale De L'Afrique: l'Afrique sous domination coloniale, 1880-1935*. ed. A. Adu Boahen. 307-337. Paris: Éditions UNESCO, 1987.
- Czechowska, Lucyna. "The concept of strategic partnership as an input in the modern alliance theory". *The Copernicus Journal of Political Studies*, 4/2 (2013), 36-51. <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/1889>
- D'orientation De L'éducation Au Cameroun. (4 Nisan 1998). Kanun No. 98/004. Erişim 29 Haziran 2023. www.minedub.cm/uploads/media/Loi_d_Orientation_de_l_Education_du_14_avril_1998.pdf
- DAAD, Deutsche Akademische Austauschdienst, "Centre d'Information DAAD Yaoundé". Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.daad.cm/fr/>
- DAAD, Deutsche Akademische Austauschdienst. *Wissenschaft weltoffen kompakt*. DAAD - DZHW, 2023. https://www.wissenschaftweltoffen.de/content/uploads/2023/03/wiwe_kompakt_DT_2023_Webversion_bf.pdf
- DAB, Fon: 30.18.1.2, No: 154, Gömlek No: 70, 19.

DAB, Fon: 30.18.1.2, No: 166, Gömlek No: 47, 5.

DAB, Fon: 30.1.0.0, No: 64, Gömlek No: 395, 6.

Das Bundesarchiv - Goethe Enstitüsü. *Que cherchent les Allemands en Afrique?! ‘L’Allemagne et le Cameroun en photos des Archives fédérales.* 2017.
https://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Downloads/Kamerun/deutsche-inafrika.pdf?__blob=publicationFile

Decalo, Samuel. “The rise, decline and rebirth of Afro-Israeli entente”. *Journal of Contemporary African Studies* 8/1 (1989-90), 3-25.
<https://doi.org/10.1080/02589009008729489>

Decraene, Philippe. “Cameroun 1971: le libéralisme planifié au service du développement En dépit d’une industrialisation rapide, l’économie du Cameroun repose surtout sur l’agriculture”, *Le Monde Diplomatique*, Eylül 1971, 21. <https://www.monde-diplomatique.fr/1971/09/DECRAENE/30500#partage>

DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. “Türkiye-Kamerun İş Konseyi”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-kamerun-is-konseyi?pm=28>

DeLancey, Mark Dike vd. *Historical dictionary of the Republic of Cameroon*. Lanham: Scarecrow Press, 2010.

Devecioğlu, Kaan. *Türkiye-Afrika ilişkilerinin politik ekonomisi: Sudan örneği*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Dimi, Esther Crystelle Eyinga. “Situation socio-économique des personnes âgées au Cameroun État des lieux et facteurs explicatifs”. *CEPED*. Erişim 28 Haziran 2023. <https://archives.ceped.org/meknes/spipb873.html?article5>

Divon, Haim. “MASHAV in Africa: the Israeli Government’s development cooperation program”. *Israel and Africa: assessing the past, envisioning the future*. ed. Roselyn Bell - Michael Weintraub. 16-25. New York: American Jewish Committee, Africa Institute, 2006.

Djaoudjaourou vd. “Les visages de l’or vert au Cameroun: forces, faiblesses, opportunités et menaces”. *Magazine trimestriel d’informations du MINADER* 2 (Şubat 2021), 37-48. https://www.minader.cm/wp-content/uploads/2021/01/MinaderInfos_002E-4.pdf

- Dougueli, Georges. “Cameroun: la politique du BIR”. *Jeuneafrique* (30 Mart 2013). <https://www.jeuneafrique.com/137589/politique/cameroun-la-politique-du-bir/>
- Dougueli, Georges. “Mort du Monsieur Sécurité de Paul Biya dans le crash d’un hélicoptère”. *Jeuneafrique* (23 Kasım 2010). <https://www.jeuneafrique.com/183587/politique/mort-du-monsieur-s-curit-de-paul-biya-dans-le-crash-d-un-h-licopt-re/>
- Dönmez, Ahmet Emin. “Kamerun'da ilk Türkçe kursu açıldı”. *Anadolu Ajansı* (7 Ekim 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kamerunda-ilk-turkce-kursu-acildi/2385213>
- Dönmez, Ahmet Emin. “Kamerun'un en büyük ve en lüks stadyumunu Türk şirketi yaptı”. *Anadolu Ajansı* (27 Eylül 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kamerunun-en-buyuk-ve-en-luks-stadyumunu-turk-sirketi-yapti/2375946>
- Duman, Sabit. “Berlin Kongresi”. 38. ICANAS, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) 10- 15.09.2015 Ankara, Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi. ed. Zeki Dilek vd. III/ 1183-1190. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını, 2012.
- Dünya Bankası. “Population, total – Cameroon”. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=CM>
- Eboko, Fred - Awondo, Patrick. “L’État stationnaire, entre chaos et renaissance”. *Politique africaine*, 2/ 150 (2018), 5-27. <https://doi.org/10.3917/polaf.150.0005>
- Ekobena, Élodie. “Cameroun: une démocratisation étouffée”. *Relations* 801 (Mart-Nisan2019), 10–11.
- Ekobo, Muriel Samé ve Bahoken, Françoise. “Le Cameroun pendant la Première Guerre mondiale”. *Visionscarto*. Erişim 11 Temmuz 2023. <https://visionscarto.net/cameroun-premiere-guerre-mondiale>
- Eldeen, Mayada Kamal. *Ak Parti dönemi Türkiye-Afrika ilişkileri: Sudan örneği (2002-2015.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/11870>
- Embassies in Berlin. “Africa”. Erişim 11 Temmuz 2023. <https://embassy-berlin.net/continent/africa>
- Embassies. “Israeli diplomatic missions in Africa”. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://embassies.net/israel-in-africa>

- Embassies. “List of diplomatic missions in Israel”. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://embassies.net/israel-in-africa>
- Embassy of Israel in Cameroon. “Israel supports Cameroon to stem COVID-19” (Erişim 8 Mayıs 2023). <https://embassies.gov.il/yaounde/NewsAndEvents/Pages/Israel-supports-Cameroon-in-the-fight-against-COVID-19.aspx>
- Embassy of Israel in Cameroon. “Israel-Cameroon: Hi-tech Seminar, a success” (Erişim 8 Mayıs 2023). <https://embassies.gov.il/yaounde/NewsAndEvents/Pages/Hi-tech-innovation-seminar-with-experts.aspx>
- Embassy of Israel in Cameroon. “Israeli eye camp in Bamenda”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://embassies.gov.il/yaounde/NewsAndEvents/Pages/8th-Israeli-Eye-Camp-in-Cameroon.aspx>
- Enow, Tabi Marriane. “22 Cameroonians go into hiding after study program in Israel”. *Journal du Cameroun* (4 Eylül 2018). <https://www.journalducameroun.com/en/news-in-brief/22-cameroonians-go-hiding-study-program-israel/>
- EP, Embassy Pages. “Cameroun ambassades, hauts-commissariats et consulats”. Erişim 2 Temmuz 2023. <https://www.embassypages.com/cameroun>
- Erol, Mehmet Seyfettin –Bingöl, Oktay. “Birinci Dünya Savaşı’nın Afrika’ya ve sömürgeciliğe etkileri”. *Gazi Akademik Bakış* 7/14 (Haziran 2014), 177-196. <https://doi.org/10.19060/gav.57775>
- ESI Africa*. “Power Africa welcomes Israeli government” (6 Aralık 2017). <https://www.esi-africa.com/regional-news/international/power-africa-welcome-aboard-israel-government/>
- Essono, Pélagie Chantal Belomo. *L’ordre et la sécurité publics dans la construction de l’Etat au Cameroun*. Bordeaux: Université Montesquieu-Bordeaux IV, Institut d’études politiques de Bordeaux, Doktora Tezi, 2007. <https://theses.hal.science/tel-00306419>
- Eyelom, Franklin. *Le partage du Cameroun entre la France et l'Angleterre*. Paris: L’Harmattan, 2003.
- Fabricius, Peter. “Olaf Scholz entreprend un déplacement précoce en Afrique”. *ISS Today* (3 Haziran 2022). <https://issafrica.org/fr/iss-today/olaf-scholz-entreprend-un-deplacement-precoce-en-afrique>

- Fedder, Edwin H. "The concept of alliance". *International Studies Quarterly* 12/1 (Mart 1968), 65–86. <https://doi.org/10.2307/3013558>
- FES, Friedrich-Ebert-Stiftung. "Bienvenue au bureau FES Cameroun". Erişim 12 Temmuz 2023. <http://fes-kamerun.org/>
- Fougieres, Mahaut de - Borgomano, Alexandre Robinet. *La politique africaine de l'Allemagne*. l'Institut Montaigne 2020. <https://www.institutmontaigne.org/expressions/la-politique-africaine-de-lallemagne>
- France24. "Colonisation: Macron invite des historiens à 'faire la lumière' sur l'action française au Cameroun" (26 Temmuz 2022). <https://www.france24.com/fr/france/20220726-emmanuel-macron-est-arriv%C3%A9-au-cameroun-premi%C3%A8re-%C3%A9tape-d-une-tourn%C3%A9e-en-afrique>
- G20 Compact with Africa. "About the Compact with Africa". Erişim 11 Temmuz 2023. <https://www.compactwithafrica.org/content/compactwithafrica/home/about.html>
- Gabriel, Jürg Martin. "Cameroon's neopatrimonial dilemma", *ETH Zürich Center for Comparative and International Studies*, 20 (1998). <https://doi.org/10.3929/ethz-a-001990933>
- Gaudron, Sarah. "Israël-Afrique: Aide-toi, le MASHAV t'aidera". *JeuneAfrique* (21 Ocak 2022). <https://www.jeuneafrique.com/1282067/economie/israel-afrique-aide-toi-le-mashav-taidera/>
- Gazibo, Mamoudou. "12. La Chine et les nouvelles relations internationales africaines". *Introduction à la politique africaine*. ed. Mamoudou Gazibo. 271-289. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 2010.
- GB, Berlin Global. "The Embassy of Cameroon in Berlin". Erişim 11 Temmuz 2023. <https://www.berlinglobal.org/index.php?the-embassy-of-cameroon-in-berlin>
- Gemeaux, Christine de. "Les espaces coloniaux allemands". *Recherches germaniques* 43 (2013), 83-93. <https://doi.org/10.4000/rg.513>
- Generalinspekteur der Bundeswehr. 2. *Zwischenbericht zur Umsetzung des Maßnahmenkatalogs der Arbeitsgruppe Kommando Spezialkräfte (AG KSK)*. Berlin: BMVG, 2021. <https://www.bmvg.de/resource/blob/5044696/27583a2ebe3b13f0767cb3ad7959daaa/zweiter-zwischenbericht-ksk-data.pdf>

- GIZ, Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. *Portfoliopresentation GIZ, KFW, BGR in Cameroon*. GIZ, 2021. https://www.giz.de/en/downloads/Portfolio_en_2021_04.pdf
- GIZ, Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit. “Cameroon”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.giz.de/en/worldwide/345.html>
- Goethe Institut. “Cameroun”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.goethe.de/ins/cm/fr/index.html>
- Gonidec, Pierre François. “Un régime dominé par la stature du président Ahidjo”. *Le Monde Diplomatique* (Ağustos 1976), 21. <https://www.monde-diplomatique.fr/1976/08/GONIDEC/33870#partage>
- Gönültaş, Bahattin. “Almanya'nın 2022'de silah ihracatı Rusya-Ukrayna savaşıyla 8 milyar avroyu aştı”. *Anadolu Ajansı* (28 Aralık 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/almanyasin-2022de-silah-ihracati-rusya-ukrayna-savasiyla-8-milyar-avroyu-asti/2773993>
- Grevi, Giovanni. Making EU strategic partnerships effective. FRIDE Working Paper 105 Aralık 2010. https://www.files.ethz.ch/isn/130706/WP105_Making_EU_Strategic_ENG_dic10.pdf
- Grieco, Joseph M. “Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism”. *International Organization* 42/3 (1988), 485–507. <http://www.jstor.org/stable/2706787>
- GTAI, Germany Trade & Invest. *Deutsche Investitionen in Afrika steigen weiter* (17 Mayıs 2021). <https://www.gtai.de/de/trade/afrika-uebergreifend/wirtschaftsumfeld/deutsche-investitionen-in-afrika-steigen-weiter-650130>
- Gül, Murat. “Tarihsel mirastan yeniden yapılandırmaya: Alman dış ve güvenlik politikasının inşacı teori üzerinden bir analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 27/3 (Temmuz 2022), 493-508.
- Gürdal, Temel - Var, Deniz. “Sivil havacılık sektöründeki gelişmelerin Türkiye'nin ihracatına etkisinin ekonometrik analizi: THY Afrika açılımı örneği”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/23 (Haziran 2021), 214-246. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2021.011>

- Hadas-Handelsman, Yacov. “Trilateral in Africa: development cooperation Israel-Germany-Third Countries”. *Germany And Israel: 50 years of diplomatic relations*. ed. Gerhard Wahlers. 61-77. Bonn: Konrad Adenauer Stiftung, 2015.
- Hamushim. “Cameroon-İsrael arms trade”. Erişim 7 Mayıs 2023. <https://hamushim.com/cameroon-israel-arms-trade/>
- Handy, Paul-Simon – Djilo, Félicité. “Cameroon’s missed foreign policy potential in Africa”. *Institute for Security Studies* (30 Mayıs 2022). <https://issafrica.org/iss-today/cameroons-missed-foreign-policy-potential-in-africa>
- Hazar, Numan. *Türkiye Afrika’da: eylem planının uygulanması ve değerlendirme on beş yıl sonra*. ORSAM, Analiz, Sayı 124, 2012. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_124_tr.pdf
- Heuer, Leonie - Orland, Andreas. “Cooperation in the Prisoner’s Dilemma: an experimental comparison between pure and mixed strategies”. *Royal Society Open Science* 6/7 (Temmuz 2019), 1-9. <https://doi.org/10.1098/rsos.182142>
- Holslag, Jonathan. “The elusive axis: assessing the EU–China Strategic Partnership”. *JCMS* 49/2 (Ocak 2011), 293–313. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02121.x>
- Ibrahim, Gassim. *Kamerun’da sömürge döneminden kalan izler: yapay kimliklerin çatışması*. ORDAF Durum Değerlendirmesi, Mayıs 2017. <https://ordaf.org/wp-content/uploads/2017/05/dd3-kamerun.pdf>
- ICG, International Crisis Group. *Cameroun: réexaminer le statut spécial des régions anglophones*. Briefing Afrique de Crisis Group, Sayı 188. Brüksel: ICG, Mart 2023. <https://www.crisisgroup.org/fr/africa/central-africa/cameroon/b188-second-look-cameroons-anglophone-special-status>
- INS, L’institut National De La Statistique. *Évolution de l’inflation au cours de l’année 2022* (20 Şubat 2023). <https://ins-cameroun.cm/statistique/evolution-de-linflation-au-cours-de-lannee-2022/>
- INS, L’institut National De La Statistique. *Les comptes nationaux de 2021* (Ağustos 2022). https://ins-cameroun.cm/wp-content/uploads/2022/09/Comptes-Nationaux-2021_FR_24-aout-2022_DEF.pdf

- INS, L'institut National De La Statistique. *Répertoire et démographie des entreprises modernes en 2020* (Aralık 2022). https://ins-cameroun.cm/wp-content/uploads/2023/02/RAPPORT_REPERTOIRE_2020_final_FR.pdf
- INS, L'Institut National de la Statistique. *Annuaire statistique du Cameroun 2019*. (29 Mart 2021). <https://ins-cameroun.cm/statistique/annuaire-statistique-du-cameroun-edition-2019-2/>
- Israel Institute of Export and International Cooperation. *Trade between Israel and Sub-Saharan Africa*. Export Institute, 2020. (https://www.export.gov.il/api/Media/ExportInstituteEnglish/Services/Economic%20Unit/economy_trade_between_Israel_and_sub-Saharan_Africa_eng.pdf)
- I24NEWS*. “İsrail va fermer sept missions diplomatiques dans les trois prochaines années” (12 Ocak 2018). <https://www.i24news.tv/fr/actu/israel/diplomatie-defense/165017-180112-israel-va-fermer-sept-missions-diplomatiques-dans-les-trois-prochaines-annees>
- İbrahim, Gassim. *Türk dış politikasında Afrika: Türkiye- Kamerun ilişkileri örneği*. İstanbul: T.C Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016. <https://hdl.handle.net/11352/2387>
- İHH, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı. “Arama: Kamerun”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://ihh.org.tr/search?q=kamerun&page=1>
- İnat, Kemal. “Birleşme sonrasında Almanya’nın dış politikası: ‘normalleşme’nin son adımları”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2009), 1-37.
- Investir au Cameroun*. “Gouvernance, décentralisation, santé...: l’Allemagne s’engage à donner 39 milliards de FCFA au Cameroun entre 2023 et 2024” (2 Haziran 2023). <https://www.investiraucameroun.com/gestion-publique/0206-19451-gouvernance-decentralisation-sante-l-allemande-s-engage-a-donner-39-milliards-de-fcfa-au-cameroun-entre-2023-et-2024>
- İşyar, Ömer Göksel. “Bilimsel gelişme tarihi açısından karşılaştırmalı dış politika analizi: ‘birinci nesil’ çalışmalar”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 5/18 (2009), 1-38.
- Jervis, Robert. “Realism, neoliberalism, and cooperation: understanding the debate”. *International Security* 24/1 (1999), 42–63. <http://www.jstor.org/stable/2539347>

- KAS, Konrad-Adenauer-Stiftung. “Subsahara-Afrika”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.kas.de/de/web/europaeische-und-internationale-zusammenarbeit/afrika>
- Kassé, Maguèye. “La politique africaine de l’Allemagne d’hier à aujourd’hui: Une approche contradictoire entre idées et réalités”. *Allemagne d'aujourd'hui* 3/217 (2016), 133-142. <https://doi.org/10.3917/all.217.0133>
- Katja Keul MDB. “Zusammenarbeit mit Afrika Meine Aufgaben im Auswärtigen Amt”. Erişim 11 Temmuz 2023. https://katja-keul.de/auswaertiges-amt/afrika/nachricht/reisebericht-kamerun/?tx_xblog_pi1%5Baction%5D=single&tx_xblog_pi1%5Bcontroller%5D=Main&cHash=6def8cb1fd8e1abaab37126f18588dc1
- Kavak, Gökhan - Aktaş, Tufan. “Türkiye'nin Afrika'da etkisi artıyor”. *Anadolu Ajansı* (21 Ekim 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-afrikada-etkisi-artiyor/2398371>
- Kay, Sean. “What is a strategic partnership?”. *Problems of Post-Communism* 47:3 (Mayıs 2000), 15-24. <https://doi.org/10.1080/10758216.2000.11655882>
- Keohane, Robert O. *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Keutcha, Jean. “Cameroun: seize ans de stabilité politique l’originalité de la politique extérieure du Cameroun”. *Le Monde Diplomatique* (Ağustos 1976), 24. <https://www.monde-diplomatique.fr/1976/08/KEUTCHA/33872>
- KfW, Kreditanstalt für Wiederaufbau. “Cameroon”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Local-presence/Subsahara-Africa/Cameroon/>
- Klingebiel, Stephan. *Development cooperation: challenges of the new aid architecture*. Londra: Palgrave Pivot, 2014.
- KNOEMA. “Cameroun - Military expenditure in current prices” Erişim 8 Temmuz 2023. <https://knoema.fr/atlas/Cameroun/topics/D%c3%a9fense-nationale/Commerce-et-d%c3%a9penses-militaires/D%c3%a9penses-militaires>
- KNOEMA. “Cameroun”. Erişim 1 Temmuz 2023. <https://knoema.fr/atlas/Cameroun>
- Koepf, Tobias. *L’Allemagne à la recherche d’une stratégie de politique africaine*. İFRİ, Note du Cerfa, Sayı 119, 2015. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/note_du_cerfa_119.pdf

- Kofele-Kale, Ndiva. "Cameroon and its foreign relations". *African Affairs* 80/319 (Nisan 1981), 197–217. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.afraf.a097305>
- KOSGEB, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. "Kamerun Ticaret Bakanı ile görüştü". Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8032/kamerun-ticaret-bakani-ile-gorustu>
- Kouagheu, Josiane. "Au Cameroun, la vie est devenue trop chère". *Le Monde* (14 Şubat 2022). https://www.lemonde.fr/afrique/article/2022/02/14/au-cameroun-la-vie-est-devenue-trop-chere_6113672_3212.html
- Kouassi, Jean Yves. "L'Allemagne, otage de son passé colonial dans le Sud-Ouest Africain". *Nzassa* 1 (Haziran 2019), 91-102.
- Kouega, Jean-Paul. "The Language Situation in Cameroon". *Current Issues in Language Planning* 8/1 (2007), 3-93. <https://doi.org/10.2167/cilp110.0>
- Kurtz, Gerrit. *Crisis prevention and stabilisation in Africa: three implications for Germany's national security strategy*. Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. <https://www.swp-berlin.org/publikation/mta-spotlight-14-crisis-prevention-in-germanys-national-security-strategy>
- L'Ambassade du Cameroun en Allemagne. "L'Ambassadeur". (Erişim 11 Temmuz 2023). <https://www.ambacam.de/fr/>
- La Banque Mondiale. "Cameroun-Vue d'ensemble". Erişim 5 Haziran 2023. <https://www.banquemondiale.org/fr/country/cameroon/overview>
- La Banque Mondiale. "Cameroun". Erişim 22 Haziran 2023. <https://donnees.banquemondiale.org/pays/cameroun>
- Lawrence P., Frank. "Israel and Africa: the era of tachlis". *The Journal of Modern African Studies* 26/1 (1988), 151-155. <https://doi.org/10.1017/S0022278X00010375>
- Le Figaro*. "Les exportations militaires d'Israël ont dépassé 7,5 milliards de dollars en 2018" (17 Nisan 2019). <https://www.lefigaro.fr/flash-eco/les-exportations-militaires-d-israel-ont-depasse-7-5-milliards-de-dollars-en-2018-20190417>
- Le Monde diplomatique*. "De la conquête Allemande à l'indépendance" (Mayıs 1960). <https://www.monde-diplomatique.fr/1960/05/A/23612>

- Lee, Alexander - Schultz, Kenneth A. *Comparing British and French colonial legacies: a discontinuity analysis of Cameroon*. APSA, Annual Meeting Paper, 2011. <https://ssrn.com/abstract=1903316>
- Linden, Mieke van der. "Chapter 7: German Cameroon". *The Acquisition of Africa (1870–1914): The Nature of International Law*. ed. Mieke van der Linden. 174-214. Leiden: Brill-Nijhoff, 2016. https://doi.org/10.1163/9789004321199_008
- Logo, Patrice Bigombe. - Tsafack, Charly Delmas. "Le Cameroun et les grandes puissances. Objectivation lucide d'un croisement de politiques extérieures". *Le Cameroun et les grandes puissances trajectoires et dynamiques de coopération*. ed. Yves-Alexandre Chouala vd. 13-28. Paris: L'Harmattan, 2022.
- Los Angeles Times*. "Peres arrives in Cameroon to Renew Ties" (25 Ağustos 1986). <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1986-08-25-mn-16257-story.html>
- Mafuwane, Barber Mbangwa. *The contribution of instructional leadership to learner performance*, Pretoria: University of Pretoria, Faculty of Education Department of Education Management and Policy Studies, Doktora Tezi, 2011. <http://hdl.handle.net/2263/24016>
- Marin, Cécile. "Lutte d'influence", *Le Monde Diplomatique* (Aralık 2017), 21. <https://www.monde-diplomatique.fr/cartes/israel-en-afrique>
- Maurice, Paul. *Un changement d'époque? Vers une réorientation de la politique étrangère allemande après l'invasion russe en Ukraine*. IFRI, Briefins de l'IFRI, 2022. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/maurice_allemande_un_changement_d_epoque_2022.pdf
- Memleket*. "AA: Aziz Mahmud Hüdayi Vakfi'ndan Kamerun'a ramazan yardımı" (8 Haziran 2018). <https://www.memleket.com.tr/aziz-mahmud-hudayi-vakfindan-kameruna-ramazan-yardimi-1414256h.htm>
- Metzger, Chantal. "L'empire colonial allemand. Brève histoire – Longue mémoire". *Outre-Mers* 394-395/1 (2017), 269-301. <https://doi.org/10.3917/om.171.0269>
- Michalski, Anna - Pan, Zhongqi. "Strategic partnerships: a new form of international engagement". *Unlikely Partners? Governing China in the 21st Century*. Ed. Anna Michalski ve Zhongqi Pan. 11-40. Singapore: Palgrave Macmillan, 2017. https://doi.org/10.1007/978-981-10-3141-0_2

MINEPAT, Ministère De L'économie, De La Planification Et De L'aménagement Du Territoire. *Cameroun Vision 2035*. Şubat 2009. <https://faolex.fao.org/docs/pdf/cmr145894.pdf>

MINEPAT, Ministère de l'Économie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire. *Stratégie Nationale de Développement 2020-2030(SND30)*. (Ocak 2020). <https://minepat.gov.cm/fr/snd30/>

MINEPAT, Ministère de l'économie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire. “Coopération: Le Cameroun et l'Allemagne valident le nouveau cycle de projets 2023-2024”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://minepat.gov.cm/fr/2022/12/06/cooperation-le-cameroun-et-lallemagne-valident-le-nouveau-cycle-de-projets-2023-2024/>

MINEPAT, Ministère de l'Economie, de la Planification et de l'Aménagement du Territoire. *Perspectives de l'économie Camerounaise la reprise Post-Covid-19 entravée par le Conflit Russo-Ukrainien*. Etudes Economiques Et Financières, Sayı 26, Ağustos 2022. <https://minepat.gov.cm/wp-content/uploads/2020/07/Perpective-Economie-Camerounaise-a%CC%80-imprimer.pdf>

Ministry of Foreign Affairs of Israel. “Cameroon”. Erişim 4 Mayıs 2023. <https://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Israeli%20ambassadors/Pages/Cameroon.aspx>

Ministry of Foreign Affairs of Israel. “Israel and Cameroon inaugurate state of the art 3D printing facility in Yaoundé”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://mfa.gov.il/MFA/AboutTheMinistry/Events/Pages/Israel-and-Cameroon-inaugurate-3D-facility-in-Yaounde-16-April-2019.aspx>

Ministry of Foreign Affairs of Israel. “PM Netanyahu addresses ECOWAS Africa-Israel Summit. Erişim 2 Mayıs 2023. <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2017/Pages/PM-Netanyahu-addresses-ECOWAS-Africa-Israel-Summit-4-June-2017.aspx>

Ministry of Foreign Affairs of Israel. “PM Netanyahu leaving on historic visit to Africa”. Erişim 2 Mayıs 2023. <https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2016/pages/pm-netanyahu-leaving-on-historic-visit-to-africa-3-july-2016.aspx>

Ministry of Foreign Affairs of Israel. “PM Netanyahu to submit plan to strengthen economic ties and cooperation with Africa”. Erişim 2 Mayıs 2023.

- <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/PM-Netanyahu-to-submit-plan-to-strengthen-economic-ties-and-cooperation-with-Africa-24-June-2016.aspx>
- Ministry of Foreign Affairs of Israel. “PM Netanyahu's statement at the African summit”. Erişim 2 Mayıs 2023. <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/PM-Netanyahu's-statement-at-the-African-summit-4-July-2016.aspx>
- MINMIDT, Ministère des Mines, de l'Industrie et du Développement Technologique. *Annuaire Statistique 2017 du Sous-Secteur Mines, Industrie et Développement Technologique* (5 Nisan 2021). https://www.minmidt.cm/wp-content/uploads/2021/04/Annuaire_2017_MINMIDT_Final-revu.pdf
- MINMIDT, Ministère des Mines, de l'Industrie et du Développement Technologique du Cameroun. *RAPPORT ITIE 2020: initiative pour la transparence dans les industries extractives au Cameroun*. Yaoundé: MINMIDT, Aralık 2022. <https://www.minmidt.cm/wp-content/uploads/2022/12/Rapport-ITIE-Cameroun-2020-Final.pdf>
- MINTOUL, Ministère du Tourisme et des Loisirs. “Présentation du Cameroun”. Erişim 21 Mayıs 2023. <http://mintoul.gov.cm/fr/presentation-du-cameroun/>,
- Mireille, Razafindrakoto - François, Roubaud. “Aux soubassements de la crise anglophone au Cameroun: frustrations politiques et défiance à l'égard des institutions publiques”. *Statéco* 116 (Mayıs 2022), 121-137.
- Mortelmans, Georges. “L'Afrique, berceau de l'humanité”, *Le Globe* 101 (Şubat 1961), 12-13. <https://doi.org/10.3406/globe.1961.3759>
- MSB, Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanlığı. “Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar, Kamerun Savunma Bakanı Joseph Beti Assomo ile görüştü”. Erişim 6 Temmuz 2023. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/862022-56306>
- Mumba, Robert Mambo. “Mittleafrika: the German dream of an empire across Africa in the late 19th and early 20th centuries: an overview”. *Transafrican Journal of History* 20 (1991), 161-180.
- Munongo, Victorine Ghislaine Nzino - Tamajong, Elizabeth Vukeh. “Le système éducatif au Cameroun: de l'imposition d'une culture au développement des facultés de la personne humaine”. *Revue de vulgarisation du ROCARE* 1 (Ağustos 2016), 56-60.

- Mutlu, Sefa. “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Afrika için 'birlikte kalkınma ve kazanma' vurgusu”. *Anadolu Ajansı* (21 Ekim 2021). <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogandan-afrika-icin-birlikte-kalkinma-ve-kazanma-vurgusu/2399144>
- Mveng, Engelbert. *Histoire du Cameroun*. Paris: Presence Africaine, 1963.
- Ndo'o, Rose Gisèle. *Israël et Le Cameroun: du réalisme politique au pragmatisme sécuritaro-militaire*. Yaounde: L'Harmattan Cameroun, 2023.
- Nahmad, Ezra. “Le retour conquérant d’Israël en Afrique”. *OrientXXI* (17 Eylül 2017). <https://orientxxi.info/magazine/le-retour-conquerant-d-israel-en-afrique,1999>
- Nassar, David. “Israël revient en Afrique et l’Afrique revient en Israël”. *L'Orient-Le Jour* (27 Kasım 2018). <https://www.lorientlejour.com/article/1145379/-israel-revient-en-afrique-et-lafrique-revient-en-israel-.html>
- Ndouyou, Jocelyne. “Agriculture et élevage: les défis d’une production industrielle”. *Cameroon Tribune* (31 Mart 2022). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/47132/fr.html/agriculture-elevage-les-defis-dune-production-industrielle>
- Ndouyou, Jocelyne. “Développement industriel et technologique: les piliers de la croissance”. *Cameroon Tribune* (9 Haziran 2022). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/48770/fr.html/developpement-industriel-technologique-les-piliers-de-la>
- Neba, Aaron Suh. *Modern Geography of the Republic of Cameroon*. Bamenda: Neba Publishers, 2. Basım, 1987.
- Neuberger, Benyamin. *Israel's relations with the Third World (1948–2008)*. The S. Daniel Abraham Center for International and Regional Studies, Research Paper Sayı 5, 2009. <https://www.tau.ac.il/humanities/abraham/publications/israel.pdf>
- Ngoh, Victor Julius. *The political evolution of Cameroon, 1884-1961*. Portland: Portland State University, History, 1979. https://pdxscholar.library.pdx.edu/open_access_etds/2929/
- Ngonga, Henri. *Efficacité comparée de l’enseignement public et privé au Cameroun*. Dijon: Université de Bourgogne, Faculté de Lettres et des sciences Humaines, Doktora Tezi, 2010. <https://theses.hal.science/tel-00554325>

- Niewiadowski, Didier. “Israël est de retour en Afrique”. *Jeuneafrique* (15 Haziran 2017).
<https://www.jeuneafrique.com/448048/politique/israel-de-retour-afrique/>
- NKAFU, Nkafu Policy Institute. *Rapport du symposium sur l’industrialisation au Cameroun*
 Yaoundé: Denis & Lenora Foretia Foundation, 29 Nisan 2016.
https://www.foretiafoundation.org/wp-content/uploads/2016/06/RAPPORT_forum-sur-lindustrialisation_Foretia-Foundation_080616-1.pdf
- Nooke, Günter vd. *La dimension culturelle et religieuse du développement durable en Afrique: à travers les exemples du Ghana et du Cameroun, Rapport de la mission effectuée en février 2018*. Institut für kulturelle Infrastruktur Sachsen, 2018.
http://kultur.org/wordpress/wp-content/uploads/Delegationsbericht-Nooke-GHA-CMR_frz_2018.pdf
- Nouhou, Alhadji Bouba. *Israël et l’Afrique: une relation mouvementée*. Paris: Karthala Editions, 2003.
- Nouhou, Alhadji Bouba. *Offensive diplomatique d’Israël en Afrique*. Fondation Pour La Recherche Strategique - Observatoire du monde arabo-musulman et du Sahel, 2018.
- Hazar, Numan. *Türkiye-Afrika ilişkileri: Türkiye’nin dost kıtaya açılım stratejisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Nyonka’a, Joel Tresor. *Evaluation de la politique étrangère du Cameroun à partir des modélisations et de l’analyse du discours (1982-2002)*. Yaoundé: Université de Yaoundé II, Institut des Relations Internationales du Cameroun, Yüksek Lisans Tezi, 2021. <https://hal.science/tel-03548324/document>
- Nzessé, Ladislav - Dassı, M. *Le Cameroun au prisme de la littérature africaine à l’ère du pluralisme sociopolitique (1990-2006)*. Paris: L’Harmattan, coll. L’Harmattan Cameroun, 2008.
- Oakley, Peter - Garforth, Christopher. *Guide to extension training*. Roma: FAO Training Series, 11, 1985.
- Oded, Arye. “Fifty years of MASHAV activity”, *Jewish Political Studies Review* 21/3/4 (2009), 87–107.
- OECD, The Observatory of Economic Complexity. “Cameroon”. Erişim 2 Ağustos 2023.
<https://oec.world/en/profile/country/cmr>

- OECD, The Observatory of Economic Complexity. “Cameroon”. Erişim 6 Haziran 2023. <https://oec.world/en/profile/country/cmr>
- OECD, The Observatory of Economic Complexity. “Germany-Cameroon”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/deu/partner/cmr>
- OECD, The Observatory of Economic Complexity. “Israel-Cameroon”. Erişim 8 Mayıs 2023. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/isr/partner/cmr>
- Olivier, Gerrit. “From colonialism to partnership in Africa–Europe relations?”. *The International Spectator* 46/1 (Mart 2011), 53-67. <https://doi.org/10.1080/03932729.2011.549754>
- Olivier, Mathieu. “Diplomatie: pourquoi et comment (presque) toute l’Afrique reconnaît l’État palestinien”. *Jeuneafrique* (1 Aralık 2014). <https://www.jeuneafrique.com/39567/politique/diplomatie-pourquoi-et-comment-presque-toute-l-afrique-reconna-t-l-tat-palestinien/>
- Osidimbea. “Ambassade du Cameroun en Israël”. Erişim 6 Mayıs 2023. <https://www.osidimbea.cm/institutions/gouvernement/ambacam-israel/>
- Ovalı, Ali Şevket. “Stratejik ortaklık, kriz ve restorasyon: Türk-Amerikan ilişkilerinin yörüngesine kavramsal bir çerçeveden bakmak”. *International Journal of Social Inquiry* 12/1 (2019), 155-190. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijsi/issue/46304/582067>
- Öhm, Manfred. La coopération allemande pour le développement: vers une évolution géopolitique ? Histoire récente, tendances actuelles et perspectives d’avenir. IFRI, Notes du CERFA, Sayı 165, 2021. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ohm_politique_developpement_allemande_2021.pdf
- Önder, Murat - Barış, Şevki Mert. “Kalkınma işbirliğinde etkinlik arayışları ve yeni aktörler: paradigma dönüşümü”. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5/4 (Ekim 2017), 23-43. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.4.02>
- Özdemir, Mahmut. “Diyanet İşleri Başkanlığının Afrika faaliyetleri”. 2. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*. ed. Abdullah Demir. 80-83. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2022. <https://doi.org/10.55709/okuokutyayinlari.28>
- Özkan, Mehmet. *Turkey discovers Africa: Implications and prospects*. SETA, Policy Brief, 22, 2008. <https://www.setav.org/en/turkey-discovers-africa-implications-and-prospects/>

- PASCH-Initiative. “Über die PASCH-Initiative”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.pasch-net.de/de/index.html>
- PASCH-Initiative. “Weltkarte aller PASCH-Schulen”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.pasch-net.de/de/pasch-schulen/weltkarte.html>
- Pelz, Daniel. vd. “Relations Israël/Afrique, un amour de raison”. *Deutsche Welle* (15 Aralık 2017). <https://www.dw.com/fr/relations-isra%C3%ABl-afrique-un-amour-de-raison/a-41778382>
- Perier, Laurent De Saint. “La Palestine à l’UNESCO: pourquoi huit pays africains ne se prononcent pas”. *Jeuneafrique* (25 Kasım 2011) <https://www.jeuneafrique.com/189322/politique/la-palestine-l-unesco-pourquoi-huit-pays-africains-ne-se-prononcent-pas/>
- Petrigh, Cynthia. Le conflit anglophone au Cameroun. Un dialogue sans partenaires. IFRI, Notes de l’Ifri, Ekim 2019. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/petrigh_conflit_anglophone_cameroun_2019.pdf
- PRC, Présidence de la République Cameroun. “Coopération Bilatérale”. Erişim 2 Ağustos 2023. <https://www.prc.cm/fr/le-cameroun/diplomatie/189-cooperation-bilaterale>
- PRC, Présidence de la République du Cameroun. “Présentation du Cameroun”. Erişim 22 Mayıs 2023. <https://www.prc.cm/fr/le-cameroun/presentation>
- PRC, Présidence de la République du Cameroun. “Ouverture et rayonnement”. Erişim 2 Temmuz 2023. <https://www.prc.cm/fr/le-cameroun/diplomatie/187-ouverture-et-rayonnement2>
- Renard, Thomas. *Strategy Wanted: the European Union and strategic partnerships*. Egmont Institute, Security Policy Brief, Sayı 13, 2010. <http://www.jstor.org/stable/resrep06634>
- Reuters. “Israel's Lieberman takes diplomacy drive to Africa” (1 Eylül 2009). <https://www.reuters.com/article/us-israel-africa-idUSTRE58041420090901>
- RFI. “RDC: les relations avec la Chine vont-elles changer après la visite de Félix Tshisekedi?” (30 Mayıs 2023). <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20230530-rdc-les-relations-avec-la-chine-vont-elles-changer-apr%C3%A8s-la-visite-de-f%C3%A9lix-tshisekedi>

- RFİ. “Sommet de l'UA: une diplomate israélienne expulsée de la cérémonie d'ouverture” (18 Şubat 2023). <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20230218-sommet-de-l-ua-une-diplomate-isra%C3%A9lienne-expuls%C3%A9e-de-la-c%C3%A9r%C3%A9monie-d-ouverture>
- Rist, Gilbert. *The history of development: from Western origins to global faith*. Londra: Zed Books, 3. Basım, 2008.
- Roubaud, François. “Le ‘modèle’ de développement camerounais 1965-1990: de la croissance équilibrée à la crise structurelle”. *Le Village camerounais à l'heure de l'ajustement*. ed. Georges Courade. 52-85. Paris: Karthala, 1994.
- Ruf, Verner K. “Aspects systémiques de la coopération internationale entre pays inégalement développés”. *Études internationales* 5/2 (1974), 302–325. <https://doi.org/10.7202/700446ar>
- Saanouni, Mona. “Netanyahu rencontre des dirigeants africains au Kenya”. *Anadolu Ajansı* (28 Kasım 2017). <https://www.aa.com.tr/fr/monde/netanyahu-rencontre-des-dirigeants-africains-au-kenya/983241>
- SAFRI, Sub-Saharan Africa Initiative of German Business. “About German-African Business Summit (GABS)”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://gabs2022.com/about-gabs/>
- Sah, Léonard. “Activités allemandes et germanophilie au Cameroun (1936-1939)”. *Revue française d'histoire d'outre-mer* 69/255 (1982), 129-144. <https://doi.org/10.3406/outre.1982.2358>
- Salman, Yaron. “Hmemd habitakhoni byaksy yisrael-afrika”. *Strategic Assessment* 24/2 (Nisan 2021), 30-43. https://www.researchgate.net/publication/351783460_hmmd_hbythwny_byhsy_ysrl-pryqh
- Samancı, Mustafa. “Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinde insani diplomasi, dış yardım ve sivil toplum kuruluşları”. *Afrika Ekonomi Politikası: kalkınma, potansiyel ve politikalar*. ed. Murat Çetinkaya, 267-302. Ankara: Gazi Kitabevi, 2018.
- Sandjè, Rodrigue N. “Le Traité germano-douala du 12 juillet 1884: étude contemporaine sur la formation des contrats dans l'ordre juridique intemporel”. *Revue québécoise de droit international* 29/1 (2016), 131–159. <https://doi.org/10.7202/1045113ar>

- Scemama, André. “M. Ahidjo a quitté Israël a destination de la capitale éthiopienne”. *Le Monde* (22 Mayıs 1963). https://www.lemonde.fr/archives/article/1963/05/22/m-ahidjo-a-quitte-israel-a-destination-de-la-capitale-ethiopienne_2213434_1819218.html
- Schlegel, Adrian - Ziai, Aram. *La politique africaine de l'Allemagne: vers la reconduction d'un modèle de coopération asymétrique?*. IFRI, Études de l'IFRI, 2021. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/a._schlegel_a._ziai_politique_africaine_de_lallemagne_09.2021.pdf
- Schwikowski, Martina - Fischer, Konstanze. “Angela Merkel et l'Afrique”. *Deutsche Welle* (2 Aralık 2021). <https://www.dw.com/fr/compact-with-africa-afrique-allemagne-angela-merkel-coop%C3%A9ration/a-59996590>
- SDE, Stratejik Düşünce Enstitüsü. “Togo Cumhurbaşkanı: kıtadan olmayan ama afrika'yı bu kadar ziyaret eden bir lider hiç görmedik”. Erişim 5 Temmuz 2023. <https://www.sde.org.tr/afrika/togo-cumhurbaskani-kitadan-olmayan-ama-afrikayi-bu-kadar-ziyaret-eden-bir-lider-hic-gormedik-haberi-24292>
- SDGF, Sustainable Development Goals Fund. “From MDGs to SDGs, SDGF”. Erişim 15 Mayıs 2023. <https://www.sdgfund.org/mdgs-sdgs>,
- Segnou, Étienne. *Le nationalisme camerounais Histoire des luttes de libération nationale au Cameroun (1840-1971)*. Paris: L'Harmattan, 2020.
- Sempebwa, Joshua W. “West Germany and Africa”. *African Affairs* 78/312 (1979), 401–403.
- Sénac, Réjane. “Le périple du Carthaginois Hannon”, *Bulletin de l'Association Guillaume Budé: Lettres d'humanité* 25 (Aralık 1966), 510-538. <https://doi.org/10.3406/bude.1966.4242>
- Senk, Johannes. “Kann Deutschland in Kamerun vermitteln?”. *Deutsche Welle* (11 Kasım 2020). <https://www.dw.com/de/kann-deutschland-im-kamerun-konflikt-vermitteln/a-55568633>
- SES, Senior Experten Service. *Annual Report 2020-2021*. SES, 2021. https://www.ses-bonn.de/fileadmin/user_upload/Redakteure/Dokumente/Jahresberichte/Report_2020_21.pdf
- SETA, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. “Uzmanlar cevaplıyor: Türkiye-Afrika ilişkilerinde yükselen ortaklık”. Erişim 10 Temmuz 2023.

- <https://www.setav.org/uzmanlar-cevapliyor-turkiye-afrika-iliskilerinde-yukselen-ortaklik/>
- Sevda Sekmen, Zikriye. *Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümü: tehdit algısı, kriz yönetimi ve NATO askeri operasyonları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022 <https://hdl.handle.net/20.500.12619/98569>
- Smith, Larissa Roxanna. “Benefits of comparative foreign policy”. *SSRN* (Ocak 2011). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1748042>
- SNH, Société Nationale des Hydrocarbures. “Chiffres-clés du 1er janvier au 31 décembre 2022”. (Erişim 20 Haziran 2023). www.snh.cm/index.php/fr/hydrocarbures-au-cameroun2/donnees-cle
- SNH, Société Nationale des Hydrocarbures. *2020: sous le signe de la résilience*. Yaoundé: SNH, 31 Aralık 2020. https://www.snh.cm/images/publications/Rapports%20annuels/Rapport_annuel_2020_site_VF.pdf
- Snyder, Glenn H. *Alliance politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
- Solaker, Gülsen. “Türkiye'nin Afrika'daki etki alanı genişliyor”. *Deutsche Welle* (22 Şubat 2022). <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-afrikadaki-etki-alan%C4%B1-geni%C5%9Fliyor/a-60867691>
- Staff, Toi. “Israel’s diplomatic thrust into Africa spearheaded by military training”. *The Times Of Israel* (4 Mart 2019). <https://www.timesofisrael.com/israels-diplomatic-thrust-into-africa-spearheaded-by-military-training/>
- Strand, Mia. “Coloniality and othering in DFID’s development partnership with South Africa”. *South African Journal of International Affairs* 29/3 (Eylül 2022), 365-386. <https://doi.org/10.1080/10220461.2022.2127871>
- Sümer, Gültekin. “Stratejik işbirliği ve stratejik ortaklık kavramlarına karşılaştırmalı bir bakış”. *Ege Akademik Bakış* 10/2 (Mayıs 2010), 671-698.
- Şirin, Başar. “Değişen dünya düzeninde yeni Alman dış politikası”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 19/2 (Mart 2021), 467-500. <https://doi.org/10.32450/aacd.886156>
- TCBB, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. “Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi”. Erişim 4 Temmuz 2023. <https://www.tccb.gov.tr/ozeldosyalar/turkiye-afrika/zirve/>

- TCCB, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. *Üçüncü Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Bildirisi 16-18 Aralık 2021*. TCCB Resmî Sitesi, 18 Aralık 2021. <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-12-18-afrikazirve-bildiri.pdf>
- Tchawa, Paul. “Le Cameroun: une Afrique en miniature?”. *Cahiers D'Outre-Mer* 259 (Temmuz-Eylül 2012), 319-338. <https://doi.org/10.4000/com.6640>
- Tepebaş, Ufuk. *Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler*. (TASAM 2014). https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5200/turkiye_ile_afrika_arasindaki_ekonomik_ve_ticari_iliskiler
- Tepeciklioğlu, Elem Eyryce. “Afrika kıtasının dünya politikasında artan önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri”. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi* 1/2 (Bahar 2012). https://doi.org/10.1501/afrika_0000000011
- The Economist*. “A search for allies in a hostile World” (6 Şubat 2010). <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2010/02/04/a-search-for-allies-in-a-hostile-world>
- The Times Of Israel*. “Choléra au Cameroun: Israël offre des machines pour purifier l'eau” (23 Eylül 2018). <https://fr.timesofisrael.com/cholera-au-cameroun-israel-offre-des-machines-pour-purifier-leau/>
- TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. “Arama sonuçları: Kamerun”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.tika.gov.tr/tr/ara?s=kamerun&page=10>
- TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. “Hakkımızda”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>
- TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. “TİKA, Afrika'da Son 5 yılda 1884 Projeyi Hayata Geçirdi”. Erişim 10 Temmuz 2023. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_da_son_5_yilda_1884_projeyi_hayata_gecirdi-70009
- TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2021*. Ankara: TİKA, 2022. <https://www.tika.gov.tr/upload/2023/2021%20Kalk%C4%B1nma%20Yard%C4%B1mlar%C4%B1%20Raporu/TurkiyeKalkinma2021Web.pdf>
- TMV, Türkiye Maarif Vakfı. “Dünyada Maarif”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://turkiyemaarif.org/dunyada-maarif>

- TMV, Türkiye Maarif Vakfı. *Türkiye Maarif Vakfı Tanıtım Kataloğu*. Erişim 10 Temmuz 2023.
<https://turkiyemaarif.org/uploads/files/TanitimmaaruTR.pdf>
- TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. “Ayhan Zeytinoğlu, Kamerun Ticaret Bakanı Mbarga ile görüştü”. Erişim 10 Temmuz 2023.
<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=11392&lst=Haberler>
- Torrent, Mélanie. “Cameroun/Commonwealth (1995): itinéraire et bilan”, *Outre-Terre* 11 (2005), 95-113. <https://doi.org/10.3917/oute.011.0095>
- Tremblay, Suzanne. *Du concept de développement au concept de l'après-développement: trajectoire et repères théoriques*. Québec: Université du Québec à Chicoutimi, Aralık 1999. <https://constellation.uqac.ca/id/eprint/2029/>
- TRT HABER. “Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliyor” (17 Aralık 2022).
<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiyenin-afrika-ulkeleriyle-iliskileri-gelisiyor-731468.html>
- Tsafack, Charly Delmas - Chouala, Yves Alexandre. “Le Cameroun et les pays émergents: dynamiques de la coopération avec la Turquie”. *Le Cameroun et les grandes puissances Trajectoires et dynamiques de coopération*. ed. Yves Alexandre Chouala vd., 225-244. Paris: L'Harmattan, 2022.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Ülke Gruplarına Göre İhracat ve İthalat* (28 Temmuz 2023).
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C3%BCIke%20gruplar%C4%B1na>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Ülkelere Göre İhracat ve İthalat*. (28 Temmuz 2023).
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C3%BCIkelere%20g%C3%B6re>
- Türkiye Turizm. “THY'nin Kamerun uçuşları başladı”. Erişim 10 Temmuz 2023.
<https://www.turkiyeturizm.com/thynin-kamerun-ucuslari-basladi-42504h.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “Afrika Birliği (AfB)”. Erişim 5 Temmuz 2023.
<https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “Afrika Birliği”. Erişim 8 Temmuz 2023.
<http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. “Dış Politika Kronolojisi, Mayıs 2012”. Erişim 6 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/mayis.tr.mfa>

- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Dış Politika Kronolojisi”. Erişim 6 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?7d9d6904-8274-44e5-8f80-17f7d422042e>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Dış Politika Kronolojisi, Haziran 2014”. Erişim 10 Temmuz 2023. https://www.mfa.gov.tr/haziran____.tr.mfa
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Kamerun’dan Türkiye’ye Dışışleri Bakanı düzeyinde ilk resmî ziyaret”. Erişim 6 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/kamerundan-turkiyeye-disisleri-bakani-duzeyinde-ilk-resmi-ziyaret.tr.mfa>,
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Kamerun'a seyahat edecek Türk vatandaşlarının dikkatine”. Erişim 8 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/kamerun-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “No: 135, 24 Mayıs 2023, Ülkemizin Büyük Göller Bölgesi Uluslararası Konferansı Dostlar ve Özel Temsilciler Grubu'na Katılması Hk.”. Erişim 5 Temmuz 2023. https://www.mfa.gov.tr/no_-135_-ulkemizin-buyuk-goller-bolgesi-uluslararasi-konferansi-dostlar-ve-ozel-temsilciler-grubu-na-katilmasi-hk.tr.mfa
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Türkiye-Afrika İlişkileri”. Erişim 4 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. “Türkiye-Kamerun İlişkileri”. Erişim 5 Temmuz 2023. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kamerun-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kamerun Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Çerçeve Anlaşması. *Resmî Gazete* 31819 (24 Nisan 2022). Karar 5522. Madde IV. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220424-3.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kamerun Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Eğitim İş Birliği Anlaşması. *Resmî Gazete* 31819 (24 Nisan 2022). Karar 5523. Madde IV. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/04/20220424-4.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı. “Arama Sonuçları: Kamerun”. Erişim 7 Temmuz 2023. <https://www.icisleri.gov.tr/arama/ara/kamerun>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. *Kamerun Ülke Profili*. (2023). https://ticaret.gov.tr/data/5f1989e913b876d8d4cddeb8/Kamerun%20%C3%9Clike%20Profili_2023.pdf

- Türkiye Cumhuriyeti Yaoundé Büyükelçiliği. “Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz”. Erişim 7 Temmuz 2023. <http://yaounde.be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>
- Türkiye Mezunları. “Kamerun'daki Türkiye mezunları ilk kez bir araya geldi”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.turkiyemezunlari.gov.tr/haberler/kamerun-daki-turkiye-mezunlari-ilk-kez-bir-araya-geldi>
- Tyushka, Andriy - Czechowska, Lucyna. “Chapter 1: strategic partnerships, international politics and IR theory”. *States, international organizations and strategic partnerships*. ed. Lucyna Czechowska vd. 8-42. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. <https://doi.org/10.4337/9781788972284.00010>
- UA, L’Union Africaine. *Agenda 2063, Commission de l’Union Africaine*. UA, Avril 2015. https://au.int/sites/default/files/documents/36204-doc-agenda2063_popular_version_fr.pdf
- UA, Union Africaine. “Agenda 2063: vue d'ensemble”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://au.int/fr/agenda2063/vue-ensemble>
- UIS, The UNESCO Institute for Statistics. “Cameroun”. Erişim 1 Temmuz 2023. <https://uis.unesco.org/fr/country/cm?theme=education-and-literacy>
- UN Geospatial. *Cameroon*. Erişim 20 Mayıs 2023. <https://www.un.org/geospatial/content/cameroon>
- UNDP, United Nations Development Programme. *The 2021/2022 Human Development Report*. ABD: UNDP, 2022. <https://www.undp.org/tr/turkiye/publications/2022-insani-gelisme-raporu>
- UNEP, UN Environment. “International cooperation”. Erişim 5 Mayıs 2023. <https://globalpact.informea.org/glossary/international-cooperation>
- Vahl, Marius. ‘*Just good friends? The EU-Russian ‘strategic partnership’ and the northern dimension*’. CEPS Working Document, Sayı 166, 2001, <https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2013/02/76.pdf>
- Virta, Jasmin-Leyla. *From development cooperation to partnership of equals*. Malmö: Malmö University, European Studies–Politics, Societies and Cultures Lisans Tezi, 2021. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1581253/FULLTEXT02.pdf>

- VOA Afrique. “Netanyahu achève la tournée du rapprochement entre Israël et l'Afrique” (7 Temmuz 2016). <https://www.voaafrique.com/a/netanyahu-acheve-la-tournee-du-rapprochement-entre-israel-et-l-afrique/3408070.html>
- Walt, Stephen M. *The origins of alliance*. Ithaca: Cornell University Press, 1987.
- Ward, Michael D. *Research gaps in alliance dynamics*. Denver: Graduate School of International Studies, University of Denver, 1982.
- Weitsman, Patricia A. *Dangerous alliances: proponents of peace, weapons of war*. Stanford: Stanford University Press, 2004.
- Wezeman, Siemon T. *Israeli arms transfers to Sub-Saharan Africa*. SIPRI, Background Paper, 2011. <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/misc/SIPRIBP1110.pdf>
- WHO, World Health Organization. *Stratégie de coopération un aperçu: Cameroun*. (Mayıs 2018). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/137093/ccsbrief_cmr_fr.pdf
- Wilkins, Thomas S. “‘Alignment’, not ‘alliance’ – the shifting paradigm of international security cooperation: toward a conceptual taxonomy of alignment”. *Review of International Studies* 38/1 (Ocak 2012), 53–76. <https://doi.org/10.1017/S0260210511000209>
- Wilkins, Thomas S. “Russo–Chinese strategic partnership: a new form of security cooperation?”. *Contemporary Security Policy* 29:2 (Ağustos 2008), 358-383. <https://doi.org/10.1080/13523260802284365>
- Winrow, Gareth M. “East Germany in Sub-Saharan Africa: a reassessment”. *The World Today* 44/12 (1988), 205–08.
- Yacono, Xavier. “Kum'A N'Dumbe III (Alexandre): Hitler voulait l'Afrique, Les plans secrets pour une Afrique fasciste, 1933-1945”. *Revue française d'histoire d'outre-mer* 67/248-249 (1980), 381-382.
- Yılmaz, Gökhan. “THY'nin Lusaka uçuşları yeniden başladı”. *Anadolu Ajansı* (27 Mart 2023). <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/ulasim/thynin-lusaka-ucuslari-yeniden-basladi/679208>
- Yufeh, Brenda. “Emergency Surgery: Israeli surgeons train Cameroonian doctors”. *Cameroon Tribune* (22 Temmuz 2019). <https://www.cameroon-tribune.cm/article.html/26928/en.html/emergency-surgery-sraeli-surgeons-train>

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. “Uyruğa göre öğrenci sayıları raporu”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://istatistik.yok.gov.tr/>

YYD, Yeryüzü Doktorları. “Arama: Kamerun”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://www.yyd.org.tr/tr/arama-sonuclari?text=kamerun>

ZFD, Ziviler Friedensdienst. “Kamerun Bevor es entgleist”. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://www.ziviler-friedensdienst.org/de/themen/praevention/kamerun>

